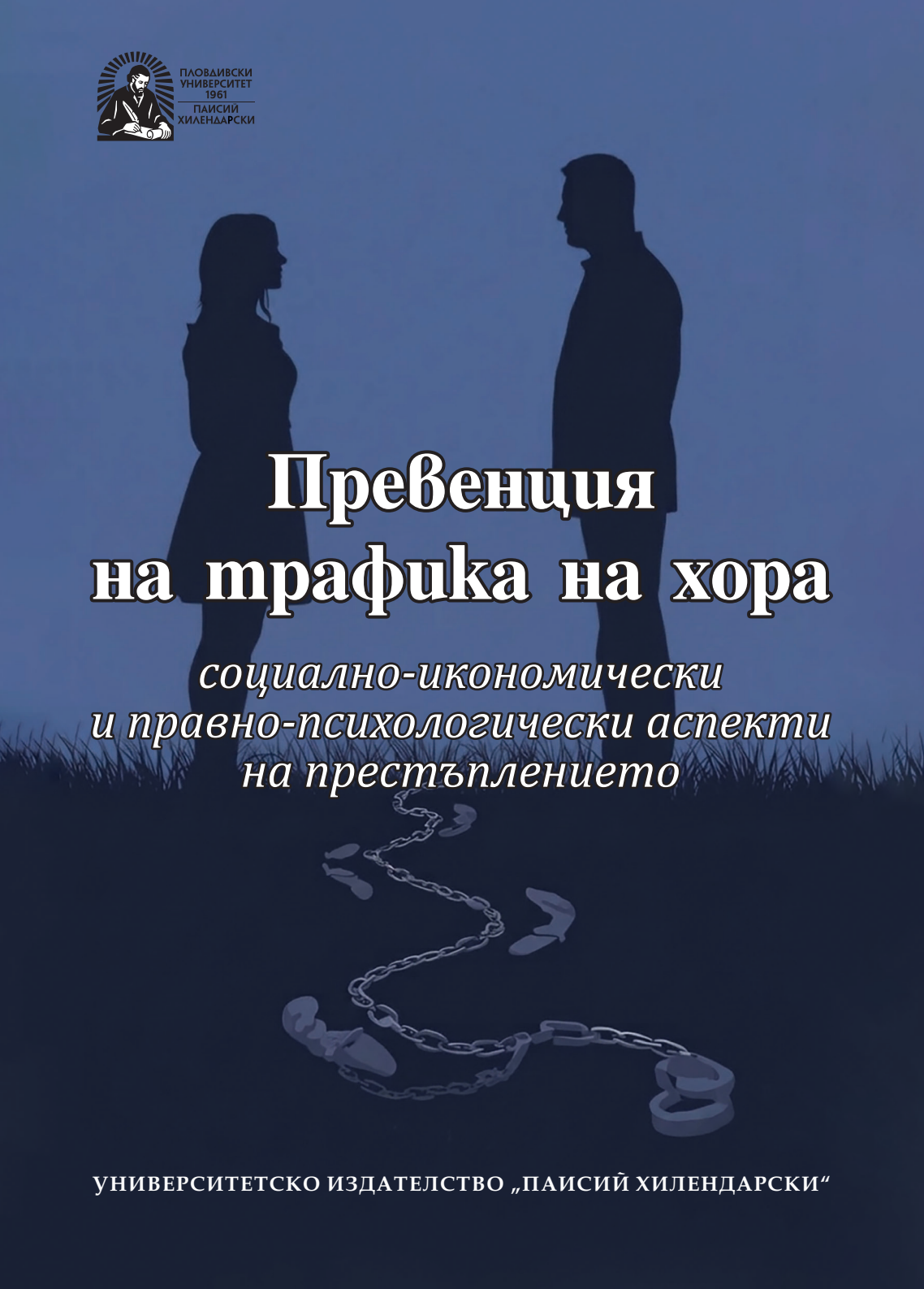

ПЛОВДИВСКИ
УНИВЕРСИТЕТ
1961
ПАИСИЙ
ХИЛЕНДАРСКИ

Превенция на трафика на хора

*социално-икономически
и правно-психологически аспекти
на престъплението*

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

**ПРЕВЕНЦИЯ НА ТРАФИКА НА ХОРА:
СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ
И ПРАВНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ
НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО**

**УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
„ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“**

Научен редактор: ас. д-р Костадин Баков

Научни рецензенти: доц. д-р Константин Пехливанов
гл. ас. д-р Димитър Панчев

© Авторски колектив, 2026

© Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2026

ISBN 978-619-281-129-7

СЪДЪРЖАНИЕ

Встъпителни думи	5
Трудова експлоатация в България/Европа: между икономическа уязвимост и престъпна печалба.....	9
<i>Пресиана Георгиева, Александра Бабайкова, Виктория Петрова, Златомира Митева, Мария Трупчева</i>	
Онлайн експлоатация: социалните мрежи като инструмент за набиране, контрол и изнудване на непълнолетни.....	40
<i>Катерина Топалова, Христомира Драганова, Цветозар Трифонов, Евгений Караланов, Християна Атанасова</i>	
Интердисциплинарни стратегии за превенция, наказателна политика и ресоциализация на извършители, замесени в трафик на хора.....	73
<i>Деница Станева, Лъчезар Ангелов, Димитър Лозен, Елица Димитрова, Гергана Узунова</i>	
Трафик на органи: границите между морал, здравеопазване и престъпление.....	114
<i>Мартин Маринов, Йордан Иванов, Теодора Панова, Ани Запрянова</i>	
Оценки на годишните обороти от трафик на хора с цел сексуална и икономическа експлоатация и щетите, които нанасят на БВП на държавата.....	151
<i>Дарина Китева, Кристина Пейкова, Виктория Попова, Лальо Муратев, Кристиан Начков и Пламен Грозев</i>	
Емоционални капани и контрол: как функционира сексуалната експлоатация чрез лъжа, зависимост и страх.....	192
<i>Таня Стоилова</i>	

Международноправни аспекти на трафика на хора и сурогатното майчинство	223
<i>Таня Костадинова</i>	
Устойчиви модели за превенция на трафика на хора: комуникационни и институционални измерения в България	244
<i>Ернеста Русева-Христова</i>	
Заключение	272
Рецензия 1	275
Рецензия 2	275

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

„Свободата е едно от най-ценните блага“¹

Сервантес

Свободата в двадесет и първи век се възприема като неотменно човешко право, гарантирано от всестранни закони, наредби и международни конвенции, които защитават човешките права. В този привидно подреден правен свят се поражда илюзията, че робството е останало завинаги в миналото – затворено в страниците на учебниците по история, редом до древните цивилизации, колониалните империи и отдавна отречени за съществуващи практики. Така се изгражда внушението за окончателен, „експлицитен“ финал на робството – като явление, приключило веднъж завинаги, без възможност за завръщане. Именно тази увереност, че злото е окончателно преодоляно, се превръща в най-опасната заблуда на модерността: щом наричаме нещо „минало“, то дедуктивно смятаме, че не може да съществува в настоящето. Истината обаче е друга – робството не е изчезнало, а е „преминало“ през етапа на метаморфозата. Днес, робството не се състои в носете на окови и вериги, а се прикрива зад фалшиви обещания, икономическа зависимост, игра на манипулация, страх и мълчание. В нашето съвремение робството се нарича трафик на хора. Невидимо престъпление за мнозина, но жестоко реално за жертвите си. Това е отнета свобода, пречупени съдби и брутално погазване на човешкото достойнство с единствената користна цел – *финансова печалба*.

В свят, който претендира за прогрес и хуманизъм, трафикът на хора напомня болезнено, че свободата не е даденост, а ценност, която трябва непрекъснато да се защитава, разпознава и отстоява. Само тогава думите на Сервантес могат да бъдат не просто красива мисъл, а жива морална истина.

---

¹ Сервантес 2002: Сервантес, М. *Дон Кихот*, С., 2002, с. 370. Достъпно онлайн: <https://chitanka.info/text/2991> (последен достъп: 18.12.2025).

Именно поради факта, че трафикът на хора остава до голяма степен непознат за широката общественост, взехме съзнателното решение да откликнем на нарастващата нужда от превенция. В този контекст организирахме *международната научна конференция „Заедно можем“*, посветена на проблема за трафика на хора, с акцент върху сексуалната, трудовата и онлайн експлоатация. В конференцията взеха участие специалисти от различни професионални и научни области – юристи, психолози, педагози, социални работници, икономисти и експерти по социални и публични политики, които споделиха дългогодишния си практически и изследователски опит. Особен акцент бе поставен не само върху жертвите и механизмите за тяхната подкрепа и закрила, но и върху анализа на извършителите – техните профили, поведенчески модели и начините, по които се възползват от социални, икономически и дигитални уязвимости. Именно този цялостен, многопластов поглед очерта необходимостта от системен и междудисциплинарен подход, в който превенцията, образованието и ефективното противодействие вървят ръка за ръка в защита на човешката свобода и достойнство. Този опит ясно показва, че ефективната превенция и адекватната подкрепа на пострадалите не могат да бъдат резултат от изолирани действия, а изискват интегрирани, устойчиви и междуинституционални подходи. Натрупаният експертен потенциал на академичните среди и институциите, ангажирани с организацията и провеждането на форума, недвусмислено демонстрира, че **единствено чрез координирани и целенасочени усилия** могат да се подобрят механизмите за превенция, ранна идентификация и комплексна подкрепа на жертвите на трафик на хора.

Сборникът с доклади от интердисциплинарния форум се утвърждава като значима „платформа“ за обмен на научни изследвания и добри практики, поставяйки специален акцент върху правните, социалните и етичните измерения на проблема. Опитът от динамичната всекидневна работа на широк кръг специалисти – от полиция и прокуратура, през социални услуги и неправителствени организации, до образователни институции – ясно показва, че успешните интервенции изискват не само ясно формулирани политики, но и активно междуинституционално сътрудничество, подкрепено от информирано и ангажирано общество. Именно в

този дух конференцията си постави за цел да стимулира задълбочени дебати, насочени към формулиране на практически приложими решения и по-ефективни механизми за защита на жертвите.

Значително внимание бе отделено на **ролята на образованието и на младите изследователи** – бъдещите „двигатели“ на промяната. Чрез научния диалог и критичното мислене те имат потенциал да развият иновативни подходи в превенцията, интервенцията и рехабилитацията. Събирането на разнообразни професионални перспективи и опит в рамките на интердисциплинарен формат създават условия за изграждането на устойчиви стратегии и за засилване на обществената чувствителност и ангажираност в борбата срещу трафика на хора.

В сборника **акцентът е поставен върху младежките изследвания и приложението на интердисциплинарен подход**, реализиран чрез работа в екипи, сформирани на случаен принцип от студенти от четири различни специалности – „Национална сигурност“, „Психология“, „Социални дейности“ и „Право“. Този модел на сътрудничество създаде възможност за среща на различни научни перспективи и професионални гледни точки, като всеки екип разработи самостоятелна тема, свързана с трафика на хора. По този начин проблемът бе разгледан в неговата комплексност – като социален, правен, психологически феномен и не на последно място проблем за националната сигурност на една държава. По този начин се очертаха иновативни пътища за превенция чрез образование и обществена информираност. Надяваме се, че представените идеи, анализи и добри практики ще стимулират устойчив научен и обществен диалог, ще насърчат междуинституционалното сътрудничество и ще послужат като основа за бъдещи политики и изследвания. Осъзнаваме, че единствено чрез съвместни усилия – академични, институционални и граждански – можем да изградим ефективни и дългосрочни механизми за борба с трафика на хора.

В заключение, настоящият сборник включва както студентски доклади, така и доклади на външни автори, които не са част от студентските изследователски екипи. Студентските разработки са преминали през процес на научна рецензия, съобразен с академичните стандарти, като целта бе да се гарантира тяхното качество, аргументация и методологическа коректност. Докладите на външните участници са публикувани във вида, в който са представени

от авторите, без да са подлагани на рецензиране. Поради това отговорността за изразените в тях позиции, интерпретации и заключения е изцяло на съответните автори и **не** ангажира редакторите, организаторите на конференцията или институцията домакин.

ас. д-р К. Баков

ТРУДОВА ЕКСПЛОАТАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ/ЕВРОПА: МЕЖДУ ИКОНОМИЧЕСКА УЯЗВИМОСТ И ПРЕСТЪПНА ПЕЧАЛБА

**Пресиана Георгиева, Александра Бабайкова,
Виктория Петрова, Златомира Митева,
Мария Трупчева²**

Ментор: гл. ас. д-р Димитър Панчев³

***Резюме:** Докладът разглежда трудовата експлоатация в България и Европа като явление на границата между икономическа уязвимост и престъпна печалба. Анализират се социалните и психологически аспекти – профилът на жертвите, включващ младежи, безработни, мигранти и образовани хора в трудоспособна възраст, както и механизмите на вербуване чрез обещания за легален труд. Отбелязват се контролът върху личния живот, неприемливите условия на труд и липсата на осъзнаване, че пострадащите са жертви. Представени са правните и институционални бариери пред разкриването и наказанието на престъпленията, както и финансово-престъпният аспект – трансформирането на експлоатирания труд в нелегална печалба чрез укриване на данъци, пране на пари и създаването на мрежи от подизпълнители. В заключение се акцентира върху необходимостта от по-ясни законови дефиниции, по-ефективна защита на жертвите, засилено институционално и международно сътрудничество, за да се гарантират сигурността на труда и човешкото достойнство.*

***Ключови думи:** трудова експлоатация, трафик на хора, уязвими групи, психологически контрол, правни бариери, институционални предизвикателства, организирана престъпност, престъпна печалба, пране на пари, международно сътрудничество*

***Abstract:** The report examines labor exploitation in Bulgaria and Europe as a phenomenon situated between economic vulnerability and criminal profit. It analyzes the social and psychological aspects, including the profile of victims –*

---

² **Виктория Петрова** – специалност „Психология“, **Златомира Митева** и **Мария Трупчева** – специалност „Социални дейности“, **Александра Бабайкова** – специалност „Национална сигурност“, **Пресиана Георгиева** – специалност „Право“.

³ **гл. ас. д-р Димитър Панчев** – катедра „Политически науки и национална сигурност“, Факултет по икономически и социални науки, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, dimitar.panchev@uni-plovdiv.bg

youth, unemployed, migrants, and educated adults in active working age – along with recruitment mechanisms through promises of legal work. It highlights the control over personal life, unacceptable working conditions, and victims' frequent lack of awareness of their status. The study presents the legal and institutional barriers to uncovering and prosecuting the crimes, as well as the financial-criminal dimension – transforming exploited labor into illegal financial gains through tax evasion, money laundering, and the creation of subcontractor networks. The conclusion emphasizes the need for clearer legal definitions, stronger victim protection, and reinforced institutional and international cooperation to safeguard labor security and human dignity.

Keywords: *labor exploitation; human trafficking; vulnerable groups; psychological control; legal barriers; institutional challenges; organized crime; criminal profit; money laundering; international cooperation*

Въведение

В двадесет и първи век, въпреки технологичното развитие на обществото и глобалния напредък в сферата на човешките права, все още съществува робство и това е *трафикът на хора*. Трудовата експлоатация е едно от най-сериозните предизвикателства пред съвременните правни системи, защото засяга основни ценности като човешкото достойнство, свободата на труда и равнопоставеността в трудовите отношения. В условията на икономическа нестабилност, социални неравенства и засилени миграционни процеси, особено в рамките на Европейския съюз, все повече хора се оказват податливи на различни форми на експлоатация. Трафикът с цел трудова експлоатация често започва с привидно легални оферти за работа, но впоследствие прераства в практики на контрол, зависимост и сериозни нарушения на основните права на личността. Следователно „икономическите неравенства могат да се разглеждат и като един от факторите, благоприятстващи развитието на съвременни форми на робство“ (Петрунов 2019: 745).

По данни (вж. диаграма 1) на Националната комисия за борба с трафика на хора (НКБТХ)⁴ може да се проследи динамиката на разкритите жертви на трудова експлоатация през последните пет години:

---

⁴ Данните са взети от Годишните доклади на НКБТХ за периода 2019 – 2024 г.

*Диаграма 1. Трафик на хора с цел трудова експлоатация
за периода 2019 – 2024 г.*

Анализът на тази семпла статистика показва отчетливо намаляване в регистрираните случаи на трафик на хора с цел трудова експлоатация в последните пет години. Основният проблем тук е, че понижението *не бива* да се интерпретира като реален спад на престъплението, а по-скоро като *намалена идентификация на жертви*. Статистиката в областта на трафика на хора традиционно е проблематична: малък е реалният брой спасени лица, още по-малък е броят на подадените сигнали, а процентът на осъдените трафиканти остава нисък. Следователно данните, от диаграма 1, отразяват *не толкова* реалните мащаби на престъплението, колкото способността на институциите да го откриват и регистрират. Истинската статистика е невидима, зад нея често остават „скрити“ социални, психологически и структурни бариери, които пречат на жертвите да потърсят помощ или да бъдат идентифицирани като такива. Трафикът на хора не е просто нарушение на законодателството – той представлява широкообхватно престъпление, което нанася трайни последици както върху индивидите, така и върху обществото. Ето защо е необходим интердисциплинарен подход в изследването и борбата на престъплението. Необходимо е да се интегрират в общо становище гледните точки на социалните работници, психолозите, специалистите по национална сигурност, неправителствени организации и юристи. Такъв подход е необходим, защото трафикът на хора се ко-

рени в социалните уязвимости (бедност, липса на образование, семейна несигурност, маргинализирани групи), поддържа се чрез психологически механизми на контрол и зависимост (страх, вина, срам) и представлява заплаха за националната сигурност чрез организирани престъпни мрежи, които, в повечето случаи, действат трансгранично. Само чрез съчетаването на правни, социални и психологически практики може да се осигури пълноценна защита на жертвите, ефективно преследване на извършителите и устойчиво ограничаване на този криминален феномен. Интердисциплинарният подход позволява престъплението да бъде разбрано не само като юридическо нарушение, а като процес, в който се преплитат механизми на икономическа уязвимост, социално изключване, психологическа зависимост и организирана престъпност. Оттук следва да изведем и основната цел на настоящата разработка. Целта на доклада е да **представи трудовата експлоатация през призмата на три професионални сфери:** първо, от гл. т. на *правото* както в България, така и в Европа, като се постави акцент върху националните и европейските нормативни рамки, практиките на вербуване, институционалните проблеми при разкриването и наказанието, както и на противоречието между икономическата уязвимост на жертвите и престъпната печалба на извършителите. Второ, от гледна точка на *психологията*, докладът разглежда механизмите за манипулация, контрол и зависимост, които използват трафикантите, както и психологическите последици за жертвите. Трето, през призмата на *социални дейности*, се анализира ролята на социалния работник в превенцията, идентифицирането и подкрепа на жертвите. И не на последно място в доклада се разглежда трафика на хора с цел трудова експлоатация през призмата на *националната сигурност*, където акцентът е върху дейността на организирани престъпни мрежи, които оперират трансгранично, генерират значителни незаконни приходи и подкопават общественото доверие в институциите.

Чрез мултидисциплинарен подход не само се описва правната страна на явлението, но и се разкриват социалните и психологическите процеси, които поддържат експлоатацията, както и рисковете, които организирани мрежи за трафик представляват за националната сигурност.

Правна рамка на трудовата експлоатация

В правния дискурс е важно да се подчертае, че съществува тънка граница между „нарушение на трудовите права“, което обикновено води до административнонаказателна отговорност, и „трудова експлоатация“, която по дефиниция е престъпление. Това разграничение не винаги е лесно за правоприлагащите органи, а трудността при доказването на експлоатация *често води до безнаказаност*. Тук възниква и същностният въпрос: какво кара икономически уязвими групи да приемат съмнителни предложения за работа и защо правото среща толкова големи бариери при санкционирането на извършителите?

Българското законодателство съдържа множество норми, които целят да защитят правата на работниците и да гарантират справедливи условия на труд. Основен нормативен акт е Кодексът на труда, който в чл. 1 и чл. 10 прокламира правото на труд като основно социално право. Кодексът въвежда задължителни правила относно работното време, заплащането, безопасните условия на труд и социалното осигуряване. Нарушенията на тези разпоредби обикновено водят до административна отговорност и санкции за работодателя.

Когато обаче се касае за по-тежки случаи, в които работниците се поставят в условия на принудителен труд, заплахи или фактическо лишаване от свобода, приложим е *Наказателният кодекс*. В чл. 159а–159г НК е предвидена наказателна отговорност за трафик на хора, включително с цел трудова експлоатация. Законът криминализира набирането, транспортирането, укриването и приемането на лица, когато е налице цел експлоатация. Тук трябва да се отбележи, че съгласно съдебната практика не е необходимо жертвата да бъде физически насилвана – достатъчно е тя да е поставена в условия, при които свободната ѝ воля е ограничена чрез измама, злоупотреба със състояние на зависимост или злоупотреба с уязвимост.

Значима роля има и Законът за трудовата миграция и трудовата мобилност, който урежда посредничеството при наемане на работа в чужбина. Той изисква посредниците да бъдат лицензирани и да предоставят прозрачна информация за условията на труд. На практика обаче често се наблюдават случаи на нелегални посредници, които злоупотребяват с неинформираността на кандидатите за работа.

На европейско равнище ключов нормативен акт е Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора, която задължава държавите членки да инкриминират трудова експлоатация и да осигурят защита на жертвите. Допълнителна мярка е Директива 2009/52/ЕС, която въвежда санкции срещу работодатели, наемащи незаконно пребиваващи граждани на трети страни, за да се ограничи стимулт за експлоатация на евтина работна ръка.

Международноправната рамка също е значима. Особено място заема Протоколът от Палермо (2000 г.) към Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност, който предоставя международна дефиниция на трафика на хора и обхваща трудовата експлоатация. Не бива да се подценяват и Конвенциите на Международната организация на труда, включително Конвенция № 29 относно принудителния труд и Конвенция № 105 относно неговото премахване, които България е ратифицирала и които имат пряко отражение върху националното законодателство.

Вербуване и подчинение чрез обещания за легален труд

Един от най-често срещаните механизми за въвеждане в трудова експлоатация е вербуването чрез обещания за легален труд. Обикновено това се случва в ситуации, в които кандидатът е изправен пред безработица, ниски доходи или липса на перспектива в собствената си страна. В такива обстоятелства дори съмнителни оферти изглеждат като възможност за по-добър живот.

В практиката се наблюдават множество форми на вербуване: публикуване на обяви за работа с примамливи условия, дейност на нерегистрирани посредници, които събират такси за „намиране на работа“, подписване на договори на чужд език или с неясни клаузи, както и устни обещания за високи заплати и легален статут. Впоследствие работниците се оказват в ситуации, при които нямат контрол върху собствения си труд и доходи.

Методите на подчинение включват отнемане на документи за самоличност, ограничаване на свободното движение, задължняване към посредници или работодатели, както и открити заплахи. Работниците често са изолирани, без достъп до външна помощ и зависими от работодателя си за подслон, храна и транспорт.

От правна гледна точка тези действия представляват престъпление по смисъла на чл. 159а НК. Важно е да се подчертае, че обстоятелството, при което жертвата формално е приела да замине за работа, само по себе си не изключва наличието на експлоатация. Утвърдената съдебна практика в България и в европейския правен контекст последователно приема, че съгласието, дадено в условия на измама, заблуда или икономическа уязвимост, е правно ирелевантно и не може да легитимира експлоатационни практики (вж. Диев 2023).

Правни и институционални бариери пред разкриването и наказанието

Един от най-сериозните проблеми в борбата срещу трудната експлоатация е трудността при нейното доказване. В много случаи органите на реда и прокуратурата се сблъскват с липсата на достатъчно доказателства. Често единственото доказателство са показанията на жертвата, която обаче може да е изплашена или зависима от извършителя.

Правните бариери се изразяват и в неясната граница между административно нарушение и престъпление. Например, неплащането на заплата е нарушение на Кодекса на труда, но когато то е съчетано с отнемане на документи и ограничаване на свободата, вече става въпрос за престъпление. Тази граница често е размита, което затруднява ефективното правоприлагане.

Институционалните бариери също не са за подценяване. Националната инспекция по труда, макар и компетентна да проверява условията на труд, няма правомощия да разследва престъпления. Прокуратурата и полицията често нямат достатъчно ресурси или експертиза за разследване на подобни случаи, особено когато са трансгранични. Липсата на добра координация между институциите допълнително затруднява процеса.

Процесуалните трудности включват и недостатъчни механизми за защита на свидетелите. Жертвите се страхуват да свидетелстват, защото често са подложени на заплахи, а и нямат доверие в институциите. Това води до отказ от сътрудничество и до прекратяване на дела поради липса на доказателства.

*Между икономическа уязвимост и престъпна печалба –
правен поглед*

Феноменът на трудовата експлоатация не може да се разбере без да се отчете икономическата уязвимост на жертвите. Лица, които живеят в бедност, без образование или в условия на социална изолация, са много по-склонни да приемат съмнителни предложения за работа. В този смисъл правото трябва да отчита социалните предпоставки за престъплението.

От друга страна, трудовата експлоатация е изключително печеливш бизнес за извършителите. Те реализират огромни печалби чрез избягване на данъци и осигуровки и чрез използване на почти безплатен труд. Именно затова законодателят предвижда конфискация на имущество, придобито чрез престъпна дейност. Съгласно чл. 53 НК и специалните закони за отнемане на незаконно придобито имущество, държавата може да отнеме печалбите на извършителите, като по този начин се елиминира основният стимул за престъплението.

Трудовата експлоатация е сложен феномен, който се намира на границата между трудовоправните нарушения и тежките престъпления. Тя се обуславя от икономическата уязвимост на жертвите и от стремежа към престъпна печалба на извършителите. Въпреки наличието на ясна правна рамка както в България, така и в Европейския съюз, практиката показва сериозни трудности при разкриването и наказанието на тези деяния.

За да бъде ефективна борбата срещу трудовата експлоатация, е необходимо усъвършенстване на законодателството с точни дефиниции и санкции, засилване на институционалния капацитет за разследване, изграждане на ефективни механизми за защита на жертвите и по-тясно международно сътрудничество. Само така правото може да изпълни своята основна функция – да защитава човешкото достойнство и да гарантира свободата и сигурността на труда. Тези усилия обаче не са значими единствено в рамките на правната система. Разпространението на трудовата експлоатация има пряко отражение върху националната сигурност, тъй като подкопава икономическата стабилност, насърчава дейността на транснационални престъпни мрежи и засяга фундаменталните права на гражданите. Именно затова борбата с това прес-

тъпление трябва да се разглежда не само като правен проблем, а и като стратегически приоритет за държавата.

Трудовата експлоатация като предизвикателство за националната сигурност

Работната експлоатация представлява сериозна заплаха за икономическата сигурност чрез механизми, които пряко подриват държавните приходи и икономическата конкурентоспособност. Неформалността на пазара на труда в България остава сред най-високите в ЕС, като според оценки недеklarираната заетост засяга 20 – 30% от заетостта в определени сектори. Тази неформалност се изразява в масивно укриване на данъци, като годишните загуби на приходи се оценяват на стотици милиони евро – средства, които иначе биха подкрепили образованието, здравеопазването, инфраструктурата и службите за сигурност.

Експлоатацията на работниците чрез възнаграждения под минималния размер и избягване на социални осигуровки има двойно икономическо въздействие. Престъпните мрежи генерират значителни незаконни печалби, като едновременно с това лишават държавата от данъчни приходи, които са от съществено значение за обществените услуги. Минималната работна заплата в България, възлизаща на 551 евро месечно, е значително под средната за ЕС, а средните брутни доходи от около 1315 евро представляват едва около една трета от средните за ЕС. Тази разлика в заплатите създава силни икономически стимули за трудова миграция, които трафикантите експлоатират, докато законните предприятия се сблъскват с нелоялна конкуренция от работодатели, които използват експлоатирана работна ръка и изкуствено понижават разходите, като избягват законовите си задължения⁵.

Финансово-престъпната инфраструктура, подкрепяща експлоатацията на работна ръка, демонстрира сложни операции по изпиране на пари. Престъпните мрежи използват фалшиви трудови договори, фиктивни компании, многослойни мрежи от подизпълнители, системи за плащане в брой и фирми за парични услуги, за

---

⁵ За повече вж. Наръчник на икономическите сектори за борба с трафика на хора. Достъпен на: <https://csd.eu/bg/publications/publication/toolkit-for-the-economic-sectors-to-combat-human-trafficking/>

да превърнат експлоатирания труд в незаконни финансови печалби. Тези операции са интегрирани в по-широки финансови престъпни дейности, включително данъчни измами, схеми за измама с ДДС и корупционни плащания. Българските власти са документирали случаи, свързани с незаконни приходи в размер на милиони евро, макар че истинският мащаб вероятно значително надвишава официалните оценки, като се имат предвид трудностите при разкриването им.

Определени сектори са особено уязвими: селското стопанство, строителството, хотелиерството и други обслужващи сектори наемат значителен брой нерегистрирани работници, което създава концентрирани рискове. „Сред случаите на експлоатация на принудителен труд на възрастни, при които видът работа е известен, петте сектора, които представляват по-голямата част от общия принудителен труд (87 процента), са услуги (с изключение на домашния труд), производство, строителство, селско стопанство (с изключение на риболов), и домакинска работа. Услуги (с изключение на домакинска работа). Най-големият дял от общата експлоатация на принудителен труд на възрастни – почти една трета от общия брой и 5,5 милиона души в абсолютно изражение – е в сектора на услугите. Това число изключва домашния труд, който се разглежда отделно в глобалните оценки. Секторът на услугите включва широк спектър от икономически дейности, включително търговия, транспорт, хотелиерство, непазарни социални и други услуги“ (Съботинова 2023: 42).

Експлоатацията на български работници в западноевропейски страни едновременно изчерпва човешкия капитал и генерира неотчетени доходи, които се избягват от данъчно облагане както в страните на произход, така и в страните на местоназначение. От гледна точка на националната сигурност тези икономически заплахи пряко подкопават капацитета на държавата, като намаляват финансирането за функциите по сигурността и същевременно създават паралелни икономически структури, които оспорват държавната власт.

Институционална корупция и заплахи за управлението

Експлоатацията на работна ръка зависи и от корупцията и институционалните слабости, което създава преки заплахи за целостта на държавата. Транснационалните мрежи за организирана престъпност систематично подхранват корупцията, за да улеснят дейността си, като плащат подкупи, за да получат благоприятно отношение, да избегнат проверки, да получат достъп до поверителна информация и да неутрализират мерките за правоприлагане. Тази корупция действа на няколко нива: нископоставени длъжностни лица, включително инспектори по труда и гранични служители, могат да пренебрегнат нарушения или да предоставят предварителни предупреждения; администратори на средно ниво могат да ускорят издаването на разрешителни или да манипулират документи; високопоставени лица могат да повлияят на изготвянето на политики и приоритетите при прилагането им.

Ограниченията в институционалния капацитет усилват уязвимостта към корупция. Българските правоприлагащи и регулаторни органи са изправени пред значителни ограничения на ресурсите, като разходите за активни политики на пазара на труда и механизми за правоприлагане остават значително под средните за ЕС. Инспекциите по труда не разполагат с достатъчно персонал за провеждане на всеобхватни инспекции, особено предвид преобладаването на малките предприятия. Множество органи споделят отговорностите за борба с трафика, включително Националната полиция, Граничната полиция, Инспекцията по труда и прокуратурата, но механизмите за координация остават недоразвити. Тази фрагментация създава пропуски, които организираната престъпност експлоатира, като размива отговорността.

Крайният ефект отслабва фундаментално държавната власт и доверието на обществото. Когато гражданите наблюдават широко разпространена експлоатация без ефективни реакции, доверието в правовата държава се подкошава. Когато предприятията виждат, че конкурентите им печелят от незаконни практики без последствия, уважението към правната рамка намалява. Когато държавните служители явно позволяват експлоатацията, демократичната легитимност страда. Тези институционални последици представляват фундаментални заплахи за сигурността, които отс-

лабват капацитета на държавата да се справи не само с експлоатацията на работна ръка, но и по-широки предизвикателства в областта на сигурността.

Транснационални мрежи за организирана престъпност

Трудовата експлоатация се осъществява предимно чрез транснационални мрежи за организирана престъпност, които са систематизирали експлоатацията като бизнес модел, генериращ значителни печалби при относително нисък риск. Българските мрежи за организирана престъпност поддържат широки връзки в цяла Европа, като се възползват от членството на България в ЕС и разликите в заплащането. Операциите по трафик на хора обикновено набират жертви чрез фалшиви обещания за легална работа, след което ги експлоатират чрез конфискация на документи, заплахи и насилие. Често срещано е и дълговото робство – „присъства в около един на всеки пет случая на принудителен труд в услугите и домашния труд и в 14 процента от случаите на принудителен труд в производството“ (Съботинова 2023: 47).

Тези мрежи за набиране на хора демонстрират сложни способности, включително специализирани механизми за измама на индивида чрез привидно легитимни агенции за наемане на работа и социални медии, сложна транспортна логистика, използваща истински и фалшиви документи, психологическа манипулация, експлоатираща уязвимостта и изолацията на жертвите, и способност за насилие, за да контролират жертвите и да сплашват свидетелите. Организационните структури включват многопластови операции, при които ръководството предоставя стратегически насоки, като поддържа дистанция от ежедневните операции, средното ръководство координира набирането на хора и местните операции, а оперативните нива включват набиращи хора, превозвачи, както и лица, отговарящи за настаняването, контрола и ежедневния надзор върху експлоатираните работници.

Прикриващите компании осигуряват видима легитимност, докато веригите от подизпълнители размиват отговорността и усложняват разследванията. Финансовите операции използват плащания в брой, парични услуги, фиктивни компании и инвестиции в недвижими имоти, за да се справят с големи потоци, като същев-

ременно се избягва откриването им. От решаващо значение е, че мрежите за трафик на работна ръка все повече се пресичат с други престъпни пазари. Същата инфраструктура, която превозва експлоатираните работници, може да транспортира наркотици или оръжия. Мрежите за корупция, които позволяват експлоатацията, улесняват други престъпления. Механизмите за пране на пари служат за множество престъпни цели. Това сближаване укрепва цялостния капацитет на организираната престъпност, като усилва заплахите за сигурността.

Социални аспекти и гранична сигурност

Експлоатацията на работна ръка създава значителни заплахи за социалното сближаване и граничната сигурност по много начини. Демографската криза в България засилва тази динамика, като населението намалява от приблизително 6,4 милиона през 2024 г. до прогнозирани нива под 5,5 милиона до 2050 г. Това създава както недостиг на работна ръка, което увеличава уязвимостта към експлоатация, така и емиграция, която излага българските граждани на риск от трафик в чужбина.

България служи като източник, транзитна и страна-дестинация за разнообразни миграционни потоци, което създава сложни предизвикателства за управлението. Експлоатацията на български граждани в западноевропейски страни поражда двустранни напрежения, които поставят под въпрос принципите на ЕС за свободно движение. Когато значителен брой хора са изложени на експлоатация в страните дестинации, двустранните отношения страдат, а може да възникне и антибългарско настроение. Същевременно документираните случаи на връщане на търсеци убежище по границите потенциално увеличават уязвимостта към трафик, като едновременно с това подкопават доверието във властите. „Като характерни феномени на нововъзникващите социални неравенства след 1989 г. се открояват ръстът на безработицата, спадът в образователното равнище в някои социални групи, както и дискриминационните практики на пазара на труда, както и насилието в семейството“ (Пампоров 2019: 755).

Неуспехите в социалната интеграция утежняват последиците за сигурността. Ромското население е изложено на непропор-

ционално висока уязвимост към трафик, като равнището на бедност е драстично по-високо от средното за страната, а дискриминацията ограничава възможностите.

Медиите понякога смесват трафика с *миграция*, което води до ксенофобски реакции, насочени към жертвите, а не към извършителите, като по този начин се подкопава социалното сближаване и не успява да се справи с реалните заплахи. В подобни ситуации обаче често не става дума за доброволна миграция, а за *каналджийство* и нелегално превеждане на хора през граница – престъпни дейности, при които мигрантите са уязвими и зависими от организирани групи. Смесването на тези понятия допълнително затруднява разпознаването на истинските механизми на експлоатация и пречи на адекватното адресиране на проблема както от страна на институциите, така и от страна на обществото.

Нагласите на обществото към *миграцията* влияят върху политическите реакции, като негативните настроения могат да доведат до рестриктивни политики, които може да не се борят ефективно с трафика, а да увеличат уязвимостта, като изтласкат миграцията в нелегалност. Пресечната точка с управлението на миграцията създава дилеми, които изискват балансиран подход, които поддържат сигурността, като същевременно зачитат правата. От гледна точка на националната сигурност тези предизвикателства представляват взаимосвързани заплахи, при които социалното изключване дава възможност за организирана престъпност, неуспехите в управлението на миграцията подкопават сигурността на границите, демографският спад заплашва дългосрочния капацитет, а недоверието на обществото намалява сътрудничеството, което е от съществено значение за управлението.

Международните данни за формално идентифицираните жертви на трафик на хора показват, че има относителни профили на типовете уязвими групи. Регистрирани са приблизително 40 млн. души годишно около 71% са от женски пол, а децата около 25% (ILO, 2017). През последните десет години обаче се наблюдава постепенно увеличаване на дела на мъжете, което се дължи не на увеличения брой засегнати мъже, а на разширяване на понятието „трафик на хора“ от „сексуална експлоатация на жени“ към повече форми на експлоатация (UNODC, 2016).

В Европа основната част от жертвите на трафик са млади жени и непълнолетни момичета, използвани за сексуална експлоатация. Най-засегнатата социална група се определя най-вече от възрастта и пола и включва жени между 17 и 24 години (Пушкова, 2010: 78). Според данни на Върховната касационна прокуратура, представени в докладите на НКБТХ за 2016 и 2018 г., тази тенденция е характерна и за България. В допълнение обаче, у нас се наблюдава и друг значим проблем – трафикът на жени с цел продажба на новородени бебета. Много хора са били подлъгвани от фалшиви обяви за работа в чужбина по сайтове и фалшиви реклами. При настъпило „интервю“ за работа им е обещаван транспорт от летище и квартира за живеене, добра заплата и работника се оказва вербуван, но впоследствие всичко се оказва лъжа и работникът се оказва жертва на фалшивата обява.

Тези данни и наблюдения показват не само кои социални групи са най-уязвими към трафик на хора, но и че самият процес на вербуване и експлоатация е изключително манипулативен и психологически наситен. Фалшивите обяви за работа, обещанията за добра заплата, транспорт и настаняване създават усещане за надежда и контролирано доверие, което впоследствие се превръща в инструмент за поддържане на зависимостта.

Разглеждането на тези механизми води логично към психологическата страна на проблема: как преживяванията на жертвите, усещането за уязвимост и формираните травматични зависимости определят поведението им, влияят върху способността им да търсят помощ и обясняват защо много от тях остават в експлоатационната ситуация въпреки осъзнатия риск.

Психологически измерения на трудовата експлоатация: уязвимост, механизми и последици

Когато говорим за трудова експлоатация, общественото внимание често се насочва към икономическите фактори, законовата рамка и институционалните отговорности. Но зад всяка история на нарушени трудови права стои конкретен човек – със своите мисли, страхове и надежди за по-добро бъдеще. Психологическите последици от това престъпление са свързани с дълбоки травми в доверието на личността към другите и към света. Когато разглеждаме

типозите привързаност – сигурна, амбивалентна, отбягваща и дезорганизирана, можем да формулираме хипотези за способността на личността да изгражда доверие към другите и към заобикалящия свят. Оттук става възможно да се проследят и психологическите пътища, по които определени хора се оказват по-уязвими към попадане в ситуации на трафик на хора. Въпреки това съвременните изследвания (Димитрова & Александрова, 2015). подчертават, че в основата на трудовата експлоатация стои едно ключово разбиране: **никой не е напълно застрахован**, тъй като престъпните мрежи умело използват различни форми на манипулация, измама и контрол.

Тези психологически механизми са пряко свързани с новите форми на социални неравенства и процесите на маргинализация, както показват изследванията върху трафика на хора и трудовата експлоатация (Петрунов, 2019; Петрунов, 2014). Психологическите аспекти свързани с трафика на хора остават в периферията на общественото обсъждане. Въпреки че основният аспект за въвличане в трафик на хора с цел трудова експлоатация е икономическият фактор, който определя кои са основните финансови причини едни хора попадат в капана на експлоататорите (вж. например Pascale et al. 2024), то не бива да се пренебрегва психологическата страна на престъплението, чийто фокус е върху преживяванията на жертвите и повторната им ресоциализация. Оттук възниква необходимостта да определим кой и в какви обстоятелства може да бъде разпознат като жертва на трудова експлоатация. Понятието „жертва“ в този контекст е по-широко и включва лица, подложени на експлоатация чрез злоупотреба с уязвимост, измама или принуда, дори когато самите те не осъзнават, че техните права са нарушени. Международните и националните нормативни документи подчертават именно този аспект, защото в значителна част от случаите хората приемат експлоатативните условия като „нормални“, вследствие на прогресивно формирана зависимост и психологическа адаптация към насилието (Петрунов, 2019).

Законът за борба с трафика на хора в България определя „жертва“ като лице, което е било подложено на експлоатация чрез злоупотреба с уязвимост или принуда. Подобни дефиниции се съдържат в Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора и в Декларацията за основни принципи на правосъдието за жертвите на престъпления и злоупотреба с власт.

Жертвите на трудова експлоатация идват от различни социални групи, но често споделят общи психологически мотиватори – стремеж към промяна, потребност от сигурност, надежда за по-добър живот. Те често са хора, търсещи нови възможности, но без достатъчна информация, ресурси или подкрепа, което ги прави по-податливи на манипулации. Съществено значение има и голямото търсене на евтина работна ръка в по-богатите страни, което създава „пазар“ за експлоатирани работници. В тази среда много хора приемат тежките условия като по-добра алтернатива от бедността у дома.

Изследванията показват широк възрастов диапазон – от тийнейджъри, работещи със съгласието на родителите си, през възрастни хора между 60 – 70 години, които дълги години са работили в чужбина и са свикнали да приемат рисковани условия като „нормални“, до трафик на хора от семеен тип, в който единият от съпрузите влиза в ролята на трафикант (Петрунов, 2014; Стаменков и Петрунов, 2025; Панчев, 2022; Пампоров, 2019; Sidun and Dryjanska, 2024). Нараства делът и на образовани мъже и жени в активна възраст, които напускат страната поради неудовлетворение от икономическата ситуация, търсейки по-добра алтернатива.

Особено важен фактор за уязвимостта е вътрешната нагласа: убеждението, че *„навсякъде другаде е по-добре“*, независимо от условията. Когато това се съчетае с липса на информация, трудности с чуждия език, ниска образователна степен, бедност или безработица, рискът от попадане в експлоатационни схеми нараства значително. Много от жертвите вече са преживели трудови нарушения в България, което ги прави неспособни да разпознаят кога правата им отново се нарушават.

Признаци на трудова експлоатация

Трудовата експлоатация често остава незабелязана, тъй като обикновено се случва зад затворени врати, а пострадалите са изолирани, контролирани и силно уплашени. Един от ключовите признаци е контролираното поведение – жертвите често са придружавани от лице, което ги наблюдава, нямат възможност да говорят от свое име и извършват действия единствено по указания на друг човек. Обичайно работодателят ги превозва до работното място и обратно, а рядко работата и мястото за живеене съвпа-

дат. Контактите с близки са изцяло ограничени, а поведението на жертвите се характеризира със страх, покорство и избягване на очен контакт. В допълнение, те нямат достъп до собствените си финансови средства, което ги прави още по-зависими.

Друг важен индикатор за трудова експлоатация са неприемливите условия на труд. Жертвите често не могат да съхраняват лични спестявания, а личните им документи биват отнемани. След пристигането на обещаното работно място започва фазата на подчинение, при която обещанията се превръщат в капан. Обичайна практика е отнемането на личните документи под претекст „регистрация“, подписването на неразбираеми договори на чужд език и започване на работа без реално заплащане. Постепенно се налага пълен контрол – ограничават се контактите, премахва се достъпът до телефон и интернет, а работникът се изолира от външния свят. В този контекст често се използват психологическо и физическо насилие, заплахи за депортиране или наказания, както и манипулации, които създават фалшиво усещане за „доверие“ към трафиканта⁶.

Налагат им се фиктивни „дългове“ към работодателя, работят прекомерно без почивки и нямат възможност да напуснат работното място по желание. Условията на труд могат да бъдат опасни или незаконни, а медицинска грижа липсва дори след злополуки. Винаги има разминаване между обещаните и реалните условия, придружено от заплахи, насилие и строго наблюдение по време на работа.

Допълнителна уязвимост възниква, когато жертвите не владеят официалния език на страната. Това ги поставя в пълна зависимост от работодателя и силно затруднява възможността да търсят помощ или да разбират правата си. Признаци на насилие или травма също са широко разпространени. Жертвите могат да имат необясними наранявания, признаци на тежко изтощение, лоша лична хигиена, тревожност или затруднена концентрация. Жилищните условия обикновено са тежки, а работата и квартирата често са разположени в една и съща сграда, което засилва изолацията. В някои случаи експлоататорите използват алкохол и наркотици като средство за контрол, а в други – самите жертви прибегват до

---

⁶ За повече вж. Наръчник за борба с трудовата експлоатация. Достъпен на: <https://www.a21.org/safetyguide-employment-bulgaria>

тях, за да се справят с психическия натиск, страха и стреса. Тези зависимости задълбочават уязвимостта и затрудняват излизането от ситуацията. Оказването на помощ на жертви на трудова експлоатация е изключително трудно, защото в чужда държава те често се възприемат просто като бедни мигранти. Когато обществото не разпознава характерните белези на трафика на хора, става почти невъзможно някой да им предложи адекватна подкрепа или да подаде сигнал до съответните институции. Липсата на доверие е още един отличителен признак. Жертвите често проявяват подозрение към институциите и към хората, които се опитват да им помогнат. Това недоверие е резултат от преживяна травма, системни манипулации и постоянен страх от репресии от страна на експлоататорите.

Психологическите механизми на експлоатацията повдигат важния въпрос защо жертвите не напускат, дори когато вече осъзнават, че са подложени на злоупотреба. Макар в някои случаи физическите ограничения, наблюдението или изолацията да играят водеща роля, много по-често действат дълбоки вътрешни психологически процеси, които поддържат зависимостта и затрудняват предприемането на действие. Към това се добавят и реални външни заплахи – жертвите често са заплашвани, че ако опитат да избягат, ще бъде застрашен техният живот или животът на близките им. Както казахме, в повечето случаи жертвите се намират в чуждестранна страна – без да владеят езика, без документи и без достъп до социална среда. В такава ситуация дори мисълта за бягство изглежда невъзможна: човек не знае къде се намира, на кого може да се довери и как да стигне до безопасно място. Всички тези фактори – психологически, социални и практически – се преплитат и създават силна система на контрол, която индивидът трудно може да преодолее сам. Въз основа на тези психологически процеси у жертвите се активират различни защитни механизми, които поддържат зависимостта и възпрепятстват бягството.

Един от тези механизми е научената безпомощност. Когато човек многократно е бил подлаган на злоупотреба и се е чувствал неспособен да повлияе на обстоятелствата, той постепенно губи вяра, че промяната е възможна. Това води до психологическа парализа, апатия и убеждението, че няма смисъл да търси защита или да се опитва да избяга.

Друг съществен механизъм е травматичната връзка (trauma bonding) – парадоксална форма на емоционална зависимост между жертвата и експлоататора. Тя се изгражда чрез редуващи се цикли на страх, наказания и кратки моменти на привидна доброжелателност. Именно тези редки „положителни“ прояви се интернализират като знак за грижа и създават силна, макар и разрушителна, привързаност, която прави напускането още по-трудно. В резултат жертвата започва да оправдава поведението на извършителя, да подценява собствената опасност и да се чувства още по-неспособна да напусне ситуацията.

Психологическата манипулация е третият ключов инструмент на експлоататорите. Те използват страх, срам, вина, заплахи към близки, задържане на документи, фалшиви финансови дългове или пълна социална изолация. Експлоатацията надхвърля физическото насилие – тя е емоционална и когнитивна атака, която цели да разруши самооценката, волята и идентичността на жертвата, превръщайки я в още по-уязвима и зависима.

Икономическата уязвимост е един от най-силен рисков фактори за попадане в експлоатация. Психологията на бедността показва, че животът в постоянна несигурност оформя „мислене на оцеляването“, при което хората се фокусират върху краткосрочните нужди и пренебрегват дългосрочните рискове.

Хроничният стрес, тревожността и безнадеждността отслабват критичното мислене и намаляват способността за вземане на рационални решения. Социалната изолация и ниската самооценка допълнително засилват уязвимостта, а експлоататорите целенасочено използват тези слабости.

Психологически последици от трудовата експлоатация

Психологическите последици от трудовата експлоатация не приключват с физическото освобождаване на жертвата – напротив, те често продължават дълго след това и силно влияят върху качеството на живота. Сред най-честите прояви са посттравматично стресово разстройство, депресия, тревожност и постоянен страх. При жертвите често се наблюдава силно занижена самооценка и чувство за вина, което затруднява възстановяването на личната им увереност. Нерядко се наблюдават разстройства на

съня, хронична умора и различни соматични оплаквания, свързани с преживения стрес. Социалното отдръпване и трудностите в изграждането на доверие към околните допълнително усложняват адаптацията към нормален живот и работа.

Травмата от експлоатацията засяга основни аспекти на личността – чувството за идентичност, автономност и способността за вземане на решения. Затова много от преживелите изпитват дълготрайни трудности да възстановят обичайния ритъм на ежедневието и се нуждаят от продължителна професионална подкрепа, за да възстановят психическата си стабилност и социалната си функционалност.

Механизмите за възстановяването на жертвите на трудова експлоатация изисква цялостна и интегрирана подкрепа, включваща психологическа, социална, медицинска и правна помощ. Особено съществена е ролята на психолозите и социалните работници, които подпомагат процеса на възстановяване на доверието, чувството за сигурност и усещането за контрол върху собствения живот. Техните интервенции помагат на пострадалите да изградят нови стратегии за справяне и да преодолеят дълбоките последствия от преживяната травма.

В България съществуват активни програми за подкрепа на жертвите, сред които е Националният механизъм за насочване и подпомагане на жертви на трафик на хора (NRM). Съществен принос има и Асоциация „Анимус“, част от международната мрежа La Strada, която предоставя консултации, временно настаняване, правна помощ и психологическа рехабилитация. Тези структури имат ключово значение за цялостното възстановяване и социална реинтеграция на пострадалите.

Превенцията на трудовата експлоатация изисква устойчиви и целенасочени усилия. Сред най-важните мерки са повишаването на информираността за рисковете, провеждането на образователни кампании сред уязвимите групи, засилването на институционалната защита на работниците и насърчаването на обществената способност да разпознава признаците на експлоатация. Широкият обществен ангажимент е ключов за ранното идентифициране и предотвратяване на подобни форми на злоупотреба.

От психологическа гледна точка трудовата експлоатация и икономическата уязвимост произтичат не само от външни иконо-

мически обстоятелства, но и от вътрешни психични механизми. Хроничният стрес, ниската самооценка, липсата на чувство за контрол и нормализирането на злоупотребите правят уязвимите хора по-склонни да приемат експлоатативни условия. Ето защо ефективното противодействие трябва да съчетава мерки, които едновременно подобряват социално-икономическата среда и укрепват психологическата устойчивост, автономността и критичното мислене на засегнатите лица.

Ролята на социалните работници в подкрепата на жертвите на трафик на хора: механизми на вербуване и подчинение чрез обещания за легален труд

Процесът на вербуване често започва чрез създаване на измамна надежда. На бъдещите жертви се обещават висока и сигурна заплата в чужбина или в голям град, легален трудов договор, осигурена квартира, транспорт и храна, както и липса на предварителни разходи, подкрепена с уверението, че „няма нужда от документи – за всичко ще се погрижат“. Тези предложения изглеждат изключително привлекателни за хора в затруднено положение, което прави иззматата още по-ефективна (вж.: Съботинова, 2023).

Каналите за вербуване са разнообразни и често добре маскирани. Сред тях се открояват фалшиви обяви в социалните мрежи и сайтовете за работа, както и посредници от същите населени места, които лесно печелят доверие. Понякога дори познати, които вече са били подведени, несъзнателно се превръщат във вербовчици, уверявайки други хора, че „и при тях всичко е било наред“. Това разширява кръга на уязвимите и улеснява експлоататорите.

Най-уязвими са хората без работа, с ниско образование, представители на маргинализирани общности, самотни майки и младежи без опит. Всеки, изпаднал в безизходица – без пари, жилище или перспектива – търси бърз начин да възстанови доходите си. При липса на образование или квалификация шансовете за добре платена работа намаляват, което прави измамните предложения още по-примамливи. Някои млади хора дори сключват фиктивни бракове в опит да подобрят ситуацията си, но всъщност това често се превръща в стъпка към въвличане в комерсиални сексуални услуги. От този момент нататък излизането от експлоатаци-

ята става почти невъзможно, тъй като жертвите биват подлагани на ежедневни заплахи и психологически натиск.

Всичко това води до сериозна зависимост – икономическа, емоционална и правна. Пострадалите се страхуват, мълчат и нямат възможност да разкрият случващото се без подкрепата на външни хора и институции. Правните, психологическите и институционалните бариери често са значителни: липса на доверие към властите, объркване относно собствените права, страх от наказания, както и недостатъчна чувствителност на институциите към специфичната динамика на експлоатацията.

В ролята си на социални работници ние можем да помогнем чрез изграждане на доверие и създаване на безопасна връзка, основана на разбиране и липса на осъждане. Първата стъпка е оценка на нуждите – какъв е рискът, има ли нужда пострадалият от подслон, медицинска помощ или защита. След това се осигурява насочване към организации като А21, БЧК, „Анимус“, към кризисни центрове, защитени жилища, адвокати или преводачи. Работата включва и активна превенция в уязвими общности чрез информационни кампании, посещения в рисковни региони, както и разговори с млади хора, сезонни работници и безработни. Психосоциалната подкрепа е ключова – създава се индивидуален план за възстановяване, включващ работа с психолози, трудови медиатори и програми за квалификация.

Наша основна цел е жертвите да бъдат интегрирани отново в обществото, без страх от повторна измама. Стремим се да осигурим условия за нов, безопасен и достоен живот, като предоставим необходимата подкрепа за преквалификация, намиране на сигурна работа и изграждане на увереност. В комуникацията с институциите подчертаваме, че става дума не просто за „лош работодател“, а за форма на модерно робство, в която жертвата често дори не осъзнава правата си или се страхува да потърси помощ.

Най-трудното предизвикателство остава тишината – когато жертвите не говорят, институциите не чуват. Именно затова ролята на социалните работници е да създадат пространство, в което гласът на пострадалите да бъде чул, зачетен и защитен. Борбата в този ред на мисли е не само срещу самата експлоатация, но и срещу системното бездействие, което позволява тя да продължава.

Трафикът на хора е едно от най-сериозните предизвикателства пред съвременното общество, засягащо пряко правата, свободата и достойнството на личността. Той се проявява като комплексна кризисна ситуация, в която най-засегнати са уязвимите групи – жени, деца, младежи, хора в икономическа зависимост или в социална маргинализация. Социалната работа тук има ключова роля – тя не е само реакция на вече настъпила криза, а е и превенция, подкрепа и възстановяване.

Кризисната ситуация при трафик на хора се характеризира с нарушаване на базови права, загуба на автономност и зависимост от експлоататор. Уязвимостта се разбира като социален конструкт, оформен от бедност, липса на образование, семейни конфликти, домашно насилие, миграционен натиск и отсъствие на социална подкрепа. Важен аспект на социалната работа е ранният анализ на риска и способността да се разпознае кога индивидът или семейството губят възможността да се справят самостоятелно. В такива ситуации социалният работник играе ключова роля. Той се намесва още в момента на кризисната интервенция, когато е необходимо да се осигури безопасна среда и да се изгради доверие с пострадалия. Първата стъпка често е кризисното интервю – процес на внимателно изслушване и оценка, който позволява да се идентифицират най-належащите нужди на жертвата: медицинска помощ, подслон, психологическа подкрепа и правна защита. На следващ етап социалният работник поема ролята на кейс-мениджър – координира контактите между различните институции (полиция, прокуратура, здравни и образователни услуги, НПО) и следи да няма прекъсване в подкрепата. В този процес е важно да се съчетаят защитата и овластяването: жертвата трябва да бъде предпазена от нова виктимизация, но същевременно да развива умения за автономност.

Особено значими са и етичните предизвикателства – конфиденциалност, уважение към личния избор на клиента, справяне с вторичната травматизация на самия социален работник. Тук се проявява професионализмът: умението да се балансира между кризисна реакция и дългосрочна перспектива за възстановяване.

Моделите за устойчиви практически решения

Устойчивите модели за справяне с трафика на хора не се ограничават до еднократна интервенция – те изискват системен и интегриран подход, в който социалният работник е медиатор между различните звена.

Защитата и подкрепата на жертвите трябва да бъдат осигурени чрез добре функциониращи кризисни центрове, предоставящи медицински, психологически и социални услуги. Жертвите се нуждаят и от надеждна правна помощ през целия съдебен процес. В допълнение, програмите за намаляване на риска от повторна виктимизация са ключови за стабилизиране на тяхната социална среда и за предотвратяване на връщане към рискови обстоятелства. Реинтеграцията и овластяването на пострадалите включват осигуряване на образование и професионално обучение, които намаляват вероятността от повторна експлоатация. Социалното предприемачество и защитената заетост предоставят реални възможности за икономическа независимост. Психологическата подкрепа е съществена за възстановяване на самочувствието и личната идентичност, които често са дълбоко засегнати. Ефективната борба с трафика на хора изисква ясни политики и стандарти. Националните стратегии и планове за действие служат като рамка за цялостна координация. Въвеждането на стандарти за социални услуги и кризисни интервенции гарантира качество и последователност в работата. Необходима е и по-добра координация между социалната, здравната и правната система, за да се осигури цялостен подход. Професионалистите, работещи на първа линия, се нуждаят от регулярни обучения и повишаване на квалификацията, за да могат ефективно да реагират на динамично променящите се случаи. Супервизията подпомага социалните работници в справянето с натрупания емоционален товар, а мерките срещу професионално прегаряне и вторична травматизация са важни за дългосрочното им благополучие.

Включването на общността и изграждането на социален капитал са ключови фактори за устойчиво противодействие. Развитието на местни мрежи за подкрепа, активното участие на доброволци, общински структури и местни лидери създават условия за ранна превенция и ефективна помощ. Работата за преодоляване на стигмата и

успешната реинтеграция на жертвите в обществото допринасят за изграждане на по-солидарна и защитена социална среда.

Междусекторното сътрудничество е основа на устойчивостта. Социалният работник координира връзките между институции, неправителствени организации, общности и граждани, превръщайки отделните усилия в единна система. Именно това превръща теорията в практика – от реакция при криза към изграждане на устойчив модел на защита и интеграция.

Кризисните ситуации, свързани с трафика на хора, поставят социалния работник в центъра на едно сложно и динамично поле – между жертвата, институциите и общността. Неговата роля не се изчерпва с реакция на вече настъпила криза, а включва превенция, подкрепа и дългосрочна ресоциализация. Именно чрез системен подход, който обединява превантивни мерки, защита и овластяване, се изграждат устойчиви модели за подкрепа на уязвимите групи. Социалната работа доказва, че теоретичните принципи могат да се превърнат в реална промяна – в шанс за възстановяване на достойнството, автономността и надеждата за бъдеще.

Заключение

Заключението на настоящия доклад подчертава, че трудовата експлоатация представлява комплексен проблем на границата между икономическа уязвимост и организирана престъпна дейност, като засяга както отделния човек, така и обществото като цяло. Правната рамка в България предоставя основа за борба с подобни практики чрез дефиниране на престъпленията, свързани с трафика на хора и трудовата експлоатация, но съществуват значителни институционални и процедурни бариери, които затрудняват разкриването и наказването на престъпниците. За ефективно противодействие е необходимо засилване на законовите механизми, по-ясни критерии за защита на жертвите и координация между националните и международните органи, за да се гарантира националната сигурност и защита на трудовите права.

Психологическите аспекти на експлоатацията показват, че хроничният стрес, чувството за безпомощност и травматичните връзки задържат жертвите в зависимост, която често е икономическа, психо-социална и правна. Социалните дейности, включи-

телно работа на психолози и социални работници, информационни кампании и програми за квалификация, са критично важни за преодоляване на последиците от експлоатацията и за успешната реинтеграция на пострадалите в обществото. Превенцията на трафика на хора изисква активно взаимодействие с общности, в които съществува повишен риск. Това включва информационни кампании, образователни инициативи и различни обучения, насочени към повишаване на информираността. Важен елемент са програмите в училища и младежки центрове, които подпомагат ранното разпознаване на рискови ситуации. Значима роля имат и местните лидери и доброволци, които, чрез своето участие, допринасят за изграждане на устойчиви мрежи за подкрепа.

Ефективното противодействие изисква интегриран подход, който обединява правна защита, институционални интервенции, психосоциална подкрепа и превантивни мерки за уязвимите групи. Само чрез съчетаването на тези елементи е възможно да се създаде сигурна и устойчива среда, която гарантира човешкото достойнство, правата на работниците и националната сигурност, като едновременно се намалява рискът от повторна експлоатация и се укрепва обществената устойчивост към подобни форми на престъпна дейност.

Настоящият анализ установява, че трудовата експлоатация в България и Европа представлява всеобхватна заплаха за националната сигурност, която се проявява на пресечната точка между икономическата уязвимост и транснационалната организирана престъпност. Този феномен систематично подкопава икономическата сигурност чрез масивно укриване на данъци, нарушава институционалната цялост чрез корупция, укрепва мрежите на организираната престъпност, ангажирани в множество незаконни пазари, и подкопава социалното сближаване чрез маргинализация и нарушаване на върховенството на закона.

Специфичните уязвимости на България – значителни различия в заплащането, високи нива на неформална заетост, демографски спад и ограничения в институционалния капацитет – се преплитат с по-широките европейски предизвикателства, създавайки сложни заплахи за сигурността. Финансово-престъпната инфраструктура генерира стотици милиони евро незаконни печалби, като лишава държавите от съществени приходи. Корупцията позволява на мрежите за трафик да действат с по-малък риск, като в същото

време подкопава демократичните институции. Транснационалните мрежи демонстрират сложни способности, които се развиват по-бързо от реакциите на държавите. Предизвикателствата пред социалната и граничната сигурност създават взаимосвързани заплахи, засягащи множество области.

ИЗТОЧНИЦИ

1. A21 Bulgaria (2024). Доклад за дейността по превенция и подкрепа на жертви на трафик.
2. Animus Association Foundation (n.d.). *La Strada International – информационни материали*.
3. Council of Europe (2005). *Convention on Action against Trafficking in Human Beings*. Достъпно на: <https://rm.coe.int/168008371d> (последно посетен на 23.11.2025 г.)
4. Ministry of Justice of the Republic of Bulgaria (n.d.). *Закон за борба с трафика на хора*. Достъпно на: <https://justice.government.bg/home/normdoc/2135467374> (последно посетен на 23.11.2025).
5. National Referral Mechanism (NRM) (n.d.). *Stop Trafficking – информационни материали*. Достъпно на: <https://nrm.bg/en/national-mechanism/> (последно посетен на 23.11.2025).
6. Pascale, R. I., Tzani, C., Ioannou, M., Williams, T. J. V., & Hunt, D. (2024). Trafficking trauma: A review on the psychological effects of human trafficking. *Mental Health and Social Inclusion*, 28(2), 144-161.
7. Payne, M. (2020). *Modern Social Work Theory*. Oxford University Press.
8. Petrunov, G. (2014). Human trafficking in Eastern Europe: the case of Bulgaria. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 653(1), 162-182.
9. Petrunov, G. (2019). Economic Migration and Labour Trafficking from Bulgaria. In *Conference Proceedings Third International Scientific Conference ITEMA–Recent Advances in Information Technology, Tourism, Economic, Management and Agriculture*. SKRIPTA International, Belgrade (pp. 7-13).

10. Seligman, M. E. P. (1975). *Helplessness: On Depression, Development, and Death*.
11. Sidun, N., & Dryjanska, L. (2024). Familial Trafficking: History, Consequences, and Clinical Recommendations. *The Family Journal*, 33(1), 61-72. <https://doi.org/10.1177/10664807241274993> (Original work published 2025) (последно посетен на 23.11.2025).
12. Stamenkov, R. and Petrunov, G. 2025. THE VULNERABILITY OF MIGRANTS FROM BULGARIA TO HUMAN TRAFFICKING FOR LABOR EXPLOITATION. *Two Homelands*, 61, pp. 91-111. Достъпно на: <https://ojs.zrcsazu.si/twohomelands/article/view/14365/12434> (последно посетен на 23.11.2025).
13. United Nations (1985). *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*. Достъпно на: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse> (последно посетен на 23.11.2025).
14. UNODC (2023). Global Report on Trafficking in Persons. United Nations Office on Drugs and Crime. Достъпно на: <https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2023/January/global-report-on-trafficking-in-persons-2022.html> (последно посетен на 23.11.2025).
15. Диев, П. (2023). *Трафикът на хора в България*. Достъпно на: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1226874> (последно посетен на 23.11.2025).
16. Димитрова, К., & Александрова, И. (2015). *Трафик на деца сред уязвими общности*. Център за изследване на демокрацията. Достъпно на: <https://www.cceol.com/search/book-detail?id=527966> (последно посетен на 23.11.2025).
17. Директива 2009/52/ЕС относно минималните стандарти за санкции срещу работодатели на незаконно пребиваващи граждани на трети страни. Достъпно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:02009L0052-20090720&qid=1751049548617> (последно посетен на 23.11.2025).
18. Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета относно предотвратяването и борбата с трафика на хора. Достъпно на: [37](https://eur-lex.europa.eu/legal-
</div><div data-bbox=)

- <content/BG/ALL/?uri=celex:32011L0036> (последно посетен на 23.11.2025).
19. Европейска комисия – Доклад за напредъка по прилагане на Директива 2011/36/ЕС. Достъпно на: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0011_BG.html (последно посетен на 23.11.2025).
  20. Европейска комисия (2025). Доклад за прилагането на стратегията на ЕС за борба с трафика на хора. Достъпно на: <https://www.europeaninstitute.bg/novini/nov-doklad-za-napredaka-v-borbata-s-trafika-na-hora/> (последно посетен на 23.11.2025).
  21. Закон за трудовата миграция и трудовата мобилност. Достъпно на: <https://shorturl.at/gNE0a> (последно посетен на 23.11.2025).
  22. КНСБ (2019). Доклад за нарушения на трудови права в България. Достъпно на: <https://knsb-bg.org/index.php/2019/04/19/chetvarti-godishen-doklad-na-knsb-za-narusheniya-na-prava-svarzani-s-uprazhnyavane-pravoto-na-trud-prez-2018-g-eksपोze-i-palen-tekst/> (последно посетен на 23.11.2025).
  23. Кодекс на труда на Република България. Достъпно на: <https://www.justice.government.bg/home/normdoc/1594373121> (последно посетен на 23.11.2025).
  24. Конвенция № 105 относно премахването на принудителния труд. Достъпно на: <https://legislation.apis.bg/doc/4529/0> (последно посетен на 23.11.2025).
  25. Конвенция № 29 относно принудителния труд. Достъпно на: <https://legislation.apis.bg/doc/3977/0> (последно посетен на 23.11.2025).
  26. Конвенция на ООН срещу транснационалната организирана престъпност. Достъпно на: <https://shorturl.at/A41j6> (последно посетен на 23.11.2025).
  27. Международна организация на труда (МОТ);
  28. Наказателен кодекс на Република България – чл. 159а–159г. Достъпно на: <https://lex.bg/laws/ldoc/1589654529> (последно посетен на 23.11.2025).
  29. Наръчник за борба с трудовата експлоатация. Достъпен на: <https://www.a21.org/safetyguide-employment-bulgaria> (последно посетен на 23.11.2025).

30. Наръчник на икономическите сектори за борба с трафика на хора. Достъпен на: <https://csd.eu/bg/publications/publication/toolkit-for-the-economic-sectors-to-combat-human-trafficking/> (последно посетен на 23.11.2025).
31. Национална комисия за борба с трафика на хора (2019 – 2024). Годишен доклад. Достъпен на: <https://antitrafficking.government.bg/> (последно посетен на 23.11.2025).
32. Пампоров, А. (2019). *Ще си затворя очите и ще опитам (бедността като фактор за въвличането в трафик на хора). Социологически проблеми*, 51(2).
33. Панчев, Д. 2022. Невидимите жертви на трафика на хора: етнос, полова идентичност и социална уязвимост (стр 206- 232). В: Георгиев, Д. и Ненчева Д. (съст.) *Полът: Между хуманитарните и социалните науки*. Scribens. Достъпно на: https://www.researchgate.net/publication/362960726_POLT_MEZDU_HUMANITARNITE_SOCIALNITE_I_PRAVNIITE_NAUKI (последно посетен на 23.11.2025).
34. Петрунов, Г. 2014. Трафикът на хора: кризисни тенденции и перспективи за преодоляване. *Психологически изследвания*. брой 18, кн. 2 стр. 381 – 385.
35. Петрунов, Г. 2019. Съвременни форми на робство и икономически неравенства. *Социологически проблеми*, 51(2), стр. 736.
36. Стаменков и Петрунов 2025. *The Vulnerability of Migrants From Bulgaria to Human Trafficking for Labor Exploitation*. Достъпно на: https://www.researchgate.net/publication/395257980_The_Vulnerability_of_Migrants_From_Bulgaria_to_Human_Trafficking_for_Labor_Exploitation
37. Протокол от Палермо (2000). Достъпно на: [https://www.ciela.net/svobodna-zona-darjaven-vestnik/document/2135513615/issue/322/protokol-za-predotvratyavane-protivodeystvie-i-nakazvane-na-trafika-s-horosobeno-zheni-i-detsa-dopalvasht-konventsiyata-na-oon-sreshtu-transnatsionalnata-organizirana-prestapnost\(ratifiktsiran-sas-zakon-priet-ot-hhhviii-narodno-sabranie-na-12-april-200](https://www.ciela.net/svobodna-zona-darjaven-vestnik/document/2135513615/issue/322/protokol-za-predotvratyavane-protivodeystvie-i-nakazvane-na-trafika-s-horosobeno-zheni-i-detsa-dopalvasht-konventsiyata-na-oon-sreshtu-transnatsionalnata-organizirana-prestapnost(ratifiktsiran-sas-zakon-priet-ot-hhhviii-narodno-sabranie-na-12-april-200) (последно посетен на 23.11.2025).
38. Съдебна практика на Върховния касационен съд по дела за трафик на хора и трудова експлоатация.

ОНЛАЙН ЕКСПЛОАТАЦИЯ: СОЦИАЛНИТЕ МРЕЖИ КАТО ИНСТРУМЕНТ ЗА НАБИРАНЕ, КОНТРОЛ И ИЗНУДВАНЕ НА НЕПЪЛНОЛЕТНИ

**Катерина Топалова, Христомира Драганова,
Цветозар Трифонов, Евгений Караланов,
Християна Атанасова⁷**

Ментор: Владислав Донев⁸

***Резюме:** С развитието на технологиите човечеството е изправено пред все по-голям брой предизвикателства, свързани с глобалната мрежа и дигиталната комуникация. Социалните мрежи – първоначално създадени за разпространение на информация и свързване с други хора, независимо къде се намират – днес са се превърнали в неразделна част от ежедневието на милиони хора по целия свят. Въпреки че предоставят многобройни възможности, социалните платформи могат да крият и рискове, особено за една от най-уязвимите групи в нашето общество – децата. Без адекватна осведоменост, наблюдение и превантивни мерки, непълнолетните могат лесно да станат жертви на онлайн експлоатация, включително изнудване, насилие и трафик на хора.*

Поради многопластовата особеност на проблема се изисква и интердисциплинарен подход, затова ще бъде разгледан от гледна точка на социалните дейности, психологията, правото и националната сигурност. От една страна социалните работници и психолозите играят ключова роля в превенцията и ранното разпознаване на рисковото поведение сред подрастващите. От друга, институциите, свързани с правоприлагането и националната сигурност, трябва да разработват ефективни механизми за противодействие на организираната престъпност в онлайн пространството.

---

⁷ Катерина Топалова – специалност „Психология“, Христомира Драганова – специалност „Социални дейности“, Цветозар Трифонов – специалност „Национална сигурност“, Евгений Караланов – специалност „Право“, Християна Атанасова – специалност „Национална сигурност“.

⁸ Владислав Донев – хоноруван преподавател към катедра „Политически науки и национална сигурност“ към ПУ „Паисий Хилендарски“, vladislav.donev@uni-plovdiv.bg

Чрез разглеждането на онлайн експлоатацията като интердисциплинарен проблем, се подчертава нуждата от координирани усилия между институции, специалисти и обществото за изграждане на устойчива система за превенция и защита.

Ключови думи: социални мрежи, малолетни лица, непълнолетни лица, общество, уязвимост, интернет, експлоатация, насилие, превенция, трафик на хора

Abstract: *With the development of technology, humanity is facing an increasing number of challenges related to the global network and digital communication. Social networks – originally created to spread information and connect with others, no matter where they are – have today become an inseparable part of the daily lives of millions of people worldwide. However, while they provide numerous opportunities, social platforms can also hide risks, especially for one of the most vulnerable groups of our society – children. Without adequate awareness, monitoring, and preventive measures, minors can easily become victims of online exploitation, including blackmail, violence and trafficking.*

Due to its layered nature, the problem of online exploitation requires an interdisciplinary approach, which is why it will be examined from the perspective of social work, psychology, law, and national security. On the one hand, social workers and psychologists play an important role in prevention and early identification of risky behaviors among adolescents. On the other hand, institutions related to law enforcement and national security must work to develop effective mechanisms to counter organized crime in online spaces.

By addressing online exploitation as an interdisciplinary issue, the need for coordinated efforts among institutions, professionals, and society is emphasized in order to build a sustainable system of prevention and protection.

Keywords: *social media, minors, underage individuals, society, vulnerability, internet, exploitation, violence, prevention, human trafficking*

Въведение

Човекът е социално животно, което непрекъснато се развива, учи се и затвърждава уменията си. Не случайно, за един индивид най-неблагоприятната ситуация, която може да възникне е пълната изолация. Изолирането на всяка възраст допринася за множество проблеми свързани с комуникацията, социализирането, психиката и други. Семейството и приятелския кръг стават все повече чужди,

а необходимостта към завръщането на естествения ритъм на живот избледнява. В 21. век с развитието на технологиите, създаването на контакти не е трудно, нито неприятно щом се осъществява чрез социалните мрежи, особено от непълнолетните лица, които са обект на изследване в този доклад. Едно на всяко пето дете в Европа е претърпяло сексуално насилие онлайн или в реалния живот.

Днес много от децата от ранната си възраст са засегнати от социалните мрежи, дори и непряко. Родителите в своето щастие и емоции да споделят радостта си с околните дори не предполагат как излагат децата си на опасност. Пример е най-обикновена снимка в масовите използвани приложения, като Facebook (Фейсбук) или Instagram (Инстаграм). Дигиталното изображение може да бъде видяно от всеки, включително от лица със злонамерени цели. За някои от тях не е нужно да се вълчат във физически сексуални отношения с подрастващи, а да си набавят снимков или видео материал с такъв контекст, за тях е достатъчно да наблюдават дори и да е обикновена публикация. Има я и другата страна, в която родителите качват снимки на своите деца, докато те са на плажа, в банята или на други места в неподходящ изглед, зад това се крие опасност, защото отново, всички публикации в интернет са общодостъпни. Дори и снимките да се изтрият на по-късен етап, те винаги ще имат своя онлайн отпечатък.

Основната цел на този доклад е да изследва явлението онлайн експлоатация и начините, по които непълнолетните биват изнудвани и контролирани от насилници. Анализът обхваща механизмите и методите, чрез които социалните мрежи се използват за набирание и експлоатация на подрастващи, както и факторите, които ги правят уязвими към манипулация и трафик. Докладът представя последиците от емоционалното и сексуалното насилие върху жертвите, разглежда ефективните подходи за превенция и интервенция при случаи на онлайн експлоатация и анализира ролята на държавните институции, правната рамка и международното сътрудничество в противодействието на това престъпление.

Докладът е базиран на качествен анализ на литературни и документални източници, включително публикации на Европол, УНИЦЕФ, ГДБОП и Internet Watch Foundation, както и на действащото национално и международно законодателство. Методологическият подход включва документален анализ на ключови зако-

нови норми и конвенции, сред които Конвенцията от Ланзароте, Конвенцията за правата на детето и Будапещенската конвенция. Анализът е *интердисциплинарен* и разглежда явлението от гледна точка на социалните дейности, психологията, националната сигурност и правото. В рамките на изследването се систематизират добри практики и терапевтични модели за работа с жертви, като терапия с наративна експозиция, когнитивно-поведенческа терапия с фокус върху травмата, групова терапия и EMDR. Допълнително е извършен и обзор на превантивните мерки, предложени от международни организации и национални институции.

Психология на онлайн експлоатацията

Една трета от децата, жертви на насилие, не споделят с никого и повечето от случаите остават неразрешени. С развитието на интернет и онлайн мрежата за насилниците е много по-лесно и достъпно да комуникират както с жертвите си, така помежду си. Разпространен подход е *груминга (grooming)*⁹, където основен метод е „сприятеляването“ с детето. Чрез него се цели първоначална заблуда, с която да се спечели доверието на подрастващия, за да може на по-късен етап да прерасне в доверителна връзка и експлоатацията да започне. Илюзията се изразява чрез симулиране на общи интереси, предпочитания, хобита и проблеми, без значение дали са семейни или индивидуални. Това е един динамичен процес, който реципрочно отнема време, за да се постигне желанието ефект. Тук, социалните мрежи показват своята негативна страна (вж. Томов 2020). Онлайн платформите са устроени за споделяне на информация и дори приканват затова. Чрез прекомерното разпространение на лични данни, децата стават удобни за насилниците, защото имат основите да ги манипулират.

Натискът не се изразява единствено чрез *груминг*, възможни са и директни насилствени актове в изолирани и отдалечени локации, които се предават на живо на зрители, които плащат за наблюдението. В някои случаи това се случва и в домашни условия.

---

⁹ По определение на Cambridge Dictionary *grooming* е престъпната дейност, състояща се в сприятеляване с дете с цел да се опита да го убеди да има сексуална връзка. За повече виж: Cambridge Dictionary, „grooming,” достъпно на: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/grooming>

Участието и гледането на такъв вид обстановка е престъпление. По време на извършване на престъплението, някои потисници правят допълнителен запис на случващото се в момента, зрителите също. Всичко това освен за удоволствие се осъществява и за пари. Тъй като традиционните начини на плащане се избягват, използват крипто и дигитални валути, които са трудни за проследяване. Копията от тези актове са за лична употреба или се разпространяват. Как се случва това? Експлоататорите използват приложения и сайтове, които са криптирани за по-сигурна комуникация. Така нареченият „*край до край*“ метод. По този начин информацията пътува само между изпращача и получателя. Други алтернативи са съобщенията, които се самоунищожават след определен период от време. Масово такива функции се изпълняват в приложения, като Телеграм (Telegram), УатсАп (WhatsApp) и други¹⁰. Причината за тяхното ползване, освен допълнителната сигурност, е възможността в една група да има множество участници. Популярността на онлайн видео игрите също отдава повод на насилниците да се възползват за доближаване към жертвите си, защото в повечето увеселителни програми има възможности за гласова връзка и обикновен чат.

По проучване на Уницеф, отдел Източна Азия и Пасифика, през 2019 година се провежда запитване и се установява, че от 40 популярни платформи за игри, 29 от тях позволяват анонимното регистриране и семпло кликване на отметка, че потребителя има необходимите години, което обезсмисля сигурността на децата в уеб пространството. Платформа за комуникация, която много непълнолетни използват заради онлайн игрите е *Дискорд (Discord)*¹¹, съответно експлоататорите отново ползват различни техники за собствените си цели. Алтернативите на сайта да се създават частни групи, предразполага насилниците да изискват от малолетните оп-

---

¹⁰ За повече вж.: *DarkGram: A Large-Scale Analysis of Cybercriminal Activity Channels on Telegram*. Достъпно на: https://arxiv.org/abs/2409.14596?utm_source=chatgpt.com

¹¹ За повече вж.: Goggin, B. (2023). *Child predators are using Discord, a popular app among teens, for sextortion and abductions*. Достъпно на: <https://www.nbcnews.com/tech/social-media/discord-child-safety-social-platform-challenges-rcna89769>

ределени критерии, чрез които да достигнат до необходимите си желания, маскирайки, че те самите са на техните години.

Освен познатата част от интернет – тази, която е индексирана от търсачки и достъпна лесно за всеки – съществува и значително по-скрита част: т.нар. *Dark Web* (*тъмна мрежа*). Тя **не трябва да се бърка** с Deep Web (дълбока мрежа). Докато deep web обхваща легални ресурси, които просто не се индексират (лични профили, бази данни, имейли, частни архиви и др.), dark web е **специализирана – и често нарочно скрита – част от deep web**, до която може да се получи достъп само чрез специфичен софтуер, например чрез специален браузър като Tor Browser (или други т.нар. „darknets“). В „тъмната мрежа“ се извършват неетични, нелегални и компрометиращи дейности, които се следят затруднено от полицията поради цялата анонимност и предпазни мерки на потребителите там. Те използват виртуална частна мрежа, пренасочвайки текущото си местоположение навсякъде другаде по света. В контекста на онлайн експлоатацията, тъмната мрежа може да се използва като „конвейер“ за разпространение на материали за сексуално насилие над деца – изображения, видеа, чатове, „услуги“ срещу заплащане, анонимни форуми, които улесняват експлоататорите да действат без страх от идентификация или преследване (вж. Кръстев 2022). Тази среда затруднява значително работата на правоохранителните органи за откриване, проследяване и задържане на извършителите. Освен това, комбинирането на анонимност + криптирани комуникации + дигитални/криптовалути прави така, че престъпленията да се извършват с много нисък риск за извършителите и висока бариера за достъп до информация от страна на жертвите и на органите. Всичко това прави dark web не просто технически феномен, а **социален, криминален и морален проблем**, особено когато става дума за уязвими групи като деца и младежи.

Как емоционалното насилие се отразява на детето и неговите близки?

Нито едно дете не е напълно защитено в онлайн средата. В много случаи липсват ясни ранни признаци, че малолетният е под емоционален натиск. Често първите промени са постепенното дистанциране от семейството и приятелите и прекомерното използ-

ване на устройства. С това отдръпване могат да се появят и симптоми на тревожност и депресия. Докато детето преживява ситуацията мълчаливо, близките му се опитват да разберат причините за промяната. Родителите често изпитват вина, безпомощност и чувство за провал, защото не знаят как да реагират. Появяват се сравнения с „безпроблемни“ семейства, страх от обществена оценка и колебание между строгост и прекомерна предпазливост. Прекаленото „натискане“ на темата, т.е. опитите на родителите да разберат какво се случва, обаче може да задълбочи дистанцията с детето. Приятелите също усещат промяната. Те могат да се почувстват наранени или отхвърлени заради мълчанието и отбягването, което често е резултат от срам, страх или усещане за предателство от страна на пострадалия. Емоционалното напрежение постепенно разрушава социалната среда на детето – първо у дома, после сред приятели и в училище. Когато най-уязвимият член на семейството страда, това засяга всички: взаимоотношенията се усложняват, появяват се конфликти, а възрастните започват да изпитват затруднения в работата, общуването и партньорските си отношения¹².

Основната институция, отговорна за закрилата на децата в България, е **Държавната агенция за закрила на детето**, която координира всички дейности, свързани със защитата на правата и интересите на малолетните и непълнолетните.

В случай на риск или насилие, децата и техните близки могат да се обърнат и към **Националната телефонна линия за деца**, която приема и обработва сигнали, включително за сексуална експлоатация, онлайн злоупотреба и киберпрестъпления срещу деца. **Центровете за обществена подкрепа** предоставят социални услуги както на пострадалите деца, така и на техните семейства – психологическа помощ, консултиране, обучения и различни форми на подкрепа за справяне с кризата. Освен държавните структури действат и редица неправителствени организации. Сред тях е **Фондация „Асоциация Анимус“**, която предлага кризисна интервенция, психотерапия, консултиране и програми за възстановяване на жертви на насилие. **„Националната мрежа за децата“**

---

¹² За повече вж. *Why avoidance? The impact of childhood emotional abuse on social avoidance*. Достъпно на: <https://link.springer.com/article/10.1186/s40359-025-02852-4>

работи за защита на правата на децата и участва активно в изготвянето на политики и инициативи, свързани с тяхната сигурност и развитие. За да се намали рискът от необходимостта децата да търсят помощ от подобни институции, ключова роля има превенцията в семейната среда. Родителите следва открито да разговарят с децата за потенциалните рискове в интернет, за това каква информация е подходящо да се споделя онлайн и каква не – тъй като „изтритото“ в мрежата рядко изчезва напълно. Важно е да се подчертае и че *зад екрана стои непознат човек*, независимо как се представя. Спокойната комуникация, доверителната атмосфера и разбирателството са основни условия детето да се чувства защитено и подкрепено, а не обвинявано, ако попадне в неприятна или опасна ситуация. Също така е необходимо ясно да се обясни, че отговорността никога не е на детето, а на човека, който извършва злоупотребата или престъплението.

Какво прави едно дете уязвимо към манипулация

Децата и юношите могат да бъдат уязвими към манипулация поради множество фактори, някои от които са: неблагоприятни преживявания в детството, израстване в дисфункционално семейство, ниска образованост, насилие, стрес, емоционално или физическо negliжиране, затруднения при способността за преценяване на ситуацията, в които попадат и прочие (Милчова 2025). Ниската самооценка, объркаността, търсенето на идентичност или затрудненията при доверяването на близки и роднини, също могат насочат едно дете към неправилните места. Такова място може да бъде интернет пространството, където хората често търсят валидация и свързване с други (Цветков 2018).

Децата и юношите, израстващи в неблагоприятни условия, са по-уязвими към различни форми на посегателства. Но дори когато материалните нужди са задоволени, има достъп до образование и възможности за развитие, липсата на стабилна, подкрепяща и здравословна връзка с родителите или настойниците също може да превърне едно дете в потенциална жертва. Отсъствието на адекватна авторитетна фигура, положителни модели за подражание и подкрепа при личностното израстване често води до усещане за объркване, търсене на принадлежност, колебание кого да следват

и на кого да се доверят. В подобни ситуации децата лесно могат да бъдат подмамани от човек, който се представя като техен приятел, наставник или спасител – някой, който уж „разбира“, „помага“ и „мисли доброто им“. Друг фактор, допринасящ към уязвимостта на децата е фактът, че техните мозъци все още са в процес на развитие. Следователно, те по-трудно контролират своите импулси и способността им да преценяват добре дадена ситуация още не е напълно развита. Децата, особено тези, които са изолирани, самотни или търсят внимание могат да са по-уязвими на grooming и всякакви други тактики за примамване на жертви.

В дигиталната среда тези тактики придобиват още по-опасни измерения. Технологиите дават възможност на трафикантите да подбират жертвите си, без да е необходимо общуване лице в лице, което значително намалява риска да бъдат разпознати или проследени от правоохранителните органи. Така социалните мрежи се превръщат в своеобразен „каталог“ за набелязване на потенциални жертви и за разработване на индивидуални стратегии за манипулация. Това се улеснява от факта, че повечето хора – включително деца и младежи, споделят онлайн лична и ценна информация: образование, приятелски кръг, интереси, местоживеене, финансов статут и др. Интернет позволява на насилниците да останат напълно анонимни, докато наблюдават, анализират и подбират кого да *приближат*. Всички тези данни им дават възможност да изградят точен психопрофил и да подготвят персонализиран подход към жертвата.

UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime) съобщават за два вида тактики за примамване – „лов“ (hunting) и „риболов“ (fishing), които се различават по степента на активност на трафиканта. „Ловът“ представлява активното търсене на уязвими лица в социалните мрежи и други онлайн платформи. Трафикантите първоначално започват с привидно невинни, приятелски интеракции, които постепенно прерастват в по-задълбочени взаимоотношения. Те анализират информацията в профилите като интереси, хобита приятели и често посещавани места. Чрез това те могат да отсеят децата, които биха били по-податливи на манипулация и експлоатация. Трафикантите често започват контакт, като се представят за връстници с общи интереси или за фигури, които изглеждат доверени – ментори, учители, потенциален романтичен

партньор или човек, на когото детето се възхищава. След като детето покаже признаци на доверие, насилниците започват още по-усилено да го примамват към това, за което възнамеряват да го ползват – обикновено е участие в *експлицитно* (съдържащо голота) съдържание. Възможно е в такива случаи детето дори да не разбира, че това, в което бива въввлечено, е извън рамките на приятното и нормалното за възрастта му. В случай, че насилникът получи желаните материали, той започва да ги използва срещу жертвата чрез *blackmail* или *sextortion* – заплахи, че ще сподели съдържанието или че ще нарани детето и близките му. Чрез тези психологически заплахи, насилникът „държи“ детето в капан.

Друг вид тактика е „*риболовът*“, където трафикантите обрзано казано „хвърлят мрежа“, чрез която примамват повече деца, най-често посредством фалшиви обяви и профили. Пример за това може да бъде фалшива обява от модна агенция, която предлага възможности за моделство, с обещанието за успешна кариера в индустрията. Тази тактика откликва на нуждите им да бъдат забелязани и да принадлежат към дадена общност. Някои трафиканти приобшават деца към онлайн групи с други деца, в които експлоатацията е нормализирана. Посредством социалното одобрение и желанието на детето да се впише, то постепенно може да склони към дейностите на групата.

Разбирането защо децата са толкова уязвими към подобни манипулации изисква поглед и към начина, по който се развива детският мозък. В ранна възраст той се формира изключително бързо, като невронните връзки се изграждат в зависимост от това, с което детето се сблъсква ежедневно. Например, дете, което има достъп до подходящи игри, социални контакти, книги и спокойни разговори, е много по-вероятно да развие стабилна нервна система и позитивно самочувствие. Обратното – излагането на стрес, насилие или непосилни преживявания – може да доведе до неблагоприятни последици като повишена тревожност, ниска самооценка, трудности при поставяне на граници и други. Без адекватна грижа и подкрепа мозъкът може буквално да се „пренастрои“ да очаква предателство, експлоатация и неблагоприятни сценарии, което допълнително увеличава риска детето да попадне под чуждо влияние.

Последствията от експлоатацията върху детето често надхвърлят непосредственото събитие и оставят дълбоки следи върху

психичното и емоционалното му развитие. Травмата нанася дълбоки белези по душата на човека – много от преживелите деца страдат от депресия, тревожност, дисоциация и посттравматично стресово разстройство (ПТСР) дълго след приключването на насилието. Децата, които са станали жертви на трафикиране, могат да изпитват сериозни затруднения при създаването на сигурна привързаност, да се затварят, да имат трудности в поставянето и поддържането на лични граници, да се затрудняват в разпознаването на емоционални сигнали и в проявата на емпатия. В някои случаи травмата се проявява и чрез хиперсексуалност, която може да бъде опит за възстановяване на усещането за контрол върху собствената сексуалност. Когато неблагоприятните преживявания се натрупват, те могат да изградят основа за дълготрайно страдание и уязвимост, която се пренася и в зряла възраст. Травматичните събития оказват особено силно въздействие върху децата, които вече са израснали в неблагоприятни условия, тъй като такива преживявания оставят трайни следи в паметта и влияят върху начина, по който мозъкът реагира на стрес и заплахи (Петрунов 2014). При работа с деца – жертви на трафикиране – е от изключителна важност всички професионалисти, които се грижат за тях (социални работници, учители, психолози, настойници, педиатри), да имат предвид наличието на травма на всеки етап от интервенцията. Това изисква прилагане на **травма-информиран подход**, при който вниманието се фокусира не само върху поведението или симптомите на детето, но и върху преживяното от него насилие. Такъв подход позволява по-ефективни интервенции и предоставя по-компетентна и безопасна грижа. Конкретните интервенции могат да варират в зависимост от фактори като възраст, културен и социален произход на детето. В допълнение, специалистите трябва да проявяват чувствителност към нуждите на детето и да позволяват то само да определя темпото на работа, за да се избегне усещане за натиск или вторична травматизация. Сред терапевтичните методи, които могат да бъдат особено полезни за деца и юноши – жертви на трафикиране, се включват различни подходи, адаптирани към индивидуалните нужди и преживявания на детето. Примери за няколко вида терапия, които могат да бъдат от помощ за деца и юноши, жертви на такъв тип насилие са:

Терапия чрез наративна експозиция

Терапията чрез наративна експозиция или NET (Narrative Exposure Therapy) е особено полезна за хора с ПТСР, което е често срещано при жертвите на трафикиране. Съществува версия на този тип терапия, наречена *KIDNET*¹³, която е специализирана за деца бежанци или жертви на насилие. Основната цел на това лечение е детето да изгради хронологична история на живота си, с акцент върху травматичните събития. В хода на сесията терапевтът подробно записва чувствителните преживявания, емоции, мисли и телесни реакции и ги предоставя на детето в края на терапията. Включват се и креативни елементи – използване на въже, което да олицетворява “линията на живота”, по дължината на което детето да поставят камъчета, символизиращи негативните случки и цветя за хубавите и щастливи моменти. След това терапевта минава през отделните случки заедно с детето, с цел да изследва настоящите или отминали емоционални, физически, когнитивни и поведенчески реакции към историята. Идеята е, че човек, който е преживял тежко събитие може да възприема живота си само през призмата на травмата. NET помага да се да изгради цялостна картина на живота. Тоест травмата да се възприеме като отделно събитие, а не като нещо, което олицетворява целия живот.

Когнитивно-поведенческа терапия с фокус върху травмата (Trauma-Focused Cognitive Behavioral Therapy)

Трафикът на хора представлява тежко травматично преживяване, което често включва продължително насилие, заплахи, контрол, изолация и системно посегателство над личната автономия. Психологическите последици могат да бъдат изключително тежки – посттравматично стресово разстройство, депресия, тревожност, чувство за срам и вина, ниска самооценка, дисоциативни реакции и сериозни затруднения в изграждането на доверие.

---

¹³ За повече вж.: Schauer, M., Neuner, F., & Elbert, T. (2017). *Narrative Exposure Therapy for Children and Adolescents (KIDNET)*. In M. A. Landolt et al. (Eds.), *Evidence-Based Treatments for Trauma Related Disorders in Children and Adolescents* (pp. 227–250). Достъпно на: https://doi.org/10.1007/978-3-319-46138-0_11

Именно при такава група TF-CBT се очертава като един от най-ефективните модели за възстановяване. TF-CBT е доказано ефективен терапевтичен подход, който комбинира техники от когнитивно-поведенческата терапия с методи на контролирана експозиция. Моделът е структуриран и същевременно гъвкав, което позволява да бъде адаптиран към специфичните потребности на хора, преживели сложни и многократни травматични събития, каквито често се срещат при трафик на хора. Терапията подкрепя обработката на травматични преживявания, като помага на преживелите да осмислят случилото се, да намалят свързаните с него симптоми и да възстановят чувство за контрол и безопасност (Brady 2025).

TF-CBT започва със стабилизираща фаза, в която жертвите учат техники за управление на силни емоции, тревожност и физиологична възбуда – ключови реакции след травма. В тази фаза се развиват и умения за разпознаване и регулиране на емоции, които са нарушени в резултат на хроничния стрес и манипулация по време на експлоатацията. Централен етап в терапията е създаването на т.нар. *trauma narrative* – разказ за травмата, чрез който преживелият постепенно обработва болезнените спомени и намалява силата на емоционалните реакции. При жертви на трафик този процес е особено важен, тъй като преживяването често включва множество последователни травми – физическо, сексуално, емоционално насилие, заплахи и изолация. Чрез внимателно структурирана работа се изгражда възможност човекът да преработи тези събития, да идентифицира и коригира когнитивни изкривявания („Аз съм виновен/виновна“, „Не заслужавам помощ“, „Няма да бъда в безопасност“) и да възстанови усещането си за собствена стойност и право на защита. TF-CBT включва и компоненти, насочени към повишаване на личната безопасност. За жертвите на трафик това е особено важно, тъй като те често се страхуват от реконтат с трафиканти, от отмъщение или от повторна виктимизация. Терапията подпомага изграждането на планове за справяне, разпознаване на рискови ситуации, укрепване на граници и формиране на по-силно чувство за автономия¹⁴.

---

¹⁴ За повече вж.: Márquez, Y. I., Deblinger, E., & Dovi, A. T. (2020). *The value of trauma-focused cognitive behavioral therapy (TF-CBT) in addressing the*

При деца и юноши, преживели трафик, TF-CBT задължително включва работа с настойник или защитен възрастен. Това подпомага възстановяването на доверие и създаването на стабилна среда, което е ключово условие за лечението на комплексна травма. Като доказано ефективен метод, TF-CBT се препоръчва от международни организации, работещи по темите за трафика на хора. Терапията може да бъде адаптирана към културния контекст, към нивото на травматизация и към индивидуалните особености на преживелите, като се комбинира и с други интервенции – социална подкрепа, медицинска грижа, правна защита и програми за ресоциализация.

В обобщение, TF-CBT представлява цялостен, научно обоснован подход, който подпомага жертвите на трафик на хора да преодолеят последствията от травмата, да възстановят чувство за сигурност, да изградят умения за справяне и да започнат процес на възстановяване и реинтеграция.

От друга страна, *груповата терапия* представлява терапевтичен метод, при който няколко участници работят заедно под ръководството на обучен терапевт. В такава среда всеки може да споделя преживявания, да слуша другите и да получава подкрепа. Това често намалява чувството за изолация, тъй като човек разбира, че не е единственият, преживял страдание. По този начин груповата терапия подпомага преодоляването на усещането за различност или вина и допринася за нормализиране на трудни емоции – страх, гняв, вина – които са естествени реакции при травма. Участието в група помага и за изграждане на доверие и социални умения, което я прави особено подходяща за деца в тийнейджърска възраст. Когато обаче е необходимо по-пряко и фокусирано въздействие върху травматичните спомени, често се прилага друг метод – десенситизация и повторна преработка на информация посредством движение на очите (*Eye Movement Desensitization and Reprocessing – EMDR*). Този подход е структуриран така, че човек се концентрира върху травмиращ момент, докато проследява с очи движещ се обект (обикновено ръката на терапевта). По време на този процес се активират нови асоциативни връзки в мозъка, които

---

therapeutic needs of trafficked youth: A case study. Cognitive and Behavioral Practice, 27(3), 253-269. <https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2019.10.001>

подпомагат по-лесното преработване на травмата чрез взаимодействие между различни мозъчни структури, като инсулата и темпорално-париеталния възел. EMDR може да бъде успешно адаптирана и за деца и тийнейджъри чрез съобразяване на езика, използваните средства или включването на играчки и предмети, така че да отговарят на тяхната възраст и когнитивни способности.

Освен оказването на помощ след преживяно насилие, голямо значение има и **превенцията** – действията, чрез които може да се намали рискът децата да станат жертви на трафикиране. Един от най-важните аспекти е родителите и децата да бъдат добре информирани за опасностите, които крие интернет пространството. Интернационалната организация за миграциите посочва пет начина, по които семействата могат да предотвратят експлоатацията на деца онлайн:

- Децата трябва да знаят колко е лесно за всеки да си направи фалшив профил онлайн. Зад всеки фалшив профил може да стои трафикант или цяла система от престъпници, търсещи потенциални жертви.
- Запознаване на децата с рисковете при разговорянето с непознати в интернет.
- Изграждане на доверие между родители и деца. Особено важно е ако децата имат нужда да споделят за притесненията си относно съмнителни хора.
- Запознаване на децата с рисковете при споделянето на снимки или видеа с непознати. Това може да са снимки, които да издават местоживеенето на детето или такива, които да бъдат използвани за изнудване – например съдържащи голота.
- Контрол на достъпа до публикациите. Така се предотвратява достъпът на непознати до постове, снимки или клипчета на децата. Трафикантите често са запознати с начините, чрез които да използват социалните мрежи, като средство за принуда и контрол.

Един от най-сигурните начини, чрез който да се гарантира безопасността на децата в интернет пространството, е това да сме наясно какво се случва в техния онлайн свят. Първата важна стъпка е запознаването им с опасностите в интернет, но това не е

всичко. Трябва да знаят и че някой може да се представя за техен приятел, а всъщност да е трафикант. Важно е да са запознати как се издирват жертви и признаците, по които да разпознаят, че някой не е с добри намерения. Друго важно нещо е децата да се чувстват комфортно да споделят, ако нещо ги притеснява. Това включва ситуации, в които не са сигурни дали дадена интеракция е безобидна, някой се интересува твърде много за личния им живот, за семействата им, къде живеят и т.н. Децата трябва да са наясно, че твърде многото споделяне онлайн може да доведе до опасности. Важно е да помнят и че хората в Интернет не винаги са това, за което се представят. Осъзнаването на тези опасности има значение не само за индивидуалната безопасност на детето, но и за обществото като цяло – онлайн сигурността на всеки човек е тясно свързана с **националната сигурност**.

Националната сигурност включва защитата на основните права на гражданите, а онлайн експлоатацията на деца представлява сериозно посегателство именно върху тези права. В дигиталната среда организирани престъпни мрежи, трафиканти на хора и извършители на сексуални престъпления използват интернет като основен инструмент за намиране, манипулиране и вербуване на деца. Техните действия често следват типична вербовъчна схема – подготвителен етап, в който се изгражда доверие чрез измама и психологическо въздействие, и активен етап, в който детето е въвличано в сексуална или друга форма на експлоатация. Именно тези процеси – манипулация, контрол и дългосрочно подчиняване – превръщат онлайн експлоатацията в въпрос от национална сигурност. Затова структури като ДАНС имат ключова роля в противодействието на престъпните групи, които действат в онлайн пространството, защото тяхната дейност застрашава не само отделните деца, но и обществения ред, доверието в институциите и сигурността на държавата като цяло¹⁵. Онлайн експлоатацията във всичките ѝ проявления представлява едно от най-сериозните съвременни предизвикателства пред националната сигурност. Тя подко-

---

¹⁵ За повече вж. *Radicalisation in the digital era: The use of the internet in 15 cases of terrorism and extremism*. Достъпно на: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR400/RR453/RAND_RR453.pdf?utm_source=chatgpt.com

пава обществената стабилност, засяга правовия ред и създава условия за трайно несигурна среда, която застрашава бъдещото развитие на държавата. В рамките на тази престъпна дейност особено внимание заслужава специфичният модел на експлоатация, свързан с трафика на хора, осъществяван от организирани престъпни групи. Тези структури използват дигитални инструменти за планиране и реализиране на онлайн измами, които често прерастват в реални отвличания на лица. Характерно за този тип престъпления е, че жертвите рядко биват експлоатирани непосредствено. Вместо това те се превръщат в „обекти на търговия“, прехвърляни между различни престъпни формирания. След отвличането пострадащите биват продавани или предавани на други криминални групи с цел извличане на финансови облаги. Този модел разкрива висока степен на организация, финансова мотивация и координация, което допълнително затруднява процеса по разследване, идентификация и спасяване на жертвите (вж.: Велизарова 2023). Онлайн експлоатацията може да бъде разграничена според крайната цел на престъпниците – принудителен труд, държане в принудително подчинение, отнемане на телесни органи, както и различни форми на сексуална експлоатация. Многообразието на тези проявления налага създаването на комплексни механизми за превенция, защита и противодействие както в цифровата среда, така и в реалното пространство.

Принудителният труд представлява една от най-разпространените форми на експлоатация, при която деецът цели да принуди лицето, предмет на трафика, да извършва трудови дейности безвъзмездно и при неблагоприятни условия, които то не е избрало доброволно. Според Конвенция № 29 на МОТ „принудителен или задължителен труд означава всяка работа или служба, изисквана от лице под заплахата на каквото и да е наказание и за която това лице не се е съгласило доброволно да я извършва“¹⁶, като тази практика е призната за престъпление още през 1930 година. Типичните проявления включват отказ или забавяне на възнаграждението, ограничаване на свободното придвижване, отнемане на документи за самоличност или заплахи за сезиране на органите на

---

¹⁶ За повече вж.: *КОНВЕНЦИЯ относно принудителния или задължителния труд*. Достъпно на: <https://legislation.apis.bg/doc/3977/0>

реда – всички те поставят жертвата в състояние на тежка зависимост и уязвимост. Тясно свързано с принудителния труд, но различаващо се по своя характер, е държането в принудително подчинение (вж. Съботинова 2023). Докато при принудителния труд експлоатацията е насочена към трудов процес, при подчинението основната цел е пълното ограничаване на личната свобода на жертвата чрез зависимости, насилие или заплахи. Тук извършваните дейности не могат да бъдат категорично определени като трудови или сексуални, а по-скоро се доближават до форми на модерно робство. Съгласно чл. 1, ал. 1 от Конвенцията за робство на ООН от 1926 г., робството представлява правно положение или фактическо състояние, при което върху дадено лице се упражняват някои или всички правомощия, произтичащи от правото на собственост – дефиниция, която ясно отразява тежестта и криминалния характер на подобни практики.

Още по-драстична форма на експлоатация е отнемането на телесни органи, при което престъплението има за цел да нанесе телесна повреда или дори да доведе до смърт, за да бъдат отделени определени органи от тялото на жертвата. Уязвимите лица, често без достъп до адекватна здравна грижа, се превръщат в мишена на добре организирани престъпни мрежи. Съществуването на подобен пазар се обуславя от две основни предпоставки: силното търсене на органи от пациенти, нуждаещи се от спешни трансплантации, и финансовата уязвимост на хора, готови да рискуват здравето си за мигновена облага. Тази практика представлява едно от най-тежките посегателства върху човешкото достойнство и неприкосновеност.

Особено тревожна и динамично развиваща се форма на експлоатация е сексуалната експлоатация, насочена най-често срещу непълнолетни. Европол определя сексуалното изнудване като „едно от най-бързо растящите онлайн престъпления, насочени срещу младежи“ (2023). При този вид престъпление целта е извършването на блудствени действия или съвкупление, а в контекста на трафика на хора обикновено се наблюдават форми като проституция и разпространение на порнографско съдържание. Онлайн средата допълнително улеснява извършителите, които създават фалшиви профили, манипулират жертвите да изпращат интимни снимки или видеа, а след това ги изнудват за пари, повече съдър-

жание или лична информация, заплашвайки с публично разпространение. Последствията са тежки не само за непълнолетния пострадавал, но и за неговото семейство и общността.

Всички тези форми на експлоатация – принудителен труд, принудително подчинение, отнемане на органи и сексуална злоупотреба – очертават широкия обхват и изключителната сложност на проблема. Ефективното противодействие изисква координирани мерки за дигитална сигурност, сътрудничество между институциите, повишаване на медийната грамотност сред младите хора, международни партньорства и изграждане на безопасни онлайн пространства, които да ограничат възможностите за извършване на тези престъпления.

Последиците за националната сигурност

Онлайн експлоатацията и трафикът на хора имат сериозни и многопластови последици, които засягат социалните, икономическите и геополитическите аспекти на държавата. На първо място те подриват обществената сигурност и ред, тъй като дигиталните платформи улесняват вербуването, контрола и експлоатацията на жертвите. В онлайн среда престъпните групи действат с висока степен на анонимност, използвайки криптирани комуникационни канали, фалшиви профили и международни сървъри. Това не само затруднява идентифицирането им, но и позволява престъпната дейност да се разгръща едновременно в множество държави, извън териториалната юрисдикция на националните власти. Тази трансграничност подпомага укрепването на организирани престъпни мрежи, които могат да се преплитат с други форми на незаконна дейност – нелегален трафик, финансови измами, пране на пари, корупция (вж. Петрунов 2018). Такива структури имат потенциала да дестабилизируют държавните институции чрез подкопаване на доверието в правоприлагащите органи и съдебната система. Освен това онлайн експлоатацията увеличава натиска върху социалните и здравните служби, изисквайки специализирани ресурси за закрила и рехабилитация на жертвите, което допълнително натоварва държавния бюджет. В по-широк геополитически план държавите, които не успяват ефективно да контролират онлайн пространството, стават по-уязвими към външно влияние, киберпрестъпност и

международни престъпни консорциуми. Това отслабва националния капацитет за защита, застрашава икономическата стабилност и подкопава правовия ред – ключови стълбове на всяка държава, стремяща се да поддържа сигурността на гражданите си. В резултат се наблюдава засилване на организираната престъпност, което води до недоверие от страна на обществото към държавните институции и до влошаване на вътрешната сигурност. На второ място, икономическите и социални последици: проблемът тук е, че онлайн експлоатацията засяга младите хора, които са именно бъдещето на страната и води до загуба на човешки капитал и намалена икономическа продуктивност. Заедно с това държавата трябва да отделя значителни финансови средства за социална подкрепа и рехабилитация на жертвите. Дава се възможност да се разрасне „сивата“¹⁷ и „черната“¹⁸ икономика, което подкопава финансовата стабилност. На трето място може да отбележим корупцията в институциите: престъпните групи опитват да влияят на служители в правоохранителните и съдебните институции, за да осигуряват дейността си без последствия. Като говорим за онлайн среда няма как да не споменем и киберсигурността като друг важен аспект. Недостатъчната защита на дигиталната инфраструктура може да доведе до хибридни заплахи, свързани с тероризма (вж. Петрунов 2010).

В забързаното ежедневие на всеки един от нас интернет платформите са взели превес в различни области. Изкуственият интелект е най-широко разпространен, но до каква степен е напълно безопасен, при положение, че до него имат достъп не само жертвите, но и извършителите. През последните години изкуственият интелект се превърна в ключов фактор за развитието на дигиталната среда. Неговото приложение носи едновременно значителни ползи за обществото и съществени рискове, особено по отношение на сигурността на децата в интернет. Социалните мрежи, които са основна платформа за комуникация и самоизразяване на подрастващите, все по-често се превръщат в пространство, където изкуственият интелект играе двойна роля – може да бъде използван както като инструмент за извършване на престъпления, така и

---

¹⁷ Сива икономика – официално законни дейности, но се извършват без спазване на законовите изисквания.

¹⁸ Черна икономика – изцяло незаконни дейности.

като средство за превенция и защита срещу тях. Според „UNICEF Global Insight for Children“ (2023) дигиталната среда създава условия, в които децата се сблъскват с нови рискове, а престъпниците разполагат с все по-усъвършенствани технологични възможности за манипулация и изнудване. От една страна, изкуственият интелект все по-често се използва от извършителите на онлайн експлоатацията. Чрез алгоритми и автоматизирани системи те могат лесно да управляват множество фалшиви профили, които изглеждат реалистично и убедително. Особено тревожна тенденция е използването на *deepfake* технологии, чрез които престъпниците могат да създават напълно реалистични изображения или видеоклипове на жертвите, дори без те реално да са предоставяли подобно съдържание. Така се формират компрометиращи материали, които по-късно служат като инструмент за изнудване. Допълнително, системи за анализ на поведенчески модели, задвижвани от изкуствен интелект, позволяват на извършителите да идентифицират деца, показващи признаци на емоционална уязвимост, ниска самооценка или социална изолация – все фактори, които ги превръщат в полесни мишени за експлоатация. Освен за улесняване на първоначалния контакт, изкуственият интелект се използва и като средство за поддържане и засилване на контрола над жертвата. Чатботовете, програмирани да имитират човешка комуникация, могат да поддържат постоянна връзка с детето, внушавайки му доверие, чувство на вина или страх. Генеративните модели позволяват създаването на фалшиви „доказателства“, използвани за непрекъснатото изнудване – форма на дигитално насилие, която Европол определя като „едно от най-бързо нарастващите престъпления срещу деца в онлайн среда“ (Europol 2023). Наред с това, изкуственият интелект улеснява наблюдението върху активностите на детето чрез автоматизирано проследяване на профили, снимки, публикации и контакти, което създава у жертвата усещане за пълна безизходица и намалява вероятността тя да съобщи за проблема (UNICEF, 2022). Въпреки тези рискове, изкуственият интелект също така предлага значителни възможности за защита на децата и ограничаване на онлайн експлоатацията. Множество социални мрежи, както и институции за закрила на детето, внедряват алгоритми за разпознаване на подозрителни модели на поведение, които автоматично сигнализируют при опит за контакт с множество

непълнолетни, внезапно ескалиращо внимание или характерни елементи на grooming. Разработват се и системи за откриване на *deepfake* съдържание, които могат да предотвратят разпространението на фалшиви компрометиращи материали. Освен това, алгоритмите могат да идентифицират потенциални жертви чрез анализ на онлайн поведение – например ако дете започне да общува с непознати възрастни в необичайни часове, ако споделя тревожни съобщения или внезапно промени комуникационната си активност (ДАЗД, 2023). Такива механизми дават възможност за ранно сигнализиране и навременна намеса. Следователно, ролята на изкуствения интелект в социалните мрежи е многопластова, той може да бъде едновременно средство за злоупотреба и инструмент за защита. Именно поради това ефективните стратегии за превенция трябва да съчетават технологични решения с образование, медийна грамотност и институционално сътрудничество, за да гарантират безопасна дигитална среда за всички деца.

В контекста на онлайн експлоатацията и нарастващите заплахи в дигиталната среда ключова роля за противодействието на тези престъпления има **Главна дирекция „Борба с организираната престъпност“ (ГДБОП)**. Като национална специализирана структура тя осъществява дейностите по чл. 6, ал. 1 от Закона за МВР, насочени към противодействие на организираната престъпност. В структурата на ГДБОП функционират два звена, които имат директен принос за разкриване, превенция и ограничаване на престъпленията в дигиталното пространство. Първото е **Дирекция „Киберпрестъпност“**, която отговаря за разследването на широк спектър от престъпления в интернет, включително производство, съхранение и разпространение на порнографски материали с участие на непълнолетни, както и деяния, насочени към подбуждане към дискриминация, насилие и омраза, основани на раса, народност или етническа принадлежност. Работата на дирекцията се осъществява в тясно сътрудничество с държавни институции, неправителствени организации, частния сектор и граждани, което позволява интегриран и навременен отговор на нововъзникващите дигитални заплахи. От 2007 г. към „Киберпрестъпност“ функционира денонощен контактен пункт за събиране и съхранение на компютърно-информационни данни, който подпомага оперативните дейности, а като част от

превенцията дирекцията поддържа и специализиран интернет сайт за борба с киберпрестъпността – cybercrime.bg

Второто важно звено е **специализираният сектор „Трафик на хора“**, който изпълнява оперативно-издирвателни дейности, насочени към предотвратяване и разкриване на различни форми на трафик: сексуална експлоатация, трудова експлоатация, държане в принудително подчинение, отнемане на органи и продажба на бета. Наред с разкриването на престъпления, секторът работи активно за идентифициране и защита на жертвите чрез тяхното извеждане от експлоататорската среда и чрез координация с други държавни и международни институции. В рамките на Националната програма за противодействие на трафика на хора секторът участва в разработването на мерки и политики, а като част от превенцията организира информационни кампании и провежда лекции пред ученици и студенти за рисковете, механизмите и начините за реакция при съмнение за трафик.

Дейността на Дирекция „Киберпрестъпност“ и специализирания сектор „Трафик на хора“ се реализира в съответствие с разпоредбите на Наказателния кодекс (НК), Закона за специалните разузнавателни средства (ЗРС) и Закона за Министерството на вътрешните работи (ЗМВР), които формират правната рамка на Република България в областта на противодействието на заплахи, посегателства и престъпления. Наред с националното законодателство, дейността им се ръководи и от международни споразумения и стандарти, които гарантират координация и ефективност при справяне с трансгранични престъпления. След като разгледахме ролята на Главна дирекция „Борба с организираната престъпност“ и нейните структурни звена за противодействие на киберпрестъпленията и трафика на хора, става ясно, че ефективната защита на жертвите не би била възможна без ясна и добре дефинирана правна рамка. Особено уязвими към онлайн експлоатация са малолетните и непълнолетните, чието право на защита изисква едновременно национални и международни механизми. Именно затова следва да обърнем внимание на **правната рамка за защита на децата в интернет**, която осигурява двустранна гаранция за тяхната безопасност и е ключова за справяне с трансграничните дигитални престъпления.

Правна рамка на онлайн експлоатацията на малолетните и непълнолетните

Поради крехката си възраст, децата са най-застрашената група от онлайн експлоатация. Именно поради това, тяхната сигурност следва да бъде гарантирана както от нашата държава, така и от международната общност. Следователно, защитата на малолетните и непълнолетните е гарантирана на две нива. Тази двустранна защита е важна в епохата на дигиталния свят, тъй като онлайн престъпленията често надхвърлят националните граници. Ефективната защита на децата в интернет пространството може да бъде постигната единствено чрез синхронизиране на националното законодателство с международните споразумения между държавите. Така се изгражда последователна и координирана система, която позволява превенция, проследяване и наказване на онлайн престъпленията срещу непълнолетни. В националното ни законодателство защитата на децата е гарантирана чрез инкриминирането на редица деяния, свързани с онлайн експлоатацията. Наказателният кодекс съдържа конкретни разпоредби, насочени към предотвратяване на злоупотреби в дигитална среда. Първо, склоняване към проституция или блудствени действия – чл. 155 НК¹⁹: съгласно чл. 155 НК, всяко лице, което склонява друго към проституция или към блудствени действия и съвкупление, се наказва с лишаване от свобода до три години и глоба от хиляда до три хиляди лева. Когато пострадалият е ненавършил 18 години, наказанието значително се увеличава и може да достигне лишаване от свобода до осем години и глоба до петнадесет хиляди лева. Склоняването може да бъде осъществено и чрез социалните мрежи – именно там често започва първият контакт между извършителя и жертвата.

Второ, установяване на контакт с дете с цел извършване на сексуални действия – чл. 155а НК: разпоредбата на чл. 155а НК въвежда още по-строги санкции за лица, които чрез информационна или съобщителна технология събират или предоставят информация за лице под 18-годишна възраст с цел установяване на контакт за извършване на:

---

¹⁹ Оттук нататък, когато се използва съкращението „НК“, се има предвид Наказателният кодекс на Република България, достъпен на: <https://lex.bg/laws/ldoc/1589654529>

- блудствени действия,
- съвкупление или полово сношение,
- проституция,
- създаване на порнографски материал,
- участие в порнографско представление.

За това деяние е предвидено наказание лишаване от свобода от три до десет години и глоба от десет хиляди до двадесет хиляди лева. Същото наказание се прилага и когато контактът бъде установен с лице под 14-годишна възраст с горните цели. Когато от извършеното престъпление настъпят значителни вредни последици за физическото, психическото или моралното развитие на детето, санкциите са още по-тежки – лишаване от свобода от пет до дванадесет години. Във връзка с производството и разпространението на порнографски материали националното законодателство съдържа специални разпоредби, насочени към защита на децата и младите хора. Съгласно чл. 159, ал. 2 и ал. 3 от Наказателния кодекс, всяко лице, което излага, представя, предлага, продава, дава под наем или по какъвто и да е начин разпространява порнографски материал на лице, ненавършило 16 години, се наказва с лишаване от свобода до шест години и глоба до пет хиляди лева. Тази норма е изключително важна в контекста на дигиталната среда, където подобно съдържание може да бъде достигнато лесно и бързо от деца. По отношение на трафика на хора законодателят е предвидил още по-тежки санкции. Разпоредбата на чл. 159а НК гласи, че който набира, транспортира, укрива или приема отделни лица или групи от хора с цел да бъдат използвани за развратни действия, за принудителен труд или за просия, за отнемане на телесен орган, тъкан, клетка или телесна течност или за да бъдат държани в принудително подчинение, се наказва с лишаване от свобода от две до осем години и глоба от три хиляди до дванадесет хиляди лева. Важно е да се отбележи, че набиране и вербуване на жертви може да се осъществява и чрез социалните мрежи. В онлайн пространството непълнолетните и малолетните са особено уязвими поради липсата на опит, невъзможността да разпознаят манипулативни практики и крехката си възраст, което прави необходима още по-стриктната превенция и прилагане на закона.

Безспорно е, че българският законодател е предвидил редица хипотези, чрез които да се криминализира и предотврати експлоатацията на деца. Въпреки това динамичното развитие на интернет пространството поставя нови предизвикателства и налага непрекъснатото усъвършенстване на законодателството и прилагането на ефективни механизми за защита на малолетните и непълнолетните. С всяка изминала година технологиите предоставят нови възможности за злоупотреби, което изисква и своевременно реагиране от страна на държавните институции. Освен самостоятелните усилия на отделните държави, в борбата срещу онлайн експлоатацията на деца ключово значение имат и международните правни инструменти. Съществуват редица международни договори и конвенции, които изразяват единството на държавите и стремежа им да противодействат на това тежко престъпление чрез координирани действия, обмен на информация и хармонизиране на законодателствата. Тези международни актове могат да бъдат също толкова ефективни, колкото и вътрешното законодателство, при условие че бъдат ратифицирани и правилно прилагани от съответните държави.

Основоположникът на международната защита на малолетните и непълнолетните е **Конвенцията за правата на детето**²⁰ от 1989 г., която поставя фундаменталните стандарти за закрила на децата във всички сфери на живота. Съгласно чл. 19 от Конвенцията държавите, които са нейни страни, са длъжни да предприемат всички необходими законодателни, административни, социални и образователни мерки за защита на детето от всяка форма на физическо или умствено насилие, злоупотреба, пренебрежение и експлоатация, включително сексуални престъпления, независимо дали те се извършват в реална среда или онлайн. Конвенцията изисква въвеждането на ефективни процедури за превенция, разкриване, докладване и разследване на случаи на малтретиране, както и осигуряване на необходимата подкрепа за детето и неговите близки. В този широк обхват попадат и всички форми на онлайн експлоатация, което прави Конвенцията ключов международен инструмент в борбата срещу подобни престъпления. Важна роля в меж-

---

²⁰ За повече вж.: *Конвенция за правата на детето*. Достъпно на: <https://share.google/efHIX8If1UhnH5hdG>

дународната правна рамка играе и **Будапещенската конвенция**²¹ относно киберпрестъпността от 2001 г. Тя конкретизира задълженията на държавите в областта на дигиталните престъпления и изисква от тях да криминализират деяния, свързани със създаването, предоставянето, разпространението и притежанието на детска порнография (чл. 9). По този начин конвенцията допълва международните усилия за борба с престъпленията срещу деца в интернет пространството, като поставя акцент върху необходимостта от унифицирани стандарти и ефективно наказателноправно преследване. Особено значима е и **Конвенцията от Ланзароте**²² за борба с онлайн експлоатацията на деца, която въвежда цялостен и комплексен подход, съчетаващ превенция, криминализация, защита на жертвите и международно сътрудничество. На първо място, тя задължава държавите да предприемат образователни и превантивни мерки, включително обучение на децата за рисковете от онлайн сексуална експлоатация и кампании за повишаване на обществената осведоменост. Важно място се отдава и на участието на частния сектор и социалните мрежи, които се насърчават да прилагат вътрешни правила за защита на децата и да съдействат при премахване на незаконно съдържание.

Конвенцията изисква криминализиране на редица онлайн престъпления, сред които производство, разпространение и притежание на детска порнография, онлайн съблазняване на деца и участие в порнографски представления. Особено значим е чл. 23, който забранява предлагането на срещи чрез информационни и комуникационни технологии с цел извършване на сексуално престъпление – проблем, който най-често възниква именно чрез социалните мрежи. Освен това Конвенцията гарантира защита на жертвите чрез предоставяне на психологическа, социална и правна помощ (чл. 14), защитава личната им неприкосновеност и идентичност (чл. 31) и създава механизми за международно сътрудничество (чл. 38), което е от ключово значение при онлайн престъпления, при които извършителят, жертвата и платформата се намират в раз-

---

²¹ За повече вж.: *Будапещенската конвенция*. Достъпна на: <https://share.google/TN15T6SCrqqmkv9yUz>

²² За повече вж.: *Конвенцията от Ланзароте*. Достъпна на: <https://share.google/cg8XgVMol8stBeljp>

лични държави. Както националното законодателство, така и международните споразумения преследват една и съща цел – премахване и предотвратяване на всякаква форма на онлайн експлоатация на деца. Въпреки това ефективността на тези мерки зависи и от степента, в която държавите се присъединяват към международните инструменти и ги прилагат в пълен обем. Колкото повече държави участват активно в тези механизми, толкова по-висока е възможността за превенция, ранно разкриване и наказване на подобни тежки престъпления.

Заключение

Онлайн експлоатацията и трафикът на хора представляват едни от най-сериозните предизвикателства на съвременната дигитална епоха. Престъпленията, които произтичат от тях, се развиват с темповете на технологичния прогрес и все по-често надхвърлят националните граници, което затруднява тяхното предотвратяване и разкриване. Нарастващият достъп до Интернет и социални мрежи, особено сред децата и юношите, създава нови възможности за комуникация, но и сериозни рискове, когато липсва информираност, контрол и критично мислене. Трафикантите използват социалните платформи като „ловно поле“ за набиране на жертви, възползвайки се от уязвимостта, наивността и нуждата от одобрение у подрастващите. В този контекст, онлайн експлоатацията е не само индивидуален или семеен проблем, но и социален и институционален въпрос, който засяга националната сигурност и общественото доверие.

Изводите от доклада ясно показват, че ефективната борба с онлайн експлоатацията и трафика на хора не може да бъде осъществена чрез едностранни мерки, а изисква интегриран и междусекторен подход, който обединява усилията на социалните дейности, психологията, националната сигурност и правото. На законодателно ниво е необходимо непрекъснато усъвършенстване и актуализиране на нормативната рамка, така че тя да отразява динамично променящите се реалности на дигиталната среда и да улеснява ефективното транснационално сътрудничество между държавите, което е особено важно при престъпления, извършвани чрез глобални онлайн платформи.

Не по-малко съществено е и укрепването на координацията между институциите – правоохранителните органи, социалните служби, образователните структури и неправителствения сектор. Разработването и прилагането на ясни протоколи за превенция, сигнализиране, разследване и подкрепа на жертвите би позволило своевременно реагиране и намаляване на вредите, причинени от злоупотребите. В този контекст значима роля има и психологията: работата с деца – жертви на експлоатация – изисква прилагане на травма-информиран подход, при който подкрепата се поднася с уважение, чувствителност и внимание към преживения травматичен опит. Индивидуализираните терапевтични и образователни програми могат да подпомогнат възстановяването на чувство за сигурност, самочувствие и личен контрол, което е ключово за успешната ресоциализация и психологическо оздравяване. Не трябва да се подценява и ролята на образованието и дигиталната грамотност. В условията на постоянно разширяващо се онлайн пространство родителите и децата трябва да разполагат с умения да разпознават рисковете, да ограничават споделянето на лични данни и да познават механизмите за помощ при съмнение за злоупотреба. Публичните кампании и обучителните инициативи следва да се превърнат в устойчива част от националната политика, тъй като информираността е най-силният превантивен фактор.

В последните години се откроява и значението на технологичните решения, включително използването на изкуствен интелект за повишаване на защитата. Технологии, способни да идентифицират подозрителни модели на поведение, фалшиви профили или незаконно съдържание, могат да подпомогнат значително работата на институциите и платформите. Въпреки че същите инструменти могат да бъдат използвани и от извършителите, при правилна регулация, прозрачност и етични стандарти те имат потенциала да се превърнат в мощен защитен механизъм.

В заключение, борбата срещу онлайн експлоатацията и трафика на хора представлява сложен и многоизмерен процес, който изисква непрекъсната адаптация към новите технологични и социални реалности. Той не може да бъде успешен без единството и съпричастността на семейството, институциите и обществото като цяло. Само чрез изграждане на култура на информираност, доверие и лична отговорност може да се създаде безопасна онлайн

среда, в която децата да растат, учат и се развиват свободно и без страх от експлоатация или насилие.

ИЗТОЧНИЦИ

1. **Борба с организираната престъпност.** Достъпно на: [Cybercrime.bg](https://www.cybercrime.bg) (последно посетен на 23.11.2025).
2. **Велизарова 2023:** Велизарова, М. *Трудова експлоатация – предпоставки и проявления*, 1 – 19. Достъпно на: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1220787> (последно посетен на 23.11.2025).
3. **ГДБОП, Дирекция „Киберпрестъпност“ (2025).** *Киберпрестъпност.* <https://gdbop.bg/bg/cyber> (последно посетен на 23.11.2025).
4. **ГДБОП, Специализиран сектор „Трафик на хора“ (2025).** *Трафик на хора.* <https://gdbop.bg/bg/humantrafficking> (последно посетен на 23.11.2025).
5. **Главна дирекция „Борба с организираната престъпност“ (ГДБОП) (2025).** Официален сайт. <https://gdbop.bg/bg/> (последно посетен на 23.11.2025).
6. **Конвенция за правата на детето.** Достъпно на: <https://share.google/efHlX8If1UhnH5hdG> (последно посетен на 23.11.2025).
7. **Милчова, 2025:** Милчова, М. *Трафикът на хора в България.* Достъпно на: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1332438> (последно посетен на 23.11.2025).
8. **Петрунов 2010:** Петрунов, Г. *Организирана престъпност и корупция като част от генезиса на девиантните общества: върху примера на престъплението „трафик на хора“.* Социологически проблеми, 334–349. Достъпно на: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=209418> (последно посетен на 23.11.2025).
9. **Петрунов 2014:** Петрунов, Г. *Human Trafficking in Eastern Europe: The Case of Bulgaria* (2014). Достъпно на: https://www.researchgate.net/publication/274517043_Human_Trafficking_in_Eastern_Europe_The_Case_of_Bulgaria (последно посетен на 23.11.2025).

10. **Петрунов 2022:** Петрунов, Г. Възможности за използване на интернет и отворени данни при разследване и конфискация на имущество от трафик на хора. Достъпно на: <https://share.google/aFWgHa1a3kss5c2V4> (последно посетен на 23.11.2025).
11. **Съботинова 2023:** Съботинова, Д. *Принудителният труд като форма на съвременното робство*. УИ: Бургаски свободен ден, 39–59. Достъпно на: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1226257> (последно посетен на 23.11.2025).
12. **Томов 2020:** Томов, М. *Престъпно въвличане на деца в порнография по българския наказателен кодекс*. Достъпно на: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1000685> (последно посетен на 23.11.2025).
13. **Цветков 2018:** Цветкова, С. *Трафикът на хора с цел експлоатация като социално-етично явление*. Достъпно на: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=716378> (последно посетен на 23.11.2025).
14. **Brady, F., Gratton, J., Witkin, R., & Walsh, E. (2025).** *A phased approach for using CBT with adult survivors of human trafficking. The Cognitive Behaviour Therapist, 18*, Достъпно на: <https://doi.org/10.1017/S1754470X25100329> (последно посетен на 23.11.2025).
15. **Cambridge Dictionary. Grooming.** Достъпно на: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/grooming> (последно посетен на 23.11.2025).
16. **Civilotti, C., Margola, D., Zaccagnino, M., Cussino, M., Callerame, C., 2021.** *Eye movement desensitization and reprocessing in child and adolescent psychology: A narrative review*. Достъпно на: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40501-021-00244-0> (последно посетен на 23.11.2025).
17. **Europol (2023).** *The other side of the coin – Analysis of financial and economic crime 2023*. Достъпно на: <https://share.google/Dy5tQPJbqhAL0jc8o> (последно посетен на 23.11.2025).
18. **Goggin 2023:** Goggin, V. (2023). *Child predators are using Discord, a popular app among teens, for sextortion and abductions*. Достъпно на: <https://www.nbcnews.com/tech/social->

- [media/discord-child-safety-social-platform-challenges-rcna89769](#)
(последно посетен на 23.11.2025).
19. **Good Use and Abuse: The Role of Technology in Human Trafficking.** *United Nations Office on Drugs and Crime.* Достъпно на: <https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/Webstories2021/the-role-of-technology-in-human-trafficking.html> (последно посетен на 23.11.2025).
  20. **International Labour Organization.** *Convention concerning forced or compulsory labour.* Достъпно на: <https://legislation.apis.bg/doc/3977/0> (последно посетен на 23.11.2025).
  21. **Internet Watch Foundation (2024).** *How AI is being abused to create child sexual abuse imagery.* Достъпно на: <https://www.iwf.org.uk/about-us/why-we-exist/our-research/how-ai-is-being-abused-to-create-child-sexual-abuse-imagery> (последно посетен на 23.11.2025).
  22. **Márquez & Deblinger, Dovi 2020.** *The value of trauma-focused cognitive behavioral therapy (TF-CBT) in addressing the therapeutic needs of trafficked youth: A case study.* *Cognitive and Behavioral Practice*, 27(3), 253–269. Достъпно на : <https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2019.10.001> (последно посетен на 23.11.2025).
  23. **Motivation and Emotional Abuse Research (2025).** Достъпно на: <https://link.springer.com/article/10.1186/s40359-025-02852-4> (последно посетен на 23.11.2025).
  24. *Radicalisation in the digital era: The use of the internet in 15 cases of terrorism and extremism.* Достъпно на: <https://shorturl.at/40dVN> (последно посетен на 23.11.2025).
  25. **Schauer, M., Neuner, F., & Elbert, T. (2017).** *Narrative exposure therapy for children and adolescents (KidNET).* Достъпно на: https://doi.org/10.1007/978-3-319-46138-0_11 (последно посетен на 23.11.2025).
  26. **ScienceDirect / Childhood Emotional Abuse Study (2025).** Достъпно на: <https://link.springer.com/article/10.1186/s40359-025-02852-4> (последно посетен на 23.11.2025).
  27. **Shouli, A., Barthwal, A., Campbell, M., & Shrestha, A. K. (2025).** *Ethical AI for young digital citizens: A call to action on privacy governance.* Достъпно на:

- <https://arxiv.org/abs/2503.11947v3> (последно посетен на 23.11.2025).
28. **UNICEF Bulgaria.** *Децата в дигиталния свят.* Достъпно на: <https://www.unicef.org/bulgaria/media/426/file/...> (последно посетен на 23.11.2025).
29. **UNICEF.** *Защита на децата от сексуална експлоатация.* Достъпно на: <https://www.unicef.org/egypt/sexual-abuse-children> (последно посетен на 23.11.2025).

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ СТРАТЕГИИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ, НАКАЗАТЕЛНА ПОЛИТИКА И РЕСОЦИАЛИЗАЦИЯ НА ИЗВЪРШИТЕЛИ, ЗАМЕСЕНИ В ТРАФИК НА ХОРА

*Деница Станева, Лъчезар Ангелов, Димитър Лозен,
Елица Димитрова, Гергана Узунова*²³

Ментор: гл. ас. д-р Виктория Ангелова²⁴

***Резюме:** Този доклад представя интердисциплинарен анализ на проблематиката, свързана с трафика на хора, със специален фокус върху превенцията, наказателната политика и ресоциализацията на извършителите. Интердисциплинарните стратегии за превенция, наказателна политика и ресоциализация на извършителите, замесени в трафик на хора, са разгледани през четири ключови перспективи – психология, право, социална работа и национална сигурност.*

Различните аспекти по темата сочат, че психологическият профил на извършителите често включва ниска емпатия, антисоциални нагласи и склонност към манипулация, като организаторите демонстрират рационален и стратегически подход. Правната рамка в България (чл. 159а–159г НК; Закон за борба с трафика на хора) е съгласувана с европейските стандарти, но остава ограничена от бавни производства и недостатъчно финансови разследвания.

Социалната работа изтъква сериозни предизвикателства – стигма, липса на мотивация за промяна и рискови общности, но посочва и ефективни интервенции като когнитивно-поведенчески програми, трудова и образователна интеграция и индивидуални планове за ресоциализация. В перспектива „национална сигурност“ престъпните мрежи се разкриват като гъвкави структури, които използват дигитални канали за вербуване и криптоплащания за пране на пари.

В заключение, този доклад подчертава необходимостта от ускоряване на съдебните процеси, системно „следване на парите“, засилена дигитална превенция и устойчиви ресоциализационни програми. Само

---

²³ Деница Станева – специалност „Психология“, Лъчезар Ангелов – специалност „Социални дейности“, Димитър Лозен – специалност „Национална сигурност“, Елица Димитрова и Гергана Узунова – специалност „Право“

²⁴ Гл. ас. д-р Виктория Ангелова, Катедра „Социални дейности“, Педагогически факултет на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ имейл: yiki.angelova@uni-plovdiv.bg

чрез съчетаване на наказателна строгост, социална подкрепа и координирани институционални усилия може да се постигне реално намаляване на трафика на хора и рецидивизма сред извършителите.

Ключови думи: *Интердисциплинарни стратегии, превенция, наказателна политика, ресоциализация, трафик на хора, национална сигурност*

Abstract: *This report presents an interdisciplinary analysis of the issue of human trafficking, with a particular focus on prevention, criminal policy, and the resocialization of offenders. The interdisciplinary strategies for prevention, criminal policy, and resocialization of individuals involved in human trafficking are examined through four key perspectives – psychology, law, social work, and national security.*

The different aspects of the topic indicate that the psychological profile of offenders often includes low empathy, antisocial attitudes, and a tendency toward manipulation, while organizers demonstrate a rational and strategic approach. The legal framework in Bulgaria (Articles 159a–159g of the Criminal Code; the Law on Combating Human Trafficking) is harmonized with European standards but remains constrained by lengthy proceedings and insufficient financial investigations.

Social work highlights significant challenges such as stigma, lack of motivation for change, and the risks posed by marginalized communities, but also points to effective interventions such as cognitive-behavioral programs, labor and educational integration, and individualized resocialization plans. From the perspective of national security, trafficking networks appear as flexible structures that utilize digital recruitment channels and cryptocurrencies for money laundering.

In conclusion, this report underscores the need for accelerated judicial processes, systematic “follow-the-money” approaches, enhanced digital prevention, and sustainable resocialization programs. Only through a combination of punitive rigor, social support, and coordinated institutional efforts can tangible reductions in human trafficking and recidivism among offenders be achieved.

Keywords: *Interdisciplinary strategies, Prevention, Criminal policy, Resocialization, Human trafficking, National security*

Психологически фактори

Психосоциалните фактори, влияещи върху въвличането в трафик на хора, както и предизвикателствата пред ресоциализацията на извършителите в български контекст. Анализирани са инди-

видуалните и структурните детерминанти на престъпното поведение, ролята на институционалната координация и социалните услуги в процеса на реинтеграция. Внимание се обръща на международните стандарти и добри практики в областта на ресоциализацията, предложени от UNODC и Съвета на Европа. Конкретните насоки са за подобряване на оперативното взаимодействие между институциите и за етичната рамка на социалната работа с криминализирани лица.

Трафикът на хора е тежко нарушение на човешките права и една от най-печелившите форми на организирана престъпност в света (United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], 2022). Въпреки че политическите усилия се насочват основно към защита на жертвите, в последните години нараства нуждата от фокус върху ресоциализацията на извършителите. Без ефективни програми за реинтеграция вероятността за рецидив остава висока, а социалните и икономическите рискове – значителни (Council of Europe Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings [GRETA], 2023).

В България темата за ресоциализацията на извършителите на трафик на хора е слабо разработена. Националната стратегия за борба с трафика на хора 2022 – 2026 (Национална комисия за борба с трафика на хора, 2022) определя приоритетите в областта на превенцията и защитата на жертвите, но отделя ограничено внимание на мерките за постпенална интеграция на извършителите. Социалните служби и неправителствените организации действат често фрагментирано, без ясен координационен механизъм (МТСП, 2023).

През 2022 г. броят на регистрираните жертви на трафик по света е нараснал с 25% спрямо 2019 г. В ЕС и Западна и Южна Европа се наблюдава значителен ръст. Жените и момичетата продължават да бъдат основната група жертви (39% жени и 22% момичета), като сексуалната експлоатация остава доминираща при жените, а при мъжете – трудова експлоатация (UNODC, Global Report on Trafficking in Persons 2024).

България основно е **страна на произход** (най-вече) за жертви на сексуална експлоатация (жени и деца). Също така, в по-малка степен – страна на транзит и дестинация. Жертвите се експлоатират най-често в страни като Германия, Белгия, Нидерландия, Австрия, Великобритания, Франция, Испания, Италия, Чехия и др.

Уязвими групи включват ромски жени и деца, а сред тенденциите – ранни бракове и експлоатация в туристически и гранични райони (Europol, Trafficking in Human Beings Report; Eurojust Report on Trafficking in Human Beings, 2021).

Целта е цялостен анализ на психосоциалните и институционални фактори, влияещи върху криминалното поведение и ресоциализацията на извършителите, и да предложи модели за междудомствено взаимодействие, базирани на доказани международни практики.

Проблемът с включването в трафик на хора може да се анализира чрез комбинация от криминологични и психологически теории. Теорията на напрежението (*strain theory*) на Робърт Мъртън (Merton, 1938) посочва, че социалните неравенства и липсата на легитимни възможности за успех поражда напрежение, което някои индивиди разрешават чрез девиантно поведение. В този смисъл, икономическата маргинализация и социалното изключване действат като структурни катализатори на престъпността (Agnew, 1992).

От гледна точка на социалната работа, ресоциализацията включва възстановяване на социалните връзки и насърчаване на личностната промяна чрез образование, трудова интеграция и психологическа подкрепа (Maruna, 2001). Според Етичния кодекс на Международната федерация на социалните работници (International Federation of Social Workers [IFSW], 2018), подкрепата за извършителя не изключва отговорността, а цели неговото морално и социално възстановяване като член на общността.

PESTL(E) анализ:

- **Political:** политическа воля на ниво стратегии, но дефицит в изпълнението и мониторинга (Council of Europe, 2021).
- **Economic:** сива икономика и ниски доходи увеличават предлагането на уязвима работна сила (U.S. Department of State, 2024).
- **Social:** маргинализирани общности, младежи извън образование/заетост; недоверие към институции → ниска готовност за сигнализиране (NCCTHB, 2023).

- **Technological:** социални платформи, криптоплащания, анонимизирани комуникации улесняват вербуване и плащане (Europol, 2025).
- **Legal:** законова рамка налична (НК чл. 159а–159г; специален закон), но **приложението** е бавно; нужни ускорени процедури и по-широка употреба на специални разузнавателни средства/финансови разследвания (European Union, 2024).
- **(Environmental):** сезонна миграция и бедствия пораждат временни уязвимости (вълни на уязвимост) (European Commission/Eurostat, 2025).

Анализ на веригата „сигнал→присъда→ресоциализация“

- Сигнализиране: недостатъчно проактивно откриване; горещи линии и НПО работят, но интеграция с полиция/социални служби е непълна (Council of Europe, 2021).
- Разследване: силни DOSSIER-и рядко включват финансови трасета; липсва системно „следване на парите“ (U.S. Department of State, 2024).
- Обвинение/процес: продължителни дела, вторична виктимизация на свидетели, оскъдно ползване на експертни психологически/социални оценки за индивидуализация на наказанието (Council of Europe, 2021).
- Присъда: наказателна строгост ≠ превенция, ако не е комбинирана с икономически удар по мрежите (Europol, 2025).
- Ресоциализация (извършители): фрагментарна; ограничен достъп до обучение, труд и поведенчески програми; слаб постпенитенциарен мониторинг → висок риск от рецидив (NCSTNB, 2023).

Въвличането в трафик на хора е резултат от взаимодействието между социално-икономически, психологически и културни фактори. Според *Global Report on Trafficking in Persons* на UNODC (2022), най-уязвими към въвличане в престъпна дейност са лица с ниска образователна степен, ограничен достъп до трудов пазар и преживян социален упадък. В повечето случаи извършителите произлизат от общности, в които престъпността се възприема като средство за икономическо оцеляване.

Социални и семейни рискови фактори

Социалната дезорганизация, бедността, безработицата и липсата на институционална подкрепа създават предпоставки за криминални модели на поведение (Sampson & Groves, 1989). В български контекст тези фактори са особено видими в маргинализираните общности, където социалните услуги са ограничени, а междупоколенческата бедност засилва риска от въвличане в престъпност (Национална комисия за борба с трафика на хора, 2022).

Изследванията показват, че лицата, израснали в семейства с история на насилие, зависимости или липса на родителска грижа, проявяват по-висока склонност към девиантно поведение (Thornberry, 2005). Освен това социалната изолация и липсата на позитивни ролеви модели често насочват младите хора към криминални мрежи, където получават принадлежност и финансова стабилност (Maruna, 2001).

Психологически механизми и мотивации

Психологическите аспекти включват травми, ниско ниво на емпатия и морална дезангажираност (Bandura, 1999). Някои извършители действат под влияние на групова динамика и чувство за власт, други са мотивирани от икономическа изгода или чувство за безизходица (Agnew, 1992).

Според доклада на Европол (Europol, 2021), в престъпните структури често има ясно разпределение на ролите: рекрутерите са лица от същата общност като жертвите, което улеснява доверието, докато организаторите обикновено имат по-високо образование и умения за логистика и финансово управление.

Криминологичен профил и индивидуализация на наказанието

Съгласно *GRETA Report on Bulgaria* (Council of Europe, 2023), при определяне на наказанието следва да се взема предвид позицията на извършителя в престъпната йерархия, степента на участие и личностовите характеристики. Индивидуализацията на санкцията, съчетана с възможност за последваща ресоциализация, се разглежда като част от модерния хуманен подход към правосъдието.

В българската практика обаче оценката на психосоциалните особености рядко е интегрирана в съдебния процес, което ограничава възможностите за насочване към рехабилитационни програми (МТСП, 2023).

Ресоциализация и трудова интеграция

Ресоциализацията на извършителите на трафик на хора е процес, който обединява социална, трудова и психологическа реинтеграция. Според *Council of Europe Guidelines on Social Reintegration of Offenders* (2020), успешната ресоциализация изисква индивидуален подход, постоянна подкрепа и координация между институциите.

Основните бариери пред ресоциализацията включват липса на осъзнаване на вината, ниска мотивация за промяна и натиск от криминалната среда (Maruna, 2001). В допълнение, стигмата и социалното отхвърляне след освобождаване често подкопават усилията за реинтеграция (Herman, 2015).

Ролята на образованието и труда

Трудовата интеграция предоставя законен източник на доход и намалява риска от рецидив. Според Международната организация на труда (International Labour Organization [ILO], 2020), обучението и професионалната квалификация са сред най-успешните инструменти за предотвратяване на повторно въвличане в престъпност.

Програмите, които комбинират професионално обучение с психосоциална подкрепа, показват по-висока ефективност, тъй като изграждат у участниците чувство за лична стойност и социална принадлежност (UNODC, 2022).

Международни модели

- Норвежкият модел залага на образование и труд още по време на изтърпяване на присъдата (Pratt & Eriksson, 2014).
- Финландският модел се фокусира върху социално партньорство между държавата, общините и неправителствения сектор (Lappi-Seppälä & Tonry, 2011).

- Моделът на възстановителното правосъдие (restorative justice) в Канада и Нидерландия насърчава извършителите да поемат морална отговорност чрез участие в диалози с представители на обществото (Zehr, 2015).

В България приложението на подобни практики е възможно чрез изграждане на специализирани ресоциализационни центрове към пробационните служби и чрез партньорство между държавата и НПО (МТСП, 2023).

*Междунституционално сътрудничество:
оперативни механизми и организационни дефицити*

Ефективната ресоциализация на извършителите на трафик на хора изисква координирано взаимодействие между социалните служби, органите на реда, съдебната власт и неправителствените организации. Според *GRETA Report on Bulgaria* (Council of Europe, 2023), липсата на устойчив механизъм за междунституционален обмен на информация е един от основните дефицити в българската система.

*Институционална координация и оперативни
предизвикателства*

В България Националната комисия за борба с трафика на хора (НКБТХ) координира дейностите по превенция и защита на жертвите, но ресоциализацията на извършителите не е изрично регламентирана като нейна функция (Национална комисия за борба с трафика на хора, 2022). Липсата на единна база данни между МВР, Прокуратурата и социалните служби затруднява ранното идентифициране на лица с висок риск от рецидив (МТСП, 2023).

Шведският модел на *co-located teams*, при който социални работници, психолози и полицейски служители работят съвместно в мултидисциплинарна среда, показва, че реалновременната координация води до по-успешна интеграция и по-нисък рецидив (Andersson, 2018). Аналогичен механизъм е приложен и във Великобритания чрез *Multi-Agency Public Protection Arrangements (MAPPA)*, които осигуряват обмен на информация между институциите за наблюдение и подкрепа на лица с криминално минало (Home Office, 2020).

Ролята на неправителствените организации

НПО секторът е ключов фактор в постпеналната реинтеграция, особено при предоставяне на психологическа помощ, посредничество за трудова реализация и социална адаптация. Организации като „Анимус асоциация“ и „Каритас България“ допринасят чрез консултативни програми и временни жилища за лица, излизащи от криминалната среда (Caritas Bulgaria, 2022).

Подобни партньорства между държавните структури и гражданското общество са в съответствие с препоръките на *European Union Agency for Fundamental Rights (FRA, 2021)* за интегриран, основан на права подход в борбата с трафика на хора.

Анализ на политики и препоръки

Политиките, свързани с ресоциализацията на извършители на трафик на хора, в България са частично включени в наказателното и социалното законодателство, но без цялостна стратегия. Необходим е интегриран модел, който да съчетава наказателна отговорност с рехабилитационни и образователни мерки (Council of Europe, 2020).

Препоръки за институционално усъвършенстване

1. Създаване на Национална програма за ресоциализация – включваща психосоциална подкрепа, обучение и професионална квалификация за извършители на трафик на хора, администрирана съвместно от Министерството на правосъдието и МТСП.
2. Въвеждане на единна информационна система за междуинституционален обмен на данни между МВР, социалните служби и пробационните структури. Регулярна професионална супервизия за социални работници, ангажирани в работа с криминализирани лица, с цел предотвратяване на професионално прегаряне (Herman, 2015).
3. Институционализиране на партньорствата с НПО чрез дългосрочни договори за сътрудничество и устойчиво финансиране на социални програми.
4. Прилагане на международни добри практики – по модела на Норвегия и Финландия, където ресоциализацията започва по време на присъдата и продължава след ос-

вобождаването (Lappi-Seppälä & Tonry, 2011; Pratt & Eriksson, 2014).

Ресоциализацията на извършителите на трафик на хора трябва да се разглежда като стратегически инструмент за обществена сигурност и социална справедливост. Без интегрирани институционални усилия рискът от рецидив остава висок, а социалните последици – дългосрочни.

Необходимо е България да премине от фрагментарен към системен подход, в който ресоциализацията е разпозната като част от националната политика по човешките права и социалната интеграция. Само чрез синергия между държавните институции, НПО и общността може да се постигне устойчив модел за реинтеграция и намаляване на престъпността, свързана с трафика на хора.

В изпълнение на задълженията, изхождащи от Конвенцията на ООН срещу транснационалната престъпност и присъединяването на България към същата, през 2002 г. страната ни криминализира престъплението „трафик на хора“, въвеждайки Раздел девети в Глава втора от Особената част на Наказателния кодекс. Понастоящем разделът включва два основни състава на престъплението, а именно чл. 159а, ал. 1 от НК (национален трафик на хора) и чл. 159б, ал. 1 от НК (международен трафик на хора), както и няколко квалифицирани случаи, свързани с експлоатацията на хора, предвидени в разпоредбите на чл. 159а, ал. 2 и 3; чл. 159б, ал. 2; чл. 159в и чл. 159г от НК.

Превенция и наказателна политика по отношение на „трафика на хора“

От наказателноправна гледна точка разследването на престъплението „трафик на хора“ е от особено важно значение, тъй като традиционно осъществяването на кой да е от съставите на това престъпление представлява само част от веригата на престъпни дейности, присъщи за всяка организирана престъпна група (ОПГ). В този смисъл си струва да се отбележи, че превенцията на въпросното престъпление се възприема като фундаментална цел в борбата с организираната престъпност. Действащият в обективното право режим за превенцията на трафика на хора е създаден със Закона за борба с трафика на хора (обнародван в ДВ, бр. 46 от

20 май 2003 г.). На противодействието на трафика на хора служат и процесуалноправни институти, съдържащи се в Глава осма от Наказателно-процесуалния кодекс, сред които са: „Пострадал“ по чл.74-чл.75 ; „Защита на свидетеля“ в правилата по чл.123 НПК; „Разпит на свидетел с тайна самоличност“ в правилата по чл. 141 НПК. Законът за борба с трафика на хора предвижда създаване на национални и местни комисии; приюти за временно настаняване на жертви на трафика на хора и приюти за временна реинтеграция, както и центрове за закрила и помощ на жертви на престъплението²⁵. През 2004 г. във връзка с изпълнение на предвиденото в цитирания закон са приети два правилника към същия, единият от които за създаването на Националната комисия за борба с трафика на хора (НКБТХ) към Министерския съвет, която към настоящия момент поема грижата за ръководенето и прилагането на националната политика относно превенцията на трафика на хора и закрилата на жертвите. С оглед пълнота и подреденост, всички състави ще бъдат анализирани последователно в настоящото изложение с акцент върху извършителите.

Общи особености на престъпленията, криминализирани в Раздел 9 на НК и тяхното влияние във връзка с наказателната политика спрямо извършителите на трафика на хора

На първо място, е необходимо да се посочат общите особености, които предвидените в Раздел девет от Особената част на НК състави разкриват и по-конкретно тяхната значимост във връзка с отговорността на извършителите на трафик на хора, наричани още субекти на престъплението.

1. Първата такава особеност е обектът на трафика на хора – счита се, че непосредственият обект на трафика на хора е сложен, доколкото включва разнообразни категории обществени отношения, засягащи основни права на човека, свързани с неприкосновеността и свободата на човешката личност. В това число свободата на избор, полова неприкосновеност и неприкосновеност на здравето, а често пъти в теорията и практиката на съда се приема, че трафикът на хора накърнява и обществени отношения, свързани с

---

²⁵ Чл. 2 от Закона за борба с трафика на хора.

честта и достойнството на жертвата или още пострадалото лице. Нерядко срещано е трафикът на хора да накърнява едновременно и кумулативно не една, а няколко от посочените по-горе ценности – именно това обаче следва да бъде взето предвид при индивидуалната оценка на обществената опасност на всяко отделно престъпление.

2. На второ място, счита се, че от обективна страна предвидените в Раздел 9 от НК престъпления си приличат по своето изпълнително деяние, което всякога включва действие. Следователно може да се отбележи, че бездействието като форма на изпълнително деяние на престъплението „трафик на хора“ е изключено. Под „действие“ следва да се разбира конкретен волеви човешки акт, представляващ външен израз на човешката воля. И двата основни състава на престъплението – както този по чл. 159а, ал. 1 НК, така и този по чл. 159б, ал. 1 НК разкриват 4 форми на изпълнителното деяние, а именно: набиране, транспортиране, укриване и приемане, като всяка една от тях сама по себе си представлява волеви човешки акт.

2.1. Набирането като форма на изпълнително деяние в теорията се определя като психично въздействие върху едно или няколко лица, насочено към тяхното мотивиране да участват в постигането на някоя от целите на престъплението, но най-точно би могло да бъде определено в съответствие с международноправното значение на понятието „набиране“ като активна дейност по убеждаване на някого да се присъедини към определено начинание, което традиционно се осъществява в някаква група²⁶. Следва най-после да бъде отбелязано, че обичайно тази форма на изпълнителното деяние се свързва с някакъв вид мотивационна дейност, насочена от едно лице (субект на престъплението) към друго лице или група лица (пострадали), с цел въздействие за присъединяване към извършване на определено действие. Практиката на ВКС възприема, че подобно мотивиране за присъединяване може да бъде извършено както с позволени, така и със забранени от закона средства. В Тълкувателно решение № 2 от 2009 г. на ОСНК на ВКС дори са посочени някои от най-често срещаните начини за фактическо осъществяване на набирането на лица от извършителите на

---

²⁶ Относно понятието „набиране“ – вж. Пушкарлова, Ива. Трафикът на хора – проблеми на наказателноправния режим, София, Сиби, 2012 г., с. 42 – 48.

трафика на хора, а именно, „официални мрежи, приятелски и семейни кръгове, обяви за предлагане или приемане на работа, чрез агенции които предлагат работа, обучение, сключване на брак или пътуване в чужбина, чрез реклами по Интернет или в медиите, използване на посредници в питейни заведения и други неограничен кръг дейности“²⁷. Интересен за изследване при тази форма на изпълнителното деяние е въпросът за съгласието и изобщо за активността на пострадалия да следва дееца, взимайки участие в съответното начинание, целейки своята собствена експлоатация. По отношение на този въпрос съществуват различни теории – едни от тях възприемат, че активността на пострадалия има значение за съставомерността на набирането. Поддръжниците на тази теория, която няма как да бъде споделена, приемат, че ако убеждаваното лице не бъде мотивирано, което да намери израз впоследствие в превръщането му в пострадал, не е извършено изпълнителното деяние, „набиране“. Други разбирания, които, изглежда, са по-близки до законодателната логика считат, че набирането ще е съставомерно всякога, когато е налице някаква форма на действие към мотивиране на жертвата от страна на извършителя на деянието, а вече доколко и как е бил активен самият пострадал от престъплението и в каква степен е бил инициативен да се включи в дейността, към която е мотивиран, е въпрос, който следва да се разглежда във връзка с индивидуализацията на наказанието за субекта на престъплението. С оглед на казаното, следва да приемем, че набиране като изпълнително деяние ще е налице винаги, когато се наблюдава активно поведение на субекта на престъплението към пострадалото лице, като това активно поведение следва да се изразява в мотивиране на жертвата да участва с цел собствената си експлоатация в определено начинание, постигащо под една или друга форма субективната цел на престъплението, „трафик на хора“. От тази гледна точка, съгласието на пострадалия, неговата инициативност или свръхвисока активност да участва във въпросното начинание, към което е мотивиран, може да бъде от значение не относно това дали е осъществена формата на изпълнителното деяние, а по-скоро като смекчаващо отговорността обстоятелство за извършителя. Това се подкрепя и от по-

---

²⁷ Тълкувателно решение № 2 от 2009 г. на ОСНК на ВКС.

горе цитираното тълкувателно решение, където е отбелязано, че поведението на жертвата за въвличането ѝ в трафик на хора е правно ирелевантно за наказателната отговорност на дееца и при четирите форми на изпълнителното деяние. Доброволният характер на поведението на жертвата действително има значение при индивидуализацията на отговорността на подсъдимото лице, но не е от значение за нейното възникване.

2.2. Транспортирането като форма на изпълнителното деяние се изразява в пространственото преместване на отделно лице или група от лица от едно място на друго. По отношение на транспортирането съдебната практика приема, че е без значение чия е собствеността на превозното средство, чрез което се осъществява преместването в пространството на пострадалия, от което следва, че е възможно превозното средство да е собственост както на самия извършител, така и на едно трето лице, като не е изключено същото да принадлежи и на самия пострадал. Същественото за съставомерността на това изпълнително деяние е да бъде осъществено действие по преместване в пространството на определено лице или група лица, като за целта да бъде използвано транспортно средство – от казаното следва, че е без значение разстоянието, на което е преместен пострадалият. Интересен в теорията и практиката е въпросът относно това дали преместването може да бъде осъществено единствено чрез транспортно средство, или е възможно пострадалият да бъде принуден да върви пеша или под някаква друга форма – например да бъде носен или дори дърпан от субекта на престъплението. Този въпрос е доста интригуващ от гледна точка на защитната линия на извършителя, тъй като дава зелена светлина за преместване на пострадалия в пространството без използването на превозно средство и същото това деяние да остане ненаказано, тъй като буквалното тълкуване на закона не предполага възникване на наказателна отговорност при тази форма на преместване. Тълкувателно решение № 2 от 2009 г. на ОСНК на ВКС поставя точка на полемиката, като посочва, че разпоредбите на чл. 159а и чл. 159б НК в частта им относно транспортирането на пострадалите лица следва да се тълкуват стеснително. За съжаление, подобно становище създава още по-големи главоблъсканици на съдилищата при квалификацията на някои от действията на извършителите – в практиката едни съдилища отсъждат

подобни действия на преместване в пространството погрешно като „набиране“, а други считат, че същите изобщо не следва да водят до пораждање на наказателна отговорност, доколкото не е налице използването на превозно средство. След като обаче законодателят изрично не е предвидил специфично средство за осъществяване на въпросната форма на изпълнителното деяние, смятаме, че *de lege ferenda* или следва цялостно да се замени наименованието „транспортно средство“ с друго по-удачно, отговарящо на обективната действителност, като например „превеждане“ или „преместване“, или пък цялостно да бъде затвърдено становището на ВКС с допълването на специално транспортно средство към вече съществуващите разпоредби на Наказателния кодекс. По отношение тази форма на изпълнителното деяние любопитно е и разбирането на ВКС относно какви действия е достатъчно да реализира извършителят, за да говорим за съставомерност на транспортното средство. В цитираното вече ТР ОСНК на ВКС приема, че „за да отговаря за транспортно средство по чл.159а, ал.1 НК, не е задължително деецът да извърши сам превозването на лицето или групата от хора. Достатъчно е да обезпечи транспортното средство, чрез закупуване на билет, предоставяне на превозно средство с водач, изпращане до аерогара, снабдяване с документи за пътуване или други подобни действия, при това без да е нужно да бъде нарушаван режимът за граничен контрол“.²⁸ Подобно разбиране обаче води отново до проблематика, тъй като създава впечатление за припокриване на двете досега обсъждани форми на изпълнителното деяние, а именно набирането и транспортното средство. Генезисът на това съждение се съдържа в идеята подобни действия на обезпечаване на транспортното средство, които несъмнено създават впечатление за приготвяне към транспортно средство, да не бъдат тълкувани като подготовка към осъществяване на изпълнителното деяние, а като нейно фактическо осъществяване. Това обаче създава доста затруднения при защитната линия на извършителите на такъв тип действия по обезпечаване на транспортното средство, тъй като вместо да бъдат привлечени към наказателна отговорност за приготвяне към извършване на престъплението, същите следва да бъдат привлечени към наказателна отговорност за довършено престъпление.

---

²⁸ Тълкувателно решение №2 от 2009 г. на ОСНК на ВКС.

De lege ferenda, казусът би могъл да се разреши чрез криминализиране на приготвянето като първи стадий на умишлената пресъптна дейност към всяка от формите на изпълнителното деяние на трафика на хора и по-конкретно към транспортирането, тъй като е известно, че приготвянето е наказуемо само в предвидените от закона случаи. Този подход на законодателя би отговорил на пьстротата от житейски ситуации във физическата действителност и несъмнено би допринесъл за справедливото третиране от гледна точка наказуемостта на извършителите на трафика на хора.

2.3. Укриването като форма на изпълнителното деяние от ново се изразява в човешко волево действие на субекта на пресъпплението по поставяне на жертвата в неизвестност спрямо лицата, които имат право да знаят къде се намира същата – в това число следва да се включват не само близки и роднини на пострадалия, а също така и органите на властта. Самото поставяне на жертвата в неизвестност следва да се разбира като създаването под една или друга форма на пречки за узнаване на местонахождението ѝ, но също така и в простото даване на подслон на жертвата. Съгласно ТР № 2 от 2009 г. на ОНСК на ВКС, *лицето-укривател е извършител, а не помагач при трафика на хора, защото участва в изпълнение на деянието, а не в предварителна дейност по улесняването му*“. В тази си форма изпълнителното деяние е резултатно, което означава, че същото ще бъде довършено, когато пострадалият бъде поставен в неизвестност или когато са създадени пречки от страна на извършителя за узнаването на местонахождението на пострадалите лица както от техни близки, така и от органите на властта. За да се проследи променливостта на наказателната отговорност на извършителя при осъществяването на тази форма на изпълнителното деяние, си струва да бъдат разтълкувани разнообразни хипотези от практиката на съда. Би могъл да се постави въпросът какво ще се случи, ако извършителят даде телефон или друго средство, с което жертвата успее да се свърже със своите близки и дори с компетентните органи на властта – това би ли довело до преустановяване пречките за узнаване на местонахождението ѝ и съответно би ли допринесло за определянето на въпросното обстоятелство като смекчаващо отговорността на извършителя?! Оказва се, че тук критерият за определянето на това обстоятелство като смекчаващо е субективната възможност за връзка с

близките хора или органите на властта, а не обективната такава. Казаното следва от индивидуалността на всеки конкретен случай – действително е възможно извършителят да предостави на жертвата средство за връзка с външния свят, но се поставя въпросът дали същата е в състояние да организира поведението си по начин, по който да осъществи контакт с близките си и дори да се свърже с тях, дали би могла да им даде валидна информация относно своето достоверно местоположение, тъй като в огромен процент от случаите жертвата или е в особено психологическо положение и не може да ръководи адекватно своето поведение, респективно не може да реагира подходящо поради уплаха, страх или други фактори, или пък изобщо не знае къде в пространството се намира и съответно няма как да предостави валидна информация. Точно поради това в практиката следва стриктно да се проверява за всеки конкретен случай обстоятелства от този тип, в който извършителят е добронамерен към жертвата и ѝ предоставя средство за връзка с външния свят, доколко всъщност допринасят за преустановяване неизвестността на пострадалото лице и в зависимост от това следва да се определи доколко същите обстоятелства могат да се считат за смекчаващи отговорността на извършителя. За илюстриране на казаното може да се даде пример от практиката на съда, при който субектът на престъплението връща мобилното устройство на жертвата, но същата, макар и да успява да се свърже със своите роднини, не им дава валидна информация за местонахождението си, тъй като сама не подозира къде в пространството се намира, а редица допълнителни фактори ѝ пречат да установи. Именно поради това на подобни обстоятелства следва да се гледа внимателно и да се отсъждат като смекчаващи само ако действително в конкретния случай допринасят за преустановяване неизвестността на жертвата. От друга страна, като отегчаващо отговорността на извършителя обстоятелство може да се счита погрешното знание на близките лица на жертвата относно характера на труда, който същата извършва. В този смисъл, ако роднините погрешно вярват, че дадено лице извършва доброволен труд в чужда държава, а същевременно същото е жертва на трафик на хора, то това допълнително затруднява възможността за преустановяване на експлоатационната дейност от самите тях или от трети добронамерени лица. Още повече ще се третира като отегчаващо отго-

ворността обстоятелство, ако субектът на укриването е принудил лицето да сподели подобна невярна информация на своите близки и по този начин да ги въведе в заблуждение.

2.4. Приемането се разбира като установяване на контакт или запознанство с жертвата, с цел постигане на някоя от целите на трафика на хора. Първопричината на въпросното запознанство и постигане на контакт може да бъде както осигуряване на подслон на жертвата, така и последващо транспортиране, укриване или предаване на други лица. По този начин е възприето в теорията да се тълкува приемането като форма на изпълнителното деяние, но този подход далеч не обслужва интересите на практиката, тъй като доста често създава затруднения при квалификацията на примери от действителността. Важно е да бъде отбелязано като отграничителен критерий, че за разлика от някои от другите форми на изпълнителното деяние, приемането не включва действия, насочени към мотивиране на жертвата да участва в дадено начинание за удовлетворяване някоя от специфичните цели на престъплението.

*Субектът на престъплението, „трафик на хора“ –
наказателноправен профил*

След като детайлно разгледахме изпълнителното деяние в неговите четири възможни форми и вариациите, на които може да попадне извършителят на престъплението от гледище на привличането му към наказателна отговорност за всяка от тях, е време да насочим по-задълбочен поглед и към самия субект на престъплението през призмата на наказателната политика, въплътена в Наказателния кодекс.

Първият въпрос е кой може да бъде извършител на престъплението – наказателноправната теория приема, че субект може да бъде всяко наказателноотговорно лице, което в превод означава всяко лице, което отговаря на два критерия – възраст и вмняемост. Съгласно общата част на НК принцип е, че наказателноотговорно е онова лице, навършило 18-годишна възраст, което е извършило престъплението в състояние на вмняемост. Всяко лице, навършило 14-годишна възраст също е наказателноотговорно, но при условие че е било вмняемо към момента на извършване на престъплението, тоест е могло да разбира свойството и значението

на извършеното и да ръководи постъпките си. В заключение следва да приемем във връзка с наказателноправния профил на извършителя, че такъв може да бъде всяко лице, което е навършило 14-годишна възраст и към момента на извършване на престъплението е могло да разбира свойството и значението на извършеното, както и да ръководи постъпките си. Що се касае до субекта на трафика на хора, в практиката често възникват усложнения не толкова с идентифицирането му от теоретичноправна гледна точка, колкото със задружността при извършването на престъплението, тъй като това е едно от онези престъпления, за които е типично съучастие при осъществяване на престъпното посегателство. С други думи, традиционно трафикът на хора е такова престъпление, което се извършва в съучастие и в този смисъл за него следва да се прилагат общите правила на НК относно съучастие – чл. 20 и следващите. Особеното е, че съучастие най-често се изразява в съизвършителство – това не е случайно, а се дължи на обстоятелството, че както и по-горе стана ясно, изпълнителното деяние при това престъпление включва четири форми, всяка от които се осъществява от различни лица в качеството им на отделни субекти на едно и също престъпление, действащи при общност на умисъла. Още по-голяма сложност в практически аспект представлява явлението тези съизвършители да се оказват членове в една и съща организирана престъпна група (ОПГ), което от своя страна, драстично усложнява разкриването на престъпните посегателства. В цитираното ТР № 2 от 2009 г. ВКС е имал повод да разсъждава върху задружността при извършването на трафика на хора, определяйки престъплението като *„съвременна проява на престъпна дейност, която най-често е организирана при разпределение на ролите на две или повече лица в нейното осъществяване“*, което пък, от своя страна, е основен белег при организираната престъпност. Нещо повече – ВКС заключава, че: *„когато при общност на умисъла и съзнание за специфичната престъпна цел по основния състав на националния трафик на хора, единият от съучастниците набира, друг транспортира, а третият укрива или приема жертвата, всички са съизвършители по чл. 20, ал. 2 НК“*. Казаното само идва да потвърди вече разяснената специфика по отношение съучастие при извършването на разглежданото от нас престъпление. С оглед пълнота и прецизност е необходимо да до-

пълним, че за съизвършителство можем да говорим само в случай, че всеки от съизвършителите действа при т.нар. общност на умисъла, т.е. всеки от съизвършителите действа с умисъл не само по отношение на престъплението, а и по отношение на съучастието в него – цели или допуска задружното му осъществяване.²⁹ Съдебната практика допълва още, че щом трафикът на хора е престъпление, за което от субективна страна се изисква специфична цел, то е напълно необходимо съизвършителите да действат още и със съзнанието за общ принос по отношение постигане на тази специфична престъпна цел. Възможно е в някои случаи да се стигне до извод за липса на съизвършителство като форма на съучастието и дори дадени лица, които привидно са субекти на престъплението, да не бъдат привлечени към наказателна отговорност за същото – разбира се, до такъв развой на събитията ще се стигне в хипотеза, в която се докаже, че въпросните лица или не са действали с пряк умисъл при извършване на престъплението, или не са действали без специфичната за престъплението цел, или пък не са действали със съзнанието за задружност (което всякога изключва съучастието). В първия случай, ако се докаже, че даденото лице, спрягано за обвиняем, е действало без пряк умисъл, изпадаме в хипотеза на липса на задължителен елемент от субективната страна на престъплението и по-точно липса на вина, а както гласи една не безизвестна наказателноправна догма: „без вина, няма отговорност“. Във втория случай, ако се докаже, че престъплението е извършено без специфичната за него цел, отново ще се стигне до извод за липса на един от специфичните за престъплението елементи от неговата субективна страна и това отново би довело до липса на отговорност за въпросното лице. Третият случай, от своя страна, илюстрира една по-рядко срещана житейска хипотеза, в която дадено лице осъществява самостоятелно една или няколко от формите на изпълнителното деяние, без да се наблюдава общност на умисъла между същото това лице и други лица. Действително, това е явление, което практиката по-рядко е срещала точно поради обстоятелството, че обичайно трафикът на хора е една от многото

---

²⁹ Повече за съучастието като наказателноправна конструкция и неговите предпоставки – виж Гиргинов, Антон, Наказателно право на Република България – обща част, СОФИ – Р, София, 2009 г., стр. 212 – 235.

престъпни прояви, реализирани в рамките на дадена организирана престъпна група, но все пак не е изключено. Интересно за отбелязване се оказва разбирането, което съдебната практика в редица решения подкрепя, че е напълно възможно даден съизвършител да трафикира пострадалото лице, преследвайки една от съставомерните цели на престъплението, съзнавайки, че съучастниците му участват в изпълнението на престъплението с друга съставомерна цел, към постигането на която той е безразличен.³⁰ Критерий за общност на умисъла при такава хипотеза се оказва наличието на поне една от специфичните цели на престъплението – в това число: жертвите да бъдат използвани за развратни действия; за принудителен труд или просия; за отнемане на телесен орган, тъкан, клетка или телесна течност; за да бъдат държани в принудително подчинение независимо от съгласието им.³¹

Стратегии в защитната линия на извършител по обвинение в „трафик на хора“. Наказателнопроцесуален портрет и социално-етичен почерк на класическия трафикант

Както по-горе бе отбелязано, в някои случаи е възможно да бъде доказано, че дадено лице, обвинено в извършването на трафикиране, е действало без да цели, желае или допуска постигането на някоя от специфичните за престъплението цели и всъщност именно към това се стреми защитата на обвиняемия/подсъдимия в рамките на наказателния процес. С други думи, когато говорим за стратегии в защитната линия на извършител по обвинение в трафик на хора, можем да заключим, че в повечето случаи е достатъчно внасяне на съмнение в обвинителната теза във връзка с доказателствата от субективната страна на престъплението – вината и специфичната цел на извършителя. И тъй като в наказателния процес основна процесуална гаранция за правото на защита на обвиняемия е презумпцията за невиновност, то като общо правило тежестта на доказване пада върху субекта на доказването, а именно върху прокурора по дела от общ характер, каквото е делото по обвинение в трафик на хора. С оглед на казаното, достатъчно

³⁰ Пушкарова, Ива. Трафикът на хора – проблеми на наказателноправния режим, София, Сиби, 2012 г.

³¹ За справка – чл. 159а, ал. 1 и сл. НК.

би било дори най-малкото съмнение относно целта или виновността на извършителя, за да бъде разклатена обвинителната теза. Това, от своя страна, поражда въпроси относно разкриването на обективната истина във връзка с престъплението и може да бъде тълкувано като основен процесуален подход в защитната линия на обвиняемия и/или в тази на неговия защитник. За успешната реализация на този подход, е достатъчно да се посочат факти, които биха могли да се възприемат като обичайна непрестъпна дейност от страна на обвиняемия. Разбира се, не бива да забравяме, че постигането целта на защитната теза в редица случаи включва не само позволени от закона средства, но и непозволени такива и в това число най-вече манипулиране на свидетелски показания. Допустимо е също така посочване на неверни твърдения в рамките на разпита на обвиняемия, което, от своя страна, законът не забранява по линия на посочената по-горе основна гаранция за правото на защита – презумпцията за невиновност. Разбира се, това, което обвиняемият не трябва да прави, е да клевети друго, като твърди, че същият е извършил дадено престъпление, което не отговаря на обективната действителност, защото само по себе си даването на невярно твърдение в рамките на разпита на обвиняем не е наказуемо, но приписването на неизвършено престъпление някому вече представлява престъпление от частен характер.

Версиите на защитата гравитират около няколко вариации, най-разпространената от които включва твърдение за изключителна близост, включително интимност, между извършителя и жертвата³². Посочената защитна линия е насочена към това да елиминира специфичната цел, свързана с използването на пострадалото лице за развратни действия. Често пъти твърдението за подобна близост не е напълно лъжливо, а действително такава съществува, но с една особена цел – емоционална принуда от страна на извършителя спрямо жертвата, в резултат на която последният да улесни участието на пострадалия в трафикера.

Друга често използвана версия на защита е приписването на инициативност в поведението на пострадалото лице. Нейната пър-

---

³² По-подробно по темата за защитните версии на извършителя – виж Пушкаророва, Ива. Трафикът на хора – проблеми на наказателноправния режим, София, Сиби, 2012 г., с. 195 – 207.

вородна цел е чрез манипулирането и откровеното изкривяване на фактите от обективната действителност да се създаде погрешна представа за действията на жертвата по такъв начин, който в крайна сметка да илюстрира случилото се като резултат от самоволното желание и свободната воля, резултираща в свободен избор на пострадалата да се превърне в жертва на трафикиране. В рамките на разпита прилагането на тази защитна линия намира израз в обясненията на обвиняемия, който се опитва да насъди възприятие, че пострадалият е действал по своя воля, без каквато и да било манипулация, емоционален натиск или принуда, осъществена от страна на подсъдимото лице. Тук си струва да бъде отбелязано повторно, че както теорията, така и съдебната практика категорично отричат приписването правнорелевантно значение на поведението на пострадалото лице, в това число на неговата инициативност или свръхвисоко желание за активност в собствената му експлоатация, тъй като това всякога води до превръщането му в „жертва“ на престъплението и не следва да влияе върху съставомерността на изпълнителното деяние. Въпреки това обаче тази защитна линия е в челната класация на предпочитаните от обвиняемите в трафик на хора и техните защитници.

Като защитна версия може да бъде отбелязана и такава, при която в рамките пледоарията на защитната страна се цели дискредитиране показанията на свидетелстващ пострадал от трафик на хора, като се внасят съмнения в неговата свидетелска годност, т.е. в годността му да дава достоверни свидетелски показания. Подобно поведение на защита е сполучливо от процесуална гледна точка при тежки житейски ситуации, в които спрямо жертвата е било упражнявано насилие било от самия извършител, било от негов съизвършител, или от трето лице, което има интерес от потенциално нестабилно процесуално поведение на пострадалия. Нестабилността в поведението на жертвата намира израз най-вече в рамките на разпита и в качеството на свидетел в съдебната фаза на процеса, където присъствието на извършителя е задължително, а именно то психически влияе отрицателно върху пострадалия и в практиката е по-известно с наименованието „вторична виктимизация“.

Освен посочените защитни версии, битуват и многообразие от други подобни, които биват осъществявани както в рамките на процеса, така и извънпроцесуално, но общото между всички тях е

целта, поради която се прилагат, а именно изопачаване на обективната действителност, което, от своя страна, да доведе до смекчаване отговорността на извършителя, като дори създаде впечатление, че не извършителят е въвлякъл жертвата в престъплението, а точно обратното – жертвата е станала повод за намеренията и целите на извършителя. Почеркът на субектите на трафикиране, техният профил от социална и етична гледна точка най-ярко си проличава в тенденцията минимален процент от тях да си признават участие в престъплението, респективно да желаят доброволно да подпомогнат разследването чрез достоверни и истински показания, както и толкова минимален процент от тях да изразяват искрено съжаление за случилото се. Причината за подобен тип тенденции се корени във факта, че от една страна, както и по-горе стана ясно, трафикът на хора е типично престъпление, което се осъществява в съучастие и разplitането на нишката какво се е случило в обективната действителност от страна на един от обвиняемите, несъмнено ще породи данни за факти относно останалите, което пък би довело до нещо по-мощно – удар в „сърцето“ на организираната престъпна група, в чийто състав участва въпросният обвиняем. Ето защо съдебната практика показва, че рядко извършител на трафик на хора се признава за виновен, а още по-рядко истински чувства разкаяние, социална отговорност или нужда от прошка било от обществото, било от жертвата, било дори от себе си. Като резултат рядко такъв извършител съумява да постигне целите на наказанието, посочени изрично в общата част на Наказателния кодекс, като съответно нито поправя поведението си, нито се превъзпитава към спазване на законите и добрите нрави. Характерно за неговия наказателноправен профил си остава закоренялата жажда към повторната интеграция в същата група за организирана престъпност (ОПГ), членовете на която дори счита за семейство. От социално-етична гледна точка проблемът е още по-сериозен от гледище на ресоциализацията на такъв профил извършители, тъй като престъплението предполага задружност и общност на умисъла, а подсъдимият по дело за трафик на хора, веднъж напуснал пределите на вражеската територия „затвор“, единствено жадува връщане към „правилния път“, който съзнанието му обрисова – пътят обратно към същата тази организирана престъпна група. Като илюстрация на казаното може да послужи акту-

ална статистика за осъдените лица през последните години по смисъла на разпоредбата на чл. 159г от НК, която представлява квалифициран състав както по отношение на националния, така и по отношение на трансграничния (международния) трафик на хора. В цитираната разпоредба са визирани два квалифициращи признака, първият от които е престъплението да представлява опасен рецидив, а вторият – престъплението да бъде извършено по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група. Статистиката се оказва плашеща, тъй като показва скок в ръста на осъдените лица именно по цитираната разпоредба през изминалите години в периода от 2021 до 2024 г.³³. Само през 2024 г. с влязъл в сила съдебен акт, предвиждащ наказание по чл. 159г НК, са осъдени 12 души, което представлява приблизително 72-процентово увеличение в сравнение с осъдените по същата разпоредба лица през 2023 г., където техният брой е бил 7. Още по-страшна е статистиката за същия този период по отношение броя на наблюдаваните досъдебни производства за трафик на хора и респективно осъдените с влязла в сила присъда лица за извършено престъпление. Оказва се, че през 2022 г. са наблюдавани сравнително по-малко досъдебни производства за трафик на хора – 244 в сравнение с 270-те, наблюдавани през 2021 г. В същото време обаче с около 37 процента е нараснал броят на приключените с осъдителна присъда наказателни производства през 2022 г., където осъдените с влязъл в сила акт за извършено престъпление са 37 души в сравнение с 27-те, осъдени за трафик на хора през 2021 г. В заключение можем да кажем, че сериозността на престъпността през 2022 г. се е увеличила в сравнение с тази през 2021 г., където макар да са наблюдавани значително повече досъдебни производства, приблизително по-малка част от тях са приключили с осъдителна присъда. За съпоставка – през 2024 г. броят на наблюдаваните досъдебни производства е бил 235, като 42 от наказателните дела са приключили с осъдителна присъда, докато през 2023 г. са наблюдавани 234 досъдебни производства, от които са осъдени с влязъл в сила съдебен акт 40 души. Това показва в крайна сметка една

---

³³ Всички отразени данни, вкл. и тези в илюстративната таблица, са представени от Върховна касационна прокуратура в рамките на изследвания период (2021 г. – 2024 г.) и са обобщени от секретариата на НКБХТ.

положителна тенденция, в рамките на която броят на наблюдаваните производства за трафик на хора, без конкретизация от квалификацията на престъплението, е нараснал с едва 0.43 процента, което е по-малко от процент увеличение. В същото време броят на осъдените лица се е увеличил с едва 5 процента, което в сравнение с предходни години все пак показва доза подобрение.

Таблица 1

Показатели	2021 г.	2022 г.	2023 г.	2024 г.
<i>Осъдени лица по смисъла на чл. 159г НК – деяние, представляващо опасен рецидив или извършено по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ</i>	7	11	7	12
<i>Брой наблюдавани досъдебни производства</i>	270	244	234	235
<i>Брой осъдени лица за трафик на хора (без конкретизация от квалификацията на деянието)</i>	27	37	40	42

Индивидуализация на наказанието във връзка с престъплението „трафик на хора“ – наказателноправна рамка, степен на постигане целите на наказанието, примери за добри практики

Рамката на наказанията за „трафик на хора“, определена от законодателя в особената част на НК, следва логиката: „наказанието е съответно на престъплението“, което означава, че тежестта на наказанието следва да отговаря на тежестта на престъплението. В този смисъл законодателят определя, че съответстващи на престъплението „трафик на хора“, са наказанието „лишаване от свобода“ и наказанието „ глоба“, които определяме като основни, тъй като по общо правило могат да бъдат налагани самостоятелно. Въпреки това обаче при анализ на разпоредбите, касаещи разглежданото от нас престъпление, се оказва, че законодателят е определил тяхното кумулативно налагане за всеки състав на престъплението, независимо дали той е основен, или квалифициращ. Оттам насетне наказателноправната рамка, която законодателят предвижда по отношение минималния и максималния размер на лишаването от свобода, както и на глобата, зависи от това дали престъплението се криминализира по основния или по квалифициращите състави и следва да се определя чрез подходящата и правилна индивидуализация на наказанието при съблюдаване правилата на чл. 54–58а от НК. Най-леко наказуем е съставът на престъплението по чл. 159а, ал. 1 НК, който криминализира националния трафик на хора. За него законодателят е предвидил наказателноправна рамка, включваща лишаване от свобода от две до осем години и глоба от три хиляди до дванадесет хиляди лева. Най-тежките наказания за престъплението са предвидени в квалифициращия състав на чл. 159г от НК, в рамките на който законодателят е установил наказание лишаване от свобода от пет до петнадесет години и глоба от двадесет хиляди до сто хиляди лева, като е посочено, че съдът може да постанови и конфискация на част или на цялото имущество на дееца под формата на допълнително наказание в зависимост от конкретния случай. Причината за тези най-тежки наказания са двата квалифициращи признака от въпросния състав на престъплението, а именно първо, деянието да представлява опасен

рецидив или второ, деянието да бъде извършено по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група.

При индивидуализацията на наказанията съдът следва да се ръководи както от обстоятелствата, които характеризират извършеното деяние, така и от тези обстоятелства, които характеризират конкретния деец. Всяко едно обстоятелство във връзка с конкретното престъпление, отразено в обективната действителност било то относно самото престъпно посегателство, било то относно самия извършител, може да бъде определено като смекчаващо или отегчаващо отговорността в зависимост от неговата връзка и влияние върху престъплението. В този смисъл следва да отбележим, че в голяма степен значение имат както криминологичният, така и психологичният, а също дори и социално-етичният профил на извършителя. По-горе при разглеждане поведението и защитните версии на извършителите на трафика на хора в рамките на започнал наказателен процес срещу тях, бе отбелязано, че същите се характеризират с липса на емпатия, отсъствие на чувство за вина и непоказване на раскаяние. Всичко това би могло да се вземе предвид при определяне на наказанието, но винаги зависи от конкретния случай. Отделно от това, при постановяване на присъдата значение има цялостното поведение на подсъдимия при разследването на извършеното престъпление – това дали въпросният е съдействал за разкриване на обективната истина, или е предпочел да запази пасивна линия на защита. Второто не може да бъде отчетено като отегчаващо отговорността обстоятелство, тъй като обвиняемият, респективно подсъдимият има право да не дава обяснения и дори да дава неистинни обяснения като линия на своята защита, стига обаче да не приписва неизвършени престъпления другиму. Съдействието на органите на разследването и впоследствие на съда като ръководно-решаващ орган, от друга страна, често пъти може да бъде използвано като смекчаващо отговорността обстоятелство. Проблемът е, че практиката сочи традиционно повече случаи на лукавство в цялото наказателнопроцесуално поведение на извършителя, отколкото на доброжелателство спрямо работата на органите на властта и това несъмнено оказва роля при индивидуализацията на наказанието.

Неслучайно в горните редове бе илюстрирана таблица, показателите на която ясно сочат степента на постигане целите на

предвидените в НК наказания спрямо трафика на хора през последните години (2021 – 2024 г.). Като извод може да посочи, че тенденцията при извършването на престъплението не намалява, но за сметка на това, се увеличава броя на осъдените с влязла в сила присъда лица. Отделно от това, в сравнение с 2021 г., където е бил наблюдаван бум на престъпността при трафикирането поради редица социални причини, през 2024 г. можем да отчетем с приблизително 13 процента намаление при броя наблюдавани досъдебни производства и все пак броят на осъдените лица е нараснал с около 56 процента за периода от 2021 г. до 2024 г., което може да се счете като положителна тенденция при работата на органите на властта във връзка с борбата срещу трафика на хора.

Рисков профил (матрица вероятност × въздействие)

Топ 5 риска

Ескалация на онлайн вербуване чрез платформи и криптоплатжания → по-масови, по-невидими схеми (Europol, 2025).

1. Професионализация на мрежите и „аутсорсинг“ на роли → по-трудни за разбиване структури (Council of Europe, 2021).
2. Регионални кризи/миграционни пикове → бърз ръст на уязвимост (European Commission/Eurostat, 2025).
3. Корупционни пробиви по ключови линии (граници, контролни органи) (U.S. Department of State, 2024).
4. Обществена стигма срещу ресоциализация → политически натиск за „само репресия“, без устойчив ефект (NCSTHB, 2023).

Стратегически цели според Европейската комисия (2025 – 2028)

SO1: Съкратен жизнен цикъл на престъпната схема (от вербуване до експлоатация) (Europol, 2025). **SO2:** Увеличен брой силни, финално осъдени дела и конфискуван актив (Council of Europe, 2021; U.S. Department of State, 2024). **SO3:** Снизен рецидив сред осъдени за трафик чрез целеви ресоциализационни програми (NCSTHB, 2023).

SO4: Проактивна превенция в дигитална среда и рискови общности (European Commission/Eurostat, 2025). **SO5:** Пълна оперативна съвместимост между МВР, прокуратура, социални служби, НПО и международни партньори (European Commission, 2024).

Линии на действие (Lines of Effort)

LOE-A: Данни и разузнаване: Национално **Fusion**-звено за трафик на хора (OSINT + финансов анализ + криминален анализ); Единна **междуправителствена платформа** за слушания/сигнали (Europol, 2025).

LOE-B: Процесуална ефективност: Ускорени **производства** и специализация на прокурори/съдии; разширена защита на свидетели; Стандарт „финансово разследване по подразбиране“ и цел за **конфискация** (Council of Europe, 2021; European Union, 2024).

LOE-C: Дигитална превенция: OSINT мониторинг на обяви/платформи; съвместни акции с тех компании; Контент-кампании „анти-вербуване“ за младежи/мигранти; микро-таргетинг на рискови региони (European Commission, 2024).

LOE-D: Ресоциализация на извършители: Модулни **СВТ** програми, професионално обучение, посредничество към работодатели; **постепенителен кейс-мениджмънт** 12 – 18 месеца; Индивидуални планове с КРІ за всяко лице (образование, работа, поведенческа промяна) (NCSTNB, 2023).

LOE-E: Почтеност и контрол: Антикорупционни проверки на „чувствителни длъжности“; ротации; анонимни канали за сигнали; Външен етичен одит на взаимодействието институции – НПО – бизнес (U.S. Department of State, 2024).

България може да заимства като добра практика от опита на Нидерландия:

1. Ускорени съдебни процедури за трафик, за да се намалят забавянията.
2. Финансови разследвания като ключов инструмент за разбиване на мрежи.

3. Институционален механизъм за защита на жертвите чрез временен престой, дори ако са без статут.
4. Мултидисциплинарни екипи при делата (съд + психолози + социални работници).

Моделът на Нидерландия показва, че ефективността идва от комбинация: бързи съдебни процедури + специализация + защита на жертвите + ресоциализация на извършителите.

Интердисциплинарният подход към противодействието на трафика на хора показва, че устойчиви резултати могат да се постигнат само чрез интегриране на превенция, наказателна политика и ресоциализация. България разполага с нормативна и институционална рамка, но при практическото ѝ приложение се открояват няколко дефицита: ограничени ресурси за местните комисии, недостатъчна дигитализация на обмена на информация и слабо развита система за ресоциализация на извършителите.

За да се постигне по-висока ефективност, са необходими следните стратегически стъпки:

1. Засилване на институционалната координация чрез изграждане на интегрирана информационна система между МВР, прокуратура, социални служби и НПО.
2. Въвеждане на специализирани съдилища по трафик на хора или ускорени съдебни процедури по примера на Нидерландия, за да се преодолее проблемът с продължителните дела.
3. Развитие на ресоциализационни програми, включително професионално обучение, психологическа подкрепа и социална интеграция на извършителите, с цел намаляване на рецидива.
4. Инвестиране в превенция чрез таргетирани образователни кампании и активно противодействие на онлайн вербуването.
5. Укрепване на международното сътрудничество, особено със съседни държави, за оперативен обмен на данни и съвместни разследвания.

По този начин противодействието на трафика на хора ще се трансформира от секторна политика в реален **стратегически приоритет за националната сигурност**, който едновременно защи-

тава човешкото достойнство, ограничава организираната престъпност и повишава устойчивостта на обществото.

Извършителите на трафик на хора обикновено са мъже в активна възраст между 25 и 45 години, макар че при определени роли, като например вербуването, често се включват и жени, които по-лесно печелят доверието на жертвите. Образованието им най-често е ниско или средно, но при организаторите на престъпните мрежи се срещат и хора с по-висока степен на образование, които използват уменията си за логистика и работа с документи. Социалната среда, от която идват, обикновено е маргинализирана и силно криминализирана, често с предишни контакти със закона или със семейна история на престъпност (UNODC, Global Report on Trafficking in Persons 2024).

Основната мотивация на тези лица е свързана с икономическа печалба и материални облаги. За много от тях трафикът на хора е бизнес, който осигурява доходи и социален статус. При някои се наблюдава и допълнителна потребност от власт и контрол върху жертвите, а при така наречените „lover boys“ (научно и криминологично документиран термин – метод на манипулация чрез фалшива любов и доверие) личи и нарцистично удоволствие от способността им да манипулират и съблазняват (Government of Netherlands, „Loverboys“, Human Trafficking and People Smuggling).

Личностовите характеристики на трафикантите обикновено се обединяват около антисоциалност и враждебност към установените норми. Те се отличават с манипулативност, цинизъм и ниска емпатия към страданието на другите. Емоционалната им студенина позволява да възприемат жертвите не като личности, а като средство за печалба. При по-дребните извършители се среща повече импулсивност и склонност към агресивно поведение, докато организаторите демонстрират хладен рационализъм, стратегическо мислене и способност да се дистанцират от реалното насилие (A review and meta-analysis of the Psychopathy Checklist and Psychopathy Checklist-Revised: Predictive Validity of Dangerousness).

Когнитивният стил на мислене се характеризира с про-криминални убеждения и морално дезангажиране. Извършителите често оправдават действията си с аргументи като „те сами искат“ или „по-добре да работят за нас, отколкото на улицата“. Криминалната идентификация е силно изразена – принадлежността към

престъпна група или „братство“ придава смисъл и легитимност на поведението им. Те също така подценяват риска от разкриване, вярвайки, че познават „правилата на играта“.

Емоционално и волево тези лица се отличават с липса на вина и угризения, с висока устойчивост на стрес и силна воля за постигане на целите си, независимо от средствата. Ценностната им система е деформирана до степен, че човекът се разглежда не като личност, а като ресурс.

В рамките на престъпната мрежа се различават различни роли, които допълнително оцветяват психологическия профил. Рекрутерите са харизматични и манипулативни, често използвайки тактики на съблазняване и обещания за любов или работа. Контрольорите поддържат подчинението чрез насилие, заплахи и страх. Организаторите са най-отдалечени от прякото насилие, демонстрират хладен прагматизъм и управляват логистиката и финансите. Изпълнителите – шофьори, охранители, посредници – често са с по-ниска интелигентност, склонни към импулсивни и агресивни реакции.

Тактиките, които извършителите използват, за да въвлекат и задържат жертвите си, са многопластови и се променят според контекста, целевата група и ролята на извършителя в престъпната мрежа. Една от най-разпространените стратегии е известна като „lover boy“ или „гомео рипър“ модел, при който трафикантът изгражда привидна романтична връзка с жертвата, създава у нея усещане за любов, сигурност и принадлежност, след което постепенно въвежда елементи на контрол и експлоатация. В други случаи се използват обещания за работа, по-добро заплащане или възможности за пътуване, които служат като капан за социално и икономически уязвими хора. След първоначалното въвличане обикновено следва процес на изолация – жертвата се отделя от семейството и близките си, ограничаване на достъпът ѝ до документи и средства, а свободата на движение се контролира стриктно. Контролът може да бъде осигурен чрез физическо насилие, заплахи, манипулации или задължняване – например чрез измислени разходи за транспорт и настаняване, които жертвата „трябва“ да изплаща. Нерядко се използва и комбинация от страх и привързаност: трафикантът внушава чувство на благодарност или дълг, което се преплита с реален ужас от възможните последствия при неподчинение. В съвременните условия все по-често се прилагат и дигитални тактики – вербуване през со-

циални мрежи, онлайн обяви за работа или приложения за запознанства, където анонимността и лесният достъп до уязвими хора улесняват процеса на манипулация. Независимо от конкретния метод, основата на тези тактики е психологическата експлоатация – използването на слабости, нужди и желания, за да бъде човек превърнат в обект на контрол и печалба.

В България често се наблюдава моделът „lover boy“, при който млади мъже създават привидна любовна връзка с момичета от социално уязвими среди. След период на ухажване, подаръци и обещания за общо бъдеще, партньорът започва да настоява тя да „помогне“ финансово, като работи в чужбина. Така постепенно момичето е въвлечено в мрежа за сексуална експлоатация, при което привързаността към насилника се съчетава с емоционален и физически контрол (Government of Netherlands, „*Loverboys*“, Human Trafficking and People Smuggling).

Друг характерен пример са случаите на трудова експлоатация в земеделието или строителството. Трафикантите обещават високи надници за сезонна работа в страни като Испания, Италия или Великобритания. На практика жертвите се озовават без договори, настанени в лоши условия, с дългове за транспорт и издръжка, които никога не могат да изплатят. В някои случаи работниците са принуждавани да живеят и работят под строг надзор, без достъп до медицинска помощ или социални услуги.

Емпирични инструменти, свързани с изследване на криминологични нагласи и ценности са: **The Criminal Sentiments Scale – Modified (CSS-M)**- това е инструмент, който измерва про-криминални нагласи и ценности. Изграден от 41 твърдения в 3 субскали: Attitudes toward the Law, Courts, and Police (LCP) – 25 айтема; Tolerance for Law Violations (TLV) – 10 айтема; Identification with Criminal Others (ICO) – 6 айтема. **Pride in Delinquency Scale (PID / PIDS)**. Тази скала измерва степента на „гордост“ или „срам“ от извършване на делинквентни актове (емоционално-оценъчен компонент на криминалното мислене) (The Criminal Sentiments Scale-Modified and Pride in Delinquency Scale: Psychometric Properties and Construct Validity of Two Measures of Criminal Attitudes). **Структура:** 10 твърдения. Двухфакторен **Attitude Toward Offenses** (отношение към самото деяние) и **Criminal Subculture** (идентификация със субкултура на престъпността).

Допълнително се прилагат личностови тестове (напр. PCL-R за психопатни черти), които разкриват дефицити в емпатията и повишени нива на манипулативност (A review and meta-analysis of the Psychopathy Checklist and Psychopathy Checklist-Revised: Predictive Validity of Dangerousness). Когато тези данни се комбинират с анализ на досиета, криминална история и наблюдение на поведението в институционална среда, се изгражда многопластов профил, който отразява не само личността, но и социалния контекст на правонарушителя.

Програмата Thinking for Change на US department of Justice

Thinking for a Change е интегрирана когнитивно-поведенческа програма, разработена от Националния институт по корекции към Министерството на правосъдието на САЩ (National Institute of Justice, Program Profile: Thinking for a Change). Тя е създадена с цел да подпомогне трансформацията на криминалното мислене и да изгради умения, които намаляват риска от рецидив. Основната идея на програмата е, че престъпното поведение не е просто резултат от външни фактори, а е дълбоко свързано с начина, по който човек мисли, интерпретира ситуации и взема решения.

Програмата съчетава три основни компонента. Първият е когнитивната трансформация – участниците се учат да разпознават и оспорват собствените си антисоциални мисли, убеждения и автоматични реакции. Вторият компонент е свързан със социалните умения, където чрез ролеви игри и упражнения се развиват умения за емпатия, активно слушане и ефективна комуникация. Третият елемент е проблемно-решаващият подход, който предлага стъпков модел за справяне с конфликти и предизвикателства без прибегване до насилие или незаконни действия.

Reasoning and Rehabilitation (R&R) program

Програмата „Reasoning and Rehabilitation“ (R&R), разработена от Рос и Фабиано през 80-те години на миналия век в Канада и сега е широко внедрена в системите за наказателно правосъдие по целия свят, за да се намали рискът от рецидив. В R&R участниците учат умения като контрол на импулсите, критично мислене,

рационално мислене, социално приемливи взаимодействия, възприемане на перспектива, самоконтрол и просоциално решаване на проблеми. R&R обикновено се състои от 36 двучасови групови сесии, които използват различни техники като ролеви игри, моделиране, дискусии, индивидуални упражнения и практика в реални ситуации за консолидиране на новите умения. Последната версия до момента, R&R2, е намалена до 14 сесии и включва специфични техники за насърчаване на просоциалното невrorазвитие, базирани на неврокриминологичния модел.

Good Lives Model (GLM)

Моделът за добър живот (GLM) е рамка за рехабилитация на правонарушители, която разглежда ограниченията на традиционния подход за управление на риска. GLM е възприет като основополагаща теоретична рамка от няколко програми за лечение на сексуални престъпници в международен план и сега се прилага успешно в среда за управление на случаи на правонарушители.

GLM е подход, основан на силните страни, способността на изграждане на силни страни с цел намаляване на риска от рецидив. Според GLM, хората извършват престъпления, защото се опитват да осигурят някакъв ценен резултат в живота си. Като такива, престъплението е по същество продукт на желание за нещо, което е присъщо човешко и нормално. За съжаление, желанието или целта се проявява във вредно и антисоциално поведение, поради редица дефицити и слабости в самия правонарушител и неговата/нейната среда. По същество тези дефицити пречат на правонарушителя да постигне желаните цели по просоциални и устойчиви начини, което изисква той/тя да прибегне до неподходящи и вредни средства, т.е. правонарушение (*Good Lives Model website*).

Интервенцията трябва да се разглежда като дейност, която допълва репертоара на личностното функциониране на индивида, а не като дейност, която просто премахва проблем или е посветена на управлението на проблеми, сякаш ограничаването на активността през целия живот е единственият начин да се избегне нарушаването на правилата.

След обширен преглед на психологически, социални, биологични и антропологични изследвания, Уорд и колеги за първи път

предлагат девет класа първични благодетели. Емпирично изследване, проведено от Първис през 2006 г разширява тези благодетели до единадесет: 1. живот (включително здравословен начин на живот и функциониране), 2. знания (колко добре информиран се чувства човек за неща, които са важни за него), 3. високи постижения в играта (хобита и развлекателни занимания), 4. високи постижения в работата (включително опит в майсторството), 5. способност за действие (автономия, власт и самостоятелност), 6. вътрешен мир (свобода от емоционални сътресения и стрес), 7. свързаност (включително интимни, романтични и семейни връзки), 8. общност (връзка с по-широки социални групи), 9. духовност (в широкия смисъл на намиране на смисъл и цел в живота), 10. удоволствие (да се чувстваш добре тук и сега) и 11. креативност (изразяване на себе си чрез алтернативни форми).

При прилагането на GLM, оценката започва с картографиране на концепцията за добър живот на правонарушителя чрез идентифициране на тежестта, която придава на различните първични благодетели. Това се постига чрез:

- задаване на подробни въпроси относно основните ангажименти на правонарушителя в живота и неговите ценни ежедневни дейности и преживявания
- идентифициране на целите и основните ценности, които са очевидни в действията на правонарушителя, свързани с престъплението.

След като концептуализацията на правонарушителя за това какво представлява добър живот бъде разбрана, се формулират вторични благодетели, насочени към задоволяване на първичните благодетели на правонарушителя по социално приемливи начини и се превръщат в план за рехабилитация за добър живот. Терапевтирането е индивидуално съобразено, за да помогне на правонарушителя да приложи своя план за интервенция за добър живот и едновременно с това да се справи с криминогенните нужди, които може да блокират осъществяването на благата. Съответно, интервенцията може да включва изграждане на вътрешен капацитет и умения и максимизиране на външни ресурси и социална подкрепа за задоволяване на първичните човешки блага по социално приемливи начини.

ИЗТОЧНИЦИ

1. Гиргинов, Антон, Наказателно право на Република България – обща част, СОФИ – Р, София, 2009 г., стр.212 – 235.
2. Годишни доклади от Върховна касационна прокуратура в рамките на изследвания период (2021 г. – 2024 г.) и са обобщени от секретариата на НКБХТ. https://prb.bg/bg/pub_info/dokladi-i-analizi/31.10.25
3. Министерство на труда и социалната политика (МТСП) (2023). *Доклад за състоянието на социалните услуги в България 2022*. София.
4. Национална комисия за борба с трафика на хора (2022). *Национална стратегия за борба с трафика на хора 2022–2026*. София.
5. Пушкарлова, Ива. Трафикът на хора – проблеми на наказателноправния режим, София, Сиби, 2012 г., с. 195 – 207.
6. Тълкувателно решение № 2 от 2009 г. на ОСНК на ВКС
7. Чл. 2 от Закона за борба с трафика на хора (2019) <https://lex.bg/laws/ldoc/2135467374/> 31.10.25.
8. Agnew, R. (1992). *Foundation for a general strain theory of crime and delinquency*. *Criminology*, 30(1), 47–87.
9. Akers, R. L., & Jensen, G. F. (2006). *Social learning theory and the explanation of crime: A guide for the new century*. Transaction Publishers.
10. Andersson, K. (2018). *Multi-agency collaboration in social work: Swedish perspectives*. Lund University Press.
11. A review and meta-analysis of the Psychopathy Checklist and Psychopathy Checklist-Revised: Predictive validity of dangerousness (n.d.). *National Center for Biotechnology Information (NCBI)*. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK66565/>
12. Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3(3), 193–209.
13. Caritas Bulgaria (2022). *Годишен отчет за социалните програми 2021–2022*. София: Каритас България.
14. Council of Europe (2020). *Guidelines on social reintegration of offenders involved in human trafficking*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

15. Council of Europe Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA) (2023). *Third Evaluation Report on Bulgaria*. Strasbourg: Council of Europe.
16. Council of Europe (2022, November 15). *GRETA publishes its third report on the Netherlands*. Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA). Retrieved August 29, 2025, from <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/-/greta-publishes-its-third-report-on-the-netherlands>
17. Council of Europe (2017). *Reply from the Netherlands to the questionnaire for the evaluation of the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by the parties – Second evaluation round*. Strasbourg: Council of Europe. Retrieved August 29, 2025, from <https://rm.coe.int/reply-from-the-netherlands-to-the-questionnaire-for-the-evaluation-of-/1680a6615d>
18. Council of Europe (2021). *GRETA(2021)04 – Bulgaria: Third evaluation round. Access to justice and effective remedies for victims of trafficking in human beings*. Strasbourg: Council of Europe.
19. Eurojust (2021). *Report on Trafficking in Human Beings: Best practice and issues in judicial cooperation*. Retrieved from https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/2021_02_16_thb_casework_report.pdf
20. Europol (2021). *Trafficking in Human Beings Report*. Retrieved from <https://www.europol.europa.eu/crime-areas/trafficking-in-human-beings>
21. Europol (2025). *EU Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA 2025).: The changing DNA of serious and organised crime*. The Hague: Europol.
22. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2021). *Protecting victims of trafficking in human beings: Promising practices*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
23. Europol (2021). *European human trafficking situation report*. The Hague: Europol.
24. European Commission (2024, July 12). *Stronger EU rules to fight trafficking in human beings enter into force (Directive (EU) 2024/1712)*. Directorate-General for Migration and Home Affairs.

25. European Union (2024, June 13). *Directive (EU) 2024/1712 amending Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims*. Official Journal of the European Union.
26. European Commission / Eurostat (2025, April 7). *New data indicates an increase of victims of trafficking in human beings in the EU (2023 figures)*.
27. European Commission (n.d.). *Netherlands – Together against trafficking in human beings*. European Commission, DG Home Affairs. Retrieved August 29, 2025, from https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings/eu-countries/netherlands_en
28. Government of the Netherlands (n.d.). “*Loverboys*”, *Human trafficking and people smuggling*. Retrieved from <https://www.government.nl/topics/human-trafficking/romeo-pimps-loverboys>
29. Herman, J. (2015). *Trauma and recovery: The aftermath of violence*. Basic Books.
30. Home Office (2020). *Multi-Agency Public Protection Arrangements (MAPPA) annual report*. London: UK Government.
31. International Federation of Social Workers (IFSW) (2018). *Global social work statement of ethical principles*. Geneva.
32. International Labour Organization (ILO) (2020). *Reintegration of offenders through employment and training*. Geneva: ILO.
33. National Institute of Justice (n.d.). *Program Profile: Thinking for a Change*. Retrieved from <https://crimesolutions.ojp.gov/ratedprograms/thinking-change>
34. National Commission for Combating Trafficking in Human Beings (NCCTHB) (2023). *Годишен доклад за 2023 г. по изпълнение на Националната програма за предотвратяване и противодействие на трафика на хора и закрила на жертвите*. Sofia: NCCTHB.
35. The Criminal Sentiments Scale-Modified and Pride in Delinquency Scale: Psychometric properties and construct validity of two measures of criminal attitudes (1997). *Journal of Offender Rehabilitation*, 24(1), 23–40. <https://doi.org/10.1177/0093854897024001004>

36. U.S. Department of State (2024). *Trafficking in Persons Report: Bulgaria*. Washington, DC.
37. Lappi-Seppälä, T., & Tonry, M. (2011). Crime, criminal justice, and criminology in the Nordic countries. *Crime and Justice*, 40(1), 1–32.
38. Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. American Psychological Association.
39. Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672–682.
40. Pratt, J., & Eriksson, A. (2014). *Contrasts in punishment: An explanation of Anglophone excess and Nordic exceptionalism*. Routledge.
41. Sampson, R. J., & Groves, W. B. (1989). Community structure and crime: Testing social-disorganization theory. *American Journal of Sociology*, 94(4), 774–802.
42. Thornberry, T. P. (2005). Explaining multiple patterns of offending across the life course and across generations. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 602(1), 156–195.
43. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2022). *Global report on trafficking in persons 2022*. Vienna: UNODC.
44. UNODC (2024). *Global Report on Trafficking in Persons 2024*. United Nations Office on Drugs and Crime. Retrieved from https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2024/GLOTIP2024_BOOK.pdf
45. Ward, T., & Gannon, T. (n.d.). *Good Lives Model (GLM) website*. Retrieved from <https://www.goodlivesmodel.com/information.shtml>
46. Zara, G., Farrington, D. P., & Rocca, F. (2024). How effective is the “Reasoning and Rehabilitation” (R&R) program in changing cognitive and behavioral skills? A systematic review and meta-analysis. *International Journal of Law and Psychiatry*, 95, 102302. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2024.102302>
47. Zehr, H. (2015). *The little book of restorative justice*. Good Books

ТРАФИК НА ОРГАНИ: ГРАНИЦИТЕ МЕЖДУ МОРАЛ, ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ И ПРЕСТЪПЛЕНИЕ

**Мартин Маринов, Йордан Иванов,
Теодора Панова, Ани Запрянова**³⁴

Ментори: Чавдар Грошев, Димитър Димитров³⁵

***Резюме:** В настоящия доклад трафикът на човешки органи е разгледан като сложен феномен, тангиращ на границата между морала, здравеопазването и престъпността. Поставен е акцент върху необходимостта от промени в законодателството и институционалната практика, свързани с донорството и трансплантациите, като целта е да се преодолеят излишният формализъм и забавените процедури – особено при случаи на мозъчна смърт. Подчертава се нуждата от ефективни информационни кампании, насърчаващи донорството и способстващи за ограничаване на незаконния пазар.*

В аналитичната част от доклада проблемът е разглеждан от психологическа, социална, правна и институционална перспектива. Психологическите измерения разкриват профила на жертвите и реципиентите, обединени от отчаяние и уязвимост, както и дълбоките психични последици от експлоатацията – тревожност, депресия и социална стигма. В противоположната страна на казуса са изведени факторите, формиращи поведението на трафикантите, обикновено възползващи се от чисто човешките потребности и пропуските в правораздавателната система, с цел облагодетелстване, за сметка на чуждото страдание. Отчетено е влиянието на социалните фактори, като бедност, неравенство и недоверие в институциите, изведени като основни предпоставки за развитието на престъпните мрежи.

---

³⁴ **Мартин Маринов** – специалност „Психология“, **Йордан Иванов** – специалност „Социални дейности“, **Теодора Панова** и **Ани Запрянова** – специалност „Национална сигурност“

³⁵ **Гл. ас. д-р Чавдар Грошев**, катедра „Наказателноправни науки“, Юридически факултет към ПУ „Паисий Хилендарски“, имейл: groshev@uni-plovdiv.bg; **докт. Димитър Димитров**, докторант към катедра „Политически науки и национална сигурност“, Факултет по икономически и социални науки към ПУ „Паисий Хилендарски“, имейл: dimitar.dimitrov75@uni-plovdiv.bg

В докладът е акцентирано и върху отношението на трафика на органи спрямо националната сигурност. Отчетен е мащабът на проблема и генерирането на огромни финансови потоци, вложени във финансиране на организираната престъпност и подкопаване устоите на държавните структури, чрез корупционни практики. Правният анализ е насочен не само към изследване на националната нормативна уредба в Република България, но и към международната регулация на явлениято „ трафик на органи“. Отчетени са положителни и негативни практики, на база на което се извеждат като ключови принципите на доброволност и информирано съгласие. В заключение се подчертава необходимостта от интердисциплинарен подход, съчетаващ правни, социални и психологически мерки в защита на човешкото достойнство и правото на живот.

Ключови думи: *трафик на органи, морал, здравеопазване, престъпление, донорство, психология, социална работа, право, национална сигурност, човешко достойнство*

Abstract: *The report examines the issue of human organ trafficking as a complex phenomenon situated at the intersection of morality, healthcare, and crime. It emphasizes the urgent need for reforms in legislation and institutional practices related to organ donation and transplantation, aiming to eliminate excessive formalism and delays – particularly in cases of brain death. The importance of public awareness campaigns is highlighted to promote organ donation and discourage illegal markets.*

The analysis approaches the problem through psychological, social, legal, and institutional dimensions. From a psychological standpoint, the report outlines the profiles of victims and recipients – both marked by vulnerability and despair – and explores the profound emotional consequences such as anxiety, depression, and social stigma. Social determinants like poverty, inequality, and lack of institutional trust are identified as key factors that enable exploitation and organized crime.

The national security dimension underlines that organ trafficking not only constitutes a criminal act but also threatens state stability by financing organized crime and fostering corruption. The legal analysis reviews Bulgarian and international regulations, emphasizing the principles of voluntariness and informed consent. In conclusion, the report calls for an interdisciplinary strategy that combines legal, social, and psychological interventions to protect human dignity and uphold the right to life.

Keywords: *organ trafficking, donation, morality, healthcare, crime, psychology, social work, law, national security, human dignity*

Въведение

Трафикът на хора е сложен, многопластов проблем, представляващ дълбоко травмиращ процес, засягащ не само физическото здраве на жертвите, но и тяхното психологическо, социално и емоционално състояние, което често води до дълбока разруха на личността. От юридическа гледна точка трафикът на органи представлява тежко престъпление, което подкопава здравната и социалната ни система и го превръща в значителна заплаха за националната сигурност. От една страна, този вид трафик нарушава законността и върховенството на правото, насърчавайки корупционните схеми в някои от ключовите сектори – здравеопазване, граничен контрол и вътрешна сигурност. От друга страна, той експлоатира социалната уязвимост, задълбочава икономическите неравенства и разрушава общественото доверие в институциите. Подобни дейности не могат да бъдат разгледани като изолиран случай. Това е така, тъй като са част от по-широк спектър на организираната престъпност, при която се използват сложни механизми за прикриване, пране на пари, корупционни практики или дезинформационни кампании, създаващи хибридни заплахи за националната сигурност.

За особените характеристики на проблема се съди и от това, че трафикът на хора и органи е едно от престъпленията, на които е обърнато особено внимание от Съвета за сигурност на ООН. Той се определя като „съвременна форма на робство“, тъй като при него се набират, транспортират или укриват хора, с цел експлоатация. Машабът на процеса го превръща не само в проблем за националната сигурност, но и в транснационална заплаха за международната сигурност.

През 1948 г. ООН издава Всеобща декларация за правата на човека³⁶. В нея се регламентират редица човешки права, като основните са правото на живот и свобода. Те са изконни за всяко едно човешко същество, във всяка точка на света. Декларацията се състои от 30 члена, като в Член 5 е регламентирано следното: „Никой не трябва да бъде подлаган на изтезания или на жестоко, нечовешко или унищително третиране или наказание“. Тази декларация стои в основите на правната уредба на всички страни членки на ООН. Целите на трафика

---

³⁶ Декларация за правата на човека, ООН. Достъпно на: <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/bulgarian-balgarski>

на хора са разнообразни, някои са свързани с трудова или сексуална експлоатация, продажба на новородени, трафик на хора, с цел отнемане на органи, насилствена просия и други.

Погледнато в исторически план, трафикът на хора и тяхната принудителна експлоатация датира от хилядолетия, но въпреки развитието на човешката раса, проблемът запазва своята актуалност и до днес. За да се вникне в естеството на проблема, както и да се онаглежи мащаба му и неговото въздействие, е необходимо да разгледаме този феномен от различни гледни точки – като психология, социални дейности, правно-нормативна регламентация и всички те в кумулативно въздействие спрямо националната сигурност. В настоящия доклад се обръща внимание на различни перспективи – от психологическите последици за жертвите, през социално-работническата роля в процеса на реинтеграция, до аспектите свързани с противодействието на организираната престъпност и отражението им към състоянието на националната сигурност.

Психологията зад трафика на органи

Трафикът на органи представлява не просто криминално престъпление, а дълбок психичен, морален и социално-ценностен разпад. Това е комплексен феномен, при който икономическите неравенства, здравно-екзистенциални дефицити и отслабените морални ориентири се преплитат, превръщайки човешкото тяло в стока, а самия живот – в предмет на договаряне. Зад всяка една нелегална трансплантация на човешки орган стои не само престъпен акт, но и взаимодействието на редица добре описани в социалната психология механизми, свързани с теориите за морално дистанциране – уязвимост, манипулация, отчаяние и дехуманизация (Bandura, 1999)³⁷. В основата на това дълбоко нехуманно престъпление, стои ключовият въпрос: *Какво кара човек да продаде, открадне или купи човешки орган?*

Задаването на този въпрос представлява опит да се разкрие самата същност на проблема, в ядрото на който стои конфликтът между морал, инстинкт за самосъхранение, експлоатация и бюрок-

---

³⁷ А. Bandura (1999). Moral disengagement in the perpetration of Inhumanities. Достъпно на: https://journals.sagepub.com/doi/10.1207/s15327957pspr0303_3

рацията в законните институционални процеси. В опита си да дадем отговор, психологическата наука позволява да разгледаме проблема през четири психосоциални перспективи: първо, от страна на **донорите**, които поради бедност, зависимост, липса на подкрепа и осведоменост, се оказват уязвими и податливи на експлоатация. Второ, от страната на **реципиентите** – лица, изправени пред здравно-екзистенциална криза; нуждата от оцеляване и състоянието на безизходица, в която се намират, те често в отчаянието си преминават ценностните си граници. Трето, от страната на **трафикантите**, които преследват лични интереси, притъпявайки своята емпатия и морална чувствителност, за да оправдаят действията си, рационализират ги като вид сделка. И накрая, от страната на **обществото и институциите**, като морално-нормативен коректив. Поставен в тази мисловна рамка, проблемът преминава през границата на индивидуалната вина и се превръща в огледало на социалната и институционална отговорност. Обобщени емпирични прегледи и интердисциплинарни проучвания всъщност очертават трафика на органи като пресечна точка между уязвими групи от хора, тяхната експлоатация от транснационални организирани престъпни групи и правно-институционални дефицити (Caulfield et al, 2016)³⁸.

В основата на психологическия профил на нашето изследване стои въпросът за причината някои хора да стават жертви, а други – извършители. Отговорът не може да бъде еднозначен, тъй като съчетава фактори на социална неравнопоставеност, икономическа безизходица, обществени нагласи и личностна уязвимост. От едната страна е отчаянието на бедността, от другата – цинизмът на печалбата, а между тях – моралната криза на обществото, допускаща човешкия живот да бъде оценяван на пазарен принцип. Това се отразява в психологическите профили на участниците – жертви-донори трафика на органи, реципиенти и посредници-трафиканти, което разкрива сложно взаимодействие между уязвимостта, икономическата безизходица, страха от смъртта и нуждата от оцеляване. Някои хора продават части от себе си, за да оцелеят икономически; други купуват, за да оцелеят физически; трети управля-

---

³⁸ Caulfield, T., Rachul, C. & Zarzeczny, A (2016) *Trafficking in Human Beings for the Purpose of Organ Removal and the Ethical and Legal Obligation of Healthcare providers*. Достъпно на: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4946496/>

ват процеса, движени преди всичко от материални мотиви. И в двата полюса донор-реципиент, общият психологически двигател е отчаянието – като форма на изгубен контрол над собствения живот, което превръща човешкото тяло в инструмент, средство за оцеляване, а не в израз на достойнство. Допускаме, че третият участник в този процес – трафикантът – всъщност представлява морално обърнатия огледален образ на това отчаяние, превърнато в печалба. Така отчаянието и неговото експлоатиране се явяват общите нишки, свързващи всички страни в процеса.

Психосоциални фактори

Психологическият профил на жертвите в схемите за трафик на органи – както на донори, така и на реципиенти – се характеризира с дълбока уязвимост, произтичаща най-вече от социални, икономически и личностни фактори. От една страна стоят хора, изправени пред икономическа безизходица, ниска самооценка и усещане за липса на контрол над собствения си живот; от друга – индивиди, водени от екзистенциалния страх от смъртта и нетърпението, породено от дългите и сложни законови процедури (Ambagtsheer & Weimar³⁹, 2016; Panjabi, 2010⁴⁰). Общото между тези две групи е **отчаянието**, което се превръща в основното психологическо напрежение, подхранващо престъплението. Жертвите-донори най-често произлизат от социално и икономически уязвими среди – безработни, мигранти, бежанци или жители на бедни региони с ограничен достъп до образование, здравеопазване и стабилна заетост (Aronowitz, Isitman 2013)⁴¹. Според данните на OSCE⁴², бедността и социалната изолация са значителни фактори

---

³⁹ Ambagtsheer F. & Weimar, W. (2016) *Organ Trade: Knowledge, Awareness and Nonlegislative Responses*. Достъпно на: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26674729/>

⁴⁰ Panjabi, R. K. L. (2010) *The sum of a Human's Parts: Global Organ Trafficking in the Twenty-First Century*. Достъпно на: <https://digitalcommons.pace.edu/pelr/vol28/iss1/1/>

⁴¹ Aronowitz & Isitman (2013) *Trafficking of Human Beings for the Purpose of Organ Removal: Are (international Legal Instruments Effective Measures to Eradicate the Practice?*. Достъпно на: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2593581

⁴² OSCE (2003). *Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe*. Достъпно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/3/14145.pdf>

и вероятно при наличието на тези променливи намалява способността за критично мислене, като се засилва зависимостта от външни авторитети, правейки хората по-податливи на манипулативни обещания за по-добър живот. Донорите на черния пазар обикновено живеят в условия на хронична несигурност и маргинализация. Макар безработицата да е често срещан фактор, уязвими са и лица, заети на нископлатени или несигурни длъжности. Комбинацията от ниско образователно равнище и висока степен на отчаяние подкопава способността за рационална преценка на предложенията на трафиканти и посредници. Тази уязвимост се задълбочава още повече от факта, че мнозина от жертвите-донори биват въввлечени в схемите не от непознати, а от хора от близкото им обкръжение – обстоятелство, на което следва да се обърне специално внимание.

В този ред на мисли, емпирични изследвания на Goyal et al. (2002)⁴³ показват, че продажбата на бъбрек например, не води до дългосрочна икономическа изгода, а всъщност се оказва по-тясно свързана с влошено здраве и психологически травми, което според нас разкрива принудителния характер зад привидно доброволния избор на дадено лице да стане донор. Медийни разследвания в България посочват, че най-често се набират мъже между 20 и 40 години от икономически слаби региони, обикновено чрез близки и познати (Nova, 2019)⁴⁴. Мотивацията за участие обикновено се свежда до удовлетворяването на остри финансови нужди – изплащане на дългове, осигуряване на средства за семейството или покриване на разходи за лечение на близки. Понякога жертвите са подведени, примамени или дори обект на директна принуда. Криминолозите Ambagtsheer & Bugter (2022)⁴⁵ отбелязват, че посредниците често използват комбинация от измама и психологически натиск, обещавайки високи суми и минимални здравни последици – експлоати-

---

⁴³ Goyal, M., Mehta, R. L., Schneiderman, L. J., & Sehgal, A. R. (2002) Economic and Health consequences of Selling a Kidney in India. Достъпно на: <https://jamanetwork.com/journals/jama/fullarticle/195344>

⁴⁴ Репортаж на Нова телевизия от 2020 г. Разбиха български канал за трафик на органи в Турция (ВИДЕО). Достъпно на: <https://nova.bg/news/view/2020/02/10/277554/>

⁴⁵ Ambagtsheer, F. & Bugter, R. (2022). The Organization of the Human Organ Trade: A Comparative Crime. Достъпно на: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10611-022-10068-5>

райки отчаянието, породено от бедността, образователния дефицит и социалната уязвимост на жертвите. Според доклад на CWSP⁴⁶, именно бедността, маргинализацията и липсата на социална подкрепа са основни фактори, които правят тези хора податливи на трафикантски схеми. Така и според изследвания на Panjabi (2010)⁴⁷, в глобален план донорите на черния пазар често са хора от селски райони или мигранти, които търсят спешен източник на доходи.

Виктимология на жертвите

В научната литература липсват задълбочени емпирични изследвания, разглеждащи психосоциалните и личностни характеристики на жертвите-донори и реципиенти в схемите за трафик на органи. Повечето публикации се фокусират върху правните и етичните аспекти на проблема, докато социално-психологическите измерения остават по-слабо засегнати (González, 2020)⁴⁸. Въпреки че се надяваме тази научна празнина да бъде запълнена, според нас всеки би могъл да стане донор, още повече ако са налице психосоциалните фактори, които споменахме. Считаме, че вероятно рискът от попадане в схема за трафик значително се увеличава, когато има и висока склонност към доверие и пасивност, изразен външен локус на контрол⁴⁹ (Rotter, 1975).⁵⁰, и заучена безпомощност (Seligman, M. E. P, 1975).⁵¹.

Донорите и реципиенти се оказват в ситуация, в която покупко-продажбата на орган изглежда като единственият изход от безизходицата, в която се намират. Такъв избор изглежда съзнателен и доброволен, но фактически е силно изкривен от социалната

---

⁴⁶ CWSP (2013). *Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe: Risks and Vulnerabilities*. [CWSP Report](#)

⁴⁷ Panjabi, L. *The Sum of a Human's Parts: Global Organ Trafficking in the Twenty-First Century*. Достъпно на: <https://digitalcommons.pace.edu/pelr/vol28/iss1/1/>

⁴⁸ Gonzalez, J., Garijo, I., & Sanchez, A. (2020). [Organ trafficking and migration: A bibliometric analysis of an untold story](#)

⁴⁹ Понятие, разкриващо връзката между нагласите и поведението на човек и резултатите от тях в живота.

⁵⁰ Rotter, J. B. (1975). [Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement](#)

⁵¹ Seligman, M. E. P. (1975). Helplessness: On depression, development and death. Достъпно на: <https://psycnet.apa.org/record/1992-98227-000>

и икономическата реалност и оказания психологически натиск (Ambagshteer & Weimar, 2016) – точно затова и не следва да се приема за напълно автономно решение техния избор да участват в трафикантски схеми. Ако донорите идват предимно от бедни и маргинализирани среди, то от друга страна, реципиентите прибягващи до черния пазар на органи обикновено са от финансово стабилни социални слоеве, с достъп до образование, професионална реализация и дори адекватно здравеопазване, но именно защото се намират в тежка лична здравна криза прибягват до бързи и лесни начини на решаването ѝ. Обикновено те са пациенти с тежки заболявания (напр. бъбречна недостатъчност), изправени пред дълги бюрократични процеси на законосъобразната медицинска процедура. В България, според данни на Министерството на здравеопазването⁵² и отразените в медиите статистики (NOVA), стотици пациенти чакат за бъбречна трансплантация, но годишно се извършват едва няколко десетки операции. Тези данни отразяват тревожна тенденция на търсене-предлагане и институционни пречки, които способстват за незаконната търговия с органи.

Мотивацията на реципиентите обикновено е свързана с разрастналата се до отчаяние чисто екзистенциална нужда от оцеляване и липсата на време за чакане, чрез преминаване през законната процедура. Такъв конфликт на интереси между институцията и индивида прави последния уязвим, готов за участието в схеми, както и да заплащане на огромни суми, с цел осигуряване на орган, независимо от неговия произход (Panjabi, 2010).

При реципиентите волното или неволното участие в схемите на трафик варира. При някои се наблюдава съзнателен избор да се включат, знаейки че вероятно участват в нещо незаконно. Други обаче, могат да бъдат напълно неволно въввлечени, когато посредниците им представят операцията като законосъобразна – и в двата случая реалния произход на органа обикновено не се разкрива.

Психологическата дилема: спасението на собствения живот за сметка на възможната експлоатация на друг човек и отчаянието обединяват профила на реципиентите, който профил умело се из-

---

⁵² Изпълнителна агенция „Медицински надзор“ (ИАМН) към МЗ. Достъпно на: <https://old.mh.government.bg/bg/informaciya-za-grazhdani/donorstvo-i-transplantacii/donori-i-nuzhdaeshi-se-ot-transplantaciya/>

ползва от трафикантите. Нуждаещият се индивид, изправен пред този екзистенциален проблем, обикновено е готов да заплати високи парични суми, за да се погрижи сам за своето здраве и съществуване, когато просто не разполага с достатъчно време, за да премине през законосъобразния начин на уреждане на трансплантация.

Нивото на нужда – както субективно преживяване от реципиента, така и обективната сурова реалност на здравословното му състояние, са основните фактори в определянето на цената на органа и трансплантацията. Така, колкото по-отчаян е един болен човек, толкова по-висока сума би бил склонен да плати; и обратното – колкото по-беден е един човек, на толкова по-ниска сума би бил съгласен да продаде свой орган. Това е един процес, при който определени лица използват, за да трупат незаконна печалба. Макар и социалните статуси на донори и реципиенти да се намират в диаметрални противоположности, психологическите им профили са обединени от общата нишка на отчаянието. Донорите са жертви на икономическа безизходица и социална уязвимост, а реципиентите – на кризисно здравно положение и липса на друга алтернатива. Комбинацията от тези психосоциални фактори формират нагласи и поведения, с които се създават условията за умишлена експлоатация от страна на трафикантите. Оттук може да се направи хипотетичния извод, че процесът за въвличане на жертвите-донори в трафикантски схеми протича чрез комбинирана психологическа манипулация, икономически натиск и измама. Изследванията на Ambagtsheer & Bugter (2022) сочат, че посредниците използват обещания за високо заплащане и минимални здравни рискове, създавайки илюзия за контрол и доброволност в процеса. В действителност, повечето решения за продажба на орган се взимат под тежък емоционален и икономически натиск, при който, както отбелязахме в увода си, свободната воля се оказва „принудена“ и илюзорна.

Друг, често срещан, механизъм е внушаването на вина или дълг – например, че продажбата на орган е морално оправдан акт, защото помага на семейството или спасява нечий живот. Такива „рационализации“ служат за намаляване на вътрешното съпротивление и поддържат илюзията, че жертвата действа по своя воля. В много случаи вербуването всъщност става чрез близки хора, което

поражда т.н. травма на предателството (Freyd, 1998)⁵³ – дълбока психоемоционална рана, причинена от експлоатацията на жертвата от човек, на когото тя е имала доверие.

Психологически последици за донори и реципиенти

Продажбата на орган, под натиска на социоекономическата реалност, често води до тежки емоционални травми при донорите. Много от тези хора изпитват дълбоко чувство на срам, съжаление и чувство на безполезност след операцията (А. Aronowitz, 2013)⁵⁴. Изследванията на Ароновиц показват, че при донорите на бъбреци качеството на живот, след трансплантацията, не е същото; напротив – те се оказват в едно психическо, физическо и дори социално по-лошо състояние, в сравнение с периода преди това. Това се обяснява от чисто физиологичните последици – често повлияни от сериозни депресивни състояния, съчетавани с отчуждението от околните (А. Aronowitz, 2013). Социалната стигматизация допълнително задълбочава емоционалните травми. Според доклад, в редица общности лицата, продали свой орган, са заклеймявани и избягвани от семейството и съседите си (OSCE, 2013). Такива хора нерядко крият белега от операцията и се самоизолират, за да избегнат стигматизация.

В страни като Молдова например, т.н. „продавачи на бъбреци“ биват отлъчвани, анатемосани от църквата – това води до значителни психосоциални последици. Обикновено такива хора губят шансове за брак и много от тях биват избягвани дори от собствените си роднини (А. Aronowitz, 2013).⁵⁵ Изглежда, че страхът да не бъдат заклеймявани като „болни“ или „сакати“ е толкова силен, че някои мъже дори се отказват от необходимото следопера-

---

⁵³ Freyd, J. J. (1996). *Betrayal trauma: The logic of forgetting childhood abuse*. Cambridge, MA: Harvard University Press. Достъпно на: https://books.google.bg/books/about/Betrayal_Trauma.html?id=r-DcXX3GwFYC&redir_esc=y

⁵⁴ Aronowitz, A, & Isitman, E. (2013) *Trafficking of human beings for the purpose of organ removal: Are international legal instruments effective measures to eradicate the practice?* Достъпно на: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2593581

⁵⁵ Описан е случай на самоубийство на млад мъж, продал бъбрека си, а други просто изчезват и оставят семействата си – вероятно от срам и отчаяние.

тивно наблюдение и медицинска помощ. По този начин социалната изолация и стигмата играят роля в един порочен кръг, който подсилва психологическата травма и значително затруднява възстановяването на жертвите.

Така психологическите последици за така наречените и етикетирани „продавачи на органи“ се оказват значителни, дълготрайни и сериозни за индивида. Много от тези хора продължават години наред да страдат от депресия и тревожност, отключени и свързани с преживяното. В проучвания (А. Aronowitz, 2013) са документирани случаи на дълбока клинична депресия, чувство за малоценност и постоянна социална тревожност в донорите на органи. Тези отрицателни състояния често се засилват от факта, че очакваното финансово облекчение всъщност дори не се реализира – повечето остават бедни или задлъжнели, което допринася за усилването на усещането за безпомощност. В страна като Индия, например, 96% от лицата продали своя бъбрек, го правят с цел изплащане на дългове, но впоследствие семейният им доход спада и мнозина дори изпадат под прага на бедността (Goyal et al., 2002).⁵⁶ Това би могло да се обясни и от факта, че често реалната сума, за която страните се договарят се оказва по-малка от договорената. Тази икономическа безизходица допълнително утежнява психичния стрес и може да доведе до агресивни изблици и прояви на агресия и автоагресия под влиянието на суицидни и саморазрушителни мисли и действия.

Освен депресия и тревожност, при някои жертви се наблюдават симптоми на посттравматично стресово разстройство (ПТСР). Медицински доклади и експертни оценки посочват, че значителна част от преживелите трафик, с цел отнемане на органи, проявяват типични белези на ПТСР – кошмари, натрапчиви спомени за операцията, постоянно чувство на опасност (хипервигилантност) или емоционално вцепенение (The Law Institute, 2013).⁵⁷ Интервенцията на операцията, която често би могла да се провежда без или с мини-

---

⁵⁶ Тук следва да се отчете и факта за невъзможността да си намерят подходяща работа, вследствие на инвалидизацията.

⁵⁷ За повече вж.: The Grim Trade of Human Trafficking for Medical Purposes (2013). Достъпно на: <https://thelaw.institute/understanding-human-trafficking/human-trafficking-medical-purposes-trade/>

мални дози упойка, съчетана с възможната измама или насилие около нея, оказва силно травматично психологическо въздействие, сравнимо с това при жертви на други форми на трафик – сексуален и/или трудов (The Law Institute). Липсата на посттрансплантационна психологическа помощ утежнява тези състояния. Много от пострадалите не получават никаква терапевтична психологическа помощ за справяне с травмата (OSCE, 2013). Вместо това, те продължават живота си с неизлекувани психологически рани, които с времето оказват хронично въздействие и повлияват личното им функциониране, работа и взаимоотношения.

Дългосрочните последици върху психичното здраве не се изчерпват само с клинично установени разстройства. Нерядко жертвите изпитват постоянен страх и недоверие, чувство на себеобвинения – че сами са се поставили в тази ситуация, че не са могли да се справят. Това води до занижена самооценка (A. Aronowitz). Затова международни организации препоръчват специализирана психологическа рехабилитация и социална реинтеграция за хората, преживели подобна форма на експлоатация. За съжаление, към момента подобна помощ рядко достига до донорите – поради стигмата много от тях дори избягват да търсят съдействие, а и случаите на трафик, с цел органи, често остават скрити, което прави жертвите „невидими“ за системата. Това подчертава нуждата от по-цялостен подход, който да включва не само медицинско, но и психосоциално проследяване на преживелите нелегални трансплантации (Ambagtsheer & Bugter, 2022).

При много случаи на трафик жертвите – донори не попадат в схемата чрез анонимни посредници, дори и нуждата от средства да е голяма и/или образователният ценз да е нисък. Хората, привлечени волно или неволно като донори, са убедени да участват от хора, на които имат доверие – близки роднини, приятели или познати. Именно това поражда тази т.нар. „травма на предателството“, която споменахме по-рано, описана от психолога Дженифър Фрайд; травма нанесена от човек, на когото жертвата разчита за подкрепа и безопасност и изпитва доверие към него. Макар и в теоретичен аспект тава да е относимо до случаите на насилие над деца, изводите са приложими и в контекста на трафика на органи, когато семейство, или близки, познати на жертвата, участват в експлоатацията на пострадалия. Психологическата болка, която се

нанася на жертвата- донор, се основава на доверието, което жертвата е изпитвала към човека, група от хора – посредници в трафикантските схеми, които могат да бъдат познати, приятели или дори близки роднини на жертвата. Документираните случаи, при които член на семейството директно участва в убеждаване или принуда за продажба на орган демонстрират това. В проучването на Aronowitz & Isitman сред хора, продали своя бъбрек в Индия, две жени споделят, че са били принудени от съпрузите си да се разделят с единия си бъбрек (Aronowitz, Isitman, 2013). Имайки предвид всичко казано до тук, този акт фактически представлява едно дълбоко предателство и е нагледен пример за нанесена травма на предателството – вместо да защитят съпругите си, съпрузите ги излагат на съществен здравословен риск и травма.

В други случаи близки роднини или приятели играят ролята на *брокери*, които убеждават уязвимия човек доброволно да стане донор срещу заплащане. Жертвата първоначално вярва на близкия си и се съгласява, но впоследствие осъзнава мащаба на измамата и че е попаднал в схема на човешки трафик. Преживяването е тежко емоционално предателство, което оставя дълбоки следи. Жертвите развиват един мироглед на напълно разрушено доверие към хората изобщо – след като най-близкият ги е измамил, защо изобщо да се доверяват повече на когото и да е било?

Това от своя страна може да доведе до социална изолация, дори отвъд първоначалната стигма. Пострадалият се затваря в себе си и избягва нови взаимоотношения. Нерядко се наблюдават и комплексни посттравматични реакции – комбинация от ПТСР, депресия и дисоциативни симптоми. Фройд посочва, че емоционално отделяне от или изключване на спомени са характерни за нанесени травми от близки хора (Freud, 1994). Жертвата може едновременно да изпитва гняв към предателя и самообвинение, че е била „наивна“ или че е подвела семейството си. Този вътрешен конфликт допълнително засилва травмата, самата тя значително усложнява изобщо възстановяването.

Докато физическите последици от донорството (оперативните белези или намалената трудоспособност) могат с времето да се стабилизират, психологическите рани от предателството често оставят отворени и се хронифицират. Пострадалите се нуждаят както от медицинска грижа, така и от дългосрочна психотерапевтична

подкрепа, насочена към преодоляването на чувството за предателство и възстановяване на базисното доверие в близките. За съжаление, подобна помощ рядко е налична. В България и по света липсват специализирани такива програми, които да се съсредоточат върху този аспект на трафика на органи (CWSP, 2013). Това прави феномена „травма на предателството“ сред донорите мълчалива епидемия – силно разпространена, но недостатъчно разпознавана и лекувана. Необходима е активната намеса както на системата за закрила на жертвите, така и на общностите, за да не се превръща близкият човек от източник на подкрепа в източник на травма.

Що се касае до реципиентите – пациентите в крайна фаза на органна недостатъчност изживяват интензивен емоционален стрес, докато очакват спасителната трансплантация. Очакването би могло да породи известна надежда за изход, но същевременно бива съпътствано от силна несигурност, която усилва тревожността. Докато продължават да чакат, много от болните се борят със страх от смъртта, вътрешни конфликти и неувереност дали ще се намери навреме орган за трансплантация. Научни изследвания (Seuhan, Y., & Soylu, D. 2024) дори откриват, че колкото по-дълго пациент е в листата на чакащите, толкова по-силно нарастват чувствата за безнадеждност и смъртна тревожност – състояние, характеризиращо се с постоянния страх от фатален изход. Особено уязвими са пациентите на хемодиализа, очакващи бъбречна трансплантация – те описват този период като тежък и изтощителен, съпроводен от хронична умора, физическо неразположение, болка и психическо изтощение. Емоционалното състояние на много от тези реципиенти се колебае между отчаяние и надежда: отчаянието, породено от осъзнаването на ограничената продължителност на живота, без трансплантация и от възможността за „втори шанс“ чрез успешна операция. Тревожността е постоянен спътник: всеки изминал ден без ясен донор засилва страха, че времето изтича. Според Schulz, и Kroencke (2015).⁵⁸ подобни емоционални колебания между депресивност, надежда, страх и гняв представляват част от процеса на психологическа адаптация към хроничното заболяване и очакването на трансплантация.

---

⁵⁸ Schulz, U., & Kroencke, S. (2015). Достъпно на: [*Psychological adjustment to organ transplantation: The role of illness perceptions and coping.*](#)

Обикновено, именно отчаянието подтиква някои чакащи пациенти да търсят изход извън официалните канали. При невъзможността да получат орган легално, отчаяните и вцепенени от страх пациенти, изправени пред непосредствена опасност за живота си, могат да възприемат закупуването на орган на черния пазар като приемливо решение (Smith, S. 2012)⁵⁹.

Търговията с органи и т.нар. трансплантационен туризъм процъфтява, именно заради тази комбинация от силен порив за оцеляване и липсата на легални алтернативи. Като отбелязва Панжаби (Panjabi 2010), незаконните канали за трафик на органи експлоатират един от най-инстинктивните човешки стремежи – желанието да продължиш да живееш, като последна опция за най-отчаяните пациенти с финансови възможности, които търсят втори шанс за живот (Smith, S. 2012).

Психология на трафикантите

Що се касае до лицата, участващи в трафика на органи, било то като трафиканти или посредници, изследванията показват, че обикновено упражняват високо ниво на морална дистанция и дехуманизация на потърпевшите. Налице са когнитивни изкривявания, които позволяват да „рационализират“ престъплението (Bandura 1999): обезличаване на жертвата, пренебрегване на последиците и прехвърляне на вината върху самата жертва. Установява се, че трафикантите демонстрират значително по-високи нива на емоционално-морална дистанция и дехуманизиране на жертвите, в сравнение с извършителите на други престъпления (Ambagtsheer, F., & Bugter, R. (2023)). Това означава, че те възприемат донорите като вещи или ресурси, а не като хора – поради което не изпитват чувства на емпатия или вина. Освен това, социално-психологическите механизми като самооправдаване (помагам на нуждаещите се, или нямам друг избор), евфемистично обозначаване (наричане на престъплението трансфер, или процедура), разсейване на отговорността (демонизиране на системата, която принуждава жертвата, но и всички участници в схемата) и конформизирането с груповите норми (например

---

⁵⁹ Smith, S. (2012). Достъпно на: [Following the organ trail: An analysis of the underground trade in human organs and the factors that sustain it](#)

поддържането, че всеки би постъпил така, намирайки се в отчаяно положение) все помагат на трафикантите да оправдаят деянията, свързани с човешкия трафик на органи. редварителни данни от криминалната психология отбелязват наличие на черти, свързани с антисоциално поведение и нарцистичност. Прагматични и егоцентрични, те се стремят към печалба, без емоционалната ангажираност с жертвите. Вярвайки в собствената си правота и необходимостта на действията си по този начин изграждат преградите срещу емпатията. Много от тях имат предишен криминален опит или участие в други нелегални дейности (контрабанда, наркотрафик). Нерядко е налице и високо ниво на социална интелигентност – умеят да разчитат жертвите си и да използват емоциите и слабостите в своя полза. Тази псевдо-емпатия всъщност е инструмент за контрол, а не израз на съчувствие към отчаяната потенциална жертва.

Освен трафиканти, в схемите на търговията с органи действат и различни посредници. Обикновено такива посредници могат да включват професионални вербовчици, „брокери“ и организатори, както и участващи медицински лица или дори държавни служители (Ambagtsheer, F., & Bugter, R. (2023). Тези посредници действат като мост между донорите и реципиентите: международни брокери свързващи хирурзи, болнични или частни медицински заведения и пациенти, докато други местни лица организират транспорта и цялостната логистика. Често се използват познати или роднини на жертвата (например престъпна мрежа може да вербува посредник, който познава местността, условията или говори езика на потенциалните донори). Не е без значение и съществуването на доверителна връзка, без която въвличането на трафик става значително по-трудно. Цели семейства или групи, свързани по расов, езиков или културен признак, могат да участват в трафикантски схеми. В този контекст съществува силно социално влияние: принуждаване на жертвата да се подчини от страна на по-опитни познати или измамници, които обещават бърза печалба. Социалната изолация на уязвимите лица умело се експлоатира – обърканите пострадали не знаят кого да потърсят за подкрепа, създавайки тази тясна морална дистанция, която създава условията за психологически контрол, чрез заплахи и манипулации.

Психологическият арсенал на трафикантите включва множество когнитивни изкривявания и рационализации, които позво-

ляват потискането на чувството за вина. Bandura (1999) описва това явление чрез своята теория на морална дистанция, при който индивидът временно „изключва“ моралните си стандарти, за да оправдае действията си. Както изяснихме, най-често срещаните механизми на оправдание са:

- Рационализация: „Ако не го направя аз, някой друг ще го направи“
- Евфемистично обозначаване: престъплението се нарича „медицинска процедура“, „операция“ или „трансфер“, за да се постигне психологическа дистанция и така деянието да е с по-оправдателен вид.
- Прехвърляне на отговорността: вината се приписва на системата, или „Държавата е виновна, че хората са бедни“ или „Държавата е виновна, защото не се е погрижила за проблема“
- Обезличаване: в очите на трафикантите жертвата се превръща в „донор“ или „материал“, което намалява емоционалния товар на действията.
- Атрибуция, или конформизъм към груповите норми: когато престъплението е колективно, личната вина се размива – „всички го правят“.

Тези механизми деактивират моралните задръжки и позволяват на извършителите да действат хладнокръвно, дори когато са напълно наясно със страданието, което причиняват, и настъпващата морална десенсибилизация (или безчувственост) постига трайно притъпяване на съвестта и съпричастността, което ги прави способни да продължат престъпната дейност, без вътрешни конфликти или скрупули. Същите тези механизми, обаче, са присъщи на всички останали хора – престъпници и спазващи закона граждани, и биха могли да се включат в най-различен контекст. За това бихме искали да поставим акцент, че трафикантът не е просто престъпник. Той е човек, индивидуалност, загубила своята моралната чувствителност. Той функционира в състояние на психологическо отчуждение, при което човешкият живот се превръща в инструмент, а страданието – в проста икономическа променлива.

Психологическа подкрепа и рехабилитация на жертвите

Подпомагането на пострадалите от трафик на органи изисква специализирана психосоциална интервенция, която отчита както физическите, така и психичните последствия от травмата. Според препоръките на OSCE психологическото консултиране е важно за жертвите на трафик на органи – то им помага да възстановят чувството си за достойнство и възвръща самоидентификацията им като пълноправни носители на права (OSCE, 2013). Подходът трябва да бъде поетапен: първоначално да се приложат кризисни интервенции (осигуряване на безопасност, стабилизиране на емоционалното състояние, основни нужди, т.н.) а след това и дългосрочна терапия за трайна работа с травмата. Процесът на възстановяване включва три взаимосвързани етапа:

- Физическо стабилизиране – осигуряване на медицинска помощ, безопасна среда и удовлетворяване на базови нужди – храна, подслон, сън. Без това задължително условие не може да се пристъпи към терапевтична работа.
- Психологическа рехабилитация – стабилизиране на емоционалното състояние, преодоляване на тревожност, вина и посттравматичен стрес, възстановяване на чувството за контрол и достойнство.
- Социална интеграция – включване на жертвата обратно в обществото чрез образование, заетост и общностна подкрепа. Това е последният, но най-труден етап, тъй като изисква приемането от социалната среда и нейната дългосрочна подкрепа.

Ролята на специалистите

Успешната рехабилитация изисква мултидисциплинарен екип, включващ психолози, психиатри, социални работници, медицински специалисти и представители на неправителствени организации. В тази връзка общностните инициативи, социалната подкрепа, извън клиниката, също би ускорила психическото оздравяване. Установено е, че чувството за благополучие на оцелелите силно корелира с наличието на здрави социални връзки и подкрепяща общност (GAATW). Специалистите трябва да окуражават оцелелите да градят собствени социални структури – например групи от доверени хора или общности, тъй като това увеличава ав-

тономността и намалява травматичния стрес. Програмата за адаптация е в следните насоки:

- Психолозите осигуряват индивидуална терапия и разработват стратегии за адаптация и справяне със стреса.
- Социалните работници координират достъпа до здравни, правни и социални услуги.
- Неправителствените организации (La Strada, Animus Association Foundation и др.) предоставят кризисни центрове, правна помощ и програми за ресоциализация⁶⁰

Според UNODC (2008)⁶¹, ключов принцип в работата с жертвите е ненасилственото възстановяване – всяка форма на помощ трябва да се предоставя доброволно и с уважение към културните и личните особености на индивида. Конкретно за реципиентите на незаконно придобити органи се явява чувството на силна вина, страхът от последици и екзистенциални дилеми. Терапевти в повечето случаи работят по теми като емоционалната благодарност, изкупуване на вината и преодоляване на травмите. Психолозите може да предложат екзистенциално-консултативен подход (търсене на смисъл, оценка на моралния дълг) както и поддържане на позитивни практики (групова релаксация, арт-терапия, дихателни упражнения). При всички случаи задължително действа принципа на конфиденциалност, ненасилствената подкрепа и постепенния темп на терапията.

Психологически аспекти на превенцията

Психопрофилактиката при случаи с трафик на органи изисква устойчиви психологически интервенции в рисковите общности. Преди всичко проактивните кампании за осведоменост могат да променят общественото отношение. Препоръчва се провеждане на информационни кампании сред уязвимите групи (бедни райони, семейства в дългове, мигрантски общност и др.) които ра-

---

⁶⁰ Animus Association Foundation (2020). *Annual report on rehabilitation of human trafficking victims in Bulgaria*. Sofia. Достъпно на: [Animus Association Foundation. \(2020\). Annual report on rehabilitation of human trafficking victims in Bulgaria. Sofia.](#)

⁶¹ UNODC (2008). *Toolkit to Combat Trafficking in Persons*. United Nations Office on Drugs and Crime. Достъпно на: <https://share.google/e9iG9cTZUqi1AxII0>

зясняват реалните рискове от трафика – както за потенциалните донори (здравословни и правни последици от продажбата на орган), така и за реципиентите (медицински опасности, наказателна отговорност при нелегални трансплантации) (OSCE, 2013). Такива кампании трябва да достигат до хората по достъпен и културно-чувствителен начин – чрез медиите, социалните мрежи и дори местни религиозни и неправителствени организации.

В училищата и общностните центрове могат да се организират образователни програми, с цел превенция. Учителите и училищните психолози могат да имат важна роля: чрез учебни часове по здравно образование и дискусии те могат да укрепват критичната мисъл в младите хора, да изграждат чувство за собствена ценност и да информират за измамни вербовъчни техники (напр. фалшиви обяви за работа или лечение в чужбина). Училищни програми за превенция на трафика и обучения на местни лидери (социални работници, духовници, общински управници) биха допринесли за създаването на доверие и устойчивост в общността.

Друг важен аспект е изграждането на социална устойчивост – тоест укрепване на взаимното доверие и подкрепа между членовете на общността, за да бъдат по-устойчиви на манипулация. Полезно би било създаването на местни групи за взаимопомощ и клубове, където хората да споделят проблеми и търсят решения заедно. Така се противостои на стратегията на трафикантите да отделят и изолират жертвите от социалния живот.

Накрая, както отбелязват международните доклади, усилията за превенция трябва да обхващат и здравните професионалисти: повишаване на етичната чувствителност на лекари и трансплантолози (информиране за риска от престъпна мрежа и последиците) (OSCE, 2013). Ако лекарите разпознават предупредителните сигнали – подозрителни документи, или нетипично поведение на донори и реципиенти в определени здравни ситуации, те могат да сигнализират за предпазващи мерки. Така би се намалило търсенето на черния пазар и би попречило на мрежите за трафик да действат безпрепятствено.

Докато психологията ни показва вътрешните механизми на отчаянието, манипулацията и травмата, то социалната работа насочва вниманието към външните фактори – институционалните пропуски, липсата на защита и социална инфраструктура, които

позволяват тези механизми да се развият. Следователно, за да бъде превенцията устойчива, тя трябва да съчетава индивидуална психична рехабилитация с изграждането на социална устойчивост и общностна подкрепа.

Поради това, в следващите раздели ще разгледаме как социалните дейности, чрез ролята на социалния работник, могат да превърнат в ключов посредник между личната травма и обществената реакция – чрез превенция, идентификация и рехабилитация на жертвите на трафика на органи.

Социални дейности и професионалната роля на социалния работник

Трафикът на органи представлява една от най-крайните форми на експлоатация на човешкото тяло, при която индивиди биват използвани за нелегално отнемане и търговия с телесни органи, често под натиск, измама или при крайна бедност (United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], 2018). Този феномен се разглежда като подкатегория на трафика на хора и представлява сериозно нарушение на човешките права, медицинската етика и социалната справедливост (Caulfield et al., 2016). В България, макар случаите да са редки и често неофициално документирани, съществуват индикации за риск и уязвими групи. Настоящият раздел разглежда ролята на социалния работник в контекста на трафика на органи, със специален акцент върху българската социална и институционална реалност.

На международно ниво трафикът на органи е дефиниран като престъпление в рамките на Протокола на ООН за предотвратяване, пресичане и наказване на трафика на хора, особено на жени и деца (UNODC, 2018). В медицинската етика централно място заема Декларацията от Истанбул (2008), която забранява търговията с органи и трансплантационния туризъм и подчертава нуждата от защита на уязвимите лица (Delmonico et al., 2011). Според Caulfield и съавт (2016) трафикът на органи представлява глобална заплаха, която изисква координирана реакция между правни, медицински и социални институции. Авторите подчертават, че социалните работници, като част от системата на социална защита, имат ключова

роля в идентификацията на жертвите и в процесите на рехабилитация и реинтеграция.

Нормативната рамка относно трафика на органи в Р. България се намира в Наказателния кодекс, който инкриминира набирането, транспортирането, укриването и експлоатацията на лица, с цел отнемане на органи (чл. 159а–159г НК). Глобалните анализи на UNODC показват, че жертвите на трафик на органи най-често произхождат от среди на социална бедност, маргинализация и безработица. Тези индивиди често са подведени чрез обещания за пари или „донорски споразумения“, които обикновено не се изпълняват, или са жертви на насилствено отнемане.

Социалният работник изпълнява ролята на координатор на услугите (case manager), който обединява усилията на здравни, правни и психологически специалисти. Това включва осигуряване на достъп до медицинска грижа, психологическа помощ, правна защита и временно настаняване (Caulfield et al., 2016). В практиката това означава изграждане на индивидуален план за подкрепа и проследяване на напредъка на жертвата чрез последователни консултации и супервизия.

Застъпническата роля на социалния работник включва активна позиция спрямо институциите и законодателните органи. Според Fahrudin (2025). – социалните работници са важни агенти в процеса на формиране на политики, тъй като те осигуряват реална връзка между нуждите на уязвимите групи и институционалните механизми за защита. Това включва и участие в обществени кампании за повишаване на осведомеността и намаляване на риска от експлоатация.

Работата със случаи на трафик на органи изправя социалните работници пред редица етични дилеми, свързани с конфиденциалността, задължението за докладване и справянето с вторична травматизация. Професионалният кодекс на социалния работник изисква едновременно защита на личността и съдействие на правосъдието (Fahrudin, 2025). Това налага внимателно балансиране между правото на жертвата на лична неприкосновеност и необходимостта от съдействие на институциите при разследване на престъпления. Етичната отговорност на социалния работник е не само да подпомага жертвата, но и да насърчава системна промяна чрез застъпничество и публично осветляване на социалните корени на трафика

(Delmonico et al., 2011). Социалният работник следва да прилага принципите на хуманност, уважение, ненасилие и справедливост, като едновременно осигурява безопасна среда за възстановяване.

За ефективна работа с жертви на трафик на органи социалните работници трябва да преминават специализирани обучения, включващи теми като криминална виктимология, травма-информиран подход и правна рамка за защита на човешките права (UNODC, 2018). Както отбелязва OnlineDegrees (n.d.), социалната работа при трафик изисква мултидисциплинарен подход и постоянно развитие на професионални компетенции. В България подобни обучения все още са фрагментарни и основно се провеждат в рамките на програми за борба с трафика на хора.

Основните проблеми в България относно феномена „трафик на органи“ са липсата на специализирани протоколи за действие при случаи на трафик на органи, слабо институционално взаимодействие и ограничена осведоменост сред социалните работници и медицинските лица. Необходимо е създаване на междусекторни екипи и интегрирани системи за сигнализиране между социалните, здравните и полицейските структури. Препоръчително е разработване на национални стандарти за оценка и подкрепа на жертви, които да включват и социален компонент. Това следва от европейската практика, при която социалните служби имат задължителен представител в екипите за защита на жертвите на трафик (Caulfield et al., 2016). Трафикът на органи е комплексен социален и криминален феномен, в който икономическата бедност и социалната уязвимост се срещат с глобалните мрежи на експлоатация. В този контекст социалният работник не е просто доставчик на услуги, а посредник между правосъдие, медицина и социална защита. Това налага отправяне на апел към държавните институции в Р. България за засилване на ролята им в борбата с феномена „трафик на органи“, чрез провеждане на качествени обучения и изграждане на специалисти, които да изградят доверителни отношения с жертвите на такъв род престъпления. Това би способствало както за тяхната бърза интеграция, така и за намаляване на случаите на трафикиране на хора.

В заключение на тази част може да обобщим, че трафикът на органи е едно от най-тежките нарушения на човешките права и достойнство. Социалният работник, като посредник между инди-

вида и институциите, има решаваща роля в процеса на идентифициране, подкрепа и рехабилитация на жертвите. За да бъде тази роля ефективна, е необходимо социалната работа да се разглежда не само като реактивна, а и като превантивна дейност, насочена към ограничаване на социалните фактори, които водят до експлоатация. Въз основа на анализа могат да се формулират следните основни предложения:

1. Разработване на национален протокол за действие при случаи на трафик на органи, с участието на социалните служби.
2. Осигуряване на постоянни обучения за социални работници по теми като човешки права, етика, виктимология и травма-информиран подход.
3. Засилване на междусекторното сътрудничество между институциите – социални, здравни и правоохранителни органи.
4. Създаване на регионални центрове за кризисна интервенция и подкрепа на жертви на трафик.
5. Насърчаване на обществената информираност и образование на рисковите групи с цел превенция.

В заключение следва да се отбележи, че социалната работа в областта на трафика на органи е стратегически важна за изграждането на справедливо и хуманно общество. Тя е не само професионална, но и морална мисия – защита на живота, достойнството и свободата на всеки човек.

Националната сигурност и отговора на институциите

Както вече изяснихме, трафикът на органи е един от най-тежките аспекти на организираната престъпност, тъй като обединява множество дейности – от трафик на хора, през корупция, до фалшифициране на документи и пране на пари. Престъпните мрежи, които се занимават с този тип дейност, функционират предимно транснационално – използват канали през няколко държави, координират се с помощта на криптирани комуникации, а често оперират чрез „легални фасади“, като частни медицински центрове или посреднически агенции. Пример за ефективно меж-

дународно сътрудничество е случаят „Medicus“ в Косово⁶², при който бива разкрита международна мрежа за трафик на органи, включваща лекари, здравни и държавни служители. Благодарение на съвместните усилия на Европол, Интерпол и съдебни институции от няколко държави е разкрита мрежа за незаконни трансплантации, като впоследствие се стига и до осъждане на виновните лица. Подобни разследвания показват, че когато държавите работят заедно, престъпленията, които изглеждат невидими, могат да бъдат успешно разкрити, а виновните лица – наказани.

Етапи на разследването – интеграция в системата за сигурност

- **Финансови разследвания: „Следвай парите“**

Трафикът на органи е една от най-печелившите нелегални дейности в света. Паричните потоци често представляват единствената връзка между участниците по веригата – от донори до посредници и крайни получатели. Търсят се модели като големи суми, преведени от лица, чакащи трансплантация, към посредници или към болници в държави с по-слабо регулирано здравеопазване.

Затова е от особено значение сътрудничеството с чуждестранни финансови институции, Европол, Интерпол и други разследващи органи. Анализът на тези данни може да предостави достатъчно доказателства за участието на лица в престъпната схема. Проследяване на източника на финансирането на такава дейност е онзи основен фактор, който дава насока за разкриване на подобен род дейност.

- **Сътрудничество с медицински и здравни институции**

Медицинският аспект е в основата на всеки един случай на трафик на органи. Без участието или поне знанието на медицински специалисти, трансплантацията е почти невъзможна. Затова ролята на здравните институции и експертите е ключова за разследването – някои помагат на разследването, други участват съзнателно в престъпленията. Именно затова сътрудничеството с етични и ком-

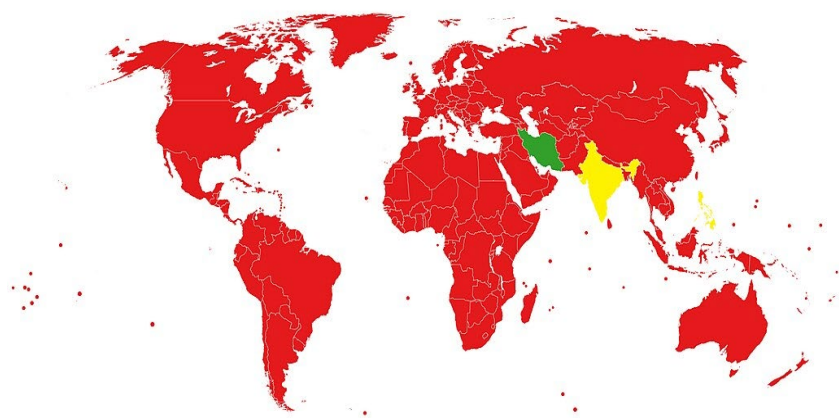
---

⁶² За повече вж. Medicus clinic case in Kosovo. Достъпно на: https://en.wikipedia.org/wiki/Medicus_clinic_case_in_Kosovo

петентни здравни експерти е жизненоважно. Освен проверка на досиета, следва да се проследят и регистрираните трансплантации в националните здравни системи, за да се установят аномалии или операции, извършени без съответните разрешителни.

- **Международно правно сътрудничество**

Понастоящем търговията с органи е незаконна във всички страни с изключение на Иран.

(Карта, на която са обозначени държавите: Търговията с органи е законна Търговията с органи е незаконна Търговията с органи преди е била законна)⁶³

Международната борба срещу трафика на органи е един от най-важните аспекти на глобалната защита на човешките права и човешкото достойнство. Без международна подкрепа, разследванията на трафика на органи често стигат до задънена улица. Това престъпление не познава граници – то се движи по линиите на глобалното неравенство: бедни донори от развиващи се страни, получатели от по-богати общества и посредници, използващи правни пропуски между юрисдикции.

Поради транснационалния характер, трафикът на органи не може да бъде ефективно предотвратен само с национални усилия

---

⁶³ За картата вж. Organ Trade: https://en.wikipedia.org/wiki/Organ_trade

– необходима е координирана международна реакция. Документи, които установяват високи стандарти за безопасност, прозрачност и справедлив достъп, както и строги механизми за санкциониране на трафика на хора и органи са: Истанбулската декларация срещу трафика на органи и трансплантационния туризъм⁶⁴ (поставят се основите на етичните принципи при даряването на органи и изисква прозрачност и доброволност при всяка трансплантация); Конвенцията на Съвета на Европа срещу трафика на човешки органи от 2015 г.⁶⁵ (първият правно обвързващ международен акт, който задължава подписалите държави да криминализират всички форми на незаконно отнемане и търговия с органи.); Директива 2010/53/ЕС⁶⁶ – поставят се правилата и стандартите за качествено и безопасно трансплантиране на човешките органи и безопасността за донорите и реципиентите им.

Необходимо е също изграждане на общи оперативни екипи, които работят съвместно на терен. Това позволява по-бърза реакция, синхронизиране на действията и по-ефективен обмен на информация между държави.

Ключови действия:

- Запитвания за правна помощ: изпращане на официални искания до други държави за: разпити на свидетели; изземване на документи; достъп до медицински и финансови данни; задържане или екстрадиция на заподозрени.
- Сътрудничество с международни организации: Интерпол; Европол; Световната здравна организация (СЗО).
- Използване на международни бази данни: за сравняване на подозрителни медицински случаи, съвпадения на самоличности и проследяване на органи по веригата на доставка.

---

⁶⁴ За повече вж. The declaration of Istanbul on organ trafficking and transplant tourism (2008 Edition). Достъпно на: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4571160/>

⁶⁵ За повече вж. The Council of Europe Convention against Trafficking in Human Organs: <https://rm.coe.int/16806dca3a>

⁶⁶ За повече вж. Директива 2010/53 на Европейския парламент и на Съвета: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/ALL/?uri=CELEX:32010L0053>

Киберзащита

Системата за киберсигурност е част от системата за защита на националната сигурност. Киберзащитата има за цел да борави с най-добрите практики и технологични решения, чрез които да се защитят данните на всеки човек от хакерски атаки и вследствие злоупотреба и манипулация в онлайн средите. През последните няколко години в глобален мащаб се увеличават кибератаките и техният разрушителен потенциал. Това дава възможност на организирани кибергрупи да увеличават влиянието си чрез създаването на криптирани канали за споделяне на информация, свързана не само с трафик на органи, но и на хора, наркотици и оръжия.

Основни предизвикателства в разследването

Трафикът на органи е „невидимо престъпление“ – жертвите често не разбират напълно какво им се случва, а извършителите действат внимателно и систематично. Тъй като трансплантациите се представят за „доброволни дарения“, разследването изисква доказателства за измама, заплаха или злоупотреба с уязвимост, което създава затруднения за установяване. Освен това, липсата на централизирани бази данни за органни дарения и трансплантации в някои страни допълнително затруднява проследяването на случаите. От решаващо значение е и включването на психолози, социални работници и НПО, които да помогнат при разпознаване и подкрепа на жертвите. Една от основните цели на разследването не е просто наказване на виновните, а и защита, възстановяване и реинтеграция на пострадалите лица.

Разследването на трафик на органи е една от най-трудните дейности в сферата на престъпността, поради следните фактори:

- Жертвите на трафик на органи най-често са от уязвими социални и икономически групи. Те често биват подведени или принудени, а страхът от отмъщение от страна на престъпните групи ги възпира да съдействат на властите. Затова се налага прилагане на специални мерки за защита на свидетелите и жертвите, включващи анонимност, временен подслон, правна помощ, психологическа подкрепа и програми за защита на свидетели.

- Недоверие на жертвите в институциите, породено от липсата на активна държавна политика, целяща създаване на условия за реинтегрирането им.
- Трудност при събирането на доказателства, поради различията в законодателството на страните и липсата на споразумения, което забавя и дори възпрепятстват разследването.

България и българският опит

Сигурността, като динамично състояние е постоянно развиващ се процес. В системата за национална сигурност има три равнища на сигурността: лично, обществено и държавно. Сигурността на личността се постига чрез осигуряване на правни и нравствени норми; изграждане на институции, позволяващи развитието на способностите и задоволяването на потребностите на всички български граждани. Сигурността на обществото предполага по-голямо развитие на институтите, нормите и общественото съзнание. Това би способствало за по-лесна реализацията на правата и свободите на всички групи от населението на България. Сигурността на държавата се изразява в наличието на ефективно управление на обществените групи и политическите сили. Най-висшето състояние, до което трябва да стигне сигурността, е безопасност. То се гради чрез строго спазване на Конституцията на Република България, законите на страната и международните договори.

България, като много други страни по света, е засегната от глобалния мащаб на проблема незаконен трафик на органи. Вследствие на това, България, се явява страна на произход, транзит и крайна дестинация за жертвите. Като обективни причини за трафика на хора в Република България са: нейното стратегическо местоположение и ситуацията с мигрантите в глобален мащаб, които я правят по-уязвима по отношение на нелегалните канали.

Един от проблемите в борбата с трафика на органи е пренебрежителното отношение на държавата и институциите относно информираността на населението, касаеща трансплантациите, донорството и трафика на органи. Като положителен пример, който подкрепя този извод, е интервю от 2024 г., в което се говори за първата донорска ситуация в страната за тази година, която дава шанс за живот на трима българи, очакващи трансплантация. Това става

възможно след като близките на изпаднал в мозъчна смърт мъж взимат това благородно решение. Засягат се теми, свързани с: информираността на българите относно донорството като кауза за спасяване на живот, на кои органи се извършва най-често трансплантация в България и др.⁶⁷ Участник в дискусиата е Доц.д-р Пламен Димитров от УМБАЛ "Александровска".

По негови думи България е на последно място в Европа по трансплантация на органи, има дълъг лист с чакащи за трансплантация и не достигат донори за това. Причината е, че донорството в България е все по-рядко срещано явление, защото хората не са информирани достатъчно.

В подкрепа на тезата ни, че информираността за процедурите и възможностите за донорство е в основата както за борба с това отрицателно явление, така и за превенцията му е изводът, че е необходима спешна институционална проактивност, насочена към разяснителни кампании сред широката общественост. По този начин ще се създадат предпоставки за информираност на гражданското общество за този феномен – трафик на хора и органи. Проблем, чийто решение изисква силно междуинституционално взаимодействие.

Законодателство

Тази материя е регламентирана от международни актове и закони и подзаконни нормативни актове. Основна нормативна уредба, която регламентира трансплантациите в България, се съдържа в Закона за трансплантация на органи, тъкани и клетки.⁶⁸ Донорите за трансплантация могат да бъдат както живи, така и починали хора.

Трафикът на човешки органи е наказуем както на международно, така и на национално ниво. Според българското законодателство чрез Наказателния кодекс (чл. 159а) и Закона за трансплантацията се гарантира както криминализиране на трафика, така и

---

⁶⁷ За повече информация и подробности от дискусиата “ *В България донорството е все по-рядко срещано явление, не сме информирани* “. Достъпно на: <https://www.youtube.com/watch?v=Y-x-w114FUw>

⁶⁸ За повече информация вж. „Закон за трансплантация на органи тъкани и клетки“ Достъпно на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135471868> (последно посетен на 13.10.2025).

защита на доброволното донорство.⁶⁹ Основните международни договори (Палермо протокол, Конвенция на Съвета на Европа, Директива 2011/36/ЕС) дават ясно определение и задължават държавите да въведат същите разпоредби.

Трафикът на органи е тежко престъпление, което нарушава фундаменталните човешки права и застрашава живота на жертвите. Ефективното му противодействие до най-голяма степен се пада на държавата, нейното наличие на ефективно управление от обществените групи и политическите сили. Държавната политика в насока противодействие на явлението – трафик на хора изисква изготвяне на национална стратегия, целяща минимизиране на случаите на трифициране на хора и органи.

Заклучение

Трафикът на органи е едно от най-тежките форми на нарушаване на човешките права. Той застрашава сигурността както на отделната личност и на обществото, така и на държавата и международния ред. Жертвите преживяват не само физическата загуба на орган, но и психически последствия, които често остават дълбоки и продължителни. Жертвите на трафик често изпитват силна изолация и срам, отказват да говорят или споделят за преживяното. Мълчанието и отказът да се срещнат с близки или специалисти пречат на процеса на разпознаване и лечение. Много от тях се борят с чувство за вина, което се вкоренява в тях поради манипулациите, създадени от трафиканти.

В контекста на националната сигурност този вид престъпления представлява сериозна заплаха, изискваща координирани усилия за предотвратяване и преследване на организирани прес-

---

⁶⁹ Раздел IX. Трафик на хора (Нов – ДВ, бр. 92 от 2002 г.) Чл. 159а „Който набира, транспортира, укрива или приема отделни лица или групи от хора с цел да бъдат използвани за развратни действия, за принудителен труд или за просяка, за отнемане на телесен орган, тъкан, клетка или телесна течност или за да бъдат държани в принудително подчинение независимо от съгласието им, се наказва с лишаване от свобода от две до осем години и глоба от три хиляди до дванадесет хиляди лева“. За повече информация „НАКАЗАТЕЛЕН КОДЕКС“ <https://lex.bg/laws/ldoc/1589654529>

тъпни мрежи. Разследването на трафика на органи изисква стратегически подход, координация и дългосрочна ангажираност. Успешната борба с това престъпление може да бъде постигната само чрез синергия между правосъдни органи, медицински институции, международни партньори и гражданското общество. Особено важно е всяка страна да въведе строги регулации, механизми за контрол и прозрачност в системата за трансплантации.

Предложения за мерки и политики, чрез които трафикът на хора и органи може да бъде ограничен и предотвратен:

- Учредяване на Национален координационен механизъм за трафика на органи, в който да участват Министерството на здравеопазването, Агенцията за социално подпомагане, НКБТХ, МВР и прокуратурата.
- Законодателно уреждане на задължителен обмен на информация между социалните служби и здравните институции при съмнение за нелегално даровство или експлоатация.
- Включване на обучителни модули по „трафик на органи и социална работа“ в университетските програми по социални дейности.
- Разработване на национална информационна кампания, насочена към превенция, информираност и насърчаване на доброволното даровство, с акцент върху моралните и хуманни аспекти.
- Създаване на специализирани центрове за подкрепа на жертви на трафик на органи, предлагащи медицинска, психологическа и социална помощ.
- Институционално финансиране на НПО, които работят по терен в уязвими общности, с цел ранна превенция и информираност.
- Увеличаване на наказателната отговорност за медицински посредници, замесени в нелегални практики, и въвеждане на публичен регистър на лицензирани даровски центрове.
- Прилагане на още по-затегнат контрол по границите със Сърбия и Турция, извършване на щателна проверка.

Общностите на местно и международно ниво имат моралното и правното задължение да се противопоставя решително на

този вид експлоатация, в противен случай всеки човек може да се превърне в потенциална жертва.

ИЗТОЧНИЦИ

1. Ambagtsheer и Bugter 2022: Ambagtsheer, F., & Bugter, R. *The social organization of organ trafficking: A criminological analysis. Trends in Organized Crime*, 25(2), 137–156. 2022. Достъпно на <https://link.springer.com/article/10.1007/s10611-022-10068-5> (последно посетен на 01.12.2025).
2. Ambagtsheer и Bugter 2023: Ambagtsheer, F., & Bugter, R. *Moral disengagement and normalization in organ trafficking networks. Journal of Transnational Crime*, 29(1), 45–62. 2023.
3. Ambagtsheer и Weimar 2016: Ambagtsheer, F., & Weimar, W. *A criminological perspective: Why prohibition of organ trade is not effective and how the Declaration of Istanbul can move forward. American Journal of Transplantation*, 16(5), 1541–1545. 2016. 1. Достъпно на <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26674729> (последно посетен на 01.12.2025).
4. Aronowitz и Isitman 2013: Aronowitz, A., & Isitman, E. *Trafficking in human beings and human organs in Europe: Assessing the data. OSCE Occasional Paper Series*. 2013. Достъпно на: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2593581 (последно посетен на 01.12.2025).
5. Animus Association Foundation (2020). *Annual report on rehabilitation of human trafficking victims in Bulgaria*. Sofia. Достъпно на: [Animus Association Foundation. \(2020\). Annual report on rehabilitation of human trafficking victims in Bulgaria. Sofia](#) (последно посетен на 01.12.2025).
6. Bandura 1999: Bandura, A. *Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. Personality and Social Psychology Review*, 3(3), 193–209. 1999. Достъпно на https://doi.org/10.1207/s15327957pspr0303_3 (последно посетен на 01.12.2025).
7. Caulfield, T., Rachul, C., & Zarzeczny, A. (2016). *News media coverage of organ donation and transplantation: A content analysis of Canadian print media, 2003 – 2013. Transplantation Proceedings*, 48(1), 21–28. 2016. Достъпно на

- <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4946496/> (последно посетен на 1.12.2025).
8. Ceyhan и Soylu 2024: Ceyhan, Y., & Soylu, D. *Death anxiety and hopelessness among organ transplant candidates. Journal of Health Psychology*, 29(2), 184–197. 2024.
  9. Council of Europe 2015: *Convention against Trafficking in Human Organs*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2015.
  10. CWSP 2013: *Human trafficking in Eastern Europe: Patterns and responses*. Sofia: Centre for Women and Social Protection, 2013. Достъпно на [CWSP Report](#) (последно посетен на 01.12.2025).
  11. Delmonico и др. 2011: Delmonico, F. L., et al. *The Declaration of Istanbul on Organ Trafficking and Transplant Tourism. Clinical Journal of the American Society of Nephrology*, 6(9), 1820–1827. 2011.
  12. Freyd, J. J. (1998). *Betrayal trauma: The logic of forgetting childhood abuse*. Harvard University Press. Достъпно на: https://books.google.bg/books/about/Betrayal_Trauma.html?id=r-DcXX3GwFYC&redir_esc=y (последно посетен на 01.12.2025).
  13. GAATW 2015: *Beyond Borders: Human Trafficking and Global Justice*. Bangkok: Global Alliance Against Traffic in Women, 2015.
  14. González 2020: González, M. *The psychosocial dimension of organ trafficking victims: A literature review. Journal of Human Trafficking*, 6(4), 365–382. 2020. Достъпно на [Organ trafficking and migration: A bibliometric analysis of an untold story](#). (последно посетен 01.12.2025).
  15. Goyal и др. 2002: Goyal, M., Mehta, R. L., Schneiderman, L. J., & Sehgal, A. R. *Economic and health consequences of selling a kidney in India. JAMA*, 288(13), 1589–1593. 2002. Достъпно на: <https://jamanetwork.com/journals/jama/fullarticle/195344> (последно посетен на 01.12.2025).
  16. Medicus clinic case in Kosovo. Достъпно на: https://en.wikipedia.org/wiki/Medicus_clinic_case_in_Kosovo (последно посетен на 01.12.2025).
  17. Organ Trade. Достъпно на https://en.wikipedia.org/wiki/Organ_trade (последно посетен на 01.12.2025).

18. OnlineDegrees (n.d.). *The role of social workers in combating human trafficking*. <https://www.onlinedegrees.com> (последно посетен на 01.12.2025).
19. OSCE 2013: *Trafficking in human beings and human organs in Europe*. Organization for Security and Co-operation in Europe, 2013. Достъпно на <https://www.osce.org/files/f/documents/4/3/14145.pdf> (последно посетен на 01.12.2025).
20. Panjabi 2010: Panjabi, R. K. L. *The sum of a human's parts: Global organ trafficking in the twenty-first century*. *Pace Environmental Law Review*, 28(1), 1–66. 2010. Достъпно на: <https://digitalcommons.pace.edu/pelr/vol28/iss1/1/> (последно посетен на 01.12.2025).
21. Rotter, J. B. (1975). *Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement*. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43(1), 56–67. Достъпно на [Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement](#) (последно посетен на 01.12.2025).
22. Schulz и Kroencke 2015: Schulz, K. H., & Kroencke, S. *Psychological aspects of organ transplantation*. *Deutsches Ärzteblatt International*, 112(24), 413–420. 2015. Достъпно на [Psychological adjustment to organ transplantation: The role of illness perceptions and coping](#). (последно посетен на 01.12.2025).
23. Seligman, M. E. P. (1975). *Helplessness: On depression, development, and death*. W. H. Freeman. Достъпно на <https://psycnet.apa.org/record/1992-98227-000> (последно посетен на 01.12.2025).
24. Smith 2012: Smith, S. *Trafficking in human organs: A global perspective*. *International Review of Criminal Law*, 28(3), 47–62. Lund University, 2012. <https://lup.lub.lu.se/student-papers/record/2797526> (последно посетен на 05.11.2025).
25. The Law Institute 2013: *Psychological trauma among victims of organ trafficking*. The Hague: The Law Institute Press, 2013. <https://thelaw.institute/understanding-human-trafficking/human-trafficking-medical-purposes-trade/> (последно посетен на 5.11.2025).

26. The Council of Europe Convention against Trafficking in Human Organs: <https://rm.coe.int/16806dca3a> (последно посетен на 1.12.2025).
27. The declaration of Istanbul on organ trafficking and transplant tourism (2008 Edition). Достъпно на: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4571160/> (последно посетен на 1.12.2025).
28. The Grim Trade of Human Trafficking for Medical Purposes (2013). Достъпно на <https://thelaw.institute/understanding-human-trafficking/human-trafficking-medical-purposes-trade/> (последно посетен на 1.12.2025).
29. Universal Declaration of Human Rights 1948: *Adopted by the United Nations General Assembly, Resolution 217 A (III)*. United Nations, 1948.
30. UNODC 2008: United Nations Office on Drugs and Crime. *Toolkit to combat trafficking in persons*. New York: United Nations, 2008. Достъпно на <https://share.google/e9iG9cTZUqi1AxII0> (последно посетен на 1.12.2025).
31. Министерство на здравеопазването 2024: *Статистика за трансплантациите в България, 2023–2024 г.* София: Република България, Министерство на здравеопазването, 2024.
32. Нова телевизия 2019: *Разследване: България на картата на трафика на органи*. Nova.bg, 2019. <https://nova.bg/news/view/2019/03/12/407659> (последно посетен на 1.12.2025).
33. Изпълнителна агенция „Медицински надзор“ (ИАМН) към МЗ. Достъпно на <https://old.mh.government.bg/bg/informaciya-za-grazhdani/donorstvo-i-transplantacii/donori-i-nuzhdaeshi-se-ot-transplantaciya/> (последно посетен на 1.12.2025).

ОЦЕНКИ НА ГОДИШНИТЕ ОБОРОТИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА С ЦЕЛ СЕКСУАЛНА И ИКОНОМИЧЕСКА ЕКСПЛОАТАЦИЯ И ЩЕТИТЕ, КОИТО НАНАСЯТ НА БВП НА ДЪРЖАВАТА

*Дарина Китева, Кристина Пейкова, Виктория Попова,
Лальо Муратев, Кристиан Начков и Пламен Грозев*⁷⁰

Ментор: ас. д-р Костадин Баков⁷¹

***Резюме:** Трафикът на хора с цел сексуална и икономическа експлоатация е едно от най-печелившите глобални направления на организираната престъпност, като същевременно представлява реална заплаха за националната сигурност и икономическото развитие. Докладът има за цел да изследва годишните обороти, генерирани от този вид престъпна дейност, включително да оцени щетите, които тя нанася върху brutния вътрешен продукт (БВП) на България. В анализа се разглеждат механизмите за акумулиране на нелегални приходи и начините, по които те проникват в сивата икономика чрез пране на пари, укриване на данъци, корупционни практики и нерегламентирана трудова заетост.*

Акцент е поставен върху уязвимите социални групи, които най-често попадат в мрежите на трафикантите – хора от бедни и изолирани региони, представители на малцинствени общности, безработни, лица с ниско образование и трудови мигранти. Анализирани са правната рамка, която законодателят е предвидил от гледна точка на противодействие, превенция и наказателно преследване на подобни престъпления. Описани са психологическите, социалните и икономическите последици от експлоатацията, които ограничават възможността за реинтеграция на жертвите.

Докладът е основан на интердисциплинарния подход, като съчетава експертизи в областта на правото, социологията, психологията, икономиката и националната сигурност. По този начин може да бъде представена съвкупна оценка на проблема, разгледан от няколко научни

---

⁷⁰ Дарина Китева – специалност „Психология“, Пламен Грозев – специалност „Социални дейности“, Лальо Муратев и Кристиан Начков – специалност „Национална сигурност“, Кристина Пейкова – специалност „Право“, Виктория Попова.

⁷¹ Ас. д-р Костадин Баков, Катедра „Политически науки и национална сигурност“, Факултет по икономически и социални науки към Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, имейл: k.bakov@uni-plovdiv.bg

направления. Изводите подчертават необходимостта от по-ефективен мониторинг и превенция, засилено международно сътрудничество и противодействие на корупцията. Това неминуемо ще ограничи икономическите щети и ще намали влиянието на трафика на хора като фактор за дестабилизация на икономиката.

Ключови думи: трафик на хора, сексуална и икономическа експлоатация, престъпление, сива икономика, брутен вътрешен продукт (БВП), икономическа миграция, уязвими групи, организирана престъпност, превенция и мониторинг, социално-икономически щети

Abstract: Human trafficking for the purposes of sexual and economic exploitation constitutes one of the most lucrative sectors of global organized crime, while simultaneously posing a tangible threat to national security and economic development. The present report seeks to examine the annual revenues generated by this criminal activity and to assess its detrimental impact on the Gross Domestic Product (GDP) of Bulgaria. The analysis explores the mechanisms through which illicit profits are accumulated and subsequently infiltrate the shadow economy, primarily via money laundering, tax evasion, corrupt practices, and unregulated labour exploitation.

Particular emphasis is placed on vulnerable social groups that are most frequently targeted by traffickers, including individuals from impoverished and marginalized regions, members of minority communities, the unemployed, persons with low levels of education, and labour migrants. The study further analyses the legal framework established by the legislature, regarding counteraction, prevention, and criminal prosecution of trafficking-related crimes. Moreover, it outlines the psychological, social, and economic consequences of exploitation, which often undermine the prospects for successful reintegration of victims.

The report adopts an interdisciplinary approach, integrating perspectives from law, sociology, psychology, economics, and national security. This methodological framework enables the formulation of a comprehensive assessment of the problem from multiple academic standpoints. The findings underscore the urgent need for more effective monitoring and prevention measures, enhanced international cooperation, and robust efforts to combat corruption. Such measures are indispensable for mitigating the economic damages associated with human trafficking and for curtailing its destabilizing effect on the national economy.

Keywords: human trafficking, sexual and economic exploitation, crime, shadow economy, Gross Domestic Product (GDP), economic migration, vulnerable groups, organized crime, prevention and monitoring, socio-economic consequences

Въведение

Трафикът на хора е едно от най-тежките и доходоносни престъпления на съвременното – престъпление, което не познава граници, социални групи, етническа принадлежност или възрастови категории. Днес, в технологичния свят, който предполага развитие и по-сигурна глобална среда, милиони хора по света продължават да стават жертви на експлоатация, насилие и контрол. Никой не е напълно защитен – трафикантите използват общовалидни уязвимости, като: бедност, липса образование, семейни трудности, доверчивост, стремеж към по-добър живот или просто попадане в грешна ситуация. Трафикът на хора, като отрицателно социално-икономическо явление по света, представлява сериозно посегателство срещу човешките права и е съпроводен със злоупотреба с човешкото достойнство. Като част от организираната престъпност, той разрушава основите на правовия ред и подкопава демократичните ценности на обществото. Поради тежестта и широкия си обхват, както и с оглед на непрекъснатото усъвършенстване, способите за извършването му, често се определят като *модерно* или *съвременно робство*. Трафикът на хора е един от *най-печелившите* незаконни бизнеси за трафикантите, а за жертвите той неизменно означава насилие, контрол, принуда и измамни обещания. Проучване на Международната организация по труда, завършило с доклад, публикуван на 19 март 2024 г., разкрива, че годишните незаконни печалби от принудителен труд в частния сектор достигат приблизително 236 млрд. щатски долара. В рамките на едно десетилетие тази сума се увеличава с 37% или 64 млрд. щатски долара, което се дължи не само на драстичното увеличение на броя на хората, които са принудени да работят, но и на по-високите печалби (близо 10 000 щатски долара), които се генерират от експлоатацията на всяка една от жертвите. Европа и Централна Азия са водещи в това направление, следвани от Арабските държави, Северна и Южна Америка, Африка, Азия и Тихоокеанските страни. Принудителната сексуална експлоатация представлява повече от две трети (73%) от общите незаконни печалби, въпреки че само 27% от общия брой на жертвите са подложени на този тип експлоатация.⁷²

---

⁷² Annual profits from forced labour amount to US\$ 236 billion, ILO report finds. Достъпно на: <https://www.ilo.org/resource/news/annual-profits-forced-labour-amount-us-236-billion-ilo-report-finds>

Особено тревожен е фактът, че това престъпление не само нанася дълбоки човешки и социални поражения, но и носи огромни финансови приходи на организираната престъпност. Икономическият мащаб на трафика на хора в България е трудно да бъде измерен с абсолютна точност, тъй като дейността протича в сивия сектор и се разгръща през сложни престъпни мрежи. Въпреки това различни изследвания очертават приблизителните финансови параметри на проблема. Петрунов изчислява, че в страната годишно се връщат между 500 милиона и 1 милиард евро именно от трафик на хора – суми, които впоследствие се използват както за поддържане и разрастване на престъпните схеми, така и за проникване в легалната икономика. По-късни анализи потвърждават тази тенденция. Оценката на Центъра за изследване на демокрацията (2012) отчита годишни обороти от 1,26 млрд. лева (около 630 млн. евро), генерирани от различни форми на трафик, и то в период, белязан от световна финансова криза. Тези данни недвусмислено показват, че трафикът на хора не е изолиран феномен, а силно развита и печеливша престъпна дейност, която представлява сериозна заплаха както за сигурността, така и за социалната и икономическата стабилност на държавата (Петрунов 2018). Тези данни разкриват, че трафикът на хора не просто поддържа престъпни мрежи, а представлява реална заплаха за икономическата стабилност и националната сигурност на страната.

Основната цел на настоящия доклад е да изследва трафика на хора с цел сексуална и икономическа експлоатация като едно от най-печелившите направления на организираната престъпност. Акцентът е поставен върху генерирания годишен оборот от тази престъпна дейност, върху икономическите щети, които тя нанася на brutния вътрешен продукт (БВП) на България, както и върху последиците за държавния бюджет и трудовия пазар. Особено внимание се отделя на действащата правна рамка за наказателно преследване на трафика на хора и на механизмите за превенция и противодействие. Представени са психологическите, социалните и икономическите аспекти на експлоатацията чрез интердисциплинарен подход, който обединява различните научни и приложни направления. В този контекст докладът има за цел да предложи цялостно разбиране за мащаба и спецификите на проблема, както и

да очертае възможни посоки за усъвършенстване на политиките, свързани с превенцията и борбата с това престъпление.

Важен аспект на това престъпление е начинът, по който се управляват и разпределят средствата в престъпните организации. Финансовите потоци ясно отразяват йерархията: проституиращите получават минимална част от печалбите, която трябва да покрива разходи за наем, храна, такси и ежедневни нужди. Често при тях се наблюдава консуматорски стил на потребление, което допълнително затруднява спестяването. Въпреки това мнозина продължават да изпращат средства на своите семейства в България, а случаите, в които успяват да закупят недвижим имот или да започнат бизнес, остават рядкост. Заемащите средните нива – сводници, контролиращи лица и посредници – получават по-голям, но все пак ограничен дял от печалбата. Често те влагат парите в дребен бизнес, свързан с услуги или търговия, но значителна част проиграват в казина, които нерядко са собственост именно на престъпните босове. Закупуването на скъпи автомобили, бижута, дрехи и аксесоари има не само символен характер, но и функционална роля – тези външни белези на „успех“ улесняват вербуването на нови жертви⁷³. Тази сложна комбинация от експлоатация, финансов контрол и пране на пари превръща трафика на хора в престъпление със сериозни последици не само за жертвите, но и за социалната, икономическата и институционалната среда. Разбирането на тези механизми е ключово за разработването на ефективни политики за превенция и противодействие.

Психологически аспекти

Трафикът на хора е едновременно престъпление срещу личността и фактор, който оказва съществено влияние върху социалната и икономическата стабилност на държавата. Извън правните и икономическите му изменения, проблемът има ясно изразена психологическа основа, която обяснява механизмите на въвличане, задържане и затруднена реинтеграция на жертвите. Анализът

---

⁷³ За повече вж. *Основни схеми за пране на пари от трафик на хора с цел сексуална експлоатация*. Достъпно на: https://riskmonitor.bg/admin/js/tiny_mce/plugins/ajaxfilemanager/upload/Reports/RM-07-MoneyLaunderingSchemes.pdf

на тези процеси показва, че икономическите щети, които явлението нанася, не са абстрактни числа, а пряко следствие от психологическите последици върху човешкия капитал.

Според Годишния доклад на Националната телефонна линия за борба с трафика на хора за 2024 г. са обработени 1147 сигнала, като 50.3% от тях са пряко свързани с трафик на хора.⁷⁴ Идентифицирани и подпомогнати са 21 жертви, от които 72.7% са жени, а 86.4% – български граждани. Половината от случаите касаят сексуална експлоатация – 47.6%, а близо 28.6% – трудова.

Годишен доклад на националната телефонна линия за борба с трафика на хора за 2024 г.

Фигура 1. Разпределение на жертвите по вид експлоатация

Данните потвърждават, че **България продължава да бъде предимно държава-източник** на жертви, като рисковите групи обхващат лица с ниска степен на образование, безработни, жители на изолирани региони, както и мигранти в уязвимо положение.⁷⁵ Едновременно с това България продължава да изпълнява и ролята

⁷⁴ Фондация „А21“. Годишен доклад на Националната телефонна линия за борба с трафика на хора за 2024 г.

⁷⁵ Национална комисия за борба с трафика на хора. Превенция на трафика на хора в България.

на **държава-транзит**, което води до значими икономически отражения. През територията ѝ преминават жертви на трафик, организиран от добре структурирани престъпни мрежи, които реализират значителни финансови печалби чрез схеми за рекет, фиктивна заетост и принудителен труд. Тези процеси допринасят за разширяване на сивия сектор и подкопават легалната икономика, тъй като генерираните средства не се облагат с данъци и често се „изолират“ чрез привидно законни търговски дейности.

През последните три до четири години, под въздействието на политическата нестабилност в редица европейски държави и нарастващия миграционен поток, България постепенно започва да се превръща в **държава-дестинация**. Тази промяна задълбочава социално-икономическите предизвикателства – от една страна, увеличава мащаба на нелегалната заетост и разширява неравенствата, а от друга – засилва зависимостта на уязвими групи от престъпни структури. По този начин икономическите фактори не само улесняват трафика на хора, но и се превръщат в негови последици, оформяйки порочен цикъл между бедност, корупция и експлоатация.

Начините за вълчване се основават основно на два психологически механизма: *заблуждаване и емоционална зависимост*. В първия случай жертвата взема решения под въздействие на непълна или манипулирана информация относно условията на заетост и живот. Във втория случай контролът се постига чрез изграждане на лична връзка и доверие, което постепенно се превръща в зависимост. И в двата случая извършителите целенасочено експлоатират емоционални и социални дефицити – потребността от сигурност, одобрение, принадлежност и перспектива.

Психологическите фактори, които определят уязвимостта, не се изчерпват с бедност или ниско образование. Те обхващат и личностни характеристики, свързани с начина, по който индивидът изгражда доверие и отношения с околните. Според теорията на привързаността (J. Bowlby, M. Ainsworth)⁷⁶ хората с несигурни

---

⁷⁶ **Bowlby, J.** *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. Basic Books, 1998

стилове на привързаност – избягващ или тревожно-амбивалентен⁷⁷ – са по-склонни да търсят подкрепа и потвърждение от външни фигури, дори когато това ги излага на риск. В контекста на трафика на хора това означава, че жертвите с подобен психологически профил са по-податливи на емоционален контрол и по-трудно разпознават манипулацията. Този модел на зависимост, в комбинация със страх и срам, обяснява защо голяма част от жертвите не се обръщат към институциите навреме и често остават в цикъла на експлоатация за продължителен период. Това показва, че уязвимостта, въпреки традиционно свързвана с бедност, ниско образование или социална изолация, засяга и хора от всякакви социални класи – студенти, лица с професионална квалификация или дори с висше образование. При тях уязвимостта не произтича от липса на материални ресурси, а от емоционални и психологически фактори – доверчивост, нужда от одобрение, търсене на принадлежност или желание за лична реализация в чужбина.

Тези подходи показват, че зад икономическите престъпления стоят конкретни социално-психологически процеси – неравенство, липса на социална подкрепа и ниска информираност относно рисковете при миграция и заетост. Към тях е редно да се добави и ограниченото познание за личните и физическите граници на безопасност. Според изследванията в социалната психология, усещането за лична дистанция и безопасна зона варира между 45 см и 120 см⁷⁸ при социално взаимодействие. Липсата на осъзнаване кога една граница е нарушена – било то физическата, емоционална или чрез натиск – повишава риска човек да толерира или да не разпознае ранните признаци на манипулация и насилие. Ето защо образованието относно личните граници и правото на телесна и емоционална неприкосновеност трябва да започва още в ранна детска възраст. Това формира защитни

---

⁷⁷ Според теорията на привързаността, формулирана от Джон Боулби и разработена от Мери Ейнсуърт, стилът на привързаност определя начина, по който човек изгражда и поддържа емоционални връзки през живота си. Избягващият стил се характеризира с потискане на нуждата от близост и избягване на зависимост, докато тревожно-амбивалентният се свързва с повишена нужда от одобрение и страх от изоставяне. И двата стила увеличават уязвимостта към манипулативни и контролиращи взаимоотношения, каквито често се наблюдават при жертвите на трафик на хора.

⁷⁸ Hall, E. T. *The Hidden Dimension*. Garden City, NY: Doubleday, 1966.

механизми и повишава социалната чувствителност към поведението, което може да прерасне в експлоатация или злоупотреба. Колкото по-слаба е защитната социална среда, толкова по-голяма е вероятността човек да се поддаде на манипулация, обещаваща изход от бедността, самотата или несигурността.

След въвличането контролът върху жертвите се поддържа чрез серия от психологически средства: изолация от близки, внушаване на вина и задължение, отнемане на документи и средства, както и редуване на наказание с привидна „загриженост“. Така се създава трайно усещане за безпомощност и зависимост. Постепенно човекът губи способност да взема автономни решения и да търси защита – явление, което в психологията се описва като „зачувена безпомощност“.

В определени случаи към тези механизми се прибавя и създаване на зависимост чрез употреба на психоактивни вещества. Трафикантите умишлено въвеждат жертвите в употреба на алкохол, медикаменти или наркотични вещества, за да ограничат способността им за съпротива и критична оценка на ситуацията. Тази практика, определяна от Световната здравна организация като „химическа принуда“ (chemical coercion)⁷⁹ засилва емоционалната и физическата зависимост и поддържа контрола върху поведението на пострадалите. Данни от националната Гореща линия и от проучвания на Националната комисия за борба с трафика на хора, показват, че част от идентифицираните лица са били подложени именно на такъв тип манипулативна зависимост.⁸⁰ Последниците са не само здравни и психологически, но и икономически – зависимостта затруднява реинтеграцията, удължава периода на експлоатация и повишава социалните разходи за рехабилитация.

Психологическите травми, настъпили вследствие на трафика на хора, имат пряко отражение върху способността за трудова реализация и върху икономическата активност на жертвите. Сред най-често регистрираните последици са посттравматично стресово разстройство (ПТСР), тревожни и депресивни разстройства, нарушения на съня и концентрацията, злоупотреба с медикаменти и алкохол. Тези

---

⁷⁹ WHO (2018). *Mental Health and Forced Labour: Psychological Consequences and Rehabilitation*, 2018.

⁸⁰ Закон за здравето.

състояния водят до намалена продуктивност, невъзможност за пълноценно включване в образователната и трудовата среда и до продължителна зависимост от социални услуги.⁸¹

Така, макар че на пръв поглед икономическите щети от трафика изглеждат „невидими“, те се проявяват в няколко посоки:

- загуба на човешки капитал поради изваждане на трудоспособни хора от пазара на труда;
- намалени приходи в бюджета вследствие на неплатени данъци и осигуровки;
- увеличени публични разходи за социална, медицинска и психологическа помощ.

Следва да се отбележи, че България все още не разполага със специализиран Закон за психичното здраве, който да регламентира реда и обхвата на психиатричната и психосоциалната грижа. В момента помощта за жертвите се осъществява съгласно Закона за здравето и Закона за социалното подпомагане, които предвиждат представяне на психологическа и социална подкрепа, но не съдържат конкретни механизми за лица, преживели трафик.⁸² Част от тази функция се поема от неправителствения сектор и от общински програми, които компенсират липсата на единна нормативна рамка. Така разходите за психично здраве и социална интеграция остават разпределени между различни институции и не се отчитат централизирано, което води до реално, но трудно измеримо натоварване на държавния бюджет.⁸³

Психологическите последици от трафика на хора поддържат сивата икономика чрез две основни линии. Първо, експлоатираните лица работят извън регламентираните трудови отношения, без осигуровки и данъци. Второ, преживяната травма задълбочава зависимостта им от извършителите и намалява вероятността да потърсят институционална защита. Често се наблюдава така нареченият „психологически капан“ – жертвата остава в експлоатационна среда, защото вярва, че извън нея няма достъп до сигурност,

---

⁸¹ Закон за социалното подпомагане.

⁸² European Commission. Report on Trafficking in Human Beings 2023. Brussels: DG HOME.

⁸³ Национален статистически институт (НСИ). Social Inclusion and Labour Market Data – 2024.

подслон и доход. Това продължава нелегалния оборот и увеличава общия икономически мащаб на престъпната дейност.

Според Европейската комисия, през 2023 г. в рамките на ЕС са регистрирани 10 793 жертви на трафик – най-високата стойност от началото на наблюденията.⁸⁴ В същото време броят на осъдените лица е намалял със 17%, което подчертава високата латентност на престъплението. Подобна тенденция се наблюдава и в България, където според данните на Националната комисия за борба с трафика на хора броят на сигналите расте, но броят на доказаните и приключени случаи остава нисък.⁸⁵ Това показва не само институционален, но и психологически дефицит – липса на доверие и страх от вторична виктимизация при контакт с органите на реда.

Преодоляването на тези процеси изисква интердисциплинарен подход, който съчетава усилията на икономисти, юристи, психолози, социолози и експерти по сигурността. Докато икономистите изчисляват мащаба на оборотите и бюджетните щети, психологията разкрива човешките механизми, които ги пораждат и поддържат. Психологическите последици не само възпрепятстват индивидуалната реинтеграция, но и допринасят за възпроизвеждането на модела на експлоатация, като ограничават човешкия потенциал на цели общности.

Ефективната превенция следва да започне от образованието и ранната информираност. Училищната програма за превенция на трафика на хора на Фондация „A21“ показва, че прилагането на структурирани обучителни модели за ученици и учители повишава чувствителността към темата и намалява риска от манипулация.⁸⁶ Този тип инициативи не само ограничават риска от трафик, но и допринасят за укрепване на социалната устойчивост – ключов елемент за икономическата стабилност. Наред с превенцията, е необходимо и подобряване на реинтеграционните механизми – предоставяне на психо-социална помощ, достъп до квалификация и посредничество към легална заетост. Психологическата подкрепа

---

⁸⁴ Фондация „A21“. Училищна програма за превенция на трафика на хора

⁸⁵ World Health Organization (2018). *Mental Health and Forced Labour: Psychological Consequences and Rehabilitation*. Geneva.

⁸⁶ Национална комисия за борба с трафика на хора. Превенция на трафика на хора в България.

не е просто етична мярка, а инструмент за възстановяване на човешкия капитал. Колкото по-успешна е реинтеграцията, толкова по-малки са дългосрочните щети върху БВП и социалната система.

В обобщение на казаното дотук психологическите измерения на трафика на хора са неразделна част от анализа и осигуряват дълбочината, без която икономическите и социалните последици остават непълно разбрани. Те позволяват да се проследи връзката между индивидуалната уязвимост, социалните дефицити и икономическите отражения върху обществото. Липсата на единна система за психично здраве, ограничената координация между институциите и затрудненият достъп до психологическа подкрепа възпрепятстват процеса на възстановяване и реинтеграция на жертвите, което индиректно влияе върху икономическата активност и социалната устойчивост.

Психологическата перспектива не заменя икономическата и правната, а ги допълва, като разкрива човешките механизми, стоящи зад трафика и експлоатацията. Ефективното ограничаване на трафика на хора изисква интегриран подход, в който икономическите, правоохранителните, социалните и психологическите механизми действат в синхрон, така че да се гарантира защита на човешкия капитал и устойчиво възстановяване на обществото.

Социални аспекти

Трафикът на хора е една от най-печелившите нелегални индустрии в света, надминавайки по оборот редица легални сектори по генерирани обороти. Това го превръща в стратегически бизнес модел за организираната престъпност – устойчив, с нисък риск от наказание и висока възвръщаемост.

Става дума не само за криминален бизнес, а за сериозна социално-икономическа заплаха, която подкопава устойчивостта на държавите. Трафикът разяжда институциите чрез корупция, насърчава сивата икономика и генерира постоянен поток от нелегални капитали, които се реинвестират в други престъпни дейности. Това означава, че икономическите щети не се ограничават до пропуснати данъчни приходи – те включват и системно изкривяване на пазара на труда, подбиване на заплатите и стандартите

на труд, както и ерозия на социалния договор между държавата и гражданите.

За жертвите на трафик – жени, мъже и деца – последствията са разрушителни. Те губят не само човешко достойнство, здраве и възможност за нормален живот, но и често стават постоянно уязвими, поради тежки психологически травми, социална стигма и липса на ефективна подкрепа. От индивидуален човешки проблем, трафикът се превръща в структурен социален феномен, който възпроизвежда неравенства и маргинализация.

Обществото като цяло губи човешки капитал, производителност и данъчни приходи. Когато жертвите са извадени от образованието и пазара на труда, държавата не само губи потенциален принос към БВП, но и поема тежки разходи за здравеопазване, социални услуги и правосъдие. Така трафикът функционира като двойна щета: от една страна, генерира нелегална печалба за престъпниците, а от друга – източва ресурсите на държавата и подкопава икономическото развитие.

В този доклад се разглеждат не само икономическите обороти, които генерира трафикът на хора, но и дълбоките социални щети, които той причинява на България. Анализът е критичен към липсата на системна държавна статистика, недостатъчните инвестиции в психосоциална подкрепа и ограничената ефективност на институционалните механизми. Въпросът, който трябва да се постави, *не е дали България може да си позволи да се бори с трафика, а дали може да си позволи да не го прави – защото цената на бездействието е многократно по-висока.*

Глобални аспекти

Международната организация на труда изчислява, че принудителният труд генерира приблизително 236 млрд. щ.д. годишни печалби, като най-големият дял е от комерсиалната сексуална експлоатация (International Labour Organization [ILO], 2024). Това означава, че трафикът на хора е по-печеливш от редица легални индустрии, включително части от туризма, селското стопанство и текстилния сектор, и че престъпните мрежи имат висок и устойчив стимул да продължават тази практика. Високата рентабилност на престъплението е съчетана с относително нисък риск от наказание,

тъй като нивата на осъдителни присъди в световен мащаб остават несъразмерно ниски спрямо мащаба на проблема. Това създава „перфектна буря“ – висока печалба и нисък риск, което поддържа динамиката на глобалния пазар на трафик.

Нелегалните обороти не са само част от сенчестата икономика, а и от глобалната финансова система – печалбите от трафик често се перат чрез легални бизнеси, включително недвижими имоти, хотелиерство и онлайн услуги (UNODC, 2022). Това прави трафика на хора не изолиран криминален феномен, а интегриран елемент от глобалната икономика. В този смисъл, икономическата щета не е единствено в пропуснати данъчни приходи, а и в изкривяването на цели пазари и ерозията на честната конкуренция.

Глобалният мащаб намира отражение и в Европа. През 2023 г. в ЕС са идентифицирани 10 793 жертви на трафик, като половината са жени, а при сексуалната експлоатация жените и момичетата са абсолютно преобладаващи (European Commission, 2025). Тенденцията е особено тревожна: докато случаите на трудова експлоатация се увеличават, сексуалната експлоатация остава основният двигател на печалбите. Това означава, че въпреки десетилетия на политики и превантивни програми, трафикът на хора продължава да се възпроизвежда в нови форми – онлайн вербовка, използване на социални мрежи, „*lover boy*“ – като адаптира методите си към дигиталната епоха.

От гледна точка на макроикономиката, този процес създава двойна загуба за държавите: от една страна, губят човешки капитал, който е изваден от легалната икономика и поставен в нелегална среда, а от друга – поемат тежки разходи за подкрепа на жертвите, правосъдие и правоприлагане. ЕК оценява, че годишните разходи, свързани с трафика в ЕС, възлизат на милиарди евро, когато се включат социалните, здравните и правните последици (European Commission, 2025). Това поставя трафика не само като проблем на правосъдието и сигурността, а и като структурен икономически и социален риск за целия континент.

Български контекст

България остава държава-източник за сексуална и трудова експлоатация, като социално-икономическите предпоставки – бед-

ност, безработица, ниски образователни нива и регионални неравенства – продължават да захранват уязвимостта на определени групи. Според *Trafficking in Persons Report* (2024) само за 2023 г. властите са идентифицирали 191 жертви, сред които 60 деца (U.S. Department of State, 2024). Въпреки, че това изглежда като ограничен мащаб, данните не отразяват реалната картина. Националната комисия за борба с трафика на хора (НКБТХ) подчертава, че *липсва централизирана система за събиране и анализ на данни*, което прави официалните данни непълни и фрагментарни (НССТНВ, 2023). Това означава, че реалният брой жертви е многократно по-голям, а „тъмната цифра“ на непризнати или неидентифицирани случаи остава огромна.

Неправителствената организация A21, която управлява Националната гореща линия, отчита за 2024 г. 1147 контакта, от които около 50% са свързани с трафик, а половината от идентифицираните жертви са на сексуална експлоатация (A21, 2024). Това е критично важно, защото показва разминаването между официално регистрираните случаи и реалния поток от сигнали и индикации. На практика държавните институции виждат само върха на айсберга, докато голямата част от явлението остава „невидима“.

Анализът на ситуацията разкрива наличието на няколко системни дефицита, които съществено затрудняват ефективното противодействие на трафика на хора. На първо място се откроява *недостатъчният капацитет за идентификация на потенциални жертви*. Много лица, подложени на експлоатация, преминават през здравната, образователната или социалната система, без да бъдат разпознати като рискови случаи, което показва липса на адекватни скрининг инструменти и недостатъчна подготовка на професионалистите. Проблем представлява и *фрагментираността на данните*: институциите и организациите от НПО сектора поддържат отделни информационни масиви, без интегрирана национална база, което възпрепятства стратегическото планиране и разпределението на ресурси. Допълнително, *регионалните дисбаланси* оказват значимо влияние върху уязвимостта към трафик. Жертвите най-често произхождат от икономически периферни райони като Северозападна България, малките населени места и маргинализираните общности, където бедността, ограничените възможности за заетост и социалната изолация създават благоприятни

условия за вербуване. Същевременно подкрепата за *дългосрочна реинтеграция* остава недостатъчна: въпреки наличието на кризисни услуги, образователните и трудови програми, както и устойчивата психологическа помощ, са слабо финансирани. Тази празнина в системата увеличава риска жертвите да се върнат в цикъла на експлоатация, което подчертава нуждата от по-цялостен и устойчив подход към тяхната подкрепа.

Всичко това показва, че трафикът на хора в България е хроничен социален проблем, който се възпроизвежда поради системни дефицити – липса на адекватна статистика, недофинансирани социални услуги и ограничен институционален капацитет. Докато не се инвестира в интегриран подход, който съчетава превенция, идентификация и дългосрочна ресоциализация, България ще продължава да бъде нетен „донор“ на жертви за европейския пазар на трафик.

Икономически щети

Трафикът на хора причинява многопластови икономически щети, които далеч надхвърлят рамките на загубените данъчни постъпления. Той създава системни деформации в икономиката, като едновременно подкопава приходната част на бюджета и натоварва разходната.

Всички приходи от сексуална и трудова експлоатация се реализират в „сивата“ икономика. Приблизителните оценки на Международната организация на труда показват средна нелегална печалба от около 10 000 USD на жертва годишно (ILO, 2024). Ако този показател се приложи върху българските данни, дори при консервативно предположение за около 573 жертви (идентифицираните 191, умножени по коефициент 3, отчитащ т.нар. „тъмна цифра“), нелегалният оборот надхвърля 5.7 млн. USD годишно. При реалистичен сценарий с коефициент 5 броят на жертвите може да достигне около 955, което означава близо 9.5 млн. USD нелегални печалби. Тези обороти се генерират извън официалния трудов и данъчен режим, което означава, че бюджетът губи потенциални приходи от данъци и осигуровки в размер на най-малко 20% от сумата, или приблизително 1.9 млн. USD годишно в базовия сценарий. Жертвите на трафик не могат да бъдат разглеждани

единствено като „загубени работни единици“. Те изискват комплексна и продължителна грижа: кризисно настаняване, психотерапия, медицински интервенции, правна защита. По държавните стандарти за делегирани социални услуги (РМС № 346/2023, изм. № 213/2024) само разходите за кризисно настаняване за период от 60 – 90 дни могат да възлязат на хиляди левове на човек годишно. Добавени към тях са психотерапевтични сесии (средно 40–60 лв. за сесия), както и правна помощ, тарифицирана по Наредбата на Министерството на правосъдието (2025). Тези средства идват пряко от държавния бюджет или от донорски програми, които заместват липсата на достатъчно национално финансиране. Жертвите на трафик често остават трайно извън пазара на труда. Мнозина прекъсват образование, губят професионални умения и страдат от психични заболявания като ПТСР, депресия и тревожни разстройства (АРА, 2025). Това означава, че България не само губи техния непосредствен принос към БВП, но и понася дългосрочни загуби от нереализиран потенциал. Особено тежко е отражението при децата и младежите – когато 60 непълнолетни жертви бъдат извадени от образованието и нормалното развитие, загубата за бъдещата икономика е несъизмерима. На фона на тези икономически и социални последици е необходимо да се отчетат и по-широките структурни деформации, които трафикът на хора поражда в националната икономика. Въздействието му не се изчерпва само с прякия финансов ущърб – то засяга фундаментални механизми на трудовия пазар и подкопава принципите на честната конкуренция. Принудителният труд и нелегалната заетост подбиват легалните работодатели. Това създава „**двойна несправедливост**“: престъпните мрежи получават нечестно конкурентно предимство, докато коректните работодатели страдат от *демпинг* на пазара на труда. Дългосрочният ефект е ерозия на доверието в институциите и в самия пазарен ред (ILO, 2024; UNODC, 2022; GRETA, 2021).

На този фон става очевидно, че влиянието на трафика на хора се разгръща както на микро-, така и на макроравнище. Неговите последици се натрупват и взаимно усилват, превръщайки проблема не само в криминален, но и в икономически приоритет от национално значение. Ако обобщим горните индикатори – пропуснати приходи, социални разходи, загубен човешки капитал и икономически изкривявания – ясно се вижда, че трафикът на хора е невидим, но реален

„данък“ върху БВП. България, с БВП около 112 млрд. USD през 2024 г. (World Bank, 2025), може да изглежда стабилна макроикономически, но дори загуби от порядъка на няколко десетки милиона долара годишно в комбинация със социалната цена представляват сериозно бреме за общество с ограничени ресурси.

Оттук следва, че икономическите щети от трафика на хора са измерими, но социалните последици са далеч по-дълбоки и трудни за компенсирани. Те засягат не само отделните жертви, но и техните семейства, общности и цялото общество (U.S. Department of State, 2024; NCSTNB, 2023). Докато икономическите измерения на проблема подлежат на количествен анализ, социалните последици изискват задълбочено разглеждане в индивидуален, семеен и обществен контекст. От една страна, следва да се открие *индивидуалното измерение на травмата*, която трафикът на хора оставя върху жертвите. За жертвите трафикът означава системна загуба на достойнство, автономия и контрол върху собствения живот. Травмите често водят до посттравматично стресово разстройство, депресия, тревожност и дълбоко чувство за вина и срам (American Psychological Association [APA], 2025). Това не са само медицински диагнози, а хронични бариери за нормално функциониране. Липсата на устойчив достъп до психологическа подкрепа в България, подчертавана от GRETA (Council of Europe, 2021), допълнително задълбочава риска жертвите да останат в капана на травмата. Без дългосрочна рехабилитация, мнозина се връщат в цикъла на експлоатация. От друга страна, *трафикът засяга и семействата на жертвите*. Често роднините понасят стигмата и социалната изолация. При *деца-жертви* щетата е двойна: освен, че самите те губят детството и образованието си, техните семейства преживяват травмата заедно с тях (A21, 2024). В някои случаи семейството може дори да е въввлечено – чрез бедност, дългове или липса на възможности – което превръща проблема в междугенерационен и възпроизвеждащ се (UNODC, 2022). И не на последно място е *обществения контекст*. Трафикът на хора често се концентрира в бедни региони и сред уязвими групи, особено в малките населени места и ромските общности (NCSTNB, 2023). Когато цели квартали или села се превръщат в „резервоар“ за жертви, социалната работа на терен става почти невъзможна. Това води до порочен кръг: липсата на образование и заетост → уязвимост към

трафик → трайно социално изключване. Така трафикът се превръща не просто в индивидуално престъпление, а в структурна бариера пред социалното развитие на цели общности (ILO, 2024). Когато хората виждат, че държавата не е в състояние да ги защити от експлоатация, това подкопава доверието в институциите. Недостатъчната ефективност на полицията, липсата на осъдителни присъди и ограничените социални услуги създават усещане за безнаказаност (U.S. Department of State, 2024). В резултат, жертвите рядко търсят помощ, а обществото свиква с идеята, че трафикът е „нормална“ част от социалната реалност. Това е особено опасно, защото води до нормализация на експлоатацията и ерозия на ценностната система (Council of Europe, 2021).

С изваждането на стотици жени, мъже и деца ежегодно от образованието и труда и поставянето им в ситуации на насилие и експлоатация, държавата губи десетилетия човешки капитал. Това е не само морална трагедия, а и стратегически риск: по-малко квалифицирани хора в икономиката, повече разходи за социални и здравни системи и повече напрежение върху социалното доверие (UNODC, 2022; ILO, 2024). Така социалните последици от трафика на хора в България могат да бъдат определени като невидима национална криза. Те засягат едновременно човешкото развитие, социалната стабилност и институционалната легитимност. С други думи: дори ако икономическата цена изглежда „ограничена“ в абсолютни числа, социалната цена е експоненциална и многоплатова (NCSTNB, 2023; A21, 2024). Изправена пред подобни мащаби на социално разрушение, държавата не може да остане пасивен наблюдател. Необходим е цялостен, координиран и дългосрочен подход, който да осигури както превенция, така и подкрепа за пострадалите. Нужно е да се **изгради единен национален регистър за жертви на трафик**, който да събира данни от всички институции и НПО организации. Това ще позволи реална оценка на мащаба на проблема и адекватно планиране на социални услуги (NCSTNB, 2023; U.S. Department of State, 2024).

Държавата трябва да гарантира стабилно бюджетиране на кризисните центрове, приютите и програмите за дългосрочна ресоциализация. Финансирането не бива да зависи единствено от проекти и донори, а да бъде част от държавните и общински приоритети (Council of Europe, 2021). Трябва да бъдат въведени мини-

мални стандарти за психотерапевтична помощ – минимум 15–20 сесии годишно за всяка идентифицирана жертва, финансирани от държавата или НЗОК. Липсата на психологическа рехабилитация увеличава риска от повторна виктимизация (APA, 2025). Полезно би било разработването на специални програми за включване на жертвите в образованието и пазара на труда, т. нар. социално включване: адаптирани курсове, квоти за професионално обучение, субсидирана заетост. Това е ключов механизъм за възстановяване на човешкия капитал и намаляване на зависимостта от социални помощи (ILO, 2024). Социалните политики трябва да бъдат насочени към регионите и групите с най-висока уязвимост – бедни райони, малки населени места, ромски общности. Там са нужни мобилни екипи по социална работа, програми за повишаване на информираността и социална инфраструктура за подкрепа (UNODC, 2022). Трябва да бъде засилено и сътрудничеството между социални работници, здравни специалисти, полиция и неправителствени организации. Всеки контакт на жертвата със системата (спешна помощ, училище, социална служба) трябва да бъде възможност за идентификация и насочване (A21, 2024). Създаването на програми за семейно консултиране и подкрепа също биха били полезни, тъй като социалната изолация и стигмата често възпрепятстват успешната ресоциализация. Трафикът е не само индивидуален, но и семеен проблем (NCSTHB, 2023).

Тези препоръки насочват вниманието към социалните политики като превантивен и възстановителен инструмент. Борбата с трафика на хора не може да се води единствено чрез наказателно правосъдие – тя изисква социална инфраструктура, която да осигури безопасност, възстановяване и перспектива за жертвите, както и да намали уязвимостта на бъдещи потенциални жертви. Разгледаните аспекти очертават предпоставките и необходимите политики за ефективна борба с трафика на хора. Въз основа на тях могат да се направят ключови изводи: трафикът на хора е престъпление, което надхвърля рамките на криминалната статистика и се превръща в структурен социално-икономически риск за България. Неговите нелегални обороти носят значителни печалби на престъпните мрежи, но същевременно генерират финансови и социални загуби за държавата – пропуснати данъчни приходи, натоварени социални и здравни системи и трайно загубен човешки капи-

тал (International Labour Organization [ILO], 2024; United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], 2022).

Данните от *Trafficking in Persons Report* за 2024 г. показват, че България продължава да бъде държава-източник с идентифицирани 191 жертви за една година, от които 60 деца (U.S. Department of State, 2024). Това е само малка част от реалния мащаб на проблема, тъй като Националната комисия за борба с трафика на хора признава липсата на централизирана статистическа система, което предполага значително по-голяма „тъмна цифра“ (NCCTHB, 2023). Паралелно с това, данните на A21 (2024) за над 1100 сигнала в рамките на една година потвърждават несъответствието между официално регистрираните случаи и реалността. Социалните последици са още по-драматични. Жертвите носят тежки психологически травми, които често остават нелекувани поради липсата на устойчив достъп до професионална подкрепа (American Psychological Association [APA], 2025; Council of Europe, 2021). Това води до повторна виктимизация и затваряне на порочния кръг. Семействата и общностите също понасят щети – от стигма и социална изолация до възпроизвеждане на бедността и междугенерационна маргинализация (UNODC, 2022; NCCTHB, 2023). На макроикономическо ниво трафикът на хора действа като невидим данък върху БВП. България губи не само приходи, но и възможността да развива пълния потенциал на своя човешки капитал. Когато деца и млади хора бъдат извадени от образованието и трудовия пазар, държавата губи бъдещи поколения квалифицирани кадри и остава в капан на ниска производителност и социална зависимост (ILO, 2024; NCCTHB, 2023).

От всичко изложено дотук следва, че *без централизирана и прозрачна статистика* държавата ще продължи да подценява мащаба на проблема, без устойчиво финансиране на социални и психологически услуги жертвите ще останат без реален шанс за възстановяване и ресоциализация, а *без ефективно финансово разследване и конфискация престъпните печалби* ще продължат да захранват сенчестата икономика. Липсата на образователни и превантивни програми в уязвимите региони означава, че България ще остане нетен „донор“ на жертви за международните мрежи. Трафикът на хора в България не е „страничен ефект“ на бедността или престъпността, а системно предизвикателство за устойчивото раз-

витие на държавата. Икономическите и социалните щети от него изискват не само репресивен, но и интегриран подход, който съчетава превенция, подкрепа и ресоциализация. В противен случай цената на бездействието ще остане по-висока от цената на реформите – за бюджета, за обществото и най-вече за човешките животи.

Правни аспекти

Трафикът на хора е деяние, инкриминирано от българския закон, уредено в няколко престъпни състава в глава втора „*Престъпления против личността*“, раздел девети от Наказателния кодекс (чл. 159а–159г.). С проект от август месец 2002 г. се създава и Законът за борба с трафика на хора, който е ангажиран главно с предотвратяването на този вид общественоопасни прояви и към защитата жертвите от тях. Тази законодателна рамка се оформя в резултат на поетите от страната ни задължения при ратифицирането на Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност и двата протокола към нея⁸⁷, Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора и други актове, свързани с тази правна материя.

Непосредственият обект на престъплението бива различен спрямо конкретната цел, преследвана от дееца, и обективната насоченост на извършваните от него действия. В зависимост от това се засягат няколко групи обществени отношения, които осигуряват свободата, достойнството, честта и неприкосновеността на личността. Непосредственият обект по основния състав на престъплението се разширява със способите, които са описани в разпоредбата на чл. 159а, ал. 2, т. 2 – 5 от Наказателния кодекс, като се накръняват нов вид обществени отношения, различни от засегнатите в преследване на целта по чл. 159а, ал. 1 НК.

Изпълнителното деяние на трафика на хора по чл. 159а от НК включва задължително активно поведение от страна на субекта, което може да се изразява в едно от следните действия – набиране, транспортиране, укриване или приемане на отделни лица или групи от хора или да съчетава няколко от посочените

---

⁸⁷ Протокол за предотвратяване, спиране и санкциониране на трафика на хора, особено на жени и деца и Протокол срещу контрабандата на мигранти по суша, море и въздух.

форми. Набирането на лица е активно психологическо въздействие от страна на дееца с цел мотивиране на жертвата да съдейства за постигането на една или няколко от заложените цели на престъплението. То може да се развие в различни форми – търсене, вербуване, уговаряне, привличане и други.⁸⁸ Транспортирането е промяна на местоположението на пострадалия чрез използването на транспортно средство, като деецът може и да не осъществи пряко превоза, а е достатъчно само да го обезпечи (закупуване на билет, снабдяване с документи за пътуване, преотстъпване на превозно средство). При укриване изпълнителното деяние включва поставяне на жертвата в положение на неизвестност за кръга лица, имащи право да знаят местонахождението ѝ, или в предоставянето на подслон. При приемането деецът реализира фактически действия, чрез които се съгласява да се възползва от пострадалия за постигането на престъпната цел.

Всяко наказателноотговорно лице може да бъде извършител на това престъпление, както и всяко лице може да се окаже в качеството на пострадал. За да е завършен някой от съставите на трафика на хора, не е необходимо задължително пострадалите да бъдат група от хора, а е достатъчно да има една жертва. Това може да бъде изведено от систематичното тълкуване на разпоредбата на чл. 159а, ал. 1 от НК вр. ал. 2, т. 1, в която е описан квалифициран състав, отнасящ се само до едно лице, което не е навършило осемнадесетгодишна възраст. Отделни лица могат да бъдат пострадали от престъплението, когато те не са избрани въз основа на общ за тях белег и извършеното спрямо тях се осъществява с отделни деяния.

При разглеждане на субективната страна на трафика на хора освен наличието на пряк умисъл като форма на вина у дееца, се наблюдават и няколко обособени цели, преследвани от същия. На първо място, трафикът може да бъде извършван с цел развратни действия или още сексуална експлоатация, което включва участието на лицата в различни полови сношения, блудствени или хомосексуални действия. Престъплението може да има за цел и използването на пострадалите за полагане на принудителен труд или за просия, за отнемане на телесен орган, тъкан, клетка или телесна

---

⁸⁸ Стойнов, А. *Наказателно право Особена част. Престъпления против правата на човека*, Сиела, 2021, с. 227.

течност от тях, както и за да бъдат държани в принудително подчинение. Престъпление ще е налице винаги при наличието на тези обстоятелства, като съгласието на пострадалите лица е правно ирелевантно за съставомерността на деянието по основния състав в чл. 159а, ал. 1 от НК, тъй като не изключва противоправността. Деянието си остава престъпление независимо и дори въпреки евентуалното съгласие на лицата.⁸⁹ Ако пък то е получено чрез въвеждане в заблуждение, обещаване, даване или получаване на облаги, или ако то изобщо липсва и е използвана принуда, ще бъде осъществен квалифициран състав на трафика на хора.⁹⁰

Друг състав на трафика на хора е описан в чл. 159б, ал. 1 от НК. Тази разпоредба се отличава от вътрешния или националния трафик по чл. 159а по обективната си страна и по-конкретно в изпълнителното деяние е включен един допълнителен елемент – превеждането през границата на Република България. Така този състав на трафика на хора е двуактно престъпление, което включва два разнородни акта. Първият е предвиден алтернативно: набиране, транспортиране, укриване или приемане, и представлява престъплението по общия състав. Вторият акт – превеждане на лицата през границата на страната, сам по себе си не е престъпление, въпреки че напомним на „контрабандата на хора“ по чл. 280 НК. При нея обаче се изисква лицата да бъдат преведени през границата на страната без разрешението на компетентните органи или не през определените за това места, въпреки наличието на такова, докато при разглежданния състав е достатъчно и само фактическото извеждане от територията на страната. По този начин трафикът на хора получава трансграничен ефект и обществената опасност е по-висока, което се отразява материално и в по-големите предвидени наказания. Друга разлика между двата състава е, че трансграничният трафик на хора е резултатно престъпление⁹¹, поради което може да бъде завършено само ако има фактическо преминаване на границата на страната, не-

---

⁸⁹ **Гиргинов, А.** *Наказателно право на Република България Обща част (Второ основно преработено и допълнено издание)*, Софи-Р, 2009, с. 159.

⁹⁰ Вж. чл. 159а, ал. 2, т. 2 и 6 от НК.

⁹¹ Вж. **Стойнов, А.** *Наказателно право Обща част (второ издание)*, Сиела, 2019, с. 334.

зависимо в каква посока. В тази връзка може да се наблюдава и само опит за извършване на трансграничен трафик.

Най-тежко наказуемият състав на престъплението е уреден в чл. 159г от НК, като при него законодателят не прави разграничение между обикновения и трансграничния трафик. Разпоредбата визираща случаите, в които е налице опасен рецидив или когато престъплението е извършено по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група.⁹² В санкционната част на правната норма освен кумулативните наказания лишаване от свобода и глоба, съдът може да постанови и конфискация на част или на цялото имущество на дееца. Този вид конфискация се различава от гражданската, уредена в ЗОНПИ, тъй като представлява наказателно по смисъла на чл. 37, т. 3 от НК и се налага от наказателен съд.

Влияние на правото на ЕС

На равнище Европейско съюзно право, първият обвързващ правен инструмент, с който държавите членки поемат задължение да криминализират трафика на хора, е Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета от 19 юли 2002 г. относно борбата с трафика на хора. То поставя основите на общоевропейския подход, като целта му е била да се създаде минимален общ стандарт за борба с общественоопасното деяние. През 2011 г. Парламентът и Съветът приемат Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него, с която се заменя рамковото решение и се цели да се уеднакви законодателството на ЕС. С директивата се засилва акцента върху правата и защитата на пострадалите и се въвеждат правила относно определянето на престъпленията в сферата на трафика на хора и минимални стандарти за наказанията.

През 2024 г. нормативната рамка беше допълнително усъвършенствана с Директива (ЕС) 2024/1712 на Европейския парламент и на Съвета от 13 юни 2024 г., с която се изменя предишната директива, като държавите членки имат срок до 15 юли 2026 г. за

---

⁹² Вж. чл. 93, т. 20 от НК.

транспонирането ѝ.⁹³ Българският законодател вече е инкриминирал трафика на хора в чл. 159а–159г от НК, но за да се постигне пълно съответствие с последните европейски изисквания, ще бъде необходимо да се разширят текстовете и да се въведат няколко нови елемента, а именно признаване на принудителното сурогатство, принудителния брак и незаконното осиновяване за форми на експлоатация.⁹⁴ Освен това трябва да бъдат въведени и норми, които криминализират съзнателното използване на услуги, предоставяни от пострадали от трафик на хора, когато жертвата се експлоатира именно, за да предоставя тези услуги, и ползвателят е наясно с положението на лицето. Уредбата трябва да се развие и по отношение юридическите лица и възможността за разширяване на обема на носената от тях отговорност, що се отнася до съставите на престъплението трафик на хора.

Наказанието „конфискация на налично имущество“ и връзката с брутният вътрешен продукт (БВП)

Престъплението трафик на хора, разгледано от икономическа перспектива, има изразен имуществено-облагодетелстващ характер, като чрез него се генерират нелегални доходи, т.е. такива, които са част от „сивата икономика“ и остават извън БВП на страната. В този случай конфискацията има за цел да неутрализира тези незаконни капитали и да лиши субекта на престъплението от материална изгода, отразена вследствие на трафика в неговия патримониум. При уреждането на нейното изпълнение в чл. 233, ал. 2 от ЗИНЗС се посочва, че конфискуваните недвижими и движими вещи се предоставят на Националната агенция по приходите, докато конфискуваните парични суми се внасят директно в държавния бюджет.

На равнище икономически макропоказатели ефектът от наказанието конфискация не може да се определи като особено съ-

---

⁹³ Член 2 от Директива (ЕС) 2024/1712 на Европейския парламент и на Съвета от 13 юни 2024 година за изменение на Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него

⁹⁴ В действащия НК има включена сексуална експлоатация, принудителен труд или просия, отнемане на телесни органи, тъкани, клетки, течности, държане в принудително подчинение.

ществен, тъй като стойността на конфискуваното имущество е незначителна спрямо общия размер на brutния вътрешен продукт на страната, равняващ се на стотици милиарди лева.⁹⁵ Затова и наказанието не може да бъде възприето като изключително важен инструмент в икономически план. Влиянието върху БВП е по-скоро косвено, тъй като конфискацията не води до реално увеличение на законно произведените стоки и услуги, а действа чрез ограничаване на незаконните капитали и пренасочването им към публичните финанси. В правно-политически аспект обаче конфискацията е ясен показател за нетърпимостта на държавата и нейния правов ред относно подобни престъпни прояви. Тя, освен като санкция за извършителя, се разглежда и като превантивен механизъм, който има за цел да обезкуражи други лица от обществото от участие в престъплението. В този смисъл може да се заключи, че значението на предоставената на съда възможност по чл. 159г от НК да наложи допълнително наказание конфискация не се крие в прякото и значително влияние на наказанието спрямо БВП, а по-скоро в това, че индиректно засяга икономическата сфера чрез намаляване на незаконните капитали и увеличаване на приходите за държавата и социално-политическата сфера чрез показване на активна реакция от страна на държавата срещу престъпната дейност.

Трафик на хора и национална сигурност.

Трафикът на хора като заплаха за националната и международната сигурност

Трафикът на хора функционира като устойчив нелегален пазар с висока възвращаемост и сравнително нисък оперативен риск. В глобален план трафикирането с цел икономическа и сексуална експлоатация генерира финансов ресурс в мащаби, позволяващи на организираните престъпни групи успешно да изграждат икономическо и политическо влияние на регионално и национално ниво. Корупцията и контролът върху съдебните, разследващите и правоохранителните органи отслабва държавната власт и ефективното прилагане върховенството на закона.

---

⁹⁵ Брутен вътрешен продукт (БВП) – национално ниво – II тримесечие 2025 година – предварителни данни. Достъпни на: <https://www.nsi.bg/press-release/bruten-vatreshen-produkt-bvp-nacionalno-nivo-8782>

Емпиричните данни за тези процеси стъпват върху комбинация от дълбочинни интервюта, документален анализ, статистическа информация и предходни изследвания (Петрунов, 2009). В същите изследвания са проучени прокурорски актове и следствени постановления, общо 21 документа, които очертават механизмите на трафика и последващото изпиране на приходи от него. Допълнително са проведени над 150 интервюта с проституиращи, трафиканти, експерти от неправителствени организации и представители на ключови държавни институции като Министерството на вътрешните работи, Националната следствена служба, Прокуратурата на Република България и Комисията за установяване на имущество, придобито от престъпна дейност. Тази комбинация позволява по-дълбоко разбиране на структурата, мотивацията и оперативните модели на престъпните мрежи.

Нелегалните капитали, генерирани от трафикиране, навлизат в националната икономика чрез схеми за изпиране на пари, които поставят пазарната конкуренция в неравностойно положение и финансират корупционни зависимости. Така престъпни структури придобиват реална икономическа тежест с потенциал да влияят върху политически решения, включително чрез контрол върху обществени поръчки или изборни процеси. Тези процеси представляват пряка заплаха за реализирането на националните интереси на страната, в частност гарантирането на икономическа сигурност и институционална стабилност.

Като трансгранично престъпление трафикирането с цел експлоатиране създава мрежи от сътрудничество между престъпни субекти от различни страни, които чрез взаимноизгодно сътрудничество споделят инфраструктура, транспортни, финансови канали и т.н. Миграционните потоци, които също обслужват трафика, се припокриват с маршрути, използвани и за други нелегални дейности – наркотрафик, контрабанда, финансиране на тероризъм. Следователно, от гледна точка на националната сигурност, трафикът на хора не е изолиран проблем, а част от потока на транснационална престъпност, който изисква съответстващ по сила и противодействие отговор на разузнавателно, гранично и наказателно ниво.

Международните организирани престъпни групи за трафикиране са изградени на основата на йерархично-мрежов модел. Следвайки строга йерархия в организацията, управлението и дей-

ността във вертикална зависимост се разделя условно на местно, регионално и национално ниво. В хоризонтална зависимост в основата стои ядро, което осигурява логистика, защита и контрол върху приходите, докато периферията изпълнява функции по набиране, транспортиране и експлоатация. Подобна структура е устойчива на правоохранителен натиск, тъй като позволява гъвкава и бърза подмяна на изпълнителите на ниско ниво. В двата основни типа трафик на хора – икономически и сексуален – се наблюдават сходни етапи на вербовка, транспортиране и експлоатиране.

При сексуалната експлоатация жертвите се набират с различни оперативни методи по насилствен или най-често доброволен начин. Транспортират се през утвърдени канали прикрито или със съдействието на подкупени гранични служители. Предпочитани са дестинациите от Западна Европа като Нидерландия, Белгия, Франция и Германия, където на места проституцията е легализирана и спомага разпространението на престъпните мрежи. Големите организации контролират определени територии, на които извършват дейността си чрез регионални босове и сводници. Те принуждават по-малките играчи и самостоятелни проститутки да плащат за извършване на дейност на тяхна територия като така ги поставят под контрола на голямата престъпна група. Престъпните групи създават частни охранителни звена за защита правото на ползване на определените територии както и да опазят проститутките си от кражба и посегателства от страна на съседни конкуренти. Трафикираните жертви често са възприемани и третираны по-скоро като средства за изкарване на пари, отколкото като личности. В зависимост от вътрешните правила, жертвите получават между 0% и 50% от изработеното, като останалото се разпределя нагоре по йерархичната структура. За нарушаване на установените начини на работа, биват глобявани финансово от своите сводници. Спазва се стриктно счетоводство, за да се предотврати кражба вътре в организацията, която се наказва сурово.

При трафикирането с цел икономическа експлоатация се наблюдава нова тенденция в региона. България от страна износител, каквато е при сексуалната експлоатация наред с другите страни от Източна Европа, се превръща в страна вносител на нископлатена работна ръка предимно от трети страни извън Европейския съюз – Близкия Изток и Азия, включително Украйна и Молдова. Тук основният метод за вербуване на жертви на икономическа експлоата-

ция е чрез обещания за легална и високоплатена за стандартите на жертвата работа. Набирането и транспортирането се случва през фалшиви посредници, фирми фантоми и агенции за намиране на работа. Хората, пристигащи от трети страни, получават туристически визи тип „С“, като така се подава неправилна информация към държавата за целта на пребиваване. При пристигане на българска земя личните документи на жертвите биват отнемани и експлоатацията с цел максимални икономически облаги започва. Използват се методи на сплашване, за да не потърси жертвата помощ от правоохранителните органи, които методи се прилагат и в другия основен вид трафик на хора. Езиковата бариера също оказва влияние. Много от наемните работници не знаят български език. Те биват ниско заплатени или изобщо не им се заплаща, нямат официални трудови договори и често условията на живот, които им се предлагат, са изключително тежки. Както и при сексуалната експлоатация, икономическото трафикиране генерира големи нелегални капитали, които успяват да окажат корупционно въздействие върху служители от компетентните държавни структури. В следствие на това често внезапните проверки на Агенцията по заетостта, НАП и други органи биват предварително съобщавани на работодателите, експлоатиращи жертви на трафик. Така имат възможност да прикрият следите от незаконен труд до отминаване на проверката.

Високата печалба и ниският риск стимулират трафикантските организации да изградят корупционни щитове чрез подкуп, изнудване или предоставяне на услуги на представители на администрацията, граничния контрол и правоохранителните органи. В някои случаи се наблюдава институционална „инфилтрация“ – лица, свързани с престъпни групи, заемат позиции в местни управи или служби за сигурност. От гледна точка на националната сигурност това представлява асиметрична заплаха, тъй като подкопава самия капацитет на държавата да реагира съобразно закона. Мрежите за трафикиране демонстрират висока степен на адаптивност: те променят маршрути, прехвърлят финансови активи през различни юрисдикции и използват различни правни режими, за да минимизират риска от санкции. В резултат националните институции, действайки изолирано, не могат да постигнат траен ефект. Връзката и координираните действия между отделните национални служби, разузна-

вания и финансови разследващи звена е ключовият инструмент за ограничаване на този вид престъпна дейност.

Уязвимости в системата, превенция и противодействие

Трафикът на хора разкрива дълбоки слабости в системите за национална сигурност, които често не са резултат от конкретна грешка, а от натрупване на структурни дефицити, липса на координация и стратегическа последователност. Уязвимостите не съществуват изолирано – те се наслагват и взаимно подсилват, което позволява на престъпните мрежи да действат ефективно и дългосрочно. На структурно ниво се открояват редица проблеми, свързани с ограничените ресурси, недостатъчния технически капацитет и бавната адаптация на системата към променящите се миграционни маршрути. Недостатъчните аналитични способности затрудняват съвременното разпознаване на нелегални потоци и потенциални жертви. В условията на засилен миграционен натиск дори малки пропуски могат да се превърнат в значими рискове за сигурността. В оперативната среда се наблюдават сериозни координационни слабости между отделните институции. Правоохранителни, гранични, социални структури и съдебна система често действат по различни процедури и приоритети, което води до забавен обмен на информация, дублиране на дейности или зони без ясно отговорни звена. Престъпните мрежи се възползват именно от фрагментираните процеси и от липсата на интегриран подход, като оперират по-гъвкаво и транснационално от държавните структури. Недостатъчната защита на уязвими групи, слабата интеграция на социално слаби и мигранти, липсата на целенасочени програми за превенция създават среда, в която хората лесно могат да бъдат вербувани и експлоатирани. Едновременно с това, непълното съответствие на законодателната рамка с международните стандарти и неясните процедури за закрила на жертвите затрудняват съдебното преследване и засилват усещането за безнаказаност.

Тези недостатъци и слаби страни не действат отделно, а се преплитат и взаимно подсилват. Структурните дефицити ограничават капацитета за превенция. Липсата на оперативна координация затруднява бързата реакция. Стратегическите и социалните пропуски създават благоприятна среда за развиване на нелегал-

ната дейност. Осъзнаването на уязвимостите като поредица от причинно-следствени връзки, а не като отделни слабости, е ключово условие за изграждане на ефективни политики и мерки. Именно върху тази основа следва да се стъпи при формулирането на стратегическите действия за превенция и противодействие на трафика на хора. Не на последно място следва да се приложат засилени антикорупционни мерки. Ефективното справяне с трафика на хора изисква интегриран стратегически подход, който комбинира мерки за превенция, контрол и наказателно преследване. Тези мерки трябва да обхващат граничната сигурност, институционалната координация, социалната защита и правната рамка, като се основават на систематичен анализ на пропуските в системата за националната сигурност.

От ключово значение е засилването на граничния контрол и управлението на миграционните потоци. Това включва качествен контрол на миграционните потоци чрез визови режими, квоти, предварително издаване на разрешения и селекция на имигранти според капацитета на приемащата държава. Подобряването на техническия и човешкия капацитет на граничните служби, общи информационни системи и модерни технологии за откриване на фалшиви документи значително намаляват възможностите на трафикантските мрежи да използват пропускливи маршрути. Мерките, които могат да помогнат за справянето, са изграждане на специализирани звена за анализ и разследване, съвместни операции на национално и международно ниво, както и систематично проследяване на финансовите потоци, свързани с трафикантската дейност. Стабилната правна рамка и стратегическото планиране са основата, върху която стъпват всички останали мерки. Необходимо е синхронизиране на националното законодателство с международните стандарти, криминализиране на всички форми на трафик и създаване на ефективни механизми за съдебно преследване и защита на жертвите. Социалната превенция и защитата на уязвими групи са стратегически фактор в ограничаването на трафика на хора. Ранната идентификация на потенциални жертви, предоставянето на достъп до правна помощ, социални услуги и защитени пространства намаляват риска от експлоатация. Образователни програми, достъп до трудовия пазар и легален статут повишават

социалната устойчивост на рисковите групи и ограничават възможностите за тяхното въвличане в трафикантски схеми.

В обобщение, стратегическите мерки за превенция и противодействие на трафика на хора трябва да бъдат многопластови и координирани. Само чрез комбиниране на ефективен граничен контрол, разбиване на престъпните мрежи, институционално сътрудничество, социална защита и стабилна правна рамка може да се постигне реално ограничаване на това престъпление и укрепване на националната сигурност.

Икономически оценки

След като беше разгледано въздействието на трафика на хора върху националната сигурност и социалната структура, настоящият раздел поставя акцент върху финансовия аспект на проблема. Целта е да се изследва по какъв начин практикуването и развитието на трафика влияят върху brutния вътрешен продукт (БВП) и държавния бюджет, като същевременно се обръща внимание на значителната икономическа пречка, която това престъпление създава пред устойчивото развитие на обществото. Трафикът на хора, често наричан икономически паразит, на хартия може да добавя стойност към БВП, но в реалността подкопава икономическата основа на страната. Нелегалните приходи, изтегляни от легалната икономика, нарушават пазарната конкуренция, намаляват потенциала за устойчив растеж и увеличават финансовото напрежение върху държавния бюджет. Финансовото състояние на държавата се повлиява пряко от трафика на хора поради загубата на приходи от данъци и осигуровки. Потенциалните постъпления от подоходните данъци, данък добавена стойност и социални осигуровки остават скрити, което ощетява бюджета и ограничава възможността за насочване на паричния поток към ключови обществени разходи. От друга страна, трафикът налага допълнителни разходи за справяне с последствията от престъплението, като специални операции за разкриване на престъпни групи, мобилизация на полицейски екипи и стартиране на съдебни процеси. Според доклада на Европейската комисия относно разходите от трафика на хора в ЕС, стойността за обществото на годишна база възлиза на няколко милиарда евро, формирани както от допълнителните пуб-

лични разходи, така и от пропуснатите приходи за определен период. Тези факти свидетелстват, че трафикът на хора придобива значими икономически и финансови измерения и не влияе единствено на социалната и криминалната обстановка на национално ниво. Примери за конкретни ефекти върху бюджета включват *данъка общ доход*, където жертвите не фигурират в системата на официална заетост; *данък добавена стойност*, при който липсват *легални доходи от потребление*, тъй като голяма част от разплащанията се извършват в брой; и *корпоративния данък*, тъй като печалбите на мрежите за организирана престъпност не се декларират, което води до загуба на приходи и ощетяване на бюджета.

Влияние върху пазара на труда

Основният проблем относно пазара на труда се състои в загубата на човешкия капитал – един от ключовите ресурси за устойчиво икономическо развитие. Жертвите на експлоатация често остават извън официалния сектор и обикновено са в трудоспособна възраст, което създава значителни косвени щети за икономиката. По този начин се трупат косвени щети, поради оказвания натиск върху заплатите и условията на труд в легалната икономика. Със съществуването на компании, които се намират извън легалния сектор, се подкопава конкуренцията между работодателите в него, тъй като използват нелегален труд и предоставят на работниците си по-добри условия на труд – най-вече трудови възнаграждения. В дългосрочен план щетите са: *демотивация на работната ръка, изостаналост на трудовите стандарти, понижен потенциал за развитие на пазара на труда*. Мониторингът на тези процеси може да се осъществява чрез индикатори като делът на реинтегрираните в заетост в рамките на 12 месеца, средната работна заплата за определен период, броят на завърналите се в образователната система или продължили обучение, както и делът на лицата, получили продължителна психологическа подкрепа.

Паралелно с това значим аспект на трафика на хора е генерирането на нелегални финансови потоци, които се вливат в легалната икономика. Приходите от осъществяването на такива операции се насочват към различни пътеки за пране на пари включително фиктивни фирми, трансфери през банкови сметки, сделки с

недвижими имоти и други. Това рефлектира и върху разходите на държавния бюджет, защото изискват постоянен контрол от страна на финансовия надзор, разширяване на капацитета на звената за борба с прането на пари, както и прилагането на международните стандарти за прозрачност. Слабостите в контрола крият и допълнителни рискове – негативна репутация на държавата, класифицирана от инвеститорите като „рискова юрисдикция“ и задължението за прилагане на международните стандарти за прозрачност.

„Червени знамена“ са именно основните канали за работа – кеш-интензивните дейности – барове, масажни студиа, фиктивните дружества и лицата, притежаващи транзитни сметки. Повтаряемите плащания в брой към едни и същи лица (избягването на деклариране и плащане на данъци), ПОС оборотите, финтех, виртуалните активи за бързо конвертиране, вноските от подставени лица („мулета“), също така и до голяма степен машинките, използващи системата на „жетони“.

Голяма част от разходите и загубите от трафика възникват в следващите години /загубените доходи, пропуснатите здравни и социални осигуровки/, за да се получи адекватна оценка на нетната стойност на щетата, тези разходи е необходимо да се дисконтират с подходяща социална норма, която варира между 3 и 5%. Икономическата щета следва да се представя и в нетен вид като разлика между бруtnата щета и разходите за правоприлагане и превенция. Бруtnата щета е сбор от изгубения БВП, пропуснатите данъци и публични разходи. Поради липсата на достатъчна информация и прикриването на множество от жертвите и финансовите потоци е по-коректно резултатите да се показват като диапазон минимум-базов-максимум, а не като една точкова оценка, чиято конкретизация крие риск от значителни отклонения. Отрицателният ефект засяга вътрешното потребление (С), тъй като жертвите не разполагат с легално деклариранни доходи. Удар е нанесен и върху инвестициите (I) поради повишената рискова премия и репутационните щети за страната. Нарушава се и износът на стоки и услуги, тъй като негативните ESG (Environmental, Social, Governance) оценки влияят върху решенията на чуждестранните инвеститори и водят до формирането на по-висока цена на капитала.

Заклучение

Трафикът на хора, разгледан през перспективите на националната сигурност, правото, психологията, икономиката и социалните дейности, се утвърждава като сложен системен феномен, чието въздействие изисква интегриран аналитичен подход. Проведеното изследване показва, че нито една от тези дисциплини не може самостоятелно да обхване пълнотата на процесите, които поддържат и възпроизвеждат това престъпление. Напротив, именно взаимодействието между рисковете и заплахите пред сигурността, правните механизми, психологическите фактори, социалната уязвимост и икономическите последици очертава реалния мащаб на явлението и необходимостта от интердисциплинарна рамка. От гледна точка на националната сигурност, трафикът на хора представлява устойчив фактор на дестабилизация, който едновременно подкопава институционалната ефективност и укрепва престъпните структури. Тези измерения са неразривно свързани с правната рамка, тъй като ефективността на наказателното преследване, синхронизацията с международните стандарти и капацитетът за конфискация на незаконно придобитите активи определят степента, до която държавата може да противодейства на престъпните мрежи. Недостатъците във всяко от тези звена засилват възможността за устойчиво възпроизвеждане на криминалната дейност. Ключов елемент в тази взаимозависима система са психологическите механизми на контрол, чрез които извършителите поддържат подчинение, страх и зависимост. Психологическата травма не само възпрепятства идентификацията на жертвите, но и усложнява процеса на доказване, което пряко влияе върху правоприлагащите дейности. Паралелно с това тя поставя високи изисквания към системите за социални дейности, които трябва да предлагат комплексни услуги за подкрепа, реинтеграция и защита. Недостатъчният институционален капацитет в социалната сфера създава условия за задълбочаване на уязвимостта и удължаване на периода на експлоатация, което отново има правни и сигурностни последици. Икономическите измерения на трафика на хора допълват тази картина, като разкриват структурните вреди върху легалната икономика и фискалната устойчивост. Генерираните нелегални финансови потоци изкривяват конкуренцията, разширяват сивата икономика и

ограничават капацитета на държавата да финансира политики в сферата на сигурността, социалната защита и правосъдието. Ето защо икономическите щети не са изолирано следствие, а резултат от взаимодействието между психологическата травма, социалната маргинализация и институционалната уязвимост, което подчертава системния характер на проблема.

Синтезът на *нетте* направления води до ключовия извод, че трафикът на хора представлява взаимосвързана структура, в която правните дефицити, рисковете и заплахите за сигурността, психологическите травми, социалната недостатъчност и икономическите загуби се преплитат в общ механизъм на възпроизводство. Поради това устойчивото противодействие изисква не просто секторни мерки, а действително интегриране на правните реформи, политики за сигурност, психологическата подкрепа, социалните интервенции и икономическите инструменти в обща стратегическа рамка.

В този смисъл настоящият доклад утвърждава разбирането, че интердисциплинарният подход не е методологичен избор, а необходимост, произтичаща от природата на самото явление. Само чрез системно, координирано и научнообосновано взаимодействие между тези и други направления може да бъде постигнато устойчиво ограничаване на трафика на хора и укрепване на обществената и държавната устойчивост.

ИЗТОЧНИЦИ

1. A21 Bulgaria (2024). Hotline report: Human trafficking cases in Bulgaria. Sofia: A21 Foundation. Retrieved from <https://a21.org/bulgaria> (последно посетен на 01.12.2025).
2. American Psychological Association (2025). Treating survivors of human trafficking: Mental health and recovery. Washington, DC: APA Press.
3. Bowlby, J. (1988). A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development. Basic Books.
4. Council of Europe, GRETA (2021). Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Bulgaria (third evaluation round). Strasbourg: Council of Europe. Retrieved from. Достъпно на:

- <https://rm.coe.int/greta-evaluation-report-on-the-implementation-of-the-council-of-europe/1680a249f9> (последно посетен на 1.12.2025).
5. Economic Assessments of Human Trafficking for Sexual and Labour Exploitation: Annual Revenues and GDP Losses
  6. European Commission (2025). Data collection on trafficking in human beings in the EU, 2021–2023. Brussels: European Commission.
  7. European Commission. Report on Trafficking in Human Beings 2023. Brussels: DG HOME.
  8. European Union (2024) Directive (EU) 2024/1712 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 amending Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims. Достъпно от: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1712/oj/eng> (последно посетен на 01.12.2025).
  9. Hall, E. T. (1966). The Hidden Dimension. Garden City, NY: Doubleday
  10. International Labour Organization (2024). Profits and poverty: The economics of forced labour. Geneva: ILO. Retrieved from <https://www.ilo.org> (последно посетен на 01.12.2025).
  11. National Commission for Combating Trafficking in Human Beings [NCCTHB] (2023). Annual report on combating trafficking in human beings in Bulgaria. Sofia: NCCTHB. Retrieved from <https://antitrafffic.government.bg> (последно посетен на 01.12.2025).
  12. International Labour Organization (2024) Annual profits from forced labour amount to US \$236 billion, ILO report finds. Достъпно от: <https://www.ilo.org/resource/news/annual-profits-forced-labour-amount-us-236-billion-ilo-report-finds> (последно посетен на 01.12.2025).
  13. U.S. Department of State (2024). Trafficking in Persons Report 2024: Bulgaria. Washington, DC: Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons. Retrieved from <https://www.state.gov/reports/2024-trafficking-in-persons-report>
  14. United Nations Office on Drugs and Crime (2022). Global report on trafficking in persons 2022. Vienna: UNODC. Retrieved from <https://www.unodc.org> (последно посетен на 01.12.2025).

15. WHO (2018). Mental Health and Forced Labour: Psychological Consequences and Rehabilitation.
16. World Bank (2025). World Development Indicators: Bulgaria GDP 2024. Washington, DC: World Bank. Retrieved from <https://data.worldbank.org>
17. World Health Organization (2018). Mental Health and Forced Labour: Psychological Consequences and Rehabilitation. Geneva.
18. Гиргинов 2009: Гиргинов, А. Наказателно право на Република България Обща част (Второ основно преработено и допълнено издание), Софи-Р, 2009.
19. Годишен доклад за 2024 г. в изпълнение на националната програма за предотвратяване и противодействие на трафика на хора и закрила на жертвите към Националната комисия за борба с трафика на хора. https://antitrafficking.government.bg/uploads/NCCTHB_REPORT_2024.pdf (последно посетен на 01.12.2025).
20. Годишен отчет за 2020 г. в изпълнение на националната програма за предотвратяване и противодействие на трафика на хора и закрила на жертвите <https://share.google/uePow5hTQ96XBBKXx> (последно посетен на 01.12.2025).
21. Народно събрание на Република България (1968) Наказателен кодекс (НК). Достъпно от: <https://shorturl.at/2ZA6g> (последно посетен на 01.12.2025).
22. Народно събрание на Република България (1998) Закон за здравето. Достъпно от: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135489147> (последно посетен на 01.12.2025).
23. Народно събрание на Република България (1998) Закон за социално подпомагане. Достъпно от: <https://lex.bg/laws/ldoc/2134405633> (последно посетен на 01.12.2025).
24. Народно събрание на Република България (2009) Закон за изпълнение на наказанията и задържането под стража (ЗИНЗС). Достъпно на: <https://justice.government.bg/home/normdoc/2135627067> (последно посетен на 01.12.2025).
25. Национален статистически институт (2025). Брутен вътрешен продукт (БВП) – национално ниво – II тримесечие 2025 година – предварителни данни. Достъпно на: <https://shorturl.at/HVy4g> (Последно посетен на 01.12.2025).

26. Национален статистически институт (НСИ). Social Inclusion and Labour Market Data – 2024. Достъпно на: <https://shorturl.at/qwCKP> (последно посетен на 01.12.2025).
27. Основни схеми за изпиране на пари от трафик на хора с цел сексуална експлоатация, Фондация Риск Монитор <https://share.google/ZWKfow1EhQWGBzpcj> (последно посетен на 01.12.2025).
28. Петрунов 2009: Петрунов, Г. Основни схеми за изпиране на пари от трафик на хора с цел сексуална експлоатация, Фондация „РискМонитор“, София, 2009.
29. Разследване на трафик на хора с цел трудова експлоатация, наръчник за служителите на правоохранителните органи и инспекциите по труда; Илинен, Йоакинен, Пекаринен, Олус, Йёну. Достъпно на: <https://share.google/Y0Ek5tR4jH1mYbT3Z> (последно посетен на 01.12.2025).
30. РМС № 346 от 05.05.2023 г., за приемане на стандарти за финансиране на делегираните от държавата социални услуги <https://www.minfin.bg/upload/55672/RMS+346.pdf> (последно посетен на 01.12.2025).
31. **Русев и др. 2020:** Русев, А., Т. Безлов, М. Файон, М. Събев, С. Ралчев, Г. Георгиев. Оценка на заплахите от организираната престъпност в България 2020, Център за изследване на демокрацията, София, 2020.
32. Специалните цели на престъплението „Трафик на хора“, д-р Ива Пушкарлова, Съвременно право, бр. 4/2008 <https://share.google/N9s42RJhTLnVLRJI> (последно посетен на 01.12.2025).
33. **Стойно 2019:** Стойнов, А. Наказателно право Обща част (второ издание), Сиела, 2019.
34. **Стойнов 2021:** Стойнов, А. Наказателно право Особена част. Престъпления против правата на човека, Сиела, 2021.
35. Трафикът на хора за сексуална експлоатация в България: Финансови аспекти и прането на пари към Център за изследване на демокрацията. <https://share.google/Q9173IbDwJ5XObCtX> (последно посетен на 01.12.2025).
36. Фондация „A21“. Годишен доклад на Националната телефонна линия за борба с трафика на хора за 2024 г. Достъпен на:

- <https://share.google/IKheUkZVnE45dDkGe> (последно посетен на 01.12.2025).
37. Фондация „А21“. Училищна програма за превенция на трафика на хора. Достъпен на: <https://www.a21.org/safetyguide-educator-bulgaria> (последно посетен на 1.12.2025).

ЕМОЦИОНАЛНИ КАПАНИ И КОНТРОЛ: КАК ФУНКЦИОНИРА СЕКСУАЛНАТА ЕКСПЛОАТАЦИЯ ЧРЕЗ ЛЪЖА, ЗАВИСИМОСТ И СТРАХ

докт. Таня Стоилова⁹⁶

***Резюме:** Сексуалната експлоатация е един от най-разрушителните аспекти на трафика на хора. Агресорите често не използват единствено физическо насилие, а изграждат сложни емоционални механизми – лъжа, изграждане на зависимост и поддържане на страх – които обезсилват жертвите, затрудняват разпознаването на престъплението и блокират възможностите за помощ. Разбирането на тези механизми изисква мултидисциплинарен подход, обединяващ криминология, психология, социална работа, медицина, право и обществена политика.*

Настоящото изложение цели да синтезира емпирични и теоретични данни за механиката на емоционалния контрол при сексуална експлоатация, да идентифицира ключовите пресечни точки между професионалните направления и да предложи практически препоръки за превенция, ранно разпознаване и интервенция.

Структурата на емоционалния контрол включва: лъжа и манипулация; финансово, социално и емоционално обусловена зависимост; страх и инструментализация.

Маркираният в заглавието проблем интерпретира пресечни точки между различни професионални направления: криминология и правоприлагане; психология и психотерапия; социална работа; медицина и обществено здраве; право и политика; образование, медии и превенция.

Ключови бариери и операционални предизвикателства по проблема са от следното естество:

- *Ниска отчетност и координация между служби; липса на стандартни процедури за разпознаване на емоционалната принуда.*
- *Юридически и езикови пречки; страх от депортация или криминални санкции.*

---

⁹⁶ Катедра „Политически науки и национална сигурност“, ФИСН, тема на дисертационния труд: „Прогнозиране на нелегалната миграция през държавната граница на Република България“, научен р-л: доц. д-р И. Станчев; контакт: tania.stoilova@uni-plovdiv.bg

- *Финансови и ресурсни ограничения на услуги за подкрепа; културни и религиозни фактори, влияещи на търсенето на помощ.*

Емоционалните капани и контролът, базирани на лъжа, зависимост и страх, са основен механизъм в сексуалната експлоатация и правят трафика на хора особено труден за разпознаване и прекратяване. Адекватният отговор изисква координирано, многопрофилно усилие, което комбинира разследване, здравна грижа, социална подкрепа, правна протекция и превантивно образование. Приложени заедно, тези мерки могат да намалят уязвимостта, да подобрят възстановяването на жертвите и да увеличат наказателната отчетност на експлоататорите.

Ключови думи: *Трафик на хора, измама, заплахи, насилие, принуда, жертви, уязвими групи, превенция*

Abstract: *Sexual exploitation is one of the most destructive aspects of human trafficking. Perpetrators often do not rely solely on physical violence but construct complex emotional mechanisms – lies, the creation of dependency, and the maintenance of fear – that disempower victims, hinder recognition of the crime, and block opportunities for assistance. Understanding these mechanisms requires a multidisciplinary approach that brings together criminology, psychology, social work, medicine, law, and public policy.*

This paper aims to synthesize empirical and theoretical evidence on the mechanics of emotional control in sexual exploitation, identify key points of intersection between professional fields, and offer practical recommendations for prevention, early detection, and intervention.

The structure of emotional control includes deception and manipulation; financial, social, and emotional dependency; fear and instrumentalization.

The problem highlighted in the title interprets intersections between different professional fields: criminology and law enforcement; psychology and psychotherapy; social work; medicine and public health; law and policy; education, media, and prevention.

Key barriers and operational challenges related to the problem include:

- *Low accountability and poor coordination among services; lack of standard procedures for recognizing emotional coercion.*
- *Legal and language barriers; fear of deportation or criminal sanctions.*

- *Financial and resource constraints of support services; cultural and religious factors affecting help-seeking.*

Emotional traps and control based on deception, dependency, and fear are a core mechanism in sexual exploitation and make human trafficking particularly difficult to detect and disrupt. An adequate response requires a coordinated, multi-sectoral effort that combines investigation, health care, social support, legal protection, and preventive education. Applied together, these measures can reduce vulnerability, improve victims' recovery, and increase perpetrators' legal accountability.

Keywords: *human trafficking, deception, threats, violence, coercion, victims, vulnerable groups, prevention*

Въведение

Трафикът на хора представлява форма на съвременно робство и се проявява по различни начини. Той включва всичко: от принудителна проституция до използване на работници под заплаха от депортация или насилие. По света милиони мъже, жени и деца стават жертви на трафиканти и са лишени от основното си право на свобода.

Трафикът на хора е престъпление срещу човешките права, включва набиране, превоз и експлоатация чрез сила, измама или заблуда с цел печалба. Трафикът на хора се различава от нелегалното пресичане на граници – той се основава на експлоатация и не винаги включва преминаване на държавни граници. Това явление е морално неприемливо и представлява престъпление, за което законите във всички държави предвиждат наказание лишаване от свобода⁹⁷.

Най-разпространените форми на трафик на хора включват експлоатация за сексуални цели, трудова експлоатация и други форми на принудителен труд. При сексуалният трафик жертвите

---

⁹⁷ Закон за борба с трафика на хора. Обн. ДВ. бр.46 от 20 Май 2003 г., изм. и доп. ДВ. бр.81 от 15 Октомври 2019 г. <https://lex.bg/laws/ldoc/2135467374>; Наказателен кодекс. Обн. ДВ. бр.26 от 2 Април 1968 г., доп. ДВ. бр.87 от 17 Октомври 2025 г. Раздел IX. Трафик на хора (Нов – ДВ, бр. 92 от 2002).. <https://lex.bg/laws/ldoc/1589654529>; Закон за подпомагане и финансова компенсация. В сила от 01.01.2007 г. Обн. ДВ. бр.105 от 22 Декември 2006 г., доп. ДВ. бр.84 от 6 Октомври 2023 г. <https://lex.bg/laws/ldoc/2135540550> (последно посетен на: 26.10.2025).

са подлагани на манипулация или насилие, за да бъдат принудени да извършват сексуални действия, от които трафикантите печелят пари. Той се различава от проституцията, тъй като при трафика има експлоатация и липса на свободно съгласие⁹⁸.

Сексуалната експлоатация е един от най-разрушителните аспекти на трафика на хора⁹⁹. Агресорите често не използват единствено физическо насилие, а изграждат сложни емоционални механизми – лъжа, изграждане на зависимост и поддържане на страх – които обезсилват жертвите, затрудняват разпознаването на престъплението и блокират възможностите за помощ. Разбирането на тези механизми изисква мултидисциплинарен подход, обединяващ криминология, психология, социална работа, медицина, право и обществена политика.

Цели

Настоящото изложение цели да синтезира емпирични и теоретични данни за механиката на емоционалния контрол при сексуална експлоатация, да идентифицира ключовите пресечни точки между професионалните направления и да предложи практически препоръки за превенция, ранно разпознаване и интервенция.

За постигане на целта се изпълняват задачите:

1. Да се анализират механизмите на вербуване и първоначалната измама (лъжата), чрез които жертвите влизат в ситуации на сексуална експлоатация.
2. Да се изследват различните форми на зависимост (икономическа, емоционална и социална), които поддържат експлоатацията и възпрепятстват опитите за бягство или търсене на помощ.
3. Да се картографират тактиките на контрол, основно базирани на страха (физическа, психологическа и институционална), и тяхното въздействие върху поведението и решението на жертвите.

---

⁹⁸ Пушкова, И. *Трафикът на хора*. София: „Сибис“, 2012.

⁹⁹ Попов, Хр. *Трафик на жени*. София: „Лик“, 2007.

4. Да се съпоставят международни и национални примери (изследвания, доклади и статистики), за да идентифицирам общи модели и специфични местни особености.
5. Да се формулират практически препоръки за превенция, подобряване на идентификацията на жертви и политики за подкрепа и реинтеграция, адресиращи лъжата, зависимостта и страха.

Основен изследователски въпрос е: Как функционира системата на сексуалната експлоатация чрез взаимодействието на лъжа, зависимост и страх – и по какъв начин тези механизми възпират жертвите от търсене на помощ и възстановяване?

Включени са подвъпросите:

1. Какви са най-често използваните техники за измама и вербуване?
2. Какви форми на икономическа и емоционална зависимост създават трафикантите?
3. Какви методи за контрол на базата на страх се използват най-често?

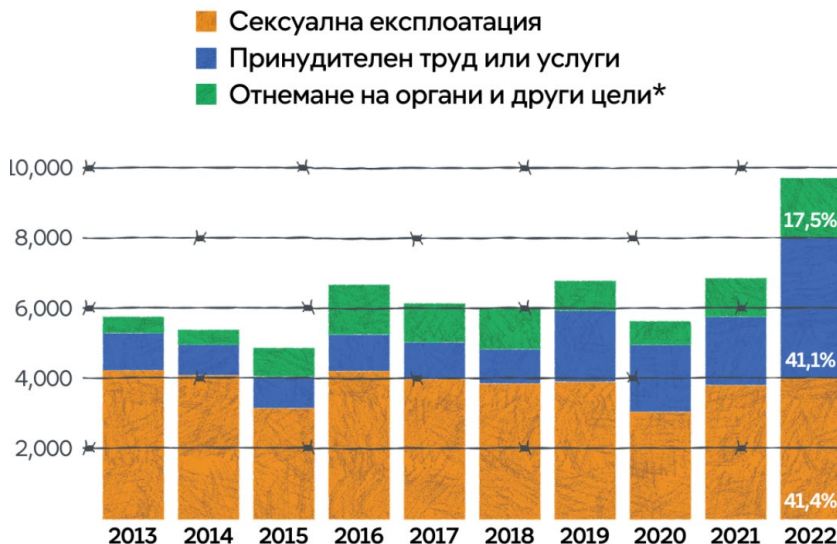
Методология

Прилага се смесена методология, като се интегрират качествени и количествени източници за по-пълно разбиране на феномена. Анализират се вторични статистически данни, като се извличат и анализират данни от Националния статистически институт (за безработица, миграция, демография, престъпност) и международни бази (IOM, UNODC) за оценка на мащаба и профила на уязвимите групи. Провежда се систематично търсене и анализ на академична литература, доклади на ООН/IOM/NGO и правителствени документи, фокусирани върху механиките „лъжа, зависимост, страх“.

Трафик на хора – сексуална експлоатация

В България и в ЕС сексуалната експлоатация е най-разпространената и високодоходна форма. Жертвите най-често са жени и деца¹⁰⁰.

Жертви на трафик на хора в ЕС по категории

*Сред другите цели са измами с помощи, криминални дейности и принудителна просяка.

Сумата на трите категории не се равнява на общата сума на жертвите. Това е така, защото някои страни са представили данни само за общата сума, не и за отделни категории.

Източник: Евростат [crim_thb_vexp] - последните налични данни са от 2022 г.

Европейски парламент

Фигура 1. Жертви на трафик на хора по категории¹⁰¹

¹⁰⁰ Банкова, В. *Проблеми и тенденции при трафика на хора в Р България*. – В: „Научни трудове на УНСС“, бр. 3. София: 2023, с. 247-260. Достъпно на: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1175865> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹⁰¹ Източник: Евростат. 2025. Достъпно на: https://commission.europa.eu/resources/statistics/search-eurostat-statistics_bg (последно посетен на: 26.10.2025).

В ЕС за периода 2017 – 2018 г. са регистрирани 14 145 жертви, 50% от които са за сексуална експлоатация¹⁰². В световен мащаб трафикът носи около 150 млрд. USD годишно; 2/3 от печалбите идват от сексуална експлоатация¹⁰³. За периода 2005 – 2009 г. между 11 000 и 21 000 секс работнички от България са работили в други страни от ЕС, генерирайки около 1.5 млрд. евро ($\approx 2.6 - 2.7\%$ от БВП за периода).¹⁰⁴. В Р България през 2021 г. броят на пострадалите лица от трафик на хора е 385, от които 324 жени (от тях – 17 непълнолетни) и 100 мъже. Доминиращата форма продължава да бъде трафикът на жени и момичета с цел използването им за развратни действия¹⁰⁵. Действителният мащаб е значително по-голям поради скритата природа на престъплението и липсата на централизирана статистика¹⁰⁶. Официалните регистри на престъпността¹⁰⁷ (раздел XXVI) често не отразяват реалния мащаб на трафика, което изисква комбиниране на статистически данни с качествени изследвания и доклади на НПО.

Идентифицирането на жертви на трафик е многопластов процес, който отнема време и изисква сътрудничеството на различни професионалисти. Те следят за признаци, че дадено лице

---

¹⁰² Банкова, В. Проблеми и тенденции при трафика на хора в Р България. Достъпно на: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1175865> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹⁰³ Банкова, В. Проблеми и тенденции при трафика на хора в Р България. – В: Научни трудове на УНСС, бр. 3. София: 2023, с. 247 – 260. Достъпно на: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1175865> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹⁰⁴ Център за изследване на демокрацията. *Трафикът на хора за сексуална експлоатация в България: Финансови аспекти и прането на пари*. 2018. Достъпно на: <https://csd.eu/bg> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹⁰⁵ Банкова, В. *Проблеми и тенденции при трафика на хора в Р България*. – В: Научни трудове на УНСС, бр. 3. София: 2023, с. 8. Достъпно на: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1175865> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹⁰⁶ Trepanier, M. *Trafficking in women for purposes of sexual exploitation: a matter of consent?* Directorate-General for Research. Civil Liberties Series. 2000. PE 288.127. Available at: https://www.europarl.europa.eu/workingpapers/libe/pdf/109_en.pdf.

¹⁰⁷ НСИ. *Статистически годишник 2024*. 2025. Достъпно на: <https://www.nsi.bg/publications/statisticheski-godishnik-2024-9095> (последно посетен на: 26.10.2025).

може да е жертва, и работят заедно, за да осигурят достъп до подкрепа и защита. За да бъде разпознат трафик, е необходимо да има информация в три взаимосвързани области, които съвместно характеризират това престъпление:

- Действие – например набиране, транспортиране, прехвърляне, укриване или приемане на хора; промяна или установяване на контрол над дадени лица.
- Средства – използване на заплахи, сила, принуда, измама, отвлечане, злоупотреба с власт или експлоатация на уязвимо положение.
- Цел на експлоатацията – най-често сексуална експлоатация (включително в рамките на проституцията), принудителен труд, робство, подчинение или отнемане на органи¹⁰⁸.

Регионалните различия в нивата на безработица и доходите¹⁰⁹ създават условия за икономическа уязвимост. Това е важен фактор, използван от трафикантите при предлагане на измамни трудови възможности. Особено внимание трябва да се обръща на уязвими групи: мигранти, непълнолетни, хора работещи в секс индустрията, лица с ограничени разрешения за работа или пребиваване, както и работещи в сектори с по-малка регулация (грижи за хора, строителство, ресторантьорство, домашни помощници)¹¹⁰. Младата възраст, вътрешна миграция и демографски дисбаланси (младежка безработица в определени региони¹¹¹) създават „пул“ от потенциални жертви за трафи-

---

¹⁰⁸ *Двустранни българо-швейцарски насоки за идентифициране, подкрепа и насочване на жертви на трафик на хора*. София: Фондация „Асоциация Анимус“, 2018. Достъпно на: <https://animusassociation.org/wp-content/uploads/2018/12/BG-Guidelines-Short.pdf>

¹⁰⁹ НСИ. *Статистически годишник 2024* (раздел V – VI) (2025). Достъпно на: <https://www.nsi.bg/publications/statisticheski-godishnik-2024-9095> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹¹⁰ *Двустранни българо-швейцарски насоки за идентифициране, подкрепа и насочване на жертви на трафик на хора*. София: Фондация „Асоциация Анимус“, 2018. Достъпно на: <https://animusassociation.org/wp-content/uploads/2018/12/BG-Guidelines-Short.pdf>

¹¹¹ НСИ. *Статистически годишник 2024*. 2025. Достъпно на: <https://www.nsi.bg/publications/statisticheski-godishnik-2024-9095> (последно посетен на: 26.10.2025).

кантите и улесняват обещанията за „по-добър живот“. Миграцията и пътуванията (туризъм) са канали за трансфер¹¹².

Прокуратурата и научните анализи сочат, че в България проституцията и трафикът на хора с цел сексуална експлоатация са взаимосвързани явления: разрастването на вътрешната проституция подпомага износа на жени в трансгранични мрежи за сексуална експлоатация¹¹³. Авторите приемат модела „проституция като форма на експлоатация и насилие“, което налага активна държавна защита на жертвите¹¹⁴.

Проактивният подход е ключов, тъй като жертвите обикновено не се самоопределят като такива. Често те споделят, когато придобият доверие: за натрупани дългове, за задачи, които не искат да изпълняват, за дребни измами, на които са били подложени, или за унижения и изнудване срещу тях или децата им.

Основни механизми: лъжа, зависимост и страх

Структурата на емоционалния контрол включва: лъжа и манипулация; финансово, социално и емоционално обусловена зависимост; страх и инструментализация. Протоколът от Палермо дефинира измамата като едно от ключовите средства, като измамното обещание за работа/заплата често е първа стъпка към сексуална експлоатация¹¹⁵.

---

¹¹² ЕС. *Трафик на хора: борбата на ЕС срещу експлоатацията*. 2023. Достъпно на: <https://www.europarl.europa.eu/topics/bg/article/20230921STO05705/trafik-na-khора-borbata-na-es-sreshchu-eksplоatatsiata> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹¹³ Терзиев, В., Бонев, Х. *Система за управление на превенцията на проституцията в България* (Prostitution Prevention Management System in Bulgaria). 2018. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3303831> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3303831> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹¹⁴ Терзиев, В., Бонев, Х. *Система за управление на превенцията на проституцията в България* (Prostitution Prevention Management System in Bulgaria). 2018. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3303831> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3303831> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹¹⁵ Банкова, В. *Проблеми и тенденции при трафика на хора в Р България*. – В: Научни трудове на УНСС, бр. 3. София: 2023, с. 247-260. Достъпно на: <https://www.ceool.com/search/article-detail?id=1175865> (последно посетен на: 26.10.2025).

Трафикантите еволюират: от открито насилие към по-изтънчени форми на измама и „делки“, изграждане на емоционални връзки и фалшиви обещания¹¹⁶. Сексуалната експлоатация по модела на трафика на хора често се осъществява чрез комбинация от измама, икономическа и емоционална зависимост и постоянен страх. Измамата привлича жертвата с обещания за работа или подобрен живот; след това контролът се поддържа чрез задържане на документи, налагане на дългове и изолация, а заплахите и насилието възпират опитите за бягство. Тактиките работят заедно, за да капсулират жертвата в система на зависимост, където срамът, вината и хроничната травма снижават способността ѝ да търси помощ¹¹⁷.

Данните за достъпа до интернет и използването му¹¹⁸ подкрепят тезата, че дигиталните платформи служат като канал за рекрутмънт и измама. Методът "Loveboy" е особено коварен модел на манипулация, при който трафикантите се представят за романтични партньори на жертвите. Процесът започва с облизване на жертвата с подаръци, внимание и обещания за любов, последвано от систематична изолация от подкрепящата среда. След това жертвите са принуждавани към проституция под претекст, че това е „доказателство за любов“, а накрая контролът се поддържа чрез насилие и заплахи.

От лично проведено изследване в социалните мрежи за периода м. октомври 2024 – м. октомври 2025 г. се установи, че трафикантите използват механизма на изграждане на емоционална зависимост, при което избират уязвими хора (момичета/жени със семейни проблеми, самотни хора). Социална изолация и липса на подкрепяща мрежа правят хората уязвими на емоционални мани-

---

¹¹⁶ Милчова, М. *Трафикът на хора в България*. – В: 50 години катедра Икономическа социология : Сборник с доклади от научна конференция, УНСС, 29 април 2025 г. София: 2025, с. 1115 – 1121. URL: <https://www.cceol.com/search/chapter-detail?id=1332438> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹¹⁷ *Двустранни българо-швейцарски насоки за идентифициране, подкрепа и насочване на жертви на трафик на хора*. София: Фондация „Асоциация Анимус“, 2018. Достъпно на: <https://animusassociation.org/wp-content/uploads/2018/12/BG-Guidelines-Short.pdf>.

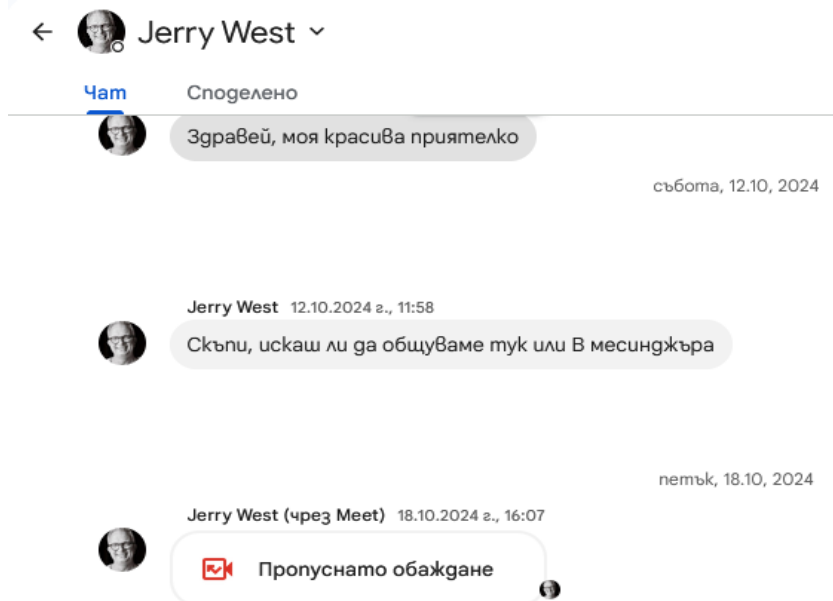
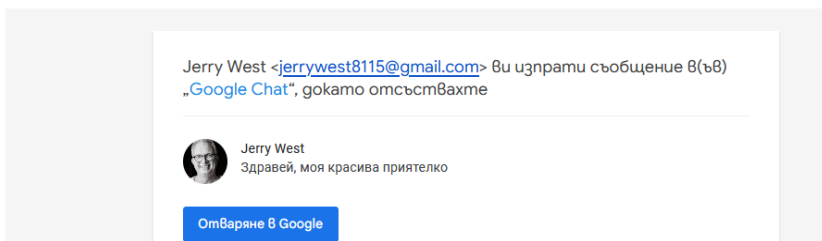
¹¹⁸ НСИ. *Статистически годишник 2024*. Раздел XXIV. 2025. Достъпно на: <https://www.nsi.bg/publications/statisticheski-godishnik-2024-9095> (последно посетен на: 26.10.2025).

пулации. Трафикантът играе ролята на подкрепящ партньор: „обг-рижва“, „изслушва“, създава чувство за близост и доверие. Последващото искане е да напуснат заедно или да се преместят в обещаваща по-добра среда.

Jerry West <jerrywest8115@gmail.com> ви изпрати съобщение в Google Chat, gokamo отсъствахте [Вж. поща](#) x

Jerry West (via Google Chat) <chat-noreply@google.com>
go мен ▾

сб, 12.10.2024 г., 10:43 ☆

Alejandro Pankov <alejandropankov57@gmail.com>
до мен ▾

нд, 1.12.2024 г., 12:40

Един прикачен файл • Сканирано от Gmail ⓘ Добавяне в Диск

Facebook user

Facebook user

AUG 2, 2024 AT 11:29 AM

Fan, How are you doing? Thank for being a fan and liking my page and movie, my God bless you

AUG 2, 2024 AT 11:45 AM

????

MAR 7 AT 4:10 AM

I am deeply appreciative of your kind words and kind compliments. I am quite busy, and I sincerely apologize for the delayed response. If you would be kind enough to add me on my temporary WhatsApp number, I would be grateful. My number is +44 7404 276604.

Zenel Menko ✓

Zenel Menko ✓

[View profile](#)

NOV 29, 2024 AT 1:12 AM

hello 🙋

Facebook user

Facebook user

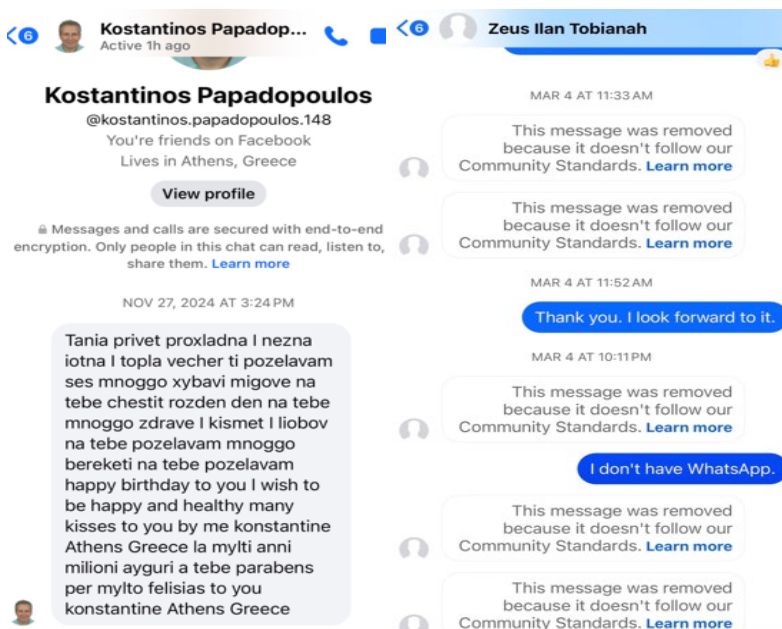
Unread messages

DEC 24, 2024 AT 7:41 PM

Всъщност майка ми е от България, не мога да говоря български, но използвам преводача

Обичам хората си и винаги обичам да знам за тях. Винаги посещавам София, където живеем, но в момента съм в САЩ

Фигура 2. Кореспонденция¹¹⁹

Лъжа като първична тактика чрез измамните оферти и фалшивите договори са началните стъпки, които обезсилват способността на жертвата да прецени риска. Прилага се психическа тормоz и изолация от външния свят. „Новите“ технологии и сайтове за фалшиви брачни агенции и обяви улесняват рекрутмента и го правят по-трудно проследим¹²⁰.

Следва икономическа зависимост, като възлагане на „дълг“ за път, квартира, „посреднически“ такси; задължителни заеми, които „врзват“ жертвата. Налага се контрол чрез заплахата от насилие или отнемане на доходи, изнудване с лични данни/снимки. Накрая се достига до страх и заплахи чрез пряко физическо насилие или заплахи за семейството в страната. Използват се административни

¹¹⁹ Източник: Авторът.

¹²⁰ Jolluck, K. R. *Combating the Trafficking of Women in Eastern Europe*. – In: CDDRL, 2012. Available at: https://fsi9-prod.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/Jolluck_Trafficking_Final.pdf

бариири като отнемане на документи, сплaшване с полиция/миграционни власти. Страхът (от наказание, от отмъщение към семейство, от административни мерки) задържа жертвите в експлоатация дълго време. Психологическите механизми (изолация, нормализиране на малтретиране, депривация на свобода) улесняват трайната експлоатация¹²¹, а публичните дискурси (и политики) често пренебрегват сложните механизми на вербуване, включително емоционалната зависимост. Политическият фокус върху „външния напад“ (жени идващи от Източна Европа) прикрива вътрешни механизми на въздействие: обещания за работа/по-добър живот, романтични стратегии, използвани от трафикантите¹²².

Контролът над жертвите се осъществява чрез добре структурирана триада от манипулативни техники. Първо, трафикантите използват лъжи – от фалшиви обещания за любов до измамни предложения за работа, създавайки илюзия за по-добро бъдеще. След това се изгражда зависимост – емоционална, икономическа и социална, като жертвата постепенно губи всякаква автономия. Накрая, контролът се затвърждава чрез страх – от физическо насилие, заплахи към близките или страх от депортиране при жертвимигранти. Заедно тези три механизма създават „невидими окови“, които често са много по-трудни за разкъсване от физическите.

Организираните структури задържат приходи, налагат „крими-ренти“ и почти винаги изискват отчисления – за много жени е почти невъзможно да запазят парите си сами; едва около 5% нямат сводник. Това създава икономическа и институционална зависимост¹²³.

---

¹²¹ Милчова, М. *Трафикът на хора в България*. 50 години катедра Икономическа социология: Сборник с доклади от научна конференция, УНСС, 29 април 2025 г. София: 2025, с. 1115 – 1121. URL: <https://www.ceeol.com/search/chapter-detail?id=1332438> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹²² Кюнсел, Дж. *Германският дебат относно трафика на жени: "наплив на проститутки от Източна Европа"* – В: Критика и хуманизъм, 2009, кн. 30, 3/2009, с. 143 – 162. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=27006> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹²³ Терзиев, В., Бонев, Х. *Система за управление на превенцията на проституцията в България* (Prostitution Prevention Management System in Bulgaria).

**Лъжа
и заблуда**

Трафикантите обещаваат „работа“, пари, безопасност или документи — създават фалшива перспектива/възможност, която привлича жертвата.

Измама/заблуда е едно от средствата за осъществяване на трафик.

Последствия: жертвата попада в ситуация, в която започва да извършва нежелани сексуални услуги, вярвайки, че няма друг изход.

**Създаване на
зависимост
(икономи-
ческа, емо-
ционална,
институцио-
нална)**

Контрол чрез дългове, задържане на документи, ограничен достъп до ресурси и изолация.

Жертвите споделят за „нарастващи дългове“ и липса на независимост.

Зависимостта се задълбочава чрез ограничаване на информационния и социален контакт (изолация), манипулация на надеждите за евентуално подобрене (надежда за разрешително, работа, парично възнаграждение).

Постоянната нужда за изпълняващо очаквания, контрол върху движенията и социални контакти довежда до емоционална изолация и понижаване на способността за рационално действие.

**Страх
и заплаха**

Използване на насилие, заплахи, изнудване и страх от извършителите или от правните/социални последици (страх от властите в страната на дестинация или от връщане в родината).

Страхът е често срещана причина жертвите да не търсят помощ.

Страхът се поддържа чрез риска от наказание, физическа вреда, заплахи към близки или заплахи за „изобличаване“ пред институциите и обществото.

Често тези техники действат едновременно – заблуда при наемане; след това икономическо принуждение (дългове) и изола-

2018. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3303831> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3303831> (последно посетен на: 26.10.2025).

ция; и постоянни заплахи, които да запазят контрола и да предотвратят бягство/търсене на помощ¹²⁴.

Пътят на зависимостта е циклична структура, която започва с вербуването – първоначалния контакт, който се базира на измамни обещания за работа, любов или по-добър живот. Следва манипулацията – изграждане на фалшиво доверие и зависимост. После идва изолацията – откъсване от подкрепящата среда, семейството и приятелите. След това настъпва експлоатацията – същинската цел на целия процес. Накрая цикълът се затваря чрез страха, който се използва за поддържане на контрола и потенциално за връщане към началото на цикъла. Важно е да се отбележи, че този цикъл не е еднократен – той може да се повтаря многократно, като всеки етап укрепва предишния и задълбочава контрола над жертвата.

Фигура 3. Пътят на зависимостта¹²⁵

Сексуалната експлоатация често се проявява чрез комбинация от видими и по-деликатни признаци, които заедно очертават картината на контрола и злоупотребата. Явни индикатори включ-

¹²⁴ Двустранни българо-швейцарски насоки за идентифициране, подкрепа и насочване на жертви на трафик на хора. София: Фондация „Асоциация Анимус“, 2018. Достъпно на: <https://animusassociation.org/wp-content/uploads/2018/12/BG-Guidelines-Short.pdf>.

¹²⁵ Източник: Авторът.

ват физически наранявания и следи от насилие, липса на лични документи или документи, държани от „посредник“, както и случаи, в които хора извършват сексуални услуги в контролирана среда – публични домове, улица или хотели. Тези външни белези често се допълват от поведенчески и социални индикатори: израз на постоянен страх от извършителите, отказ да се свържат със семейството или институциите, нарастващи дългове, ограничения в движението и строг контрол върху финансите. Жертвите често демонстрират недостатъчно познание за правата си; при запитвания могат да реагират изключително пасивно или, обратно, уплашено. Наблюдават се и несъответствия в разказите за това как са пристигнали или чести промени в историята – явление, което може да бъде резултат както от манипулация, така и от опит да се прикрие истинската ситуация поради срам или страх¹²⁶.

Обществото и институциите често възприемат, че жените са „избрали“ проституцията, докато в действителност много случаи са резултат от натиск, бедност и насилие – това подкопава възможността за помощ и повишава чувството за вина/срам у жертвите¹²⁷. Законодателни инициативи и контролни кампании (напр. предлагане на санкции за клиенти или криминализация на „насърчаването на проституцията“) биват представяни като мерки за защита, но едновременно с това могат да засилят стигмата и страховете на жертвите – особено мигрантските жени. Тоест страхът тук функционира и като инструмент официално легитимиран контрол. Засилването на проверки и полицейски акции (понякога предизвикани от медийни изяви) може да доведе до допълнително маргинализиране и уязвимост¹²⁸.

---

¹²⁶ *Двустранни българо-швейцарски насоки за идентифициране, подкрепа и насочване на жертви на трафик на хора*. София: Фондация „Асоциация Анимус“, 2018. Достъпно на: <https://animusassociation.org/wp-content/uploads/2018/12/BG-Guidelines-Short.pdf>

¹²⁷ Терзиев, В., Бонев, Х. *Система за управление на превенцията на проституцията в България* (Prostitution Prevention Management System in Bulgaria). 2018. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3303831> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3303831> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹²⁸ Кюнсел, Дж. *Германският дебат относно трафика на жени: „наплив на проститутки от Източна Европа“*. – В: Критика и хуманизъм, кн. 30, бр. 3.

Емоционални капани – психологически механизми

Газлайтинг:

системна манипулация на възприятията на жертвата, омаловажаване на преживяното, което води до съмнение в собствените чувства и решения.

Вина и срам:

трафикантите предизвикват усещане за вина (например, че жертвата „дължи“ за извършеното пътуване или „издържане“), което блокира търсенето на помощ; документът посочва, че жертвите могат да се страхуват да не бъдат „изобличени“.

Надежда и „любовно напрежение“:

някои експлоататори създават илюзия за емоционална връзка, обещават грижа или партньорство, за да задържат жертвата (романтична или псевдопартньорска манипулация).

Хиперзависимост:

жертвата започва да разчита на експлоататора за основни нужди (дом, храна, документи), което е фактор за дългосрочна зависимост.

Травма и блокиране на решенията:

хронична заплаха и травма водят до обърканост, проблеми с паметта или вземането на решения – подчертаваме необходимостта от период за възстановяване и размисъл (30 дни) преди разпити и взимане на решения.

София: 2009, с. 143 – 162. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=27006> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹²⁹ Източник: Шахбазян, Л., Апостолов, Г. *Рисково поведение в интернет и трафик на хора. Второ преработено издание*. София: НЦБИ, Фондация „Приложни изследвания“, 2015. Достъпно на: <https://www.safenet.bg/wp-content/uploads/2015/05/handbook-peers.pdf>

Газлайтинг:

системна манипулация на възприятията на жертвата, омаловажаване на преживяното, което води до съмнение в собствените чувства и решения.

Вина и срам:

трафикантите предизвикват усещане за вина (например, че жертвата „дължи“ за извършеното пътуване или „издържане“), което блокира търсенето на помощ; документът посочва, че жертвите могат да се страхуват да не бъдат „изобличени“.

Надежда и „любовно напрежение“:

някои експлоататори създават илюзия за емоционална връзка, обещават грижа или партньорство, за да задържат жертвата (романтична или псевдопартньорска манипулация).

Хиперзависимост:

жертвата започва да разчита на експлоататора за основни нужди (дом, храна, документи), което е фактор за дългосрочна зависимост.

Травма и блокиране на решенията:

хронична заплахата и травмата водят до обърканост, проблеми с паметта или вземането на решения – подчертаваме необходимостта от период за възстановяване и размисъл (30 дни) преди разпити и взимане на решения.

Въздействието на сексуалната експлоатация върху жертвата е многопластово и се проявява както краткосрочно, така и дългосрочно. На психологическо ниво жертвите често развиват тревожност, депресия и посттравматично стресово разстройство (ПТСР), придружени от дълбоко чувство за вина и срам. Ретравматизацията, която може да настъпи по време на разпити или съдебни процедури – например при многократно разпитване или при присъствието на обвиняемия в залата – допълнително задълбочава травмата и изисква специализиран подход при процесуалните дейст-

вия. Социално-икономическите последици включват загуба на социални връзки, икономическа нестабилност и сериозни затруднения при реинтеграция в обществото и трудовия пазар. В правната сфера жертвите имат конкретни права – право на информация, период за възстановяване и размисъл (30 дни), достъп до консултиране, безопасно настаняване, правна помощ и възможност за обезщетение – но често срещат процедурни трудности, които могат да усложнят процеса и да ги изложат на допълнителен стрес¹³⁰.

Психологическите последици от трафика и експлоатацията са дълбоки и комплексни. Голяма част от тях страдат и от комплексно PTSD, което се характеризира с по-тежки и продължителни симптоми поради продължителното и повтарящо се насилие. Важно е да се разбере, че дори след физическото освобождаване, психологическите последици могат да продължат с години и изискват специализирана, дългосрочна терапевтична подкрепа.

Мултидисциплинарна координация

Маркираният в заглавието проблем интерпретира пресечни точки между различни професионални направления: криминология и правоприлагане; психология и психотерапия; социална работа; медицина и обществено здраве; право и политика; образование, медии и превенция.

Ефективният отговор на трафика на хора изисква мултидисциплинарна координация между шест ключови сектора. Полицията има решаваща роля в идентификацията на жертвите и наказателното преследване на трафикантите. Психологическата подкрепа е от критично значение за преодоляване на травмата и възстановяване. Социалната работа осигурява практическа помощ и ресурси за реинтеграция. Медицинските специалисти адресират физическите и менталните здравни проблеми. Юристите осигуряват правна подкрепа и защита на правата на жертвите. През 2011 г. Европейският парламент одобри директивата срещу трафика на

---

¹³⁰ *Двустранни българо-швейцарски насоки за идентифициране, подкрепа и насочване на жертви на трафик на хора*. София: Фондация „Асоциация Анимус“, 2018. Достъпно на: <https://animusassociation.org/wp-content/uploads/2018/12/BG-Guidelines-Short.pdf>

хора¹³¹, за да създаде условия за защита на жертвите и наказване на трафикантите. Директивата цели да предотврати трафика и предвижда различни мерки за подкрепа на мъжете и жените жертви, тъй като причините за трафика са различни. Директивата за изменение на Директива (ЕС) 2024/1712 актуализира Директива 2011/36/ЕС¹³² чрез разширяване на обхвата ѝ с нови форми на експлоатация и чрез задължение държавите членки да налагат санкции на лица, които умишлено използват услуги, предоставяни от жертви на трафик. Освен това се затяга криминализацията и се предоставят по-мощни разследващи и наказателно-правни инструменти на публичните органи, както и по-ефективни механизми за подпомагане и защита на жертвите. НПО секторът допълва институционалния отговор с гъвкави услуги. Трите ключови принципа, върху които се основава координацията, са: постоянна комуникация между секторите, прилагане на травма-информиран подход във всички интервенции и съгласувани процедури, които избягват повторна травматизация на жертвите.

Фигура 4. Мултидисциплинарна координация¹³³

¹³¹ Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него. Достъпна на: <https://eur-lex.europa.eu/BG/legal-content/summary/preventing-and-combating-trafficking-in-human-beings.html> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹³² Директива (ЕС) 2024/1712 на Европейския парламент и на Съвета от 13 юни 2024 година за изменение на Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него. Достъпна на: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1712/oj/bul> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹³³ Източник: Авторът.

За ефективна идентификация и подкрепа се препоръчва проактивен и многопрофилен подход. Ключово е обучението на полицаи, социални работници, медицински служители и представители на НПО да разпознават комбинираните индикатори, тъй като жертвите рядко сами се самоопределят като такива. Националната система за превенция (НСУПП) трябва да включва координация между МВР, съдебни органи, местна власт, НПО и международни партньори. Подчертана е нуждата от интегрирана комуникационно-информационна система¹³⁴. Осигуряването на период за възстановяване и размисъл от 30 дни е от съществено значение – време, през което пострадалите да получат консултиране и да се намират в сигурна среда, преди да вземат решения относно съдействие или връщане. При завръщане в родината жертвите често са отхвърлени, което повишава риска от повторно трафикиране¹³⁵. Помощта следва да бъде безусловна: достъп до кризисно настаняване, медицинска и психологическа грижа, транспорт, преводач и правна помощ трябва да се осигуряват независимо от сътрудничеството на жертвата с властите. При планиране на връщане или реинтеграция е необходима внимателна оценка на риска и изработване на индивидуален план за сигурност, който да отчита опасността както от страна на извършителите, така и от социалната среда¹³⁶.

---

¹³⁴ Терзиев, В., Бонев, Х. *Система за управление на превенцията на проституцията в България* (Prostitution Prevention Management System in Bulgaria). 2018. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3303831> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3303831> (последно посетен на: 26.10.2025).

¹³⁵ Fergus, L. *Trafficking in women for sexual exploitation*. Australian Institute of Family Studies – Commonwealth of Australia 2005. ISSN 1448-8167 (Online). Available at: https://www.academia.edu/download/75920631/acssa_briefing5.pdf

¹³⁶ *Двустранни българо-швейцарски насоки за идентифициране, подкрепа и насочване на жертви на трафик на хора*. София: Фондация „Асоциация Анимус“, 2018. Достъпно на: <https://animusassociation.org/wp-content/uploads/2018/12/BG-Guidelines-Short.pdf>

*Фигура 5. Прекъсване на веригата*¹³⁷

Особено внимание трябва да се отдели на подкрепата по време на правни процедури: жертвите следва да имат достъп до правна помощ, възможност за видеосвидетелстване и присъствие на придружител по време на разпит или в съдебната зала, с цел намаляване на ретравматизацията. Дългосрочната реинтеграция включва предоставяне на професионално обучение, социални услуги, психотерапия за ПТСР и мерки за икономическо овластяване, които да възстановят независимостта и да намалят риска от повторна експлоатация. Само интегриран, жертвено-ориентиран и защитен подход дава възможност за ефективна помощ и трайно възстановяване на хора, преживели сексуална експлоатация¹³⁸.

Успешната подкрепа на жертвите на трафик изисква структуриран подход с ясно дефинирани времеви рамки. В спешната фаза (0 – 72 часа) фокусът е върху осигуряване на физическа безопасност, медицински преглед, защита и първоначална оценка на нуждите. В краткосрочен план (1 – 4 седмици) се осигурява сигурно настаняване, психологическа първа помощ, достъп до документи и индивидуален план за подкрепа. Средносрочните интер-

¹³⁷ Източник: Автора.

¹³⁸ *Двустранни българо-швейцарски насоки за идентифициране, подкрепа и насочване на жертви на трафик на хора*. София: Фондация „Асоциация Анимус“, 2018. Достъпно на: <https://animusassociation.org/wp-content/uploads/2018/12/BG-Guidelines-Short.pdf>

венции (1 – 6 месеца) включват правен статут, групова терапия, образование и изграждане на подкрепяща мрежа. Дългосрочните мерки (над 6 месеца) се фокусират върху икономическа независимост, реинтеграция в общността, застъпничество и дългосрочна подкрепа за психичното здраве. Критично важно е всички интервенции да следват травма-информиран подход и да бъдат адаптирани към индивидуалните нужди на всяка жертва, като се зачита нейната автономия и право на избор.

За полицията има четири ключови препоръки за ефективна работа с жертви на трафик. Първо, специализираното обучение е абсолютно необходимо – служителите на първа линия трябва да могат да разпознават признаците на трафик и да разбират механизмите на емоционална манипулация. Второ, прилагането на жертвоцентричен подход означава провеждане на интервюта по начин, който предотвратява повторната травматизация, с участието на културни медиатори и психолози. Трето, ефективното междуинституционално сътрудничество е ключово – полицията трябва активно да участва в мултидисциплинарни екипи и да споделя информация с други служби. Четвърто, осигуряването на защита и анонимност на жертвите, особено когато те сътрудничат в съдебни производства, е от критично значение. Важно е разследването да се фокусира върху събиране на обективни доказателства, а не да разчита единствено на свидетелските показания на жертвите, което може да доведе до вторична виктимизация.

За здравеопазването има четири основни препоръки за работа с жертви на трафик. Първо, интегрирането на инструменти за скрининг в спешните отделения и първичната медицинска помощ е ключово за ранно идентифициране на жертвите. Второ, подробното и точно документиране на физическите и психологическите травми не само помага за адекватно лечение, но може да послужи и като доказателство в съдебни производства, избягвайки необходимостта от повторни прегледи и разкази. Трето, осигуряването на конфиденциална и защитена среда е от критично значение – жертвите трябва да бъдат прегледани насаме, без присъствието на лица, които могат да бъдат техни трафиканти или контролиращи ги фигури. Четвърто, здравните заведения трябва да имат ясни протоколи за координирано насочване към специализирана помощ – психологическа подкрепа, социални услуги и специализирани цен-

трове. Медицинският персонал заема уникална позиция като често първа точка на контакт за жертвите и може да играе решаваща роля в прекъсването на цикъла на експлоатацията.

За социалните услуги и НПО сектора, работещи с жертви на трафик, има четири ключови препоръки. Първо, изграждането на доверие и уважение към автономията на жертвата е фундаментално – това означава създаване на среда, в която жертвата постепенно възвръща контрола върху собствените решения. Второ, индивидуализираният кейс-мениджмънт е от критично значение – всяка жертва се нуждае от персонализиран план, който отчита нейните културни особености, възраст и специфични потребности. Трето, подкрепата за икономическа реинтеграция е ключова за дългосрочната независимост – това включва професионално обучение, трудова медиация и развитие на умения за самостоятелен живот. Четвърто, превенцията на вторична виктимизация означава внимателно планиране на процедурите, така че да се избегне многократното разказване на травматичния опит. В България съществуват различни услуги, включително кризисни центрове, национална линия за жертви, програми за реинтеграция и специализирани програми за трудова заетост.

За законодателите и политиците има четири ключови препоръки в борбата с трафика на хора. Първо, необходима е пълна хармонизация с международните стандарти – цялостно интегриране на Конвенцията на Съвета на Европа и релевантните Директиви на ЕС в националното законодателство. Второ, засилената защита за жертвите в съдебния процес е от критично значение – това включва законови гаранции за избягване на директна конфронтация с трафикантите и принцип за ненаказване на жертвите за престъпления, извършени под принуда. Трето, адекватното и устойчиво финансиране на специализираните услуги и програми е необходимо условие за ефективност – финансирането не трябва да зависи от нестабилни проектни източници. Четвърто, закономото регламентиране на превантивните политики, включително задължителни образователни програми в училищата и кампании за повишаване на обществената осведоменост. В рамките на ЕС има интересни законодателни иновации, които могат да служат като модели – например шведският модел за криминализиране на онлайн експлоатацията, холандският подход към финансовия трафик и

френската уредба на корпоративната отговорност за проследяване на веригите за доставки.

Въпреки всички усилия, борбата с трафика на хора продължава да се сблъсква с два типа предизвикателства. От институционална гледна точка, основните бариери са: липсата на координация между различните институции, недостатъчните ресурси и нестабилното финансиране, бюрократичните пречки за получаване на официален статут на жертва и недостатъчната подготовка на професионалистите от различни сектори. От социална гледна точка, основните предизвикателства включват: стигматизацията на жертвите, особено на тези от сексуална експлоатация, икономическата уязвимост в определени общности, недоверието към институциите поради предишен негативен опит и появата на нови форми на експлоатация чрез дигитални платформи. Преодоляването на тези бариери изисква комплексен подход, включващ политическа воля, адекватни ресурси, системно обучение на професионалисти и дългосрочни структурни промени.

Ключови бариери и операционални предизвикателства по проблема са от следното естество:

- Ниска отчетност и координация между служби; липса на стандартни процедури за разпознаване на емоционалната принуда.
- Юридически и езикови пречки; страх от депортация или криминални санкции.
- Финансови и ресурсни ограничения на услуги за подкрепа; културни и религиозни фактори, влияещи на търсенето на помощ.

Изпитва се нужда от централизирана база данни за жертвите. Наличен е недостатъчен капацитет и ресурси и необходимост от по-ефективно координиране и устойчиви мерки. Съществуват рискове от вторична виктимизация при разследване и правни процеси, което поражда нужда от защита на свидетели и ограничение на ненужни разпити.

Емоционалните капани и контролът, базирани на лъжа, зависимост и страх, са основен механизъм в сексуалната експлоатация и правят трафика на хора особено труден за разпознаване и прекратяване. Адекватният отговор изисква координирано, многопрофилно усилие, което комбинира разследване, здравна грижа,

социална подкрепа, правна протекция и превантивно образование. Приложени заедно, тези мерки могат да намалят уязвимостта, да подобрят възстановяването на жертвите и да увеличат наказателната отчетност на експлоататорите.

Препоръчителните мерки, извлечени от анализа, очертават цялостен подход, който съчетава криминални, социални и превантивни политики. Първо, проституцията и трафикът на хора трябва да се разглеждат като взаимосвързан проблем: ефективната стратегия срещу трансграничния трафик задължително включва мерки и за вътрешната проституция, тъй като тя често е основният източник и „коренна причина“ за износа на жени. Второ, е нужен консенсус между криминалната политика и хуманитарните мерки – законодателството трябва да бъде ясно и синхронизирано по отношение на понятията „трафик“ и „склоняване към проституция“, като това се комбинира с адекватна подкрепа за жертвите и реформи, насочени към ограничаване на корупцията, която пречи на разследванията и защитата. Трето, превенцията и възстановяването изискват икономически политики: програми за икономическо овластяване, професионално обучение и достъп до социални услуги намаляват уязвимостта на рисковите групи и понижават вероятността от повторна експлоатация. Четвърто, във фокуса на интервенциите следва да бъдат най-уязвимите групи – бедни населени слоеве, неграмотни лица, ромски общности и други, които са по-склонни да бъдат набелязани и експлоатирани; за тях е необходимо целево и културно чувствително подпомагане.

Подобряването на разследващите и наказателни механизми е ключово: това включва прилагането на адекватни наказателни текстове, по-ефективно преследване на организираната престъпност, борба с корупцията и системно обучение на полицията и социалните служби. Само чрез координиран, многостранен подход – обединяващ превенция, защита и справедливост – може да се намали както вътрешната проституция, така и трансграничният трафик за сексуална експлоатация.

Заклучение

Сексуалната експлоатация функционира чрез комбиниране на измама, икономическа и институционална зависимост и системен страх. Набирането често става чрез обещания за работа или легална дейност; след това организирани мрежи налагат финансов контрол (крими-ренти, отчисления), задържат документи и използват насилие и заплахи, за да поддържат зависимост. Емоционална зависимост, която преминава в икономическа и физическа зависимост, е многослойна система на контрол. Корупционните връзки и липсата на обществено признание на проблема подсилват усещането за безизходност у жертвите, които често възприемат проституцията като „последен избор“ за оцеляване. Триадата на контрола: лъжа, зависимост, страх, създава невидими окови, по-силни от физическите.

Настоящото изложение постигна своята цел и да анализира механизмите, чрез които сексуалната експлоатация функционира като система на контрол, базирана на измама, зависимост и страх, като предложи практически насоки за превенция, подобряване на идентификацията на жертвите и стратегии за подкрепа и реинтеграция. Изследването отговори на въпроса как взаимодействието между лъжа, емоционална и икономическа зависимост и различни форми на страх затруднява бягството и търсенето на помощ от страна на жертвите, както и кои мерки могат да разкъсат този цикъл.

Източници

1. **Банкова 2023:** Банкова, В. *Проблеми и тенденции при трафика на хора в Р България*. – В: Научни трудове на УНСС, бр. 3. София: 2023, с. 247–260. Достъпно на: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1175865> (Последно посетен на: 26.10.2025).
2. **Двустранни 2018:** *Двустранни българо-швейцарски насоки за идентифициране, подкрепа и насочване на жертви на трафик на хора*. София: Фондация „Асоциация Анимус“, 2018. Достъпно на: <https://animusassociation.org/wp-content/uploads/2018/12/BG-Guidelines-Short.pdf>

3. **Директива 2011:** Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него. Достъпна на: <https://eur-lex.europa.eu/BG/legal-content/summary/preventing-and-combating-trafficking-in-human-beings.html> (Последно посетен на: 26.10.2025).
4. **Директива 2024:** Директива (ЕС) 2024/1712 на Европейския парламент и на Съвета от 13 юни 2024 г. за изменение на Директива 2011/36/ЕС. Достъпна на: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1712/oj/bul> (Последно посетен на: 26.10.2025).
5. **Евростат 2025:** *Евростат*. 2025. Достъпно на: https://commission.europa.eu/resources/statistics/search-eurostat-statistics_bg (Последно посетен на: 26.10.2025).
6. **ЕС 2023:** ЕС. *Трафик на хора: борбата на ЕС срещу експлоатацията*. 2023. Достъпно на: <https://www.europarl.europa.eu/topics/bg/article/20230921STO05705/trafik-na-khора-borbata-na-es-sreshchu-eksploatatsiata> (Последно посетен на: 26.10.2025).
7. **ЗБТХ 2003:** *Закон за борба с трафика на хора*. Обн. ДВ. бр.46 от 20 Май 2003 г., изм. и доп. ДВ. бр. 81 от 15 Октомври 2019 г. Достъпно на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135467374> (Последно посетен на: 26.10.2025).
8. **ЗПФК 2007:** *Закон за подпомагане и финансова компенсация*. В сила от 01.01.2007 г. Обн. ДВ. бр.105 от 22 Декември 2006 г., доп. ДВ. бр. 84 от 6 Октомври 2023 г. Достъпно на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135540550> (Последно посетен на: 26.10.2025).
9. **Илчева 2019:** Илчева, М. *Наръчник на икономическите сектори за борба с трафика на хора*. София: „Център за изследване на демокрацията“, 2019. Достъпно на: <https://csd.eu/bg/publications/publication/toolkit-for-the-economic-sectors-to-combat-human-trafficking/> (Последно посетен на: 26.10.2025).
10. **Кюнкел 2009:** Кюнкел, Дж. *Германският дебат относно трафика на жени: „наплив на проститутки от Източна Европа“* – В: Критика и хуманизъм, кн. 30, бр. 3. София: 2009, с. 143–162. Достъпно на: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=27006> (Последно посетен на: 26.10.2025).

11. **Милчова 2025:** Милчова, М. *Трафикът на хора в България*. – В: 50 години катедра Икономическа социология: Сборник с доклади от научна конференция, УНСС, 29 април 2025 г. София: 2025, с. 1115–1121. Достъпно на: <https://www.cceol.com/search/chapter-detail?id=1332438> (Последно посетен на: 26.10.2025).
12. **НКБТХ 2018:** Национална комисия за борба с трафика на хора. *Трафик на хора – дефиниция, видове експлоатация*. 2018. Достъпно на: <https://antitraffic.government.bg/bg/help> (Последно посетен на: 26.10.2025).
13. **НСИ 2025:** НСИ. *Статистически годишник 2024*. 2025. Достъпно на: <https://www.nsi.bg/publications/statisticheski-godishnik-2024-9095> (Последно посетен на: 26.10.2025).
14. **Попов 2007:** Попов, Хр. *Трафик на жени*. София: „Лик“, 2007.
15. **Пушкова 2012:** Пушкова, И. *Трафикът на хора*. София: „Сибир“, 2012.
16. **Терзиев, Бонев 2018:** Терзиев, В., Бонев, Х. *Система за управление на превенцията на проституцията в България (Prostitution Prevention Management System in Bulgaria)*. 2018. Достъпно на: <https://ssrn.com/abstract=3303831> или <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3303831> (Последно посетен на: 26.10.2025).
17. **ЦИД 2018:** Център за изследване на демокрацията. *Трафикът на хора за сексуална експлоатация в България: Финансови аспекти и прането на пари*. 2018. Достъпно на: <https://csd.eu/bg> (Последно посетен на: 26.10.2025).
18. **Шахбазян, Апостолов 2015:** Шахбазян, Л., Апостолов, Г. *Рисково поведение в интернет и трафик на хора*. Второ преработено издание. София: НЦБИ, Фондация „Приложни изследвания“, 2015. Достъпно на: <https://www.safenet.bg/wp-content/uploads/2015/05/handbook-peers.pdf>
19. **Fergus 2005:** Fergus, L. *Trafficking in women for sexual exploitation*. Australian Institute of Family Studies – Commonwealth of Australia, 2005. Available at: https://www.academia.edu/download/75920631/acssa_briefing5.pdf
20. **Jolluck 2012:** Jolluck, K. R. *Combating the Trafficking of Women in Eastern Europe*. _ In: CDDRL, 2012. Available at: [221](https://fsi9-

</div>
<div data-bbox=)

prod.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/Jolluck_Trafficking_Final.pdf

21. **Trepanier 2000:** Trepanier, M. *Trafficking in women for purposes of sexual exploitation: a matter of consent?* Directorate-General for Research. Civil Liberties Series. 2000. PE 288.127. Available at: https://www.europarl.europa.eu/workingpapers/libe/pdf/109_en.pdf

МЕЖДУНАРОДНОПРАВНИ АСПЕКТИ НА ТРАФИКА НА ХОРА И СУРОГАТНОТО МАЙЧИНСТВО

ас. д-р Таня Костадинова

Резюме: В статията е представено развитието, понятието и видовете сурогатно майчинство. Анализирани са и определенията за трафик на хора съгласно Протокола от Палермо.

Основната цел на изследването е чрез изясняване на взаимовръзката помежду им да се посочи необходимостта от унифициране и приемане на международен договор, който да регулира сурогатството. Отделено е специално внимание и върху инициативите на глобално и регионално ниво за противодействие на трафика на хора.

В рамките на настоящата разработка е използван нормативния, правно-историческия, системно-структурния метод, както и този на логическа връзка и последователност, чрез които се постига обобщение на фактите.

Изводите от изследването са свързани с липсата на сурогатното майчинство сред посочените форми на експлоатация при трафика съгласно даденото международноправно определение в Протокола от Палермо. Тази промяна за първи път е въведена в европейското законодателство с приемането на Директива (ЕС) 2024/1712 на Европейския парламент и на Съвета от 13 юни 2024 г. за изменение на Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него.

Заключението е свързано с необходимостта от създаването и приемането на международен договор, който да регламентира сурогатството. Стриктното проследяване на целия процес ще създаде пречки пред възможността от експлоатация както на сурогатната майка, така и на детето.

Ключови думи: трафик на хора, сурогатно майчинство, Протокол от Палермо, Декларацията от Казабланка, Веронски принципи, Директива (ЕС) 2024/1712

Abstract: The article presents the development, concept, and types of surrogacy. It analyzes the definition of human trafficking according to the Palermo Protocol.

The main objective of the study is to clarify the interrelationship between them in order to highlight the need for the unification and adoption of an international treaty regulating surrogacy. Special attention is paid to global

and regional initiatives to combat human trafficking. This study uses the normative, legal-historical, systemic-structural, and logical-sequential methods to summarize the facts.

The conclusions of the study relate to the absence of surrogacy among the forms of exploitation in trafficking as defined in international law in the Palermo Protocol. This change was first introduced into European legislation with the adoption of Directive (EU) 2024/1712 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 amending Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims.

The conclusion relates to the need to create and adopt an international treaty regulating surrogacy. Strict monitoring of the entire process will create obstacles to the exploitation of both the surrogate mother and the child.

Keywords: human trafficking, surrogacy, Palermo Protocol, Casablanca Declaration, Veronese Principles, Directive (EU) 2024/1712

Кратък преглед на развитието на сурогатното майчинство

Сурогатното майчинство по своята същност не представлява нова концепция. То съществува още в древността и води началото си от библейски времена.¹³⁹Пример за това е историята от Стария завет за Сара и Авраам, които са женени, но не могат да имат свои деца. За това Сара предлага на съпруга си египетската слугиня Агар като сурогатна майка, която забременява и ражда син Исмаил.

Едновременно с това и в други цивилизации през вековете, открито или тайно, са разрешавали или одобрявали практиката на сурогатното майчинство.¹⁴⁰ В Древен Вавилон, около 1800 г. пр.н.е., е създаден Кодексът на Хамурапи. Това е забележителен документ, в който въпреки възприетото правило за моногамия сред законите съществува и един, който гласи: „Бездетна съпруга може да даде на съпруга си прислужница (която не е съпруга), за да му роди деца, които се считат за нейни“.¹⁴¹

Прави впечатление, че още в тези най-ранните етапи от развитието на сурогатно майчинство се очертават трудностите, про-

---

¹³⁹ History of Surrogacy: <https://creativefamilyconnections.com/blog/history-of-surrogacy/> (last visited Oct. 29, 2025).

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Brisden P.R. Surrogacy's Past, Present, and Future. – In: *Handbook of Gestational Surrogacy*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2016. p.1.

изтичащи в брака, както и сложната етична ситуация от конфликта между двете жени, претендиращи за ролята си на майка.¹⁴²

Днес, институтът претърпява съществени трансформации. Първоначално разглеждан като естествен процес, сурогатното майчинство се развива чрез медицински интервенции като изкуствена инсеминация и ин витро оплождане. Тази еволюция постепенно повдига морални, правни и социални въпроси в страни по целия свят. Подобна практика не може да се счита за безопасна, включително и приемлива за детето, тъй като се отнема от биологичната майка.¹⁴³ Въпреки това търсенето ѝ се увеличава в резултат на безплодие, еднополово родителство и напредъка в медицината.

Данните, свързани с глобалния пазар на сурогатно майчинство се оценява на 22,4 милиарда щатски долара през 2024 г. Очаква се да нарасне от 27,9 милиарда щатски долара през 2025 г. до 201,8 милиарда щатски долара през 2034 г.¹⁴⁴

По отношение на сурогатните майки, то те получават само малка част от общото възнаграждение, като по-голямата част от плащанията остават за посредниците.¹⁴⁵ Според наличната информация на сурогатните майки им се предоставя само от 10 до 27,5% от общата сума.¹⁴⁶

---

¹⁴² Mark E. Lones, A Christian Ethical Perspective on Surrogacy. – In: *Bioethics in Faith and Practice* 2, No. 1. 2016, p.24, https://digitalcommons.cedarville.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=bioethics_in_faith_and_practice

¹⁴³ Съгласно чл. 7 (1) от Конвенцията за правата на детето от 1989 г.:

1. Детето следва да бъде регистрирано незабавно след раждането му и от рождение има право на име, правото да придобие гражданство и доколкото е възможно, правото да познава и да бъде отглеждано от своите родители.

¹⁴⁴ Surrogacy Market – By Type, By Technology, By Age Group, By Service Provider – Global Forecast, 2025 – 2034: <https://www.gminsights.com/industry-analysis/surrogacy-market> (last visited Oct. 29, 2025).

¹⁴⁵ UN. Doc. A/80/158: The different manifestations of violence against women and girls in the context of surrogacy – Report of the Special Rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences, 14.07.2025

¹⁴⁶ Surrogacy Ring Accused of Exploiting Vulnerable Women in Argentina: <https://www.theguardian.com/world/2024/oct/22/surrogacy-ring-argentina> (last visited Oct. 29, 2025).

Понятие и видове сурогатно майчинство

В правната литература под сурогатно майчинство¹⁴⁷ или т.нар. сурогатство е възприето да се разбира практиката, при която жена (сурогатна майка) се съгласява да износи дете за друго лице или лица (условно наречени „възлагащи лица“) на базата на взаимна устна или писмена уговорка.¹⁴⁸ Същата се изразява в това детето да бъде предадено на „възлагащите лица“ след раждането, които стават негови законни родители.¹⁴⁹

Сурогатните майки обикновено са жени или момичета, които преди това са родили поне едно дете. Мотивацията им е различна като съществуват няколко основни причини за това: необходимостта да спечелят допълнителни средства, силното желание да родят дете, потребността да помогнат на другите или сантименталния майчински инстинкт.¹⁵⁰

В теорията делението на сурогатството на видове се прави въз основа на два критерия.¹⁵¹ Според генетичната връзка между сурогатната майка, детето и бъдещите родители, може да бъде категоризирано като традиционно, при което сурогатната майка е биологично свързана с детето. Тази форма се нарича още „нискотехнологично“ или „частично сурогатно майчинство“. Също така има

---

¹⁴⁷ Терминът произлиза от лат. дума „surrogate“. В началото на 15 век се възприема като „заместител, лице, назначено или упълномощено от властта да действа от името на друг“, от латинското *surrogatus*, минало причастие от *surrogare/subrogare* „поставям на мястото на друг, замествам“. Това е от асимилирана форма на *sub* – „на мястото на, под“ и *rogare* „да питам, да предлагам“, което означава буквално „да протегна (ръка)“. Първоначално през 1640 г. се е употребявал за епископи или съдии с общото значение „лице или нещо, което действа от името на или заема мястото на друг“. Значението на „жена, бременна с оплодената яйцеклетка на друга жена“ е документирано от 1978 г. Online Etymology Dictionary: <https://www.etymonline.com/word/surrogate>, (last visited Oct. 29, 2025).

¹⁴⁸ Sills, E. S., C. M. Healy. *Building Irish Families Through Surrogacy: Medical and Judicial Issues for the Advanced Reproductive Technologies*. In: *Reproductive Health*, 4 November 2008, p. 1.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Bhimji, S. *Womb for Rent: Ethical Aspects of Surrogate Motherhood*. – In: *Canadian Medical Association Journal*, vol. 137, 1987, p. 1133.

¹⁵¹ Marco, D. *Biotechnology and the Assault on Parenthood*. San Francisco, California. – In: *Ignatius Press*, 1991, p. 144

и гестационно, при което сурогатната майка не е генетично свързана с детето. Понякога се нарича още „високотехнологично“ или „пълно сурогатно майчинство“.¹⁵²

Днес, традиционното сурогатно майчинство почти не се използва, въпреки че все още е разрешено в законодателството на някои държави. В съвременната медицина обикновено се практикува гестационно сурогатно майчинство.

Другата класификация е свързана с възможността да бъде предоставено възнаграждение като в тази връзка се прави разлика между алтруистично и търговско сурогатно майчинство. При алтруистичното основната цел на сурогатната майка е да помогне на друга двойка да има дете. Следователно, в случая разходите¹⁵³ са ограничени до разумните такива, пряко свързани с бременността, предимно медицински такси, докато търговското сурогатно майчинство е свързано с печалба. По отношение на това какво включват, то те могат да се различават значително в законодателството на държави. Следователно е трудно да се определи къде свършва алтруизмът и започва бизнесът. Правата и отговорностите на всички страни, участващи в процеса се уреждат чрез споразумение за сурогатно майчинство.

Разгледаната систематизация на сурогатството разкрива взаимодействие между генетичното, гестационното и социалното родителство, което повдига сложни въпроси за това как да определяме семейните отношения и родителските права.¹⁵⁴

Пример за подобни противоречия е случаят с „Бebetо М.“. Мери Бет Уайтхед сключва традиционно споразумение за сурогатно майчинство с Уилям и Елизабет Стърн. След раждането Уайтхед първоначално се отказва от детето, но по-късно променя решението си. Води съдебни дела за попечителство, включително напуска с детето един щат и се премества в друг, където споразумението не е признато. Върховният съд на Ню Джърси в крайна

---

¹⁵² Surrogacy: The Legal Situation in the EU, EPRS, European Parliamentary Research Service, 2025: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/769508/EPRS_BRI\(2025\)_769508_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/769508/EPRS_BRI(2025)_769508_EN.pdf)

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ József K., *A Modern Orvosi Etika Alapjai. Bevezetés a Bioetikába. 3. Atdolgozott, Bővített Kiadás.* – In: *Medicina Könyvkiadó*, 2025, p. 536.

сметка обявява договора за сурогатно майчинство за противоречащ на обществения ред, потенциално незаконен, престъпен и унижителен за жените. Съдът възстановява родителските права на Уайтхед като биологична майка, като същевременно предостави пълно попечителство на Уилям Стърн, биологичния баща, като Уайтхед получава право на посещение.¹⁵⁵

Бягството на Мери Уайтхед с биологичната ѝ дъщеря, е доказателство, че сурогатното майчинство е свързано не само с правни, но и с дълбоки емоционални предизвикателства. Намирането на решение не е единствено правен въпрос, но и на обществото, което трябва да постави граница между научния напредък и етичните ценности.

Постепенно различията в законодателствата на държавите води до появата на международното сурогатно майчинство. Бъдещите родители от страни, в които сурогатното майчинство е силно регулирано или забранено, могат да потърсят сурогатни майки в страни с по-либерално законодателство. Именно и това е една от причините за опасения относно експлоатацията на жени за трафик от по-слабо развитите страни.

Прегледът на правната уредба за сурогатството варира значително в различните страни. Прави впечатление, че няма универсален международен договор относно сурогатството. Поради това всяка държава регламентира сама този институт. Съществуват три модела на регулиране на сурогатното майчинство: 1) пълна забрана; 2) регулиране и признаване, пълно или ограничено до определени разрешени алтруистични договорености; и 3) липса на регулиране, което често води до правна несигурност.

В световен мащаб някои държави като Непал, Китай, Япония Камбоджа, Франция, Германия, Италия, Испания, Португалия и България забраняват всички форми на сурогатно майчинство¹⁵⁶, както алтруистично, така и търговско. Португалия е специален случай, тъй като е приела законодателство за алтруистично сурогатно майчинство, но все още не е въвела необходимите разпо-

---

¹⁵⁵ New Jersey Supreme Court in the Matter of Baby M. – In: Baby M. 537 A.2d 1227, 109 N.J. 396 (N.J. 02/03/1988).

¹⁵⁶ Surrogate Babies: Where Can You Have Them, and Is It Legal?: <https://www.bbc.com/news/world-28679020> (last visited Oct. 29, 2025).

редби. Докато в Колумбия, Индия, Иран, Тайланд, Мексико, Украйна, Русия и Грузия разрешават търговското сурогатство. В Обединеното кралство, Ирландия, Дания, Гърция и Белгия е разрешено алтруистичното сурогатство, но търговското сурогатство е забранено. В Нова Зеландия е прието алтруистичното сурогатство с одобрението на етична комисия.

По отношение на САЩ съществуват различни щатски закони, но като цяло търговското сурогатство е популярна практика¹⁵⁷, докато в повечето държави членки на Европейския съюз (ЕС) е забранено.

Трафикът на хора и сурогатното майчинство

Съгласно определението в чл. 3 от Протокол за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика с хора, особено жени и деца, допълващ конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност¹⁵⁸ (Протокол от Палермо), трафикът на хора се състои от три елемента. Това са:

1. Действие – изразяващо се в „набирането, транспортирането, прехвърлянето, укриването или приемането на хора“;
2. Средство – „чрез заплахата или използване на сила или други форми на принуда, отвличане, измама, заблуда, злоупотреба с власт или с уязвимо положение или чрез даване и получаване на плащания или други облаги за получаване съгласието на лице, което има контрол върху друго лице“; и
3. Цел – това е експлоатацията, която „включва като минимум експлоатиране на проституцията на други лица или други форми на сексуална експлоатация, принудителен труд или услуги, робство или дейности, сходни с робството, заробване или отнемане на телесни органи.“

Следователно сурогатното майчинство не е включено в определението за трафик на хора съгласно Протокола от Палермо, но

---

¹⁵⁷Surrogacy Laws Worldwide: a Guide for Intended Parents: <https://surrogatebaby.com/surrogacy-laws-by-country> (last visited Oct. 29, 2025).

¹⁵⁸ Обн. ДВ бр.98 от 6.12.2005 г.

въпреки това отговаря на трите критерия за класификация на трафика на хора. Наетите като сурогатни майки, могат да бъдат транспортирани до държавата на клиентите или до трета такава, за да се заобиколят законодателството, или в рамките на собствената си страна. В случая тяхното съгласие често се основава на манипулация, измама или натиск, поради тяхната социална и икономическа уязвимост. Резултатът е финансова печалба за участващите страни (брокери, адвокати, клиници, медицински персонал, агенции и т.н.) и осигуряване на новородени за клиентите.

По отношение на трафика на деца и сурогатното майчинство, то със сигурност също е транспортирано от сурогатната майка, до клиниката и накрая до възложителите. Голяма част от ембриони се пренасят по целия свят. В много случаи, след имплантирането, детето се отвежда до мястото, където е настанена майката, а накрая, след раждането се прехвърля в дома на възложителите.

Също така съгласно определението в Протокола от Палермо за трафик на деца не се изисква критерия средствата да бъде изпълнен в случай на непълнолетна жертва. Независимо от това при сурогатството е налице злоупотреба с власт или уязвимо положение, предвид невъзможността на детето да направи избор относно раздялата с гестационната си майка. Освен това, даването и получаването на плащания или облаги за получаване съгласието на лице, имащо контрол над друго лице, се извършва при всяка сурогатна сделка, под една или друга форма.

Накрая, Протоколът от Палермо изисква действието да е с цел експлоатация. Този термин не е ясно дефиниран в международното право, но се приема, че означава да се използва животът или битието на една страна, в нейна вреда или в полза на друга. При търговското сурогатно майчинство децата са изложени на сериозен риск от малтретиране и нарушаване на правото на идентичност, достъп до произход и в някои случаи националност. Следователно много често могат да бъдат експлоатирани както сурогатните майки, така и на децата.

Пример за това е случаят с бебето Гами.¹⁵⁹ Той се отнася до 56-годишният Дейвид Джон Фарнел и съпругата му Уенди от Западна Австралия. Същите ангажират в Тайланд за сурогатна майка 21-годишната Патарамон Джанбуа, чиято цел е да изплати семейните си дългове и да образува двете си деца. Впоследствие забременява с близнаци, но в 4-ия месец едно от бебетата е диагностицирано със синдром на Даун и клиниката иска г-жа Джанбуа да прекъсне бременността в 7-ия месец. Тя отказва, позовавайки се на будистките си вярвания и ражда преждевременно 2 месеца порано. Биологичните родители взимат със себе си здравето бебе от близнаците обратно в Австралия, оставяйки бебето Гами, което е критично болно. Въпреки това, г-жа Джанбуа желае да отгледа детето като свое.

Установява се, че г-жа Джанбуа не е получила пълната сума, дължима от агенцията за сурогатно майчинство, и не е могла да си позволи медицинските разноски за лечение на бебето. Също така още в самото начало след раждането в Тайланд, г-н Фарнел е осигурил храна за здравето дете, но не е имал интерес към Гами, за да се грижи за него.

Първоначално бъдещите родители твърдят, че не са знаели, че е едно от бебета е болно. Казват, че е трябвало да напуснат Тайланд с другото дете поради опасения, че ще бъдат въввлечени в конфликт заради военния преврат, който се е извършвал по това време в страната.

Впоследствие става ясно, че биологичният баща на Гами е бил в затвора два пъти и срещу него е имало общо над 20 обвинения за блудство с деца, извършени в период от 10 г. Това става повод за обсъждане и на необходимостта сурогатните деца да бъдат поставени под защита. Другият тревожен факт е свързан със запознанството на г-н Фарнел със съпругата му, а именно в китайски интернет сайт за международно посредничество при бракове, които често са свързвани с трафик на хора и домашно насилие над жени.

---

¹⁵⁹ Baby Gammy Case Reveals Murky Side of Commercial Surrogacy: <https://theconversation.com/baby-gammy-case-reveals-murky-side-of-commercial-surrogacy-30081> (last visited Oct. 29, 2025).

В крайна сметка според съдията по делото рискът Дейвид Фарнел да малтретира детето си е много нисък, въпреки че не му е разрешено да прекарва време с него насаме. Съдът отхвърля твърдението, че семейство Фарнел са изоставили Гами, заявявайки, че доказателствата показват искрено убеждение от тяхна страна, че сурогатната майка е възнамерявала да задържи Гами. Съдия Такрей определя това като недоразумение в резултат на културните и езикови различия между страните, участващи в споразумението за сурогатно майчинство.

Случаят с бебето Гами, подчертава необходимостта от защита и регулация на сурогатството. Много е трудно да се определи какъв вид експлоатация и злоупотреба могат да бъдат извършени срещу сурогатната майка и детето, след като последното е предадено на бъдещите родители.

Друга ситуация, която разкрива връзката между трафика на хора и сурогатното майчинство е свързана с 13-те деца заченати в Тайланд от 24-годишния японец Мицуточи Шигета.¹⁶⁰ Фактът, че един млад, потаен и неженен мъж би искал толкова много бебета, веднага повдигна безпокойство относно мотивите му.

Тайландската полиция започна разследване срещу г-н Шигета за евентуален трафик на хора. Агентът за сурогатно майчинство, към който той първоначално се обръща в Грузия отказва да работи с него. Причина за това е желанието му да има над 1000 бебета като планира около 10 – 20 сурогатни майки всяка година.¹⁶¹ Заявява също така, че има десет паспорта и може да регистрира бебетата чрез различните посолства. Това породило притеснения относно благополучието на бебетата и подозрения в трафик на новородени.

По време на съдебното дело, адвокатът на г-н Шигета в Тайланд обяснява, че клиентът му желае да има голямо семейство. Като най-голям син на японски технологичен милиардер, той, няма проблем с това, но истинските причини, поради които иска толкова много деца, използвайки сурогатни майки, остават загадка.

---

¹⁶⁰ Mitsutoki Shigeta: „Baby Factory' Dad Wins Paternity Rights“: <https://www.bbc.com/news/world-asia-43123658> (last visited Oct. 29, 2025).

¹⁶¹ What Happens When a 28 Year Old Single Man Purchases Over 16 Children Through Surrogacy? <https://www.legalizesurrogacywhynot.com/mitsutoki-shigeta-story> (last visited Oct. 29, 2025).

Впоследствие съдът постановява, че предвид факта, че г-н Шигета е биологичният баща на децата и няма доказателства за лоши намерения или трафик, нито за криминално досие, и че сурогатните майки не са предявили претенции за тях, не може да намери причина да не му предостави попечителство.

По време на делото не е разгледана странната амбиция на г-н Шигета да има стотици деца, но е взето предвид, че след като е поставил интересите на децата над всичко останало, е сметнал, че те ще бъдат по-добре под грижите на богат и очевидно съвестен баща, отколкото под тези на държавата.

В тази връзка има данни и за гей двойка от Куинсланд, САЩ, която е осъдена на лишаване от свобода.¹⁶² Според полицията, роденото чрез сурогатство момче е създадено със специална цел да бъде малтретирано. Детето е родено от сурогатна майка в Русия. Насилието над него е започнало малко след раждането. Сексуалните посегателства върху момчето са качвани в сайтове, както и е транспортирано по целия свят, за да се среща с педофили.¹⁶³

Всичко казано до тук разкрива проблемите, които могат да възникнат, когато необвързани мъже или двойки имат възможността да купуват деца. Същите могат да бъдат въввлечени в експлоатация и трафик на хора, когато липсва заинтересованата фигура на майката относно благополучието на детето, която да го защити. Има и случаи, при които бедни семейства продават дъщерите си за сурогатно майчинство, включително под прикритието на работа или брак.

Следователно трафикът на хора е улеснен, защото индустрията на сурогатството е отделила раждането от майчинството. Първоначално способността за раждане е считана за източник на женската сила, нещо, което само те са могли да правят в общество, а мъжете – не. Днес е възможно мъжете да имат деца, без да се притесняват от необходимостта за връзка с жена.

---

¹⁶² Named: the Australian Paedophile Jailed for 40 Years: <https://www.smh.com.au/national/named-the-australian-paedophile-jailed-for-40-years-20130630-2p5da.html> (last visited Oct. 10, 2025).

¹⁶³ Reject Commercial Surrogacy as Another Form of Human Trafficking, The University of Melbourne, 2014: <https://findanexpert.unimelb.edu.au/news/4222-reject-commercial-surrogacy-as-another-form-of-human-trafficking>, (last visited Oct. 25, 2025).

Не на последно място трафикът на хора, включително и на деца попада в контекста на сурогатното майчинство. Поради това трябва да бъде включено като форма на експлоатация на престъплението съгласно даденото определение в Протокола от Палермо.

Противодействие на сурогатното майчинство в контекста на трафика на хора на глобално и регионално ниво

Проблемът, свързан със сурогатното майчинство изисква глобално решение чрез хармонизиране на различните националните законодателства. Същото може да приеме различни форми, вариращи от пълна забрана, през ограничения върху определени форми, до въвеждане на международни стандарти за добри практики.¹⁶⁴ Исканията за абсолютна забрана на сурогатното майчинство са в основата на Декларацията от Казабланка.¹⁶⁵ Това е международна група от експерти, изследователи и практики, юристи, лекари, психолози, работещи дълго време по темата за сурогатството. Те се обръщат към държавите и международните организации да предоставят на тяхно разположение своя мултидисциплинарен и международен опит, за да подкрепят, насърчават и инициират политически, правни и дипломатически стъпки с оглед на премахването на сурогатното майчинство по света и по-специално приемането на международна конвенция за всеобщо премахване на сурогатното майчинство.¹⁶⁶ Декларацията е призив към държавите да забранят всички форми на сурогатно майчинство на своя територия, да не признават валидността на споразуменията и да санкционират всяко посредничество или набиране на сурогатни майки. Според привържениците на дек-

---

¹⁶⁴ Jens M. Scherpe, Claire Fenton-Glynn, Terry Kaan, *Eastern and Western Perspectives on Surrogacy*, Cambridge UK, 2019, p. 592.

¹⁶⁵ Декларацията от Казабланка получава името си от проведената през 2023 г. първа конференция в Мароко, която забранява и наказва използването на сурогатното майчинство. По време на същата е изготвено предложение за международна конвенция. От създаването си е провела до момента общо три срещи. През 2024 г. е Втората конференция в Рим. На 4 и 5 юни 2025 г. столицата на Перу, Лима е домакин на Третата конференция за всеобщо премахване на сурогатното майчинство.

¹⁶⁶ Declaration of Casablanca. For the universal abolition of surrogacy: <https://declaration-surrogacy-casablanca.org/> (last visited Oct. 25, 2025).

ларацията сурогатството води до различни форми на експлоатация, включително и трафик на хора.

За съжаление като се има предвид, че международното сурогатно майчинство обикновено се осъществява между държави с различен правен и културен произход, опитът за постигане на такъв широк консенсус може да бъде прекалено амбициозен.¹⁶⁷

Въпреки това, няколко експертни инициативи на международно ниво се опитват да се справят с тези предизвикателства и да предоставят насоки на политиците и практикуващите, за да се справят с въпросите относно сурогатството, като се фокусират или върху перспективите за бъдещото дете и върху тези на сурогатната майка. Веронските принципи са разработени през 2021 г. от неправителствената организация Международна социална служба и предлагат рамка основана на правата на детето за регулиране на споразуменията за сурогатно майчинство.¹⁶⁸ Веронските принципи се фокусират предимно върху защитата на децата, родени чрез сурогатно майчинство. Целят да идентифицират проблемните области и да формулират процедурни и защитни изисквания в тази посока. Съгласно принцип 7 от същите се предоставят насоки относно информираното съгласие на сурогатните майки, като се подчертава, че тяхното решение за участие в споразумения за сурогатно майчинство трябва да бъде взето независимо и свободно, без принуда.¹⁶⁹

По отношение на справянето с правните предизвикателства, произтичащи от международните споразумения за сурогатно майчинство е ангажирана Хагската конференция по международно частно право.¹⁷⁰ Проектът за родителство от 2011 г. е съсредоточен върху международното признаване на законно родителство и предотвратяването на липсата на гражданство, като целта е да се разработи многостранна конвенция и/или протокол, които да осигурят по-голяма правна сигурност и да защитят правата на всички участващи страни, особено децата. Според експертната група е не-

---

¹⁶⁷ Trimming K., Beaumont P. *International Surrogacy Arrangements: Legal Regulation at the International Level*, Hart Publishing, 2013, p. 442.

¹⁶⁸ Verona Principles, adopted 25 February 2021, ISBN: 978-2-940629-17-6

¹⁶⁹ Principles for the Protection of the Rights of the Child Born Through Surrogacy (Verona principles), International Social Service 2021, https://iss-ssi.org/storage/2023/03/VeronaPrinciples_25February2021-1.pdf

¹⁷⁰ <https://www.hcch.net/en/projects/legislative-projects/parentage-surrogacy>

обходимо да се дефинира сурогатното майчинство в международното право, да се разработи международен договор, признаващ решенията на чуждестранни съдилища относно родителството, и да унифицират законите, свързани с него, като предлага осиновяване от небиологичните родители в интерес на правата на детето.

Въпреки постигнатия напредък в тази посока, поради сложността на проблема се прилага предпазлив и обмислен подход.¹⁷¹

Докато на международно ниво все още се търси подкрепа за забрана или регулиране на сурогатното майчинство, то в рамките на Европейския съюз (ЕС) вече са предприети конкретни мерки в тази посока.

На 23 април 2024 г. Европейският парламент (ЕП) гласува за внасяне на изменение на Директивата за предотвратяване и борба с трафика на хора¹⁷², с цел разширяване на обхвата на експлоатация чрез сурогатно майчинство при трафика на хора. Изменението¹⁷³ е публикувано в Официален вестник на ЕС на 24 юни 2024 г., като се постановява, че експлоатацията на сурогатното майчинство, на принудителния брак или на незаконното осиновяване вече попадат в обхвата на престъпленията, свързани с трафик на хора, както е определено в предходната Директива 2011/36/ЕС. По този начин сурогатното майчинство може да се квалифицира като трафик на хора съгласно Директива 2024/1712. Същата трябва да бъде транспонирана в срок до 15 юли 2026 г., както и държавите-членки имат задължението да криминализират подобно поведение, като осигурят наказание чрез ефективни, пропорционални и възпиращи санкции. Следователно сурогатното майчинство попада сред новите видове експлоатация, ако достигне прага на репродуктивна експлоатация. Изменението гласи, че Директива 2024/1712 вече е приложима за сурогатното майчинство, доколкото са изпълнени

---

¹⁷¹ „Parentage / Surrogacy Project,” Hague Conference on Private International Law, <https://www.hcch.net/en/projects/legislative-projects/parentage-surrogacy> (last visited Oct. 25, 2025).

¹⁷² Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета

¹⁷³ Директива 2024/1712 на Европейския парламент и на Съвета от 13 юни 2024 г. за изменение на Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него

всички критерии, представляващи тези престъпления, за да се противодейства ефективно на тези практики, насочени към онези, които принуждават или мамят жени да действат като сурогатни майки.¹⁷⁴ С появата на нови форми на експлоатация, правото на ЕС трябва да се адаптира към тези промени, за да може ефективно да се бори с нововъзникващите предизвикателства. Важно е да се подчертае, че не въвежда пълна забрана на практиките за сурогатно майчинство, а само на тези, които отговарят на критериите за принуда или измама на жени, както и на тези за трафик на хора. Изменението гласи, че включването на сурогатното майчинство е направено, без да се засягат националното законодателство в тази област, включително наказателното или семейното право.¹⁷⁵ В заключение, тези държави членки, в които сурогатното майчинство е разрешено, могат да запазят националната си компетентност при оформянето на законодателството си, стига текущите договорености да не включват принуда, измама и експлоатация.

Доказателство, че преразглеждането на директивата е необходимо е проведения политическия, социален и правен дебат относно сурогатното майчинство и връзката му с експлоататорските форми, въпреки че според експертите терминът експлоатация може да подкопае потенциалното единно приложение на Директива 2024/1712.

Освен това, допълнителен негативен аспект е, че не се прилага за деца, родени чрез споразумения за сурогатно майчинство, освен ако сурогатната майка не е дете. Това разграничение може да бъде подложено на критика, тъй като, независимо от вида на сурогатното майчинство, детето е предмет на акт на разпореждане.¹⁷⁶

Следователно развитието на законодателството на ЕС в областта на трафика на хора отразява противоречията, които сурогатното майчинство предизвиква в съвременното общество. От една страна, предоставя възможност на лица или двойки да имат

---

¹⁷⁴ Пак там.

¹⁷⁵ Пак там.

¹⁷⁶ European Institute of Bioethics, „The European Parliament Lists "The Exploitation of Surrogate Motherhood" as an Act of Human Trafficking,” European Institute of Bioethics, 2024, <https://www.ieb-eib.org/en/news/early-life/surrogacy/the-european-parliament-lists-the-exploitation-of-surrogate-motherhood-as-an-act-of-human-trafficking-2255.html>

дете. От друга, страна, подобна практиката, може да проявява експлоататорски характеристики, при които правата на уязвимите и социално-икономически неравностойни жени и деца могат да бъдат нарушени.

Очевидно и ЕС споделя това разбиране, което се обяснява с паралелното развитие на две привидно противоречиви действия по отношение на сурогатството. ЕС прави разграничение между етично приемливи споразумения за сурогатно майчинство и експлоататорски практики, като последните включва в Директивата за трафика на хора. Едновременно с това демонстрира колебание да се справи с практическата и правна сложност, произтичаща от международните споразумения за сурогатно майчинство относно правата и статута на децата.

Пример за това е казусът, който за първи път поставя за разглеждане въпроси, които досега не са предмет за разрешаване в съдебната практика.¹⁷⁷ Дело „Панчарево“¹⁷⁸, се отнася до еднополова двойка (български и британски гражданин) които имат дете в Испания чрез асистирана репродукция. На детето е издаден испан-

---

¹⁷⁷ Съдебните решения, пряко отнасящи се до споразумения за сурогатно майчинство се отнасят предимно до приложимостта на социалните права за бъдещите майки. Първо, решение С. D. срещу S. T., C-167/12, EU:C:2014:169 от 18 март 2014 г., разглежда правото на отпуск по майчинство за бъдещите майки, където Съдът на ЕС постановява, че съгласно правото на ЕС тези, които са майки чрез сурогатно майчинство не се нуждаят отпуск по майчинство. Решението подчертава празнината в защитата по трудовото право за бъдещите родители. По подобен начин решението по делото C-363/12, Z. срещу A Government Department от 18 март 2014 г., разглежда потенциалната дискриминация на бъдещите майки, на които е отказан отпуск по майчинство. Съдът на ЕС заявява, че защитата по време на отпуск по майчинство се прилага само за биологичните майки или осиновители. Решението затвърждава правото на преценка на държавата при регулиране на свързаните със сурогатното майчинство трудови права.

¹⁷⁸ C-490/20 – Stoliczna obshtina, rayon “Pancharevo” (14 December 2021) Преюдициално запитване, отправено от Административен съд София-град (България) на 2 октомври 2020 година – В.М.А. / Столична община, район „Панчарево“ (Дело C-490/20) (2020/C 433/44).

ски акт за раждане, в който са посочени и двете жени като майки.¹⁷⁹ Когато двойката се опитва да получи акт за раждане, българските власти отказват да признаят и двете майки за родители, заявявайки, че законодателството на Р България не признава еднополовите бракове. Властите твърдят, че издаването на акт за раждане с две майки противоречи на обществения ред на Р България, основан на националните конституционни принципи, определящи семейството като съюз между мъж и жена.¹⁸⁰

В решението на Съда на ЕС във връзка с отправеното преюдициално запитване се подчертава, че когато дете е гражданин на ЕС и има акт за раждане, издаден от компетентните органи на приемащата държава членка, в който са посочени две лица от един и същи пол като родители на детето, държавата членка, на която е гражданин детето, е задължена да издаде на това дете лична карта или паспорт, без да изисква предварително издаване на акт за раждане от нейните национални органи. Освен това е необходимо признаване, както всяка друга държава членка, на документа от приемащата, който позволява на детето правото на свободно движение и пребиваване на територията на държавите членки.¹⁸¹ Също така трябва да признаят родителството на дете, както е уста-

---

¹⁷⁹ Съдът в Люксембург: България трябва да издаде паспорт на българче с две майки: <https://news.lex.bg/%d1%81%d1%8a%d0%b4%d1%8a%d1%82%d0%b2%d0%bb%d1%8e%d0%ba%d1%81%d0%b5%d0%bc%d0%b1%d1%83%d1%80%d0%b3%d0%b1%d1%8a%d0%bb%d0%b3%d0%b0%d%80%d0%b8%d1%8f-%d1%82%d1%80%d1%8f%d0%b1%d0%b2%d0%b0-%d0%b4%d0%b0/> (последно посетен на 36.10.2025).

¹⁸⁰ Столична община – район Панчарево е задължена да издаде акт за раждане на дете с вписани родители от един и същи пол: <https://www.womeninforce.eu/%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BD%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%B4/> (последно посетен на 36.10.2025).

¹⁸¹ The Supreme Administrative Court of Bulgaria's Final Decision in the Pancharevo Case: Bulgaria Is Not Obligated to Issue Identity Documents for Baby S.D.K.A. as She Is Not Bulgarian (but presumably Spanish): <https://conflictoflaws.net/2023/the-supreme-administrative-court-of-bulgarias-final-decision-in-the-pancharevo-case-bulgaria-is-not-obliged-to-issue-identity-documents-for-baby-s-d-k-a-as-she-is-not-bulgarian-but-presuma/> (last visited Oct. 25, 2025).

новено в друга държава членка, за целите на правото, съгласно законодателството на ЕС, включително Директива 2004/38/ЕО¹⁸², макар и не за целите на националното право.

Впоследствие през м. май 2021 г. Административен съд София-град (АССГ) задължи на първа инстанция Столична община да издаде акт за раждане на детето с вписване на двете майки като родители. Въпреки това, община Панчарево подава касационна жалба до Върховния административен съд (ВАС), като твърди че решението е недопустимо и неправилно.

Въз основа на своите съображения през м. март 2023 г. ВАС постановява, че решението на първоинстанционния съд е „валидно и допустимо, но неправилно“. Счита, че детето не е български гражданин, а заключението на Съда на ЕС по този въпрос е неточен.

При тези обстоятелства ВАС постановява, че отказът за издаване на акт за раждане не води до лишаване от гражданство или нарушаване на най-добрите интереси на детето. Позовава се на законодателството на приемащата държава, Испания и чл. 17 от Испанския граждански кодекс от 24 юли 1889 г. Същият предвижда, че испански граждани по произход са лица, родени в страната от родители, които са: чужденци, ако поне единият от тях е роден в Испания (с изключение на децата на дипломатически или консулски служители, акредитирани в държавата); са едновременно без гражданство, или нито едно от чиито национални закони не предоставя гражданство на детето.

Съгласно посочената нормативна уредба, ВАС се е обосновал, че тъй като националното законодателство на родителите, не предоставят гражданство, детето трябва да се счита за испански гражданин по силата на тази разпоредба. Приложимостта ѝ е изрично потвърдена от испанското правителство по време на заседанието в Съда на ЕС, както е посочено в параграф 53 от становището на генералния адвокат Кокот¹⁸³, в което се посочва, че ако

---

¹⁸² Директива 2004/38/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 година относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държава-членки.

¹⁸³ Opinion of Advocate General Kokott delivered on 15 April 2021. V.M.A. v Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“, case C-490/20: [https://eur-](https://eur-lex.europa.eu/eli/advoc/2021/0015/1/0/en)

детето не може да претендира нито за българско, нито за британско гражданство, то би имало право на испанско гражданство. По този начин ВАС постановява, че не съществува риск детето да остане апатрид.

Впоследствие това става повод за предложението относно въвеждането на Европейско удостоверение за родителство¹⁸⁴ от 2022 г. Целта му е да повиши защитата на правата на децата и да гарантира правна сигурност по отношение на международната юрисдикция и приложимото право за установяване на родителство, приложимо в случаи на международно сурогатно майчинство, както и семейства на хомосексуални двойки, когато съществува риск от непризнаване в националното право на държавата членка. Предложеният регламент има за цел да обхване признаването на родителство, независимо от това как е заченато или родено детето, както и от вида семейство на детето, включително деца, родени чрез сурогатно майчинство. Основният му принцип е, че съдебно решение относно родителството, издадено в една държава членка, се признава във всички останали държави членки, без да се изисква специална процедура.¹⁸⁵ Независимо от това някои държавите членки изразяват опасения в мотивирано становище по време на фазата на контрол¹⁸⁶ на законодателния процес, Италия и Франция

---

lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:62020CC0490 (last visited Oct. 30, 2025).

¹⁸⁴ Предложение за Регламент на Съвета относно юрисдикцията, приложимото право, признаването на решения и приемането на автентични документи по въпроси на родителството и относно създаването на европейско удостоверение за родителство „Регламент по въпросите за родителството и създаване на европейско удостоверение за родителство“: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022PC0695> (последно посетен на 25.10.2025).

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Съгласно чл. 5, ал. 3 от Договора за Европейския съюз, националните парламенти преглеждат проектите на законодателство на ЕС чрез проактивна система за надзор, известна като „механизъм за ранно предупреждение“. Този процес засилва роля им в законодателството на ЕС, като позволява в срок от 8 седмици да предоставят официални мотивирани становища на председателите на ЕП, Съвета и Комисията. В тези становища се излагат причините, поради които считат, че въпросният проект не е съобразен с принципа на субсидиарност.

възразяват срещу спазването на принципа субсидиарност и пропорционалност.¹⁸⁷

Въпреки че предложението получи подкрепа от ЕП, за да влезне в сила трябва да бъде прието единично от Съвета на ЕС. Това е труден процес, предвид сложността да бъде постигнато съгласие по една толкова деликатна и спорна тема, поради което вероятно приемането на предложението ще бъде отложено.¹⁸⁸

Заклучение

Практиката на сурогатното майчинство се характеризира с експлоатация и насилие срещу жени и деца, включително момичета. Представлява пазар, при който търсенето на новородени значително надвишава предлагането. Това със сигурност ще доведе до увеличаване на случаите на трафик на хора, липса на гражданство и нарушаване на правата на човека.

Доказателство за това са споразуменията за сурогатство, които много често съдържат условия, свързани с това сурогатните майки предварително да се откажат от правото си да вземат свои собствени медицински решения, имплантиране на максимален брой ембриони, за да се увеличат шансовете за успешно раждане, постоянно видеонаблюдение от страна на бъдещите родители, и ограничения на свободата на движение. Следователно, споразуменията за сурогатно майчинство създават допълнителни предпоставки за попадане в ситуация на трафик на хора.

Не на последно място съществува и риск от попадане в цикъл на зависимост от плащанията от сурогатното майчинство, особено ако жените загубят или напуснат работата си по време на процеса. Този проблем е особено актуален в развиващите се страни.

---

¹⁸⁷ H el ene de Lauzun, "French Senate Rejects European Regulation on Parenthood," *The European Conservative*, May 2, 2023, <https://europeanconservative.com/articles/news/french-senate-rejects-european-regulation-on-parenthood/> and Alessia Voinich, "The Italian Senate Against the EU Proposal for a Regulation in Matters of Parenthood," *Famimove*, April 19, 2023, <https://famimove.unimib.it/the-italian-senate-against-the-eu-proposal-for-a-regulation-in-matters-of-parenthood/>

¹⁸⁸ FAFCE, "European Certificate of Parenthood: No Clear Solution to the Deadlock," *FAFCE*, March 14, 2025: <https://www.fafce.org/european-certificate-of-parenthood-no-clear-solution-to-the-deadlock/>

Ориентираното към печалба поведение, което е в основата на предоставянето на услуги за сурогатство, увеличава риска от трафик на хора на всеки етап от процеса, включително към други страни за принудителен репродуктивен труд.¹⁸⁹

Въпреки това към момента няма международен договор, който да урежда сурогатното майчинство. В някои страни е забранено, в други е разрешено, а в някои държави изобщо не е регулирано. Превърнало се е в предизвикателство за всички държави и изисква разработването на обща концепция за неговото регулиране.

Именно поради това съществува необходимост от унифициране на международното законодателството, което има потенциала да създаде единообразие и да отстрани някои от тези проблеми. Едновременно с това въпреки, че приемането на международен договор в областта на сурогатното майчинство, е най-добрият подход за справяне, подобна регулация в този момент е малко вероятно, поради противоречивия ѝ характер.

Доказателство за това са и действията на ЕС в тази посока. Действително Директива (ЕС) 2024/1712 е крачка напред, тъй като за първи път на европейско ниво има правен текст, който изрично квалифицира експлоатацията на сурогатно майчинство като форма на трафик. Въпреки това не забранява търговското сурогатно майчинство и не го приравнява с трафика на хора, както и не отменя националното законодателство относно сурогатното майчинство.

Следователно ЕС прави малки стъпки в тази посока, но по непоследователен начин, тъй като в същото време разглежда предложение за регламент относно Европейско удостоверение за родителство. Това удостоверение ще задължи всички държави членки да признават всяко дете, установено в друга държава членка, независимо от начина, включително и чрез сурогатно майчинство.

---

¹⁸⁹ Chinese Village at Centre of Illegal Surrogacy Probe, Exploiting Deaf-Mute, Disabled Women: <https://www.scmp.com/news/people-culture/trending-china/article/3310495/china-village-centre-illegal-surrogacy-probe-some-proxy-mums-being-deaf-mute-disabled> (last visited Oct. 30, 2025).

УСТОЙЧИВИ МОДЕЛИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА ТРАФИКА НА ХОРА: КОМУНИКАЦИОННИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ

*Ернеста Русева-Христова*¹⁹⁰

Ментор: проф. Десислава Бошнакова¹⁹¹

***Резюме:** Докладът разглежда взаимодействието между комуникационните и институционалните подходи за превенция на трафика на хора в България като част от по-широкия европейски контекст на прилагане на международните стандарти за борба с трафика на хора. Основен акцент се поставя върху необходимостта от устойчивост, измеримост и интегрираност на превантивните модели и кампании.*

Анализът представя примери от практиката на Националната комисия за борба с трафика на хора (НКБТХ). Единият разглеждан пример включва целенасочени информационни сесии за сезонни работници, трудови, здравни и образователни медиатори, реализирани съвместно с Европейския орган по труда (ЕОТ) и партньори от България и други европейски страни, с фокус върху конкретни държави на дестинация. Вторият пример разглежда информационно-образователната инициатива „Ескейп стая на колела“ (Escape Truck) – иновативен инструмент за повишаване на осведомеността сред младежи и други уязвими общности, реализирана в България със съдействието на Министерството на правосъдието, Националната полиция и Посолството на Кралство Нидерландия в България, фондация „Ришеп“ (Нидерландия) и партньори от българска страна. Чрез тях се илюстрира прилагането на комуникационни стратегии от различни нива на превенция и се подчертава значението на адаптивните форми на взаимодействие с уязвими групи.

През представените примери, докладът разглежда взаимодействието между комуникационните и институционалните подходи за превенция на трафика на хора в България, като акцентира върху ролята на публичните комуникационни кампании като инструмент за превенция и поведенческа промяна, но и върху необходимостта от стратегическа координация, устойчивост и измеримост на въздействието. Докладът

---

¹⁹⁰ Главен експерт, секретариат на Националната комисия за борба с трафика на хора.

¹⁹¹ Департамент „Медии и комуникация“, Нов български университет.

цели да допринесе към академичния и практико-приложен дебат за изграждане на ефективна и координирана рамка за превенция.

Ключови думи: *трафик на хора, превенция, комуникационни кампании, институционални подходи, обществена осведоменост, устойчивост, Национална комисия за борба с трафика на хора*

Abstract: *The report examines the interaction between communication and institutional approaches to the prevention of human trafficking in Bulgaria, within the broader European context of implementing international anti-trafficking standards. The main emphasis is placed on the need for sustainability, measurability, and integration of preventive models and campaigns.*

The analysis presents examples from the practice of the National Commission for Combating Trafficking in Human Beings (NCCTHB). The first case focuses on targeted information sessions for seasonal workers and for labour, health, and educational mediators, implemented in cooperation with the European Labour Authority (ELA) and partners from Bulgaria and other European countries, with a focus on specific destination states. The second case examines the information and educational initiative “Escape Truck” – an innovative tool for raising awareness among young people and other vulnerable communities, implemented in Bulgaria with the support of the Ministry of Justice, the National Police, and the Embassy of the Kingdom of the Netherlands, as well as the Dutch foundation Reshape and Bulgarian partners. These examples illustrate the application of communication strategies at different levels of prevention and highlight the importance of adaptive forms of engagement with vulnerable groups.

Through these case studies, the report explores the interplay between communication and institutional approaches to human trafficking prevention in Bulgaria, emphasising the role of public communication campaigns as instruments for prevention and behavioural change, as well as the necessity for strategic coordination, sustainability, and impact assessment. The paper aims to contribute to both the academic and practical discourse on developing an effective and coordinated prevention framework.

Keywords: *human trafficking, prevention, communication campaigns, institutional approaches, public awareness, sustainability, National Commission for Combating Trafficking in Human Beings*

Въведение

Трафикът на хора продължава да бъде едно от най-сериозните нарушения на човешките права както в Европа, така и в България. Въпреки значителния напредък в изграждането и затвърждаването на законодателни, институционални и координационни механизми за превенция, противодействие и закрила на жертвите, проблемът запазва своята комплексност и динамика. Социално-икономическите неравенства, миграционните процеси, уязвимостта на отделни общности и транснационалният характер на престъплението изискват все по-съгласувани и взаимно допълващи се подходи.

В този контекст превенцията се утвърждава като един от ключовите стълбове на националната и европейската политика за борба с трафика на хора. Тя представлява не просто информационна дейност, а стратегически процес, насочен към намаляване на риска, промяна на обществените нагласи и укрепване на индивидуалната и колективна устойчивост срещу трафика на хора и експлоатацията.

Настоящият доклад разглежда взаимодействието между комуникационните и институционалните подходи в превенцията на трафика на хора в България, поставяйки акцент върху устойчивостта, измеримостта и социалното въздействие на превантивните модели. Той изследва как публичните комуникационни кампании могат да бъдат обвързани с институционалната политика и практики, така че да надхвърлят еднократния ефект и да се превърнат в дългосрочен инструмент за поведенческа промяна.

Докладът стъпва върху примери от практиката на Националната комисия за борба с трафика на хора (НКБТХ), които демонстрират възможностите за ефективно взаимодействие между комуникация и институционална координация. Представените примери и анализи целят да очертаят насоки за изграждане на устойчив модел на превенция, който съчетава стратегическо планиране, емпирично изследване и активно ангажиране на общностите.

Цели на изследването

Основната цел на изследването е да се анализира как комуникационните и институционалните подходи в България могат да бъдат съчетани в устойчив модел на превенция на трафика на хора, който надхвърля рамките на отделни кампании и се превръща в трайна обществена и управленска практика.

Водещото разбиране е, че ефективната превенция не се постига единствено чрез повишаване на информираността, а чрез дългосрочно взаимодействие между институции, общности и комуникационни инструменти, което води до промяна на нагласи и поведение.

За постигане на тази цел изследването си поставя следните конкретни задачи:

1. Да се изследва институционалната рамка в България, особено в контекста на превенцията, като се анализират механизмите на координация, ролята на Националната комисия за борба с трафика на хора и взаимодействието с местните ѝ структури, неправителствените организации и международните партньори.
2. Да се идентифицират ключовите комуникационни подходи и стратегии, използвани в националните и местни кампании, и да се оцени тяхната ефективност спрямо основните принципи на публичните комуникационни кампании, формулирани от Rice & Atkin, Matusitz, Berger, Roloff и Ewoldsen.
3. Да се анализират два практически примера от дейността на НКБТХ – информационните сесии за сезонни работници и медиатори, и инициативата „Ескейп стая на колела“ – като модели, които илюстрират различни нива на превенция (вторична и първична) и различни форми на въздействие върху целевите групи.
4. Да се очертаят основните предизвикателства пред устойчивостта на превантивните инициативи, включително липсата на унифицирани индикатори, фрагментираността на кампаниите и недостига на ресурси на местно ниво.
5. Да се предложи модел за устойчива превенция, основан на три взаимносвързани компонента – комуникационен, институционален и оценъчен модул, които заедно да гарантират последователност, измеримост и устойчиво въздействие.

Настоящото изследване цели да допринесе за развитието на по-структуриран и аналитичен подход към превенцията на трафика на хора, като съчетае теоретичната перспектива на комуникационните науки с практическите измерения на институционалната координация. По този начин изследването се стреми не само да обобщи съществуващия опит, но и да предложи насоки за надграждане на превантивната политика в съответствие с европейските стандарти и с принципите на устойчивото развитие на човешките ресурси и социалните системи.

Методи

Изследването се основава на комбиниран подход, който съчетава теоретичен анализ, сравнителен преглед и изследване на конкретни практически модели, като цели да изгради цялостна представа за съвместимостта между комуникационните и институционалните подходи в превенцията на трафика на хора. Подобен методологичен избор е обусловен от характера на изследваната тема, която обединява комуникационни и институционални измерения и изисква интердисциплинарна перспектива.

Първият етап включва теоретичен синтез на три основни изследователски подхода в областта на публичните комуникационни кампании – стратегическия модел на социална промяна (Rice & Atkin), включващ етапи на проучване, сегментация, дизайн, изпълнение и оценка, визуално-емоционалния подход (Matusitz), който акцентира върху визуалната комуникация, емоцията и преживяването като средства за поведенческо въздействие и моделът на социално-динамичната перспектива (Berger, Roloff & Ewoldsen), който изследва социалната динамика, груповото влияние и ролята на общностните норми при формиране на нагласите.

Следващата стъпка включва анализ на два практически примера от дейността на НКБТХ – информационните сесии за трудови, здравни и образователни медиатори, проведени съвместно с Европейския орган по труда (ЕОТ) и други партньори на национално и местно ниво и инициативата „Ескейп стая на колела“ (Escape Truck) – пример за интерактивна, форма на превенция, основана на съпреживяване, осъществена в България и редица европейски държави, сред които Нидерландия, Унгария и Полша, по

инициатива и в партньорство с институции и организации от Кралство Нидерландия. Анализът се основава на наблюдение, преглед на документация, материали от кампаниите и обратна връзка от участници и организатори. Така се проследява както комуникационната ефективност, така и институционалната устойчивост на разглежданите модели.

За да се осигури систематичност, е приложена сравнителна рамка по следните критерии: ниво на превенция (първична/вторична), механизъм на въздействие (знание/преживяване), тип аудитория (младежи, медиатори, рискови групи), институционална устойчивост и възможност за измерване на ефекта.

Като допълнителен инструмент е разработен пилотен модел за оценка, включващ процесни и резултатни индикатори за въздействие. Той може да служи като основа за обратна връзка и подобрене на превантивните дейности, което е ключов елемент в устойчивия процес на планиране и оценка. Този комбиниран методологичен подход позволява не само да се опише опитът на НКБТХ, но и да се идентифицират елементите, които превръщат отделните кампании в устойчиви модели на превенция, приложими в по-широк национален и международен контекст.

Теоретична рамка

Теоретичната рамка на изследването се основава на три ключови научни направления в областта на публичните комуникационни кампании, които, макар да произхождат от различни дисциплинарни школи, се обединяват от разбирането за комуникацията като двигател на социална промяна.

William Rice и Charles Atkin (в *Public Communication Campaigns*, 2001; 2013) разработват един от най-влиятелните теоретични модели за планиране и оценка на комуникационни кампании. Тяхната концепция разглежда кампаниите не като изолирани медийни събития, а като цялостен стратегически процес, включващ последователни етапи:

1. изследване и дефиниране на проблема;
2. идентифициране и сегментиране на целевите аудитории;
3. разработване на комуникационни послания и избор на подходящи канали;

4. изпълнение и адаптиране на кампанията според обратната връзка;
5. оценка на въздействието.

Според Rice и Atkin, устойчивостта на една кампания се постига чрез научна обосновааност, поведенческа ориентация и измеримост. Ключов принос на този модел е въвеждането на цикъла *research–design–implementation–evaluation* (проучване–проектиране–изпълнение–оценка), който превръща кампаниите в социални интервенции, а не просто в информационни действия. Тази логика е особено приложима при политики за превенция на трафика на хора, при които посланията трябва да променят реални нагласи и поведения в рискови социални групи.

Jonathan Matusitz (във *Fundamentals of Public Communication Campaigns*, 2022) разширява обхвата на комуникационните изследвания, като поставя акцент върху ролята на визуалната култура, емоцията и преживяването в изграждането на обществено съзнание. Според него ефективните кампании не се ограничават до рационалното предаване на информация, а трябва да предизвикват емоционален отклик и идентификация. В своя модел на *experiential learning* (учене чрез преживяване), Matusitz описва комуникацията като процес, който ангажира когнитивното, емоционалното и поведенческото измерение на възприемачия. Това означава, че хората възприемат и запомнят по-дълбоко послания, когато ги преживяват в контекст, който им позволява да се поставят на мястото на другия. Тази гледна точка е особено приложима към инициативи, при които осведомеността се постига чрез симулация на реални ситуации и емоционално преживяване, а не единствено чрез традиционните форми на информирание.

Charles Berger, Michael Roloff и David Ewoldsen (в *The Handbook of Communication Science*, 2014) предлагат системен подход към комуникацията, основан на теорията за социалното влияние и груповата динамика. Те разглеждат комуникацията не като еднопосочен процес на предаване на послание, а като взаимодействие в рамките на социални структури, в които значенията и нормите се договарят и утвърждават колективно. Според авторите, обществените кампании постигат траен ефект само когато се интегрират в социалните групи и общности, които вече притежават вътрешна легитимност и доверие. Това означава, че промяната настъпва не на

индивидуално, а на интерактивно ниво – чрез разговори, споделяне на опит и изграждане на общи разбирания. В контекста на превенцията на трафика на хора, тази теория подкрепя идеята, че общностните медиатори и местните партньорства играят централна роля, тъй като именно те осигуряват доверен канал за социална валидизация на посланията. Когато информацията идва от доверен източник в рамките на общността, тя се приема не като външна инструкция, а като споделена грижа и норма на поведение.

Синтезът на трите теоретични подхода очертава комуникацията като система с три взаимосвързани нива:

1. стратегическо (*планиране и оценка*);
2. когнитивно-емоционално (*възприемане и преживяване*);
3. социално (*взаимодействие и приобщаване*).

Тази рамка предоставя аналитичен инструмент за разбиране на превенцията не просто като кампания, а като цялостен социален процес, в който знанието, емоцията и общността действат съвместно за постигане на промяна.

От теоретични модели към национален контекст

Представените теоретични направления очертават комуникационните кампании като многоизмерен инструмент за социална промяна, при който успехът зависи не само от съдържанието на посланието, но и от начина, по който то се преживява, споделя и интегрира в социалните групи и институционални структури.

Когато се пренесат в полето на противодействието на трафика на хора, тези концепции придобиват особена значимост, тъй като превенцията и противодействието на това престъпление изискват устойчиви механизми за информираност, ангажираност и междуинституционално сътрудничество.

В този контекст, България предлага интересен и показателен пример за институционализиран модел на превенция, който обединява стратегическо планиране, общностна ангажираност и визуално-емоционални подходи.

Анализът на българската практика предоставя възможност да се провери доколко теоретичните модели на Rice & Atkin, Matusitz и Berger–Roloff–Ewoldsen намират реално приложение в конкретни политики и инициативи. Настоящото изследване се

стреми именно към такава връзка – да покаже как международно утвърдени комуникационни теории могат да се интегрират в национални, локални, културно адаптирани и институционално устойчиви практики.

България разполага с добре изградена институционална рамка за превенция и противодействие на трафика на хора, която отговаря на международните и европейските стандарти и представлява един от най-устойчивите модели в региона на Югоизточна Европа. Централният координационен орган – Националната комисия за борба с трафика на хора (НКБТХ), е създаден през 2004 г., малко след с приемането на Закона за борба с трафика на хора през 2003 г. НКБТХ е структура към Министерския съвет на Р България и функционира под ръководството на един заместник министър-председател, като обединява представители на ключови министерства, агенции и структури от правосъдната система, а в по-широк смисъл – и местни власти, международни и неправителствени организации. НКБТХ представлява централният координационен орган, който не само осъществява, но и структурира процесите на комуникация, обучение и обществено осведомяване в областта на превенцията. Комисията има двоен мандат – национален и международен. От една страна, тя координира разработването и прилагането на *Националната програма за предотвратяване и противодействие на трафика на хора и закрила на жертвите*, както и прилагането на *Националния механизъм за насочване и подпомагане на жертви на трафик на хора в България*. От друга страна, тя изпълнява функциите на национален докладчик (*national rapporteur*) към мрежата на Европейския съюз, координирана от Европейския анти-трафик координатор, и служи като еквивалентен механизъм (*equivalent mechanism*) по смисъла на Директива (ЕС) 2024/1712 на Европейския парламент и на Съвета от 13 юни 2024 година за изменение на Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора. Комисията осъществява своята дейност чрез секретариат, който изпълнява функциите на администрация и експертна структура, както и чрез десетте местни комисии, създадени към общините Благоевград, Бургас, Варна, Велико Търново, Монтана, Пазарджик, Плевен, Пловдив, Русе и Сливен. Тези местни

структури представляват съществена част от оперативната мрежа на националната политика, като реализират конкретни кампании, обучения и събития, насочени към рискови групи, ученици, родители, работодатели и професионални общности, отчитайки местните специфики. Допълнителен инструмент в прилагането на националните политики в областта представлява и Постоянната работна група към НКБТХ, включваща над 60 експерти, които са изградили капацитет, по отношение на различните аспекти в работата по противодействие на трафика на хора и закрила на жертвите, в т. ч. представители на различните ведомства, международни и неправителствени организации, работещи по проблема, които подпомагат практическото изпълнение на стратегическите и оперативни цели, и съответните мерки и дейности.

На национално ниво, НКБТХ изпълнява ролята на стратегически координатор и инициатор на национални превантивни кампании, често в партньорство с международни организации и дипломатически мисии. Годишните доклади за изпълнението на Националните програми за предотвратяване и противодействие на трафика на хора и закрила на жертвите традиционно отчитат три национални кампании, насочени към повишаване на информираността и промяна на нагласите по темите за трудова и сексуална експлоатация, както и насочени към новите тенденции и форми при трафика на хора. В доклада за 2021 г. се отбелязва, че *„комплексните, хоризонтални мерки ... изискват подобряване на качеството на живот, на социалната и икономическата среда“* като предпоставка за ефективна превенция. Превантивните дейности са описани най-вече като информационни кампании, повишаване на осведомеността и работа с рискови групи. През 2022 г., въпреки финансови ограничения, НКБТХ запазва активност чрез целенасочени акции – например, съвместни дни на действие/кампания с РД „Гранична полиция“ и фондация А21 на Летище София, насочена към скрийнинг и целенасочена превенция на трафика на хора при пътувания в чужбина. През годините, видно от докладите, превенцията започва да се разглежда по-широко, включваща международно сътрудничество и обмен на добри практики (особено през 2022 г.). Докладите подчертават нуждата от по-систематизирана оценка и индикатори, но самата рамка за такива индикатори в раздел „Превенция“ остава слабо развита. В периода 2023 – 2025 г.

институционалната рамка на превенцията се разширява чрез интегриране на превенционни дейности в международни или двустранни инициативи. На регионално ниво, мрежата от местни комисии (МКБТХ) остава основен инструмент за превенция, която работи в тясно сътрудничество с институциите на местно ниво, неправителствени организации, медиатори и училищни общности, реализирайки дейности като тематични дискусии, изложби, обучения, интерактивни събития и филмови прожекции. Докладите на НКБТХ показват, че въпреки различията в ресурсната осигуреност, местните структури са постигнали висока степен на ангажираност и адаптивност, особено в кампании, адресиращи сезонната миграция, рисковете от трудова експлоатация или специфични форми на експлоатация, като трафика на бременни жени, с цел продажба на новороденото (МКБТХ гр. Бургас). Все по-често се залага на целенасочени интервенции и информираност на специфични уязвими групи, като хора в неравностойно положение, жени, лишени от свобода, приемни родители и др. (МКБТХ гр. Сливен). Все пак, наблюдава се неравномерна активност между отделните региони, както и липса на унифицирани методики за оценка на въздействието на кампаниите.

Мониторинговият доклад за оценка на изпълнението на Национална стратегия за борба с трафика на хора 2017-2021 на Института по философия и социология при БАН (2022 г.) потвърждава тези наблюдения. В доклада се посочва, че въпреки значителния обхват на превантивните дейности, системата за измерване на тяхното въздействие остава недостатъчно развита. Липсва единен стандарт за индикатори, който да проследява промяната в знанието, нагласите и поведението на целевите групи. Оценката отбелязва също, че превенцията в България все още се реализира предимно чрез еднократни кампании, зависещи от външно финансиране, вместо чрез дългосрочни интегрирани програми. Сред изведените препоръки са: изграждане на национална система за мониторинг на превенцията, включваща процесни, резултатни и импакт индикатори; осигуряване на устойчива ресурсна база за местните комисии, с цел равномерно покритие на територията на страната; развитие на културно адаптирани подходи за работа с уязвими общности и мигрантски групи; повишаване на координацията между

институции и партньори, за да се избегне дублиране и фрагментация на усилията.

Общият анализ показва, че през последните години България е изграждала многостепенна институционална система за превенция, която комбинира национални и местни структури, комуникационни и образователни подходи, както и сътрудничество с международни партньори. Същевременно устойчивостта на тази система зависи от три ключови фактора:

- Стратегическа координация и финансиране – осигуряване на дългосрочно планиране и последователност между кампаниите и политиките, както и тяхното устойчиво обезпечаване;
- Измеримост и обратна връзка – разработване на индикатори за оценка и механизми за адаптиране;
- Институционална и общностна интеграция – включване на местните комисии, НПО и общности като равноправни партньори.

Въпреки изградената структура и натрупания опит, пред България остават няколко съществени предизвикателства в областта на превенцията:

1. Ограничени ресурси – финансови, човешки и технически – особено на местно ниво, което затруднява дългосрочното прилагане на кампании и поддържането на обучителни програми.
2. Липса на унифицирани стандарти за оценка на ефективността на кампаниите. Повечето инициативи измерват брой проведени събития, но не и промяната в нагласите или поведението на целевите групи.
3. Фрагментираност и припокриване на дейности, породени от множеството донорски програми и различните подходи на неправителствения сектор.
4. Неравномерна координация между национално и местно ниво, която води до различна степен на ефективност в отделните региони.
5. Недостатъчна интеграция на комуникационните и институционалните усилия – кампаниите често се реализират отделно от системните политики, без дългосрочен механизъм за продължаване и надграждане.

В периода 2021 – 2024 г. НКБТХ успява да развие силна институционална и комуникационна рамка за превенция, но системните предизвикателства, свързани с устойчивост, оценимост и равномерно териториално покритие, остават актуални. Изводите от оценката на ИФС БАН потвърждават необходимостта превенцията да се разглежда не като кампания, а като динамичен процес на социална ангажираност и институционална отговорност.

Преодоляването на тези предизвикателства изисква укрепване на институционалната последователност, както и по-добро съчетаване на комуникационните и стратегическите елементи на превенцията. Възможно е въвеждането на национална система за оценка на въздействието на превантивните кампании, базирана на комбинирани индикатори (процесни, резултатни и импакт). Също така е препоръчително по-тясно включване на академичната общност в разработването на методики и в обучението на специалисти, за да се гарантира научна обосновааност и по-добра измеримост на ефектите.

В този контекст става ясно, че ефективността на превантивните дейности не зависи единствено от техния обхват или интензивност, а от начина, по който се планират, комуникират и възприемат в социалната среда. Тук се очертава необходимостта превенцията да се разглежда през призмата на публичните комуникационни кампании – като стратегически процес, който съчетава институционална логика, поведенческо въздействие и социална динамика.

Теоретичните постановки на Rice и Atkin подчертават значението на изследването, сегментацията и оценката като етапи от устойчивия комуникационен цикъл, докато Jonathan Matusitz насочва вниманието към визуалната и емоционалната ангажираност като средство за поведенческа промяна. От своя страна, Berger, Roloff и Ewoldsen разглеждат превенцията като процес на социално взаимодействие и колективно осмисляне в рамките на общности.

Тези концепции предоставят аналитичен инструментариум, чрез който могат да бъдат разбрани и оценени практиките на НКБТХ – както традиционните кампании за обща информираност, информационните сесии, така и иновативни формати като „Ескейп стаята на колела“ (Escape Truck). В тях се проявява именно взаимодействието между институционалния капацитет, комуникационната стратегия и социалния контекст – елементите, които изграждат основата на устойчивата превенция.

Анализ на добри практики: комуникационни и институционални модели на превенция

Тази теоретична и институционална рамка представлява отправната точка за анализ на два конкретни примера от практиката на НКБТХ, които демонстрират как комуникационните стратегии и институционалните механизми могат да се обединят в устойчив модел на превенция. В рамките на институционалната дейност на НКБТХ могат да бъдат разграничени два устойчиви и допълващи се подхода към превенцията – общностно-базиран модел, фокусиран върху посредничество и доверие, и интерактивно-комуникационен модел, основан на преживяване и емоционално въздействие. Двата примера, представени по-долу – информационните сесии за медиатори и сезонни работници, и инициативата „Ескейп стая на колела“ (Escape Truck), илюстрират как теоретичните принципи на Rice & Atkin, Matusitz и Berger et al. намират практическо приложение в българския контекст. И двата модела са създадени в рамките на официалната институционална политика на Комисията, но демонстрират различни механизми на въздействие, нива на превенция и форми на партньорство.

1. Информационни сесии за медиатори и сезонни работници – превенция чрез доверие и посредничество

Информационните сесии за сезонни работници, трудови, здравни и образователни медиатори са проведени в различни региони на България, в по-малки и по-големи населени места (Видин, Монтана, Сливен, Пловдив, Варна, Русе и др.), по инициатива на НКБТХ, с подкрепа на Европейския орган по труда (ЕОТ) местните комисии, общинските администрации, ИА „Главна инспекция по труда“, Националният осигурителен институт, Международната организация по миграция, организация „Труд и живот“ в Германия (включваща мрежа от българоговорящи трудови консултанти), френски и български синдикални и неправителствени организации. Целта е да се повиши информираността за трудовите права, рисковете от трудова експлоатация и трафик на хора, преди замиване, както и относно условията на труд и живот в конкретните държави на дестинация – Франция и Германия, особено сред

потенциални мобилни работници, в т. ч. и сезонни работници, на територията на ЕС.

Форматът включва обучителни и дискуссионни сесии, реализирани на два етапа, в които целевата аудитория се запознава с конкретни случаи, анализира реални рискове и усвоява техники за разпознаване и реакция при индикации за трафик на хора или нарушение на трудовите права. В първия етап на инициативата, сесиите са проведени на открито, под формата на консултативни срещи с местните общности в по-малки населени места, с фокус върху условията на труд и живот във Франция. Във втория етап, форматът е променен на обучителни сесии на закрито, с основна целева група – трудови, здравни и образователни медиатори, с фокус върху условията на живот и труд в Германия.

Медиаторите, като представители на уязвими общности, се превръщат в естествени проводници на информация и доверие. Те адаптират институционалните послания към местния контекст, като осигуряват културна относимост и достъпност. В първоначално реализирания формат те имат по-скоро координираща и организационна функция, докато във втория вариант на инициативата са основна целева група.

Общо над 450 души са участвали в двата етапа на инициативата през последните две години, а чрез тях информацията е достигнала индиректно до хиляди членове на общностите. Някои от медиаторите инициират отделни срещи, беседи и информационни сесии за родители и ученици или за трайно незаети лица от общността, което допълнително разширява обхвата и въздействието на превенционните инициативи.

Този модел представлява добър пример за вторична превенция, която е насочена към хора, които са в повишен риск, но все още не са въввлечени в експлоатация, като дава информация и инструменти за предпазване и реакция, и едновременно с това овладява търсещите възможности за по-добър живот извън страната.

Теоретично моделът се вписва в подхода на Berger, Roloff и Ewoldsen, които разглеждат социалните взаимодействия и нормите като основен механизъм за формиране на нагласи и поведение. Информационните сесии изграждат вътрешна социална динамика – комуникация в рамките на самата общност, при която промяната настъпва отвътре навън, а не чрез външно наложени кам-

пании. Резултатите от проведените информационни сесии включват повишено ниво на информираност и готовност за сигнализиране при случаи на трафик и експлоатация, създадени устойчиви партньорства между институции и общности, готовност и инициатива за предаване на основните послания сред други представители на общността, както и развита вертикална комуникация между местните власти и структури и централната администрация на НКБТХ. Този модел доказва, че устойчивата превенция може да бъде постигната чрез човешки капитал, доверие и постоянство, а не единствено чрез ресурси и медийно присъствие.

2. „Ескейп стая на колела“ (Escape Truck) – превенция чрез преживяване и емоционално въздействие

Инициативата Escape Truck е създадена от фондация Ришейп (Нидерландия), с подкрепата на държавните институции. В България кампанията се реализира по инициатива на НКБТХ, с подкрепата на Министерството на правосъдието, Националната полиция и Посолството на Кралство Нидерландия, със съдействието на партньорите от българска страна – Министерство на вътрешните работи, Министерство на образованието, Столична община и общините Ботевград, Монтана, Луковит, Плевен, Благоевград, Сандански, Петрич, Кърджали, Бургас и Варна, Местните комисии за борба с трафика на хора (МКБТХ) в градовете Благоевград, Бургас, Варна, Монтана и Плевен, както и партньорските организации, в лицето на Международната организация по миграция (МОМ) в България, фондация „Кампания А21“ и фондация „Open Space“. Не на последно място – със съдействието, чрез обмен на опит и методическа подкрепа, на организаторите на инициативата в Унгария и Полша – Университета в Печ и Университета във Вроцлав.

Целта на инициативата е да се повиши чувствителността и разпознаваемостта за рисковите ситуации, особено сред младежи и ученици от горен гимназиален курс, както и на представители на уязвими общности и професионалисти от сферата на правоприлагането и социалните дейности.

Проектът използва мобилна интерактивна платформа – камион, оборудван като ескейп стая, в която участниците преживяват симулирана ситуация на трафик. Те трябва да решават поредица от задачи, за да помогнат на виртуален герой да избяга от ка-

пана на експлоатацията. Визуалната и звуковата среда, базирана на реални истории на жертви, създава емоционална идентификация и стимулира поведенческо осъзнаване. По време на играта участниците трябва да напуснат ескейп стаята, като решават поредица интерактивни задачи и разгадават кодове. Основната им цел е да помогнат на виртуалния герой – жертва на експлоатация, да се освободи от безизходното положение, в което се намира. Стаята е оформена така, че да пресъздава автентично условията на живот на жертвите на трафик. Сценариите на играта са вдъхновени от реални истории на хора, преживели трудова или сексуална експлоатация, които са успели да се спасят и да получат подкрепа. Така играта служи като инструмент за превенция, повишаване на чувствителността и ангажиране на вниманието към проблема, особено сред най-уязвимите.

Инициативата се реализира в 11 града в България, с общо 13 събития, в които взимат участие над 1200 души.

„Escape Truck“ възплъщава концепцията на Jonathan Matusitz за визуално въздействие чрез преживяване, при което посланието не се възприема рационално, а емоционално. Преживяването е ключов механизъм за вътрешна поведенческа промяна – участниците не просто получават информация, а сами минават през емоционален процес, което води до по-трайна ангажираност. От гледна точка на Rice и Atkin, проектът е пример за кампания с пълен цикъл на *проучване* → *проектиране* → *изпълнение* → *оценка*. Всяка фаза е съгласувана с партньорите от Нидерландия, които предоставят методологическа рамка за измерване на ефекта (анкети преди участие и след участие, дебрифинг, наблюдения, интервюта). Кампанията получава и широк медиен отзвук – над 270 отразявания в телевизии, радио, печатни и онлайн издания, както и в социалните мрежи. Резултатите от инициативата включват повишена чувствителност и осъзнаване на рисковете от експлоатация, особено сред младите хора, повишен медиен интерес и обществен дебат по темата, заявен интерес за реализиране на инициативата в други общини в страната, модел за международно сътрудничество и адаптация на добри практики.

Таблица 1. Сравнителен анализ

Критерий	Информационни сесии	Ескейп стая на колела
Ниво на превенция	Вторична – насочена към рискови групи чрез посредници и целеви обучения	Първична – широка обществена и младежка аудитория
Механизъм на въздействие	Обучителен, диалогов – знание, доверие, общностна комуникация	Емоционално въздействащ – преживяване, емоция, визуална идентификация
Целева група	Трудови, здравни и образователни медиатори, сезонни работници, местни общности	Ученици, младежи, обща публика; в по-малка степен – уязвими общности и професионалисти
Тип партньорство	Европейско, национално и локално институционално	Международно (на ниво ЕС) и междусекторно – национално и локално
Ресурсна рамка	Висок институционален капацитет, висок ресурсен интензитет, устойчив модел – дългосрочна ангажираност	Висок ресурсен интензитет, краткосрочен цикъл, висок визуален и логистичен ресурс, изискващ специализирана техника и екип
Ключов резултат	Повишен капацитет и доверие в общностите; дългосрочно партньорство	Емоционална ангажираност и обществена чувствителност
Устойчивост	Базирана на човешки и институционален капитал, и на международна подкрепа	Базирана на иновация и международна подкрепа
Канали	Срещи, обучения	Пряк опит, социални мрежи и медии

Сравнителният анализ на двата модела за превенция – информационните сесии за медиатори и сезонни работници и инициативата „Ескейп стая на колела“ (Escape Truck) – показва как различни комуникационни подходи могат да функционират в рамките

на единна институционална политика, взаимно допълвайки се в постигането на устойчиви резултати.

Въпреки че се различават по обхват, целеви групи, канали и времева динамика, и двете инициативи демонстрират ефективност чрез синергия между комуникационни и институционални ресурси, както и чрез стратегическо партньорство на различни нива – от местното до международното.

Информационните сесии представляват модел на вторична превенция, фокусиран върху хора, които вече се намират в ситуации на повишен риск. Този подход използва диалогов и обучителен механизъм, основан на доверие, споделен опит и културна близост. В теоретичен план той се доближава до концепцията на Berger, Roloff и Ewoldsen, според която промяната в нагласите се осъществява чрез социална динамика, общностни норми и споделени значения. Медиаторите играят ролята на вътрешни комуникатори на промяната – те не просто предават институционални послания, а ги адаптират към реалния контекст, като по този начин изграждат устойчиви връзки на доверие между институции и общности. Силата на този модел е в неговата дългосрочност и възпроизводимост – веднъж изградени, тези връзки могат да поддържат превенцията дори при смяна на проекти или финансиращи механизми.

От друга страна, „Ескейп стаята на колела“ (Escape Truck) олицетворява модел на първична превенция, насочен към широката общественост, с акцент върху младите хора. Той използва емоционално и визуално въздействие като средство за осъзнаване – участниците не просто научават факти, а преживяват сценарий, който провокира емпатия, критично мислене и саморефлексия. Този подход съответства на теорията на Jonathan Matusitz, според която визуалната комуникация и преживелищното учене водят до по-дълбока и трайна ангажираност. Ескейп стаята успява да превърне темата за трафика на хора от абстрактен социален проблем в лично осъзната ситуация, като активира емоционалния потенциал на участниците. Макар форматът да е краткотраен и с висок ресурсен интензитет, неговата видимост и въздействие върху общественото съзнание са значителни, особено при съчетание с последващи комуникационни действия и ангажимент от страна на институциите и училищата.

И двата подхода са изградени върху силна партньорска основа, като включват институции на национално и европейско ниво. Това взаимодействие демонстрира, че международното сътрудничество е ключов елемент от устойчивата превенция, тъй като позволява обмен на методологии, споделяне на ресурси и адаптация на успешни модели към националния контекст.

Аналитични изводи:

1. Различните нива на превенция изискват различни инструменти, но обща координация. Вторичната превенция (сесиите за медиатори) и първичната (Escape Truck) се допълват: първата изгражда знания и доверие, втората – осъзнаване и емоционална реакция.
2. Успешната превенция комбинира рационални и емоционални механизми. Информационните формати осигуряват познание и компетентност, докато тези, базирани на преживяване предизвикват емоционално осъзнаване. Заедно те водят до по-дълбока и трайна поведенческа промяна.
3. Институционалният капацитет е предпоставка за устойчивост. И двата модела се базират на стабилна институционална рамка, но сесиите показват по-голяма възпроизводимост във времето, докато Escape Truck се нуждае от постоянна логистична и финансова подкрепа.
4. Партньорствата определят мащаба и ефекта. Европейските и международните сътрудничества не само осигуряват ресурси, но и легитимират инициативите, като ги вписват в по-широката рамка на политиките на ЕС и Съвета на Европа.
5. Културната адаптация е решаваща за доверието. Форматите, които отчитат културните специфики и използват познат език и символика, постигат по-високо ниво на приемане и разбиране от целевите групи.
6. Оценката на въздействието остава предизвикателство. Необходим е по-систематичен подход за измерване на резултатите – чрез комбинация от количествени и качествени индикатори, които да оценяват не само обхвата, но и дълбочината на въздействието.

Взаимното допълване на двата модела очертава стратегическа рамка за устойчива превенция, в която комуникацията е на

сочена едновременно към съзнанието и емоцията, институционалната координация осигурява дългосрочност и приемственост, а партньорствата – достъп до опит, ресурси и добри практики на международно ниво. Така изградена, превенцията престава да бъде еднократна кампания и се превръща в динамичен, адаптивен процес на социална комуникация, който надгражда обществената осведоменост в посока на ангажираност, съпричастност и поведенческа промяна.

Изводи от практиката и модел на устойчива превенция

Натрупаният опит от реализираните инициативи на Националната комисия за борба с трафика на хора (НКБТХ) през последните години показва, че ефективната превенция изисква едновременно институционална стабилност, комуникационна гъвкавост и социална ангажираност. Постепенно се оформя модел, който обединява тези три измерения в рамките на координирана и адаптивна структура, способна да реагира на динамично променящите се форми на трафик и уязвимост.

Партньорствата на местно ниво се утвърждават като най-съществения фактор за устойчивост. Те осигуряват пряк достъп до рисковите групи и позволяват прилагането на кампании, които са в съответствие с реалните социални и културни контексти. Опитът на местните комисии към НКБТХ показва, че именно интерактивните формати и личният контакт пораждат доверие и мотивация за действие – ефект, който не може да бъде постигнат само чрез общи послания.

Културната и контекстуална адаптация се явява решаваща за ефективността на кампаниите. Форматите, които „говорят“ на езика на аудиторията – буквално и метафорично, постигат по-висока степен на приемане и разбиране. Проектите с медиаторите, както и дейностите, насочени към потенциални трудови мигранти, доказват, че включването на вътрешни посредници е ключово за преодоляване на бариери, свързани с недоверие и неформални комуникационни модели.

Институционалната координация е основа на устойчивостта. Наличието на утвърдена структура като Националната комисия, местните комисии и експертни, мултидисциплинарни работни групи, включващи и активното участие на гражданския сещтор, осигурява

механизъм за последователност и предвидимост. Когато кампаниите и инициативите се вписват в тази рамка, те надживяват проектните си цикли и се превръщат в част от дългосрочната политика.

Оценката на въздействието е критично важен, но все още недостатъчно развит аспект. Повечето кампании отчитат броя на участниците или реализираните събития, но не проследяват реалната промяна в нагласите и поведението. В бъдеще е необходимо да се разработи единна оценъчна методология, която да измерва ефекта на комуникационните усилия чрез комбинация от количествени (анкети, статистика) и качествени (интервюта, фокус групи, наблюдения) инструменти.

Международното сътрудничество създава реална добавена стойност. То позволява трансфер на иновации и експертиза, като и двете инициативи са показателен пример за това. Партньорството в двата примера демонстрира как академичният потенциал може да обогати институционалните практики, а сътрудничеството между държави да доведе до хармонизиране на превантивните подходи в рамките на ЕС.

На базата на този анализ може да се очертае трипластов модел на устойчива превенция, който обединява комуникационните, институционалните и оценъчните елементи в единна рамка:

1. Комуникационен модул – включва стратегическо проучване на целевите групи, сегментиране на аудиторията (дефиниране на целевите групи), разработване на послания и избор на подходящи канали (лични срещи, социални мрежи, визуални формати). Той следва логиката на Rice и Atkin, като преминава през пълен цикъл: *проучване* → *дизайн* → *прилагане* → *оценка*.
2. Институционален модул – осигурява партньорства, координация и ресурсна подкрепа. Тук устойчивостта се постига чрез ясно разпределение на ролите между националните, местните и международните участници, както и чрез създаване на постоянни работни механизми.
3. Оценъчен модул – въвежда измерими индикатори и обратна връзка, която позволява адаптиране и усъвършенстване на кампаниите. В този контекст се препоръчва използването на смесени методи за анализ на въздействието – съ-

четаване на статистически данни с качествени индикатори като промяна в нагласите и нивото на осъзнатост.

Трите модула функционират като взаимосвързана система, при която комуникацията изгражда осъзнаване, институциите гарантират приемственост, а оценката осигурява развитие. Когато тази система работи в синхрон, превенцията престава да бъде епизодична инициатива и се превръща в структурен елемент от държавната политика и културата на обществена ангажираност.

За да се гарантира устойчивостта на постигнатите резултати, могат да се открият няколко приоритетни направления за развитие:

1. Стандартизиране на методите за оценка на кампаниите на национално ниво, което ще позволи сравнимост и прозрачност на резултатите между различните програми и региони.
2. Създаване на унифицирана система за събиране и анализ на данни, включваща като допълнение и картографиране на рискови региони и уязвими групи. Подобен инструмент ще позволи по-прецизно планиране на превантивните дейности, по-добро насочване на ресурсите и обективно проследяване на тенденциите във времето. В допълнение, той ще осигури база за стратегическо сътрудничество между институции, изследователски центрове и международни партньори, като улесни обмена на данни и ранното идентифициране на нови рискове.
3. Институционализиране на доказано ефективните комуникационни формати – превръщането на успешни практики като обученията за медиатори и тематичните общностни сесии в постоянни компоненти от годишните национални програми и местни планове за действие.
4. Подкрепа за иновации и интерактивни подходи в превенцията, включително чрез сътрудничество с младежки, образователни и културни организации. Развитието на подходи, свързани с дигитални и визуални формати, създаване на образователни симулации и интерактивни инструменти за младежи е доказано по-ефективно при ангажиране на аудитории, които традиционно остават по-слабо обхванати от класическите кампании.
5. Укрепване на международното и междуинституционалното сътрудничество, особено в рамките на ЕС и Съвета на Ев-

ропа, чрез участие в транснационални проекти и обмен на добри практики, обучение и научно-практически анализ.

6. Развитие на капацитета на местните комисии като центрове за прилагане на превантивни политики на терен. Това включва провеждане на редовни обучения, осигуряване на методическа подкрепа и целево финансиране, което да позволи устойчиво развитие на локалните партньорства и кампании.

В обобщение, практиката на НКБТХ доказва, че устойчивата превенция не е еднократен акт, а дългосрочен процес на обществена комуникация, институционална подкрепа и социално взаимодействие. Когато кампаниите съчетават рационално знание, емоционално преживяване и институционална последователност, те не само информират, но и променят поведението, създавайки реална защита срещу трафика на хора.

Заклучение

Трафикът на хора представлява един от най-комплексните социални проблеми на съвременното – пресечна точка между икономическа уязвимост, социални неравенства и дефицити в информираността и защитата на човешките права.

Превенцията, като един от основните стълбове на политиките за борба с трафика на хора, изисква не просто реактивен, а стратегически и дългосрочен подход, който да обединява институционалния капацитет и комуникационното въздействие.

Настоящият анализ показва, че ефективната превенция се постига не чрез еднократни кампании, а чрез системна интеграция между знание, преживяване и социална ангажираност. Изследваните примери – информационните сесии за медиатори и проектът *Escape Truck*, илюстрират различни, но взаимно допълващи се модели. Първият е основан на доверие и общностна динамика, а вторият – на емоционално осъзнаване и визуална комуникация.

И двата подхода потвърждават валидността на класическите теоретични рамки на Rice & Atkin, Matusitz и Berger-Roloff-Ewoldsen – превенцията е процес на социална промяна, визуалната комуникация, базирана на преживяване е катализатор на осъзнаване, а устойчивата промяна настъпва чрез взаимодействие в рамките на

общностите. Тези модели, приложени в българския контекст, показват, че устойчивостта се гради върху три основни опори:

- Институционална приемственост – наличие на координационна рамка, която гарантира последователност на политиките, каквато осигурява НКБТХ чрез своята експертиза и мрежата от местни комисии и партньорства.
- Комуникационна относимост – адаптиране на посланията към културните и социалните особености на целевите групи, така че те да бъдат разбираеми, близки, значими и достъпни.
- Оценъчна и аналитична устойчивост – разработване на системи за измеримост, проследяване на ефекта и актуализиране на стратегиите на база доказателства.

Разгледаните примери и направените изводи подчертават, че интегрираният модел на превенция следва да обединява три взаимосвързани модула: комуникационен (послание, визуална идентичност, ангажиране на аудиторията), институционален (партньорства, координация, ресурси) и оценъчен (мониторинг, индикатори, обратна връзка). Така превенцията престава да бъде периферна дейност и се превръща в ядро на националната политика за борба с трафика на хора, основано на партньорство между държавата, общините, гражданското общество, академичните среди и международните организации.

Особено значение придобива и разработването на унифицирана система за събиране и обработване на данни и картографиране на риска, която ще позволи целенасочено планиране, приоритизация и ефективно насочване на ресурсите. Такъв инструмент би дал възможност за изграждане на превенция, основана не само на реакция, а на прогнозиране и стратегическо управление.

В по-широк план, устойчивата превенция може да бъде определена като комуникационна система, в която институциите осигуряват рамката, общностите придават смисъл, а хората превръщат знанието в действие.

Българският опит, разгледан в този доклад, демонстрира, че съчетанието между институционална зрялост и иновативна комуникация е пътят към реална и устойчива защита на уязвимите групи. В този смисъл, превенцията на трафика на хора е не само политика, а

култура – култура на информираност, съпричастност и отговорност, която се изгражда във времето и чрез взаимодействие.

Трафикът на хора може да бъде ограничен не само чрез контрол и санкции, а преди всичко чрез осъзнаване, образование и включване. Когато институциите говорят с ясен език, общностите се включват като партньори, а кампаниите се базират на доказателства и човешки истории, тогава превенцията изпълнява истинската си роля – да не реагира постфактум, а да предотвратява риска, като създава общество, способно да разпознава, реагира и защитава.

Благодарности

Авторът изразява признателност към всички експерти и партньори, допринесли за реализацията на изследваните инициативи и за обогатяването на настоящия анализ.

Специална благодарности към:

Dr. J. J. M. (Jorn) van Rij, Ph.D, Senior Researcher on Human Trafficking, Dutch National Police – за неговия принос към разработването и прилагането на модела Escape Truck и за споделената експертиза в областта на превенцията и международното полицейско сътрудничество;

Dr. István Szijártó, Department of International and European Law, Faculty of Law, University of Pécs – за научното съдействие и академичната перспектива върху европейското право и политиките за противодействие на трафика на хора;

Mgr Liwia Palus, Department of Criminology and Security Studies, University of Wrocław – за сътрудничеството по линия на сравнителния анализ и споделения опит от Централна Европа в сферата на превенцията и общностните подходи.

Авторът благодари също на екипа на Националната комисия за борба с трафика на хора (НКБТХ) за подкрепата, предоставените материали и споделените добри практики, както и на местните комисии и партньорите от неправителствения сектор, които осигуряват връзката между националните политики и реалните нужди на общностите.

Изразените становища и изводи в доклада са на автора и не отразяват непременно официалната позиция на институцията, в

която работи, или на организациите, участващи в посочените инициативи.

ИЗТОЧНИЦИ

1. Монографии и учебници:

- **Rice, Ronald E., Charles K. Atkin.** *Public Communication Campaigns*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2013.
- **Matusitz, Jonathan.** *Fundamentals of Public Communication Campaigns*. New York: Routledge, 2022.
- **Berger, Charles R., Michael E. Roloff, David R. Ewoldsen (eds.).** *The Handbook of Communication Science*. Los Angeles: SAGE Publications, 2014.

2. Статии:

- **Van Rij, J.J.M. (Jorn).** *Mensenhandel en preventie: politieel perspectief op bewustwording en samenwerking*. Den Haag: Politie Landelijk Portefeuilleteam, 2023.
- **Szijártó, István.** *European Legal Dimensions of Human Trafficking Prevention*. – In: *Journal of European Law and Policy*, Vol. 12, No. 2. Pécs: University of Pécs, 2023.
- **Palus, Liwia.** *Community-level Interventions in Human Trafficking Prevention: Lessons from Central Europe*. – In: *Criminology and Security Studies Review*, Vol. 5, Wrocław: University of Wrocław, 2024.

3. Сборници и институционални доклади

Национална комисия за борба с трафика на хора. *Годишен доклад за 2024 г.* София: НКБТХ, 2025.

Национална комисия за борба с трафика на хора. *Годишен доклад за 2023 г.* София: НКБТХ, 2024.

Национална комисия за борба с трафика на хора. *Годишен доклад за 2022 г.* София: НКБТХ, 2023.

Национална комисия за борба с трафика на хора. *Годишен доклад за 2021 г.* София: НКБТХ, 2022.

Институт по философия и социология при Българска академия на науките. *Мониторинг и оценка на Националната стратегия за борба с трафика на хора (2017–2021)*. София: БАН, 2022.

Съвет на Европа. *Конвенция за борба с трафика на хора (Варшава, 2005)*. Страсбург: Съвет на Европа.

GRETA. *Recommendation on the Implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*. Strasbourg: Council of Europe, 2023.

Европейска комисия. *EU Strategy on Combatting Trafficking in Human Beings 2021–2025*. Brussels: European Commission, 2021.

4. Онлайн източници

Национална комисия за борба с трафика на хора. Официален уебсайт: <https://antitrafficking.government.bg> (последно посетен на 31.10.2025).

Council of Europe – GRETA. <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking> (последно посетен на 30.10.2025).

European Commission – Anti-Trafficking Policy. <https://ec.europa.eu/anti-trafficking> (последно посетен на 30.10.2025).

Бележка:

Тази библиография комбинира академичните източници, върху които е изградена теоретичната рамка (Rice & Atkin, Matusitz, Berger–Roloff–Ewoldsen), с емпиричните и институционалните материали, отразяващи практиката на НКБТХ, резултатите от Мониторинговия доклад на ИФС при БАН и международните структури (GRETA, ЕС).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Конферентният сборник, събрал докладите от научния форум „Заедно можем“, се утвърждава като значим научен и практико-приложен ресурс, който разглежда в дълбочина многообразните измерения на трафика на хора, както и на сексуалната и трудовата експлоатация. Представените изследвания и анализи отразяват едновременно актуалните тенденции на глобално и национално равнище и конкретните локални специфики, релевантни за българската правна, икономическа и социална действителност. Чрез съчетаването на емпирични изследвания, задълбочени правни анализи, педагогически модели и практически ориентирани препоръки сборникът предлага цялостен, системен и интердисциплинарен подход – неизбежен и необходим при адресирането на проблем, който пресича криминологични, здравни, икономически и етични измерения.

По тематична насоченост докладите обхващат ключови направления: трудова експлоатация и икономическа уязвимост; трафик на органи и свързаните с него морални и здравно-правни дилеми; онлайн механики за вербуване и контрол на непълнолетни; оценка на икономическите щети от трафика и влиянието им върху БВП; интердисциплинарни стратегии за превенция, наказателна политика и ресоциализация. Тази тематична широта позволява да се изгради комплексна и многопластова картина на престъплението – от неговите структурни причини и оперативни механики до дългосрочните последици и възможните инструменти за обществена и институционална реакция. Особено ценно е включването както на академични екипи и млади изследователи, от една страна, и представители на практиката – МВР, неправителствени организации, фондации и специализирани комисии за борба с трафика на хора, от друга, което гарантира съчетание между теоретична обосновааност и практическа приложимост на предложените изводи и препоръки.

Актуалността на докладите е безспорна: проблемите, свързани с дигиталната експлоатация, икономическата крехкост след глобални кризи и транснационалният характер на престъпните мрежи, изискват нови изследователски перспективи и гъвкави, бързо адаптиращи се политики. Анализите на онлайн вербуването

и емоционалните механизми на контрол предоставят експертен поглед към съвременните инструменти на експлоатацията; икономическите оценки добавят количествени аргументи в подкрепа на инвестициите в превенция и подкрепа на пострадалите; а правните и етичните текстове очертават съществуващите нормативни дефицити и потенциалните посоки за реформи.

Значимостта на тези изследвания се подсилва от активното участие на практики и ментори, чийто професионален опит не само потвърждава необходимостта от ефективна междуинституционална координация, но и осигурява реална връзка между академичното знание и практическото му приложение. Менторите имаха ключова роля в процеса на работа, като напътстваха студентските отбори, проследяваха техния напредък и подпомагаха развитието на аналитични и изследователски умения в реален професионален контекст. Този модел на сътрудничество допринесе за по-високо качество на изследователските резултати и утвърди значението на менторската подкрепа като съществен елемент от устойчивото развитие на академично-практическите партньорства.

Ползата от сборника е многопластова. За публични политиките той предлага конкретни насоки за интервенции и превантивни механизми; за практиката – модели за ранна идентификация и комплексна подкрепа на пострадалите; за науката – емпирични данни и интердисциплинарни концепции, които могат да послужат като основа за бъдещи изследвания; а за образованието – учебни и превантивни подходи, насочени както към млади хора, така и към специалисти. Особено важно е, че значителна част от докладите формулират препоръки с потенциал за прилагане в кратко- и средносрочен план, като същевременно очертават визия за по-дълбоки и устойчиви системни промени.

В по-широк план настоящото издание надхвърля рамките на академичния дебат и се позиционира като инструмент за информираност, превенция и формулиране на политики. То създава предпоставки за устойчив и продуктивен диалог между науката, институциите и гражданското общество, насърчавайки обмена на добри практики и критичното осмисляне на съществуващите механизми за противодействие. Очакването е сборникът да допринесе не само за обогатяване на научното познание, но и за изграждане на по-ефективни, координирани и хуманно ориентирани стратегии в борбата

срещу трафика и експлоатацията на хора, утвърждавайки разбирането, че свободата и човешкото достойнство могат да бъдат отстоявани единствено чрез съвместни и отговорни усилия.

Публикуването на докладите в настоящия сборник не е просто академична формалност, а целенасочена стъпка към систематизиране на натрупания опит, трансляция на научното знание в приложими политики и практики и стимулиране на междусекторен диалог. Посланието „**Заедно можем**“ остава водещ принцип и морален ориентир – напомняне, че само чрез синергия между академичната общност, институциите и гражданското общество могат да бъдат изградени устойчиви, човекоцентрични механизми за превенция, защита и ресоциализация. Амбицията на настоящото издание е да се утвърди като работещ инструмент за вземане на решения, източник на вдъхновение за нови изследвания и платформа за бъдещи съвместни инициативи в борбата срещу трафика на хора.

ас. д-р К. Баков

РЕЦЕНЗИЯ 1 НА СБОРНИК
„ПРЕВЕНЦИЯ НА ТРАФИКА НА ХОРА:
СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ
И ПРАВНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ
НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО“

доц. д-р Константин Пехливанов, Юридически факултет
на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“,
Катедра „Публичноправни науки“

Сборникът „Превенция на трафика на хора: социално-икономически и правно-психологически аспекти на престъплението“ е оригинален научен принос в теорията и практическото изследване на проблема, плод на съвместно сътрудничество на няколко факултета в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. В неговото съставяне са дали принос няколко различни науки от областите на висше образование, които се развиват в Пловдивския университет, който има и качество на изследователско висше училище съгласно ПМС № 226/2021 и неизменно поддържа тази позиция вече пет години. Впечатляващи са усилията на студенти от три различни факултета и техните ментори да осветлят напълно и от различни ъгли темата за превенцията на трафика на хора.

По актуалността на темата: трафикът на хора е комплексна престъпна дейност, засягаща много лица, организации и държави, която никога не е спирала и моментите на кризи и войни само ѝ придават по-голям мащаб. Европа се чувства по-засегната след войните в Сирия и Украйна, но това е само защото мащабните бойни действия и посегателство над цивилно население и неговия привичен мирен начин на живот, както и политиката на правителствата в Европейския съюз, доведоха до настаняване на големи и компактни маси чуждо население, значителна част от което – по нелегален път. Иначе дейността на престъпния свят в това отношение никога не е преставала и очевидно никога няма да престане или поне да бъде в пренебрежимо малка степен.

Относно научния обхват на изследването: участниците и менторските екипи правилно са преценили от самото начало, че

само мултидисциплинарен подход може да освети всички аспекти на това явление, като социалните аспекти не бива да бъдат пренебрегнати. Намирам, че са постигнали значим успех; екипите от студенти правилно са избрали направленията на изследване, менторите са положили дължимата грижа на преподаватели, научни съветници и редактори.

Относно обхвата и мащаба на интердисциплинарния подход: в сборника са тясно преплетени изследвания в областта на националната сигурност, социологията, международните отношения, икономиката, социалните дейности, психологията, международното, административното и наказателното право. Читателят получава максимално пълна картина за сложното явление на трафика на хора в различни аспекти и може да си състави информирано мнение за него, както и да проучи многобройни цитирани източници, ако желае да се задълбочи в темата. Впечатление в сборника прави огромното количество проучена литература, включително на чужди езици, което многократно увеличава стойността му. Отдадено е дължимото внимание на все по-значимата „виртуална“ част от живота ни в интернет и социалните мрежи, както и новите криминогенни аспекти, които тя прави възможни.

Изследвани са международните актове, международните организации и националните органи с тяхната компетентност. Навсякъде в изследването е подхотено с научна добросъвестност и изследване на различните страни на явлението „трафик на хора“.

В заключение: съставен е зрял интердисциплинарен сборник с научни доклади, който обогатява познанието за криминалното явление „трафик на хора“, като изследва въпроса от всички възможни страни, отправя поглед към добрите практики по света, анализира опита и предлага възможни решения. Огромното количество анализирана и цитирана литература ще улесни и насочи заинтересувания читател към по-далечно самостоятелно проучване на темата.

26.01.2026
Пловдив

доц. д-р Константин Пехливанов

РЕЦЕНЗИЯ 2 НА СБОРНИК
„ПРЕВЕНЦИЯ НА ТРАФИКА НА ХОРА:
СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ
И ПРАВНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ
НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО“

гл. ас. д-р **Димитър Панчев,**
Факултет по икономически и социални науки
на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“,
Катедра „Политически науки и национална сигурност“

Сборникът *„Превенция на трафика на хора: социално-икономически и правно-психологически аспекти на престъплението“* представлява значим академичен и практически ориентир в съвременното изследване на трафика на хора и експлоатационните практики в България и Европа. Той е резултат от международна интердисциплинарна научна конференция, обединяваща студенти по право, психология, социални дейности, национална сигурност, които представят своите академични изследвания по темата под вещото ръководство на академични наставници, които са и утвърдени учени с богат професионален и изследователски опит. Този широк спектър от професионални гледни точки превръща сборника във важен принос към теоретичното познание и в източник на практически приложими решения за институции, специалисти и изследователи.

Интердисциплинарност и полипарадигмалност

Един от най-големите научни приноси на публикацията е интегрирането на различни научни дисциплини в анализа на един комплексен социален феномен. Сборникът не се ограничава до правния аспект, а включва психологически, социални, икономически и криминологични гледни точки. Този подход разкрива многопластовата природа на трафика на хора, анализира причините на индивидуално, групово и структурно ниво, предлага реалистични механизми за превенция и интервенция, съчетава теория с емпиричен опит от практи-

ката. Такъв тип научна интеграция все още е рядкост в българската академична литература по темата, изключвайки вече направеното от утвърдени изследователи като проф. Георги Петрунов.

Анализ и оценка на основните тематични направления

Разделът, посветен на трудовата експлоатация, изследва феномена през четири ключови оси: **социални и икономически предпоставки (бедност, миграция, неравенства); механизми на вербуване (фалшиви обяви, нерегламентирани посредници); психологически контрол и зависимост (заплахи, дългово робство, манипулации); престъпни финансови практики (пране на пари, укриване на данъци)**. Научната стойност на този текст е в особено прецизната връзка между индивидуалната уязвимост и структурните икономически процеси. Екипът от студенти, някои от тях правещи първите си стъпки в научно-изследователското поле успяват да покажат, че спадът в официалната статистика не означава намаляване на престъплението, а по-скоро недостиг на идентифицирани случаи – важна теза, която често липсва в публичния дебат. Като допълнителен принос бих открял разширения анализ за това как трудовата експлоатация подкопава националната сигурност чрез нелегални финансови потоци; паралелни и неформални икономики, мрежи от подизпълнители, корупционни зависимости, демографски и миграционни процеси. Този фокус е иновативен за българския контекст и допринася за осмислянето на трафика като заплаха не само за индивида, но и за държавната стабилност и социалната кохезия.

Онлайн експлоатация на непълнолетни

Темата за онлайн експлоатацията е модерна, с висока актуалност и социална значимост. Тук в дълбочина е анализирана ролята на социалните мрежи в набирането и контрола; възхода на новите дигитални рискове (като груминг, сексторшън, фалшиви профили); психологическите механизми на манипулация; виртуалната зависимост и травмите, които тя причинява. Приносът тук е двоен: теоретичен и практически, а текстът осигурява актуална типология на рисковете и предлага конкретни препоръки към родители, педагози, социални служби и институции за ранно разпознаване и

превенция, особено актуално и навременно с оглед на приетите промени за вдигането на възрастта за създаване на профил в социалните мрежи от непълнолетни лица, макар такъв дебат все още да не е състоял в българското общество.

Психологически последици и травматични зависимости

Сборникът има значителна стойност и в областта на психологията. Особено силни са анализите по теми като: *научената безпомощност; травматичната връзка (trauma bonding); психологическо подчинение чрез редуване на заплахи и „грижа“; механизми за адаптация към насилието; деградация на личната идентичност*. Тук като приносен момент се откроява излизането отвъд простото описание на факти и предлагането теоретичен модел на зависимости, който обяснява защо жертвите не напускат експлоатационните ситуации. Този нов тип знание е ключово за ефективната ресоциализация на жертвите на трафика на хора и поставя на дневен ред проблема за необходимостта на повече оценяващи академични изследване от типа „какво работи“ и съответно необходимостта от по-тясно сътрудничество между държавните институции, научно-изследователските университети и центрове, както и неправителствения сектор.

Правни и международноправни аспекти

Правните анализи, които съпътстват всеки един от текстовете са подробно разработени и предлагат многопластова и задълбочена перспектива върху българската нормативна рамка, Наказателния кодекс и неговите ограничения, Директиви и конвенции на ЕС и ООН, трудностите при доказване на престъплението, липсата на свидетелска защита и институционална координация. Необходимостта от такъв тип критичен прочит на законодателните рамки е добре обоснован, като ясно и прецизно са показани двойните капани и ограниченията на настоящата юридическа рамка - как формалната правна система, в този ред на мисли, често е неспособна да защити жертвите, защото границата между административно нарушение и престъпление е размита.

Социални дейности и рехабилитация на жертвите

В разделите, посветени на социалните работници, се изследват в дълбочина различни модели за оценка на риска, подходите за работа с травмирани лица, нуждата от мултидисциплинарни екипи, които да работят на терен; предизвикателствата в комуникацията с жертвите; институционални дефицити в системата за подкрепа. Тук приносът на сборника е практико-приложен, като са предложени реални насоки и конкретни процедури, които могат директно да се използват в професионалната практика и да могат да бъдат лесно конвертирани в конкретни указания за работа и дори в дългосрочен план кодифицирани.

Обща научна оценка

Сборникът комбинира академично изследване с практическа полезност, представяйки иновативни интердисциплинарни модели, разкрива механизми на престъплението, които не са очевидни за обществеността, акцентира върху ролята на младите изследователи и тяхното обучение и не на последно място разширява научното знание за трафика на хора в България, като за пръв път подобно начинание се осъществява основно чрез студентска научно-изследователска практика. Особено ценен е критичният поглед към институционалните слабости - корупцията, липсата на координация, недостатъчната превенция и слабите механизми за защита на жертвите. Този аналитичен подход превръща сборника в автентичен изследователски документ, който може да служи за основа при разработването на нови стратегии и политики.

Заклучение

„Превенция на трафика на хора: социално-икономически и правно-психологически аспекти на престъплението“ е сборник със значима научна и практическа стойност. Той предлага задълбочен анализ на трафика на хора, интердисциплинарен подход към комплексни социални явления, критика и препоръки за подобряване на институционалния капацитет, психологически и социални модели, които до момента отсъстват в българската научно-изследователска литература, в съвкупност това представлява солидна

основа за бъдещи академични изследвания и политики. Сборникът представлява както научен труд, така и инструмент за специалисти, институции и обучаващи се в сферата на сигурността, социалните науки и правото. Той е безспорен принос към съвременната българска научна литература, посветена на превенцията и противодействието на трафика на хора.

19.01.2026 г.
Пловдив

гл. ас. д-р Димитър Панчев

**ПРЕВЕНЦИЯ НА ТРАФИКА НА ХОРА:
СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ
И ПРАВНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ
НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО**

Българска, първо издание

Предпечатна подготовка: Гергана Георгиева

Печат и подвързия: Пловдивско университетско издателство

Пловдив, 2026

ISBN 978-619-281-129-7